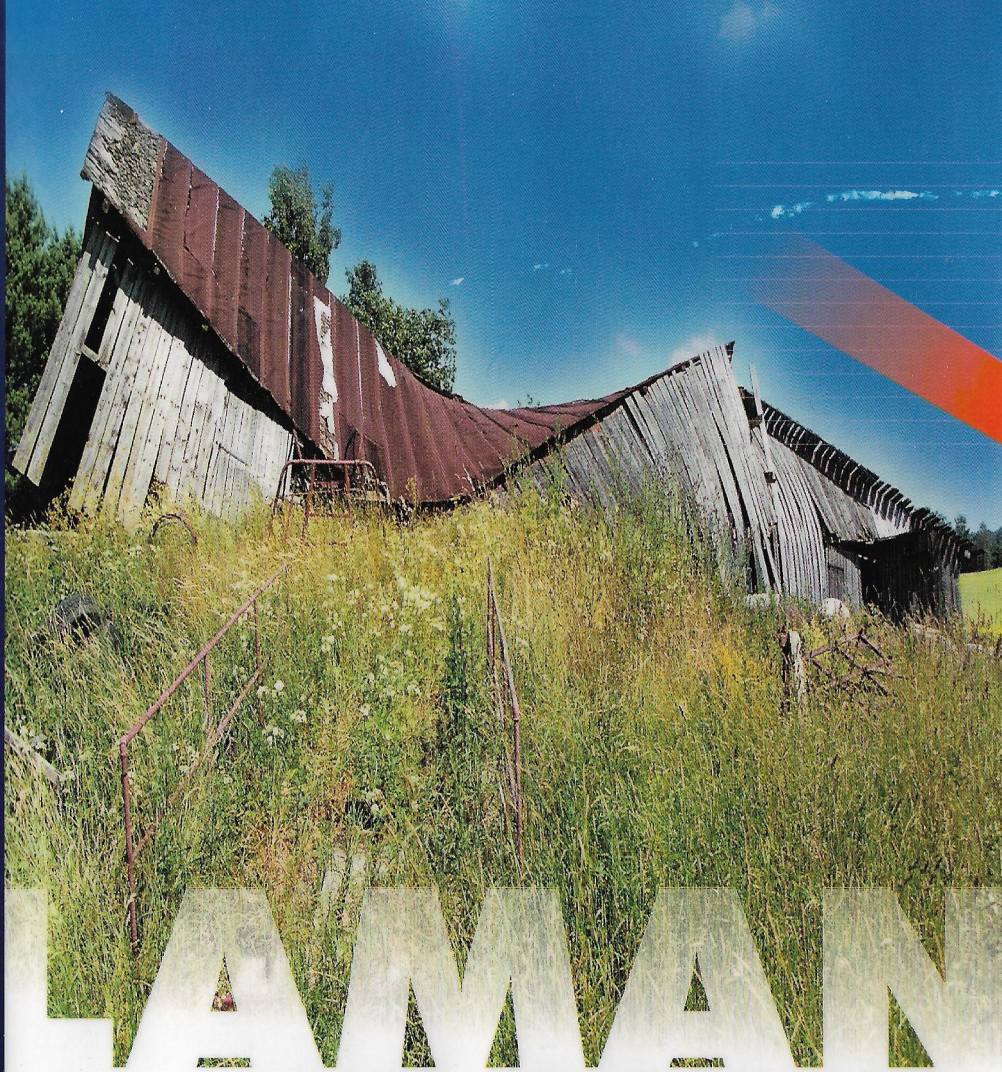

LAMAN JULKISIVUT

Media, kansa ja eliitit 1990-luvun talouskriisissä

Kansisuunnittelu ja toteutus Vinjetti Ky/Antti Tapola
Graafinen suunnittelu ja toteutus Ulla Jokila

Helsingin yliopiston
Tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia,
Palmenia-kustannus
www.palmenia.helsinki.fi

Oppimateriaaleja 115
ISSN 1457-3407
ISBN 951-45-9803-2
Tammer-Paino Oy, Tampere 2002

Sisällys

Lukijalle 5

Minna Aslama, Anu Kantola, Ullamaija Kivikuru, Tuija Parikka, Inka Salovaara-Moring ja Sanna Valtonen
Suomen 1990-luvun talouskriisi: demokratian ja julkisen keskustelun koetinkivi 9

I
Minna Aslama ja Ullamaija Kivikuru
Lamajulkisuuden raamit: suomalainen mediamaisema 1990-luvulla 25

II
Sanna Valtonen
Työttömyys ja pääsyn politiikka Helsingin Sanomissa 49

Tuija Parikka
Naisten vuosikymmen – 1990-luvun lama ja sukupuoli Helsingin Sanomien tasa-arvo- ja hyvinvointipoliittisissa keskusteluissa 83

Inka Salovaara-Moring
Laman maantiede – aika, paikka ja median merkitystalous 113

Laura Raittila
Ekan joutsenlaulu – Televisiouutisten raportointi Ekan säästökassan romahduksesta 153

Katja Pehrman
Työn kasvot – Työn kuvitus Helsingin Sanomissa vuosina 1989, 1993, 1995 ja 1997 167

III
Minna Aslama, Ullamaija Kivikuru ja Sanna Valtonen
Lamakansan kartat – kolme näkökulmaa kokemuksiin talouskriisistä 191

Tuija Parikka
Muistoja lamajulkisuuden reunalta – pitkäaikaistyöttömien nais- ja mieskansalaisten muistelupuhetta lamasta ja mediajulkisuudesta 235

IV
Anu Kantola
Se keskustelu jäi käymättä – poliittinen eliitti ja talouskriisin julkisuus 263

Maija Koski
Kun poliitikot pudotettiin jalustalta – kansalaisnäkökulma politiikkaan vuosituhannen vaihteen Suomessa 301

Kirjoittajat 320

Lukijalle

Tämän kirjan aineistot on tuotettu osana yhtä Suomen Akatemian laajoista tutkimusohjelmista, ohjelmasta, joka kohdentui 1990-luvun alun lamaan (*1990-luvun alun taloudellinen kriisi Suomessa*) ja jonka loppuraportti (Kalela *et al.*, *Down from the heavens, up from the ashes*) valmistui syksyllä 2001. Tähän ”lamaohjelmaksi” kutsuttuun ohjelmaan kuului kaikkiaan parikymmentä projektia. Akatemian rahoitus oli 25 miljoonaa markkaa, mutta sitä on jouduttu täydentämään erilaisin osarahoituksin yliopistoilta ja rahastoilta, joten koko investointi lähenee varmaan 30 miljoonaa markkaa. Monen opinnäytetyö jatkuu yhä. *Näin media sen näki, näin kansa sen koki* on ainoa mediaan ja kansalaisjulkisuuteen keskittyvä hanke.

Ohjelman tarkoituksena oli selvitellä 1990-luvun alun lamaa enemmän kuin pelkästään taloudellisena kriisinä, siksi osaprojektienkin painotus on ollut enemmän sosiaalipolitiikassa, sosiaalihistoriassa, julkisuudessa ja kaikissa niissä rakenteissa ja prosesseissa, joista hyvinvointivaltion on katsottu rakentuvan. Taloudella toki on siinä keskeinen osa. Voisi ehkä pelkistää niin, että ohjelman tavoitteena oli tarkastella, miten suomalainen hyvinvointivaltion idea ja sen käytännön toteutus selvisivät lamasta; loppuraportin viimeistelyvaiheessa tuntui siltä, että idea ja retoriikka säilyivät muuttumattomina toteutusta kauemmin ja että lama osin tarjosi oivan perustelun jo aiemmin päätetyille yhteiskuntapolitiikan muutoksille, kuten esimerkiksi Raija Julkunen ja Jussi Simpura ovat todenneet.

Näin media sen näki, näin kansa sen koki -projektin painopiste on julkisuudessa, siinä miten ideat markkinoidaan ja miten julkisuus syntyy ja muotoutuu ja ketkä siihen osallistuvat. Tarkastelemme valtame-

dian sisältöjä pitkällä juoksulla kymmenen vuoden ajalta ennen lamaa, laman aikana ja laman virallisen loppumisen jälkeen. Tutkailemme kansalaisten käsityksiä lamasta sekä tuoreeltaan 1990-luvun alussa että jälkikäteen vuosituhannen taitteessa. Analysoimme sitä, miten eliitit näkivät laman, julkisuuden ja politiikan roolin tilanteessa, jota on pidetty demokratian testauspisteenä. Oliko julkisuudessa kaikkiaan kyse demokratian kuntohuollosta, määräaikaishuollosta vai peräti kaikkien asioiden uudelleenarvioinnista?

Julkisuuteen kiinnittyvää lamaprojektia edelsi EU-julkisuutta koskenut tutkimus, jonka tärkeimpiä tuloksia oli se, että suomalaiset kokivat median asennoituneen väärin. Media haikaili EU-jäsenyyden perään, vaikka maata jäyti massatyöttömyys, josta kansalaiset sanoivat haluavansa puhua. Meidän kokemuksemme lamaprojektissa oli, että tilanne oli paljon konstikkaampi ja monivivahteisempi. Myös kansalaisten suhde lama-ajan julkisuuteen muuttui, kun sitä tarkasteli muutaman vuoden viiveellä vuosituhannen vaihteessa tehdyissä haastatteluissa. Viiveen päästä myös valtakunnan eliiteille syntyi selityksiä siitä, mitä todella tapahtui asiantuntijuudelle, medialle ja politiikalle silloin, kun lama kaatui päälle.

Lama ei kohdellut kaikkia kansalaisia ja kaikkia alueita samalla tavoin, ja varsinkin viiveellä mediajulkisuuden osuuskin näyttäytyi aika lailla mutkikkaampana kuin ensi arvioinneissa. Toisaalta valtavirtajulkisuudella oli osansa päiväjärjestyksen luojana myös siellä, missä tärkeimmät agendan asettajat toimivat Helsingin horisontin ulkopuolella.

Kansalaisten suhde lamajulkisuuteen on myös näyttäytynyt lamaprojektin tutkijoille ongelmallisempana kuin ensi vilkaisu antoi ymmärtää. Tarvitsemme tarkasteluun sekä isoja ja kohtuullisen pinnallisia aineistoja että syväluotauksia. Näin lamaohjelman julkisuusprojekti on tasapainoillut valtajulkisuuden ja julkisuuksien mosaiikin välillä yrittäen löytää tarkastelutavan, joka tekisi oikeutta kaikille.

Lamaprojektin kymmenien tuhansien havaintojen perustaa ei olisi koskaan syntynyt ilman uutterien ja osaavien tutkimusapulaisten työtä. Pitkän rupeaman aikana heitä oli listoilla puolisen tusinaa. Näistä erityisesti Sirpa Aalto, Ritva Mäkelä ja Paula Vainio olivat pitkään mukana niissä puuduttavissa ja hitaissa aineistojen kokoamisen prosesseissa, jotka rakentavat lähtökohdan tutkimustyölle. Markku Wiman taas auttoi meitä organisoimaan nämä havaintojen massat ATK-käsittelyyn. Tuhannet kiitokset!

Vaikka tämä kirja ja koko ohjelman loppuraportti tavallaan panevat pisteen projektille, 'lamanaiset' jatkavat työskentelyään omien teemojensa parissa; opinnäytteitä on valmistunut ja valmistuu lähiaikoina lisää. Olemme erityisen tyytyväisiä siitä, että kuuden "virallisen" lamatutkijan (Minna Aslama, Anu Kantola, Tuija Parikka, Inka Salovaara-Moring, Sanna Valtonen ja projektin vetäjänä Ullamaija Kivikuru) töiden lisäksi tähän kirjaan on saatu mukaan myös jo projektiin liittyneen maisteriseminaarin satoa. Pro graduja on vielä tulollaan lisää. Tutkielmien tekijöille on kunniaksi se, että gradut ovat valmistuneet, vaikka ohjaajia on ollut monin verroin useampia kuin normaalisti. Tällä kertaa sananparsi monesta kokista ja huonosta sopasta ei ole pitänyt paikkaansa – tai sitten nuoret tutkijat ovat olleet harvinaisen sitkeää lajia.

Akatemian "lamaohjelman" projekteissa on työskennellyt kaikkiaan yli 200 tutkijaa. Likikään kaikkia emme ole prosessin aikana oppineet tuntemaan, vaikka koko ohjelma pitikin yhteisseminaareja useamman kerran. Tuskin kokonaisuutta voi edes yhtenäiseksi ohjelmaksi kutsua, mutta epäilemättä yhteisistunnot haastoivat itse kutakin pohtimaan käsitteitään entistä tarkemmin, kun kysymykset tulivat toisen tieteenalan piiristä eri muodossa kuin oli totuttu. Sisällöllisesti näitä isoja seminaareja antoisammiksi muotoutuivat pienet epämuodolliset tapaamiset ja istunnot, joita mahtui matkan varrelle runsaammin. Hetkittäin saimme nauttia sellaista harvinaista herkkua, jota nykyisessä kiireen ja kilpailun leimaamassa yliopistoilmastossa ei kovin usein kohdalle osu: aitoa akateemista, poikkitieteellistä väittelyä, isoista ja pienistä kysymyksistä. Kiitokset herkullisista haasteista kaikille asianosaisille Helsinkiin, Turkuun ja Tampereelle!

Oman ryhmämme keskusteluilla on ollut myös tarkkakorvainen kommentaattori Itämeren toiselta laidalta: Tukholman yliopiston professori Jan Ekecrantzin Norfa-professorius eli säännölliset vierailut Suomessa osuivat onneksemme juuri niihin vuosiin, joina lamatutki-

muksia valmisteltiin. Laajalti lukenut ja Suomen olot hyvin tunteva Norfa-professori on uskollisesti seurannut projektin etenemistä ja esittänyt kiusallisia kysymyksiä, joiden kautta olemme useamman kerran joutuneet harkitsemaan, minne oikeastaan olemme menossa. Kiitos niistä kysymyksistä!

Suomalaisissa oloissa melko pitkän rupeaman on kuuden tutkijan ydinjoukkokin – "lamanaiset" – kulkenut yhdessä, on kommentoitu tekstejä, on juotu kahvia ja väitelty välillä kiivaastikin, nenäkkäin tai sähköpostin välityksellä. Näin on vähitellen myös syntynyt yhdessä kirjoittamisen perinne, josta on useampia esimerkkejä tässäkin kirjassa. Prosessikirjoittamiseksi tätä toimintoa kaiketi virallisemmin sanotaan. Meille siitä on tullut luonteva yhdessä ajattelemisen ja toimimisen muoto ja tervetullutta vaihtelua tutkijan perustaltaan varsin yksinäiseen taipaleeseen, mutta ei toki itsetarkoitus sinällään. Välillä toimitaan yhdessä, välillä perinteiseen tapaan yksinään, antaen toisille tilaa ja tukea tarpeen mukaan. Tämän kirjan valmistelu on tapahtunut ryhmässä, vaikka toimittaminen muodollisesti onkin yhden ihmisen nimiin merkitty.

Helsingissä joulukuussa 2001

Ullamaija Kivikuru
Kirjoittajien puolesta

Minna Aslama, Anu Kantola, Ullamaija Kivikuru,
Tuija Parikka, Inka Salovaara-Moring ja Sanna Valtonen

Suomen 1990-luvun talouskriisi: demokratian ja julkisen keskustelun koetinkivi

Suomea koetteli 1990-luvun alkuvuosina talouskriisi, suuri lama, joka etsii vertaistaan toisen maailmansodan jälkeisissä teollistuneissa maissa. Tämän kirjan tarkoituksena on tutkia talouskriisiä julkisuuden ja demokratian näkökulmasta. Keskeinen kysymys on, miten talouskriisistä keskustellaan julkisuudessa ja kuinka sitä käsitellään julkisessa keskustelussa. Millaiseksi kysymykseksi lama jäsentyy mediassa, kansalaisten mielissä ja eliittien ajatuksissa? Lähtökohtanamme on malli, jossa julkisuus toimii demokratiassa välittävänä rakenteena poliittisten päättäjien ja kansalaisten välillä. Tätä ideaalimallia vasten pyrimme tarkastelemaan, mitä todella tapahtuu: miten talouskriisi saa hahmon poliittisena ongelmana julkisessa keskustelussa.

Pääomamarkkinoiden vapauttamiseen liittyneistä pankkikriiseistä tuli 1980-luvulta lähtien osa poliittista todellisuutta. Kriisien taustalla oli monien maiden rahapolitiikassa tapahtunut pääomaliikkeiden vapauttaminen. Kun pääomat saattoivat virrata entistä vapaammin ilman, että kansalliset valtiot kontrolloivat ja säätelivät niiden liikkeitä, 1980-luvulla maailmassa nähtiin noin parikymmentä suurta pankkikriisiä, joissa yksittäinen maa tai maaryhmä ajautui kriisiin pääomamarkkinoiden ylikuumentumisen seurauksena. (Dicken 1992, 364–372; Hirst ja Thompson 1996, 18–74; Hoogvelt 1997, 78–80; Honkapohja ja Koskela 1999; Kantola 1999, 51–64; World Bank 1997.)

Suomalaisessa talouspolitiikassa pääomamarkkinoiden avautuminen aiheutti 1990-luvun alussa täysin uudenlaisen tilanteen, johon ei ollut osattu varautua. Nopean avautumisen seurauksena Suomessa talous kas-

voi 1980-luvun lopulla ennennäkemättömällä tahdilla. Talouden ylikuumeneminen taittui laskuksi vuosikymmenen vaihteessa. Ongelmia syvensi samaan aikaan osunut Neuvostoliiton romahdus ja idänviennin tyrehtyminen. Bruttokansantuote sukelsi yli viiden prosentin vuosikasvusta vuonna 1989 noin kymmenen prosentin laskuun vuosina 1992 ja 1993. Pankkitukea ohjattiin kaikille merkittäville kotimaisille pankeille ja siitä koitui arviolta 50 miljardin markan lasku veronmaksajille (Vihriälä 1996). Ennennäkemätön joukkotyöttömyys nieli valtion menoja samaan aikaan kun verotulot pienenivät. Vuosina 1992–1995 valtion menoja leikattiin 35 miljardia markkaa. Leikkaukset tuntuivat koko 1990-luvun, ja niistä huolimatta valtion menot kasvoivat 1990-luvun lopulle asti.

Vuodesta 1991 vuoteen 1994 suomalaisten käytettävissä olleet tulot laskivat lähes kahdeksan prosenttia. Kipeimmin lama osui niihin, jotka menettivät työpaikkansa tai ajautuivat konkurssiin. Suomen työttömyysaste oli vielä vuonna 1992 Euroopan alhaisimpia, mutta vuonna 1993 se oli jo Espanjan jälkeen Länsi-Euroopan toiseksi korkein. Näin nopea siirtyminen lähes täystyöllisyydestä huipputyöttömyyden maaksi on ainutlaatuista toisen maailmansodan jälkeisissä OECD-maissa. (Pekkarinen ja Vartiainen 1995). Laman perintönä Suomeen pesiytyi rakenteellinen työttömyys, pysyvästi työmarkkinoiden ulkopuolelle lyöty pitkäaikaistyöttömien joukko. (Kantola 1999; Kiander ja Vartia 1998; Leikkausten hinta 1997; Pekkarinen ja Vartiainen 1995, 425, 433–457; Vihriälä 1996.)

Laman jälkeen myös Suomen aluerakenne näytti muuttuvan. Taantuvien seutujen määrä kasvoi, ja perinteisten kehitysalueiden tilanne huononi verrattuna muuhun maahan (Okko, Miettilä, Hyvärinen 1998, Suomi keskittyy ja autioituu 1997). Kriisin jälkeinen taloudellinen kehitys muutti suuntaa useilla talousalueilla (Peltola 1996; Okko ym.1998, 44; Böckerman 1998). Laman aikainen kasvualuepolitiikka ja valtion tuet vientivetoisille alueille auttoivat pienyrittäjävaltaisia seutukuntia nopeammin takaisin taloudellisen kasvun uralle. Sen sijaan perinteiset metsä- ja maatalousalueet Itä- ja Pohjois-Suomessa ovat yhä korkeimman pitkäaikaistyöttömyyden alueita (Böckermann 2000). Myös alueiden sisäiset erot taajamien ja maaseudun välillä ovat kasvaneet laman aikana ja sen jälkeen. (Okko ym. 1998, 38; Loikkanen ja Saari 2000.)

Alueelliset tuloerot ovat myös olleet kasvussa. Uudenmaan, Helsingin ja Tampereen radanvarsi, Turun ympäristö, Vaasan rannikkoseutu ja Oulun seutu erottuvat asukkaiden korkeimpaan tuloneljännekseen kuuluvina alueina. Alimman tuloneljänneksen kunnat jäävät 61–83 prosenttia ylimmän ryhmän alarajasta. Ongelmat näkyvät selvimmin maaseudulla. Kuntien erot kasvavat yhä. Taajamissa asuu jo 4,2 miljoonaa suomalaista. Nuorten ja koulutettujen ihmisten muuttoliike suuntautuu kaupunkeihin ja muuttaa syrjäseutujen väestörakennetta. Pääomamarkkinoiden vapauttamista seurannut 1990-luvun talouskriisi onkin paitsi talouden myös ehkä toisen maailmansodan jälkeisen ajan vakavin poliittinen kriisi Suomessa.

Julkisuus – demokratia – politiikka

Modernissa valtiossa julkisuus liittyy demokratian ja politiikan toimivuuteen. Esimerkiksi Blumlerille ja Gurevitchille (1995,1) perustavana poliittisen tilana ovat joukkodemokratiat, *mass democracies,* joiden poliittisen viestinnän järjestelmiä he tarkastelevat. Julkisuus ja tiedotusvälineet toimivat politiikan ja yleisöjen välissä viestien välittäjinä ja vaikuttavat myös poliittiseen prosessiin. Julkisuuden merkitys korostuu erityisesti siksi, että edustuksellisissa demokratioissa kansanvalta on vain ihanne, joka vahvistuu tai heikkenee sen mukaan, kuinka paljon ihmiset osallistuvat päätöksentekoon ja kollektiiviseen toimintaan. Ei ole olemassa mitään ylempää voimaa, joka pitää demokratian voimassa. Vain jatkuva yhteinen toiminta voi pitää sen elävänä, kunnioitettuna ja toimivana.

Peter Dahlgren (2001) on korostanut, ettei demokratia elä vain symbolien ja traditioiden varassa, eikä se pysy elävänä myöskään nykyään niin muodikkaan "identiteettityön" ja etnisen yhteisyyden kautta. Demokratia pysyy pystyssä "aidon" ja "vanhanaikaisen" poliittisen identiteetin eli kansalaisuuden kokemisen kautta.

Edustuksellista demokratiaa voidaankin pitää hengissä juuri keskustelemalla ja osallistumalla poliittiseen prosessiin, joka johtaa päätöksentekoon. Tämän vuoksi ei ole myöskään samantekevää kuinka julkisuus toimii. Blumler ja Gurevitch (1995, 2) näkevät, että julkisuuden

merkitys on vain korostunut moderneissa yhteiskunnissa. Heidän mukaansa modernissa yhteiskunnassa perinteiset instituutiot, jotka ovat organisoineet ihmisten mielipiteitä – erityisesti poliittiset puolueet, ydinperhe, naapurusto ja sosiaaliset luokat – ovat menettäneet vaikutusvaltaansa. Tämä puolestaan on lisännyt julkisuuden ja median merkitystä.

Julkisuuden asema politiikassa ei ole kuitenkaan mitenkään selkeärajainen ja itsestään selvä asia, vaan vaihtelee riippuen käsiteltävästä asiasta, paikasta ja ajasta. Joidenkin mielestä olemme siirtyneet mediademokratiaan, jossa julkisuus on poliittisen päätöksenteon tärkein kenttä. Toisaalta monet asiat jäävät pimentoon. Esimerkiksi hallinnon ja virkamieskoneiston valmistelemia raha- puolustus- tai EU -politiikkaan liittyviä asioita tuodaan harvoin ja melko sattumanvaraisesti esille julkisessa keskustelussa (Hynninen 2000). Esimerkki tästä on EU-asiakirjojen julkisuuteen liittyvä eurooppalainen keskustelu. Puhe hallinnon ja erityisesti EU-hallinnon demokratiavajeesta tarkoittaa juuri hallinnon läpinäkymättömyyttä sekä virkamiesten ja poliitikoiden haluttomuutta puhua valmisteltavista asioista. Useimmiten asiat tuodaan julki, kun valmistelutyö on jo tehty ja päätöksentekoon tarvittavat tekijät, myös media, on mobilisoitu valmiiksi (esim. Mörä 1998.)

Tasapuolisuuden nimessä on toki sanottava, että julkishallinto on ainakin muodollisesti ja retoriikan tasolla pyrkinyt lisäämään avoimuutta ja 'läpinäkyvyyttä'. Joulukuussa 1999 voimaan astunut julkisuuslaki pyrkii nimenomaan siihen, että myös valmistelun alaiset asiat voitaisiin tuoda julkiseen keskusteluun. Laki siis puoltaa useimmissa tapauksissa julkisuuden laajentamista, mutta edessä on pitkä kouluttautuminen ennen kuin vahvaa sulkeutuneisuuden perimää kantava julkishallinto päätyy aitoon aktiiviseen tiedottamiseen, saati sitten käynnistämään keskustelua asioista, joita pidetään tärkeinä ja toisaalta sellaisina, että niihin on olemassa useita ratkaisumalleja. Julkishallinnon tiedotus on kiistatta tehostunut, mutta se ei sinällään tarkoita julkisen keskustelun aktivointia vaan ehkä pikemminkin huomion suuntaamista jo tehtyihin päätöksiin.

Julkista keskustelua voidaan siis edelleen pitää usein päättäjien rajaamana. Journalistien on vaikea saada tietoa asioista, joita he eivät edes tiedä valmisteltavan. Journalistit näyttävät olevan myös kiinni

standardeissaan ja keskinäisessä kilpailussaan, poliitikot puolestaan nojaavat lähde- ja asiantuntijavaltaansa, joka antaa heille oikeuden määritellä asioiden käsittelytavan. Toisaalta he pyrkivät toimimaan median ehdoilla ja opettelevat 'lähdeammattilaisiksi', jotka konsultoivat PR-ammattilaisia siitä, miten heidän tulee toimia median kanssa.

Median merkitykset

Yksi näkökohta mediakulttuurin muutoksiin on politiikan "medioituminen" (esim. Hernes 1978; Asp 1986 ja 1990; Mazzoleni ja Schulz 1999; Suomessa mm. Nieminen 2000). Tiedotusvälineiden merkityksen yhteiskunnassa ja politiikassa nähdään kasvaneen ja tämän sitten myötävaikuttaneen muun muassa siihen, että erityisesti television vaikutuksesta politiikka trivialisoituu ja henkilöityy niin, että asioiden sijasta korostuvat julkisuuden henkilöt, joiden ansiot ehkä ovat muilla alueilla kuin politiikassa. Sähköinen tiedonvälitys on muuttanut poliittisten johtajien ja kansalaisten suhteet siitä mitä ne olivat painetun sanan valtakaudella, jolloin edustuksellisen demokratian periaatteet luotiin. Nyt johtajat voivat jälleen näyttäytyä kuulijoilleen elävinä ihmisinä, eleineen ja äänen kera. Uutta on se, että kuulijoiden on vaikea vastata suoraan, he voivat vain seurata – tai olla seuraamatta.

Erityisesti television on sanottu muokanneen politiikasta performanssia, ja kärkkäimmät kriitikot väittävät television popularisoivan ja trivialisoivan otteen olevan suoranainen uhka osallistuvalle demokratialle (esim. Bourdieu 1998). Niinpä varsinkin poliitikkoja arvioidaan entistä enemmän henkilökohtaisten ominaisuuksien, eli paitsi ulkonäön ja esiintymistaidon, myös rehellisyyden ja luonteenlujuuden vaikutelman perusteella. Tällainen muutos liittyy osin siihen, että vanhoihin luokkaideologioihin perustuneet puoluejakojen rajat eivät ole enää itsestään selviä. (Vrt. Fairclough 1999.) Medioitumista näyttää pönkittävän vielä viestinten keskinäinen toisiaan ruokkiva toiminta: kun tietty aihe nousee esiin, sitä kierrätetään välineistä toisiin, myös yli perinteisten journalismin lajityyppirajojen (Bourdieu 1998). Valtavirtaviestimissä tämä saattaa tuottaa kovin yksioikoista, -äänistä ja samankaltaista julkisuutta.

Lamajulkisuuden yleiskuva

Jos tarkastellaan talouskriisin aikaista suomalaista valtavirtauutisointia, näyttää valtavälineissä kehittynyt lamajulkisuuden prosessi jälkikäteen analysoituna kovin yllätyksettömältä. Julkisen keskustelun profiili piirtyy näennäisen neutraalina ja etäisenä, valtakunnallisena, ja se korostaa instituutioita ja demokratian perinteistä edustuksellisuutta. Valtavirtamedia reagoi raportoimalla virallisista diskursseista ja suhtautuu lamaan konservatiivisesti, ikään kuin jälkijunassa. Näyttää esimerkiksi siltä, että julkisen palvelun yhtiön, Yleisradion, televisiokanavilla kriisiä käsiteltiin säännöllisesti vasta kun se oli jo konkreettisesti suomalaista arkea (kuvio 1). Karkeat sanahaut Ylen tv-arkistosta antavat suuntaa: lama-teemaisten ohjelmien ja uutisjuttujen määrä kasvoi kymmenkertaiseksi vuodesta 1990 vuoteen 1991, mutta hiipui jonkin verran jo vuodesta 1994 eteenpäin. Toisaalta lamalla on jäljet: 1980-luvun loppupuolella aihetta käsiteltiin vain vähän, mutta kymmenen vuotta myöhemmin se säilyy selvästi edelleen Ylen tv-agendalla. Sanahaut MTV3:n uutisarkistoon (1991–1997) viittaavat siihen, että yleissuuntaus on ollut sama kaupallisen valtakunnallisen kanavan uutisaiheissa.

Kuvio 1. Lama-teema Yleisradion televisiokanavilla[1].

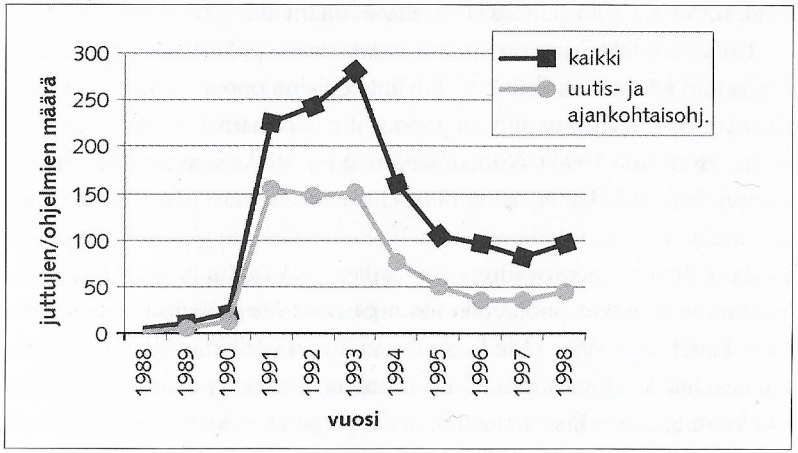

[1] Kuvion tavoitteena on osoittaa lamajulkisuuden yleistä suuntausta YLEn tv-kanavilla. Kuvion määrät perustuvat sanahakuihin (lama*) Yleisradion tv-arkistosta. Arkistoon kirjataan jokaisesta ohjelmasta tai uutis- ja makasiinimuotoisen ajankohtaisohjelman jutusta erikseen lyhyt kuvaus, jossa tiivistetään pääteema, -haastateltavat ja -kuvitus. Täten sanahaku nostaa esiin ohjelmat ja jutut, joissa **yleinen** lama-aihe on ollut keskeinen. Lamaa saattavat luonnollisesti käsitellä myös jutut, joiden pääteemaksi on määrittynyt työttömyys, leikkaukset, ym. Uutis- ja ajankohtaisohjelmista on ollut mahdollista tehdä erikseen vielä tarkennus niihin juttuihin, jotka keskittyvät lamaan Suomen kontekstissa. Siten kaikki-kategoriaan kuuluvat kaikki ohjelmat ja jutut viihteestä uutisiin, uutis- ja ajankohtaiskategoriaan taas ainoastaan näiden ohjelmatyyppien yksittäiset jutut, joiden pääaiheena on Suomen lama. Uutisia ja ajankohtaisohjelmia on vuonna 1988-97 ollut keskimäärin vajaa viidennes kaikista Ylen ohjelmista (Hellman 1999, Liikenneministeriö 2001); toisaalta alempi käyrä kuvaa yksittäisten juttujen määrää.

Jotain julkisen keskustelun arvojärjestyksestä vuosina 1988–1997 kertoo myös "Suomen viralliseksi uutislähetykseksi" kutsutun Ylen kello 20.30 uutisten karkea määrällinen sisällönerittely.[2] Vaikka maailma 1980-luvun lopulla oli varmasti toisenlainen kuin talouskriisin aikana ja kymmenen vuotta myöhemmin kriisin jälkimainingeissa, minkäänlaista muutosta ei välity, jos tv-uutisia tarkastellaan kvantitatiivisesti perustasolla. Sekä uutisaiheiden että toimijoiden osalta Ylen uutiset näyttävät perinteisiltä ja miltei järkähtämättömän muuttumattomilta (vrt. myös Kivikuru ja Pietiläinen 1998).

Tutkimusjakson isoimmat uutisaiheet olivat talous ja politiikka, jotka yhdessä muodostivat yli 40 prosenttia aiheista. Jos työmarkkinakysymykset lasketaan talous-luokkaan, viidennes uutisista keskittyi talouteen, ja niiden määrä nousi selvästi vuosina 1991–93. Vaikka talousuutisoinnin kasvusta puhutaan yleisesti, tämä ei varsinaisesti näy tutkimusajanjaksolla Ylen pääuutislähetyksessä, lamavuosien piikkiä lukuun ottamatta. Sen sijaan rikosuutisoinnin osuus kasvoi hitaasti mutta varmasti. Sosiaaliset kysymykset osoittautuivat harvinaisimmiksi uutisaiheiksi. Kaiken kaikkiaan niitä esiintyi tutkimusvuosina kolmesta neljään prosenttiin, eivätkä siten lamavuodetkaan nostaneet sosiaalisia kysymyksiä pääuutisten aiheiksi.

[2] Kokonaisaineisto on vuosilta 1988–98 tv-arkiston 2040 uutisjuttutiivistelmää, kaksi otosviikkoa per vuosi (joista toinen konstruoitu viikko).

Ylen vuosien 1988–97 pääuutislähetysten tarkastelu osoittaa julkisen keskustelun kävijöiksi yllätyksettömästi valtiot tai niiden edustajat (kolmannes aineiston päätoimijoista). Hallituksen edustajia, virkamiehiä ja poliitikkoja oli noin kymmenes uutisten toimijoista, samoin kuin liikeelämän edustajia. "Rivikansalaiset" saivat pääroolin noin seitsemässä prosentissa juttuja; nämä uutiset käsittelivät useimmiten politiikkaa, sotaa ja konflikteja sekä myös sosiaalisia kysymyksiä. Hyvin harva kansalaisjärjestön edustaja, samoin kuin hyvin harva ammatinharjoittaja/työntekijä tai toisaalta työtön, pääsi päätoimijaksi Ylen pääuutisiin.

Uutinen ei ole myöskään se, että Yle keskittyi pääosin tasapuolisesti yhtäältä valtakunnallisiin, toisaalta ulkomaanuutisiin. Lisäksi kuudennes uutisjutuista käsitteli Suomea ja jotain toista maata tai yhteisöä (lähinnä Euroopan unionia). Alueelliset tai toisaalta globaalit kysymykset eivät ylittäneet valtakunnallista uutiskynnystä kuin satunnaisesti.

Lama ei uutisjuttujen päänäkökulmana myöskään ollut suosittu: yli 2000 jutun aineistossa talouskriisi oli pääaiheena noin sadassa uutisessa. Tämä ei tarkoita, etteikö lama olisi noussut esiin lukuisissa politiikka-, talous- ja muissa aiheissa, esimerkiksi konkurssi- tai työttömyysuutisoinnissa, mutta talouskriisiä yleisesti ja eksplisiittisesti tarkastelevia uutisia oli kymmenen vuoden aikana vain runsas viisi prosenttia.

Yleisiä suuntaviivoja siitä, miten valtavirtajulkisuus käsitteli yhtä keskeisimmistä talouskriisin ilmiöistä, antaa Ylen ja Helsingin Sanomien (HS) työttömyysuutisoinnin vertailu (kuvio 2). Vaikka aineistot on käsitelty hieman eri kriteerein ja menetelmin, näyttää valtakunnan kahden keskeisen viestimen peruslinja hyvin samankaltaiselta siinä, milloin työttömyys on ymmärretty uutiseksi. Työttömyys nousi käytännössä uutisaiheeksi talouskriisin jo ollessa arkipäivää, vuonna 1991. Uutisoinnin huippu saavutettiin vuonna 1993. Tähän saakka HS:n ja Ylen uutisoinnin kehitys "vertautui" työttömyyden kasvuun. Kuitenkin vuonna 1994 työttömyyslukujen yhä kasvaessa uutisoinnin määrä notkahti. Ylen arkistohakujen perusteella yksi keskeinen syy näyttäisi olevan EU-huuma: EU-aiheiset ohjelmat ja jutut kaksinkertaistuivat Ylen kanavilla vuodesta 1993 vuoteen 1994 – ja syrjäyttivät siten käytännössä muita aiheita. Vuonna 1996 työttömyys-teeman julkisuusarvon kas-

vu selittynee erityisesti sen yhteydellä Suomen EMU-jäsenyyspohdintaan ja toisaalta sosiaaliturvaleikkauspäätöksillä.

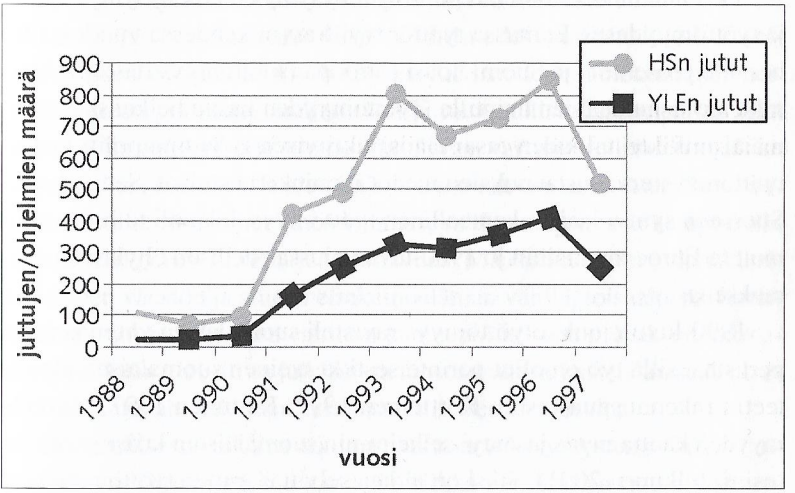

Kuvio 2. Työttömyys-teema Helsingin Sanomien ja Ylen uutisissa/ohjelmissa[3].

Laman monet julkisivut

Median lamaa käsittelevän valtavirtajulkisuuden pintataso näyttäytyy siis ennakoitavana ja yhdenmukaisena, mutta talouskriisi oli syiltään, tapahtumiltaan ja seurauksiltaan äärimmäisen monitahoinen. Tämän teoksen tavoitteena on näyttää 1990-luvun talouskriisin monta julkisivua. Ensimmäinen osa taustoittaa lamajulkisuuden rakenteet: kuinka ne murtuivat, muuntuivat tai säilyivät talouskriisin aikana.

Kirjan toinen osa kertoo laman kipupisteistä mediasisällöissä. Siihen sisältyvissä pääartikkeleissa analysoidaan työttömyysuutisointia, alueellisesta julkisuutta ja tasa-arvoteeman rakentumista. Lisäksi ruodi-

[3] Kuvion tavoitteena on jälleen ainoastaan osoittaa työttömyysjulkisoinnin yleistä määrää valtamedioissa. Luvut on hankittu eri menetelmillä: YLEn luvut perustuvat sanahakuihin (teeman esiintyminen ohjelmissa tai uutis- ja ajankohtaisjutuissa); HSn puolestaan määrälliseen sisältöanalyysiin kaikista tutkimusvuosien uutisotsikoista (ks. esim. Valtonen 1999).

taan laman kuvia ja rekonstruoidaan laman sisäinen kriisi, esimerkkinä Eka-yhtymän säästökassaa käsittelevä uutisointi eri tiedotusvälineissä.

Yksi laman keskeisimpiä poliittisia kysymyksiä oli kysymys työstä ja työttömyydestä. Lamassa työttömyys kasvoi kahdessa vuodessa lähes 400 prosenttia, ja Suomi nousi Euroopan työttömyystilastojen hänniltä teollisuusmaiden huipulle. Työttömyyden kasvu heikensi välittömästi julkisen talouden tasapainoa: aktiivisen työvoimapolitiikan ja työttömyysturvakustannuksien menot moninkertaistuivat. Seurauksena Suomeen syntyi laaja rakenteellinen työttömyys, joka oli tullut moniin muihin Euroopan maihin jo 1980-luvun alussa edellisen öljykriisin seurauksena.

1990-luvun joukkotyöttömyys ravisteli suomalaisen yhteiskunnan perustaa, sillä työ on ollut perinteisesti keskeinen suomalaisen identiteetin rakennuspuu (esim. Kortteinen 1992; Kettunen 1997). Työttömyyden kautta myös jäsentyi selkeimmin suomalaisten kriisitietoisuus (esim. Julkunen 2001). Siksi on tärkeä selvittää, miten työttömyydestä keskusteltiin julkisuudessa? Työn kasvot -artikkelissa tarkastellaan työttömyyden rakentumista sosiaalisena ja poliittisena ongelmana Helsingin Sanomien sivuilla. Diskursiivisen analyysin kautta pohditaan journalismin kykyä käsitellä yhteiskunnallista tilannetta demokratiaa korostavasta näkökulmasta. Keskeinen kysymys on miten työttömyys määritellään ja kenen toimesta? Mistä työttömyyttä tuottavat ja kyseenalaistavat näkökulmat ovat peräisin? Pääsevätkö tarinan kaikki osapuolet tuomaan oman näkökulmansa esiin? Paitsi juttuja, artikkelissa tarkastellaan myös journalismin käytäntöjä ja niiden vaikutuksia juttujen tyyliin, rakenteeseen ja sisältöön. Apuna julkisuustilan arvioinnissa käytetään pääsyn, keskustelun ja harkinnan käsitteitä.

Alueellisen julkisuuden tarkastelussa lähtökohtana on ollut tutkia neljän maakunnallisen ykköslehden tuottamaa kuvaa lamasta. Lehtiä tarkastellaan alueellista yhteisöllisyyttä ja identiteettiä luovina organisaatioina, joiden kautta talouskriisi ja sen seuraukset saavat toisistaan eroavia tulkintoja. Vertailun neljä alueellista päivälehteä ovat Etelä-Suomen Sanomat, Karjalainen, Ilkka ja Lapin Kansa. Tutkimuslehdiksi valitut lehdet toimivat keskenään sekä kulttuurisesti että taloudellisesti

erilaisilla alueilla, Etelä-Pohjanmaalla, Pohjois-Karjalassa, Päijät-Hämeessä ja Lapissa. Uutisointia tarkasteltiin keskittymällä niissä vuosina 1988–1997 käytyyn talous- ja aluepoliittiseen keskusteluun.

Laman jäsentyminen alueellisessa julkisuudessa oli yhtälö, johon vaikuttivat useat eri muuttujat. Alueellisen julkisuuden muotoutuminen heijastaa alueen poliittista, kulttuurista ja taloudellista jäsentymistä sekä alueellisella että kansallisella tasolla. Siihen vaikuttavat lehden sisäinen journalistinen kulttuuri, lehden linja ja aiemmat taustasidokset. Erityisesti siihen vaikuttavat alueellinen vauraus, valtion harjoittama aluepolitiikka ja alueen peruselinkeinojen tuottavuus. Maakuntalehti on yhtäältä sidos alueen väestön ja alueen elinkeinoelämän välillä, toisaalta myös aktiivinen toimija suhteessa valtioon ja aluepoliittiseen päätöksentekokoneistoon. Näin alueellista julkisuutta ja viestintää tarkastellaan sekä aluepolitiikan että aluetalouden kannalta aktiivisena resurssina.

Taloudellisesti vaikeina aikoina ei tasa-arvokysymysten pohdinta julkisuudessa välttämättä ole kaikkein vilkkainta. Vaikka tasa-arvokysymysten merkitystä saatetaan lamajulkisuudessa aika ajoin jopa vähätellä, lamaan sisältyy myös selkeä sukupuolipoliittinen juonne. Suomalaisen naisen kuvaan on yhtäältä perinteisesti sisältynyt vahva työntekijän rooli, toisaalta naisilla on kodin ulkopuolisen työssäkäynnin lisäksi ollut, ja on yhä erilaisia hyvinvoinnin uusintamiseen liittyviä hoivavelvoitteita. Naisiin ja miehiin liittyvien odotusten ja vaatimusten perinteisen erilaisuuden vuoksi on tärkeää tutkia sitä, millaista sukupuolipolitiikkaa lamajulkisuudessa toteutettiin ja miten naisen ja miehen paikka Helsingin Sanomissa, taloudesta keskustelun lomassa, määrittyi. Toisin sanoen, miten sukupuolten asemaan vaikuttavia asioita erilaisten leikkausten ja säästöjen lomassa formuloitiin? Miten julkisen rajaa piirrettiin, kun naisten taloudellisia kamppailuja ja vaatimuksia politisoitiin? Näiden kysymysten kautta artikkelissa pyritään kuvaamaan sitä, miten suomalainen tasa-arvoideologia ja talous ajautuivat lamajulkisuudessa törmäyskurssille. Samalla korostuu talouskysymysten ja sukupuolten välisten suhteiden keskinäinen, kiinteä kytkös yleisen hyvän rakentamisessa.

Kolmannessa osassa tutkitaan kansalaisten lamakokemuksia. Kansalaisten näkemyksiä lamasta on tuotu julkiseen keskusteluun tai tutkit-

tu talouskriisin laajuudesta ja yhteiskunnallisesta merkittävyydestä huolimatta yllättävän vähän. "Yleinen mielipide" lamasta ja kansalaisuuden eri osatekijöistä kriisin eri vaiheissa voidaan raamittaa gallup- ja kyselytietojen perusteella. Kansalaisten kokemuksia voidaan tarkastella myös kansalaiskeskustelua ja yhteisöllisyyttä korostavin menetelmin. Lamakokemuksia koskevassa artikkelissa nämä molemmat tutkimukselliset suunnat kohtaavat. Lähtökohtana on, että etnografinen kansalaisten oman äänen ja oman kokemuksen kuvailu on poliittisesti merkittävä ja tärkeä tutkimuskohde, toisaalta kansalaisten "yhteenlaskettu ääni" on länsimaisessa poliittisessa kulttuurissa usein erilaisten päätösten taustalla, ja siksi merkittävä. Yleisen mielipiteen heijastajia ovat Elinkeinoelämän valtuuskunnan ja Tilastokeskuksen määrälliset sekundaariaineistot ennen lamaa, sen aikana ja sen jälkeen sekä julkista mielipidettä kuvaavat laadulliset teema- ja fokusryhmähaastattelut vuosilta 1993, 1994 ja 1999 sekä koululaisaineet vuodelta 2000. Näin avautuu kansalaisten lamamääritelmiin ja -kokemuksiin kolme rinnakkaista näkökulmaa.

Toisessa kansalaisartikkelissa käsitellään muistelutyötä, johon osallistui lamassa työttömiksi jääneitä ja ainakin vielä aineiston keruun aikoihin syksyllä 1999 työttöminä olleita naisia ja miehiä. Ryhmissä pyrittiin henkilökohtaisia elämyksiä ja kokemuksia muistelemalla luomaan kytkös laman merkitykseen kyseisten ihmisten elämässä tänä päivänä. Analyysin lähtökohtana ovat kysymykset siitä, millaista itseymmärrystä pitkäaikaistyöttömät naiset ja miehet luovat, ja miten he näkevät tulleensa luonnehdituiksi suhteessa muihin kansalaisiin eritoten lama-ajan mediajulkisuudessa. Työttömien naisten ja miesten subjektivoitumista pyritään edelleen erittelemään sukupuolisuuden, kansalaisuuden ja työttömyyden välisiä yhteyksiä tutkimalla.

Viimeisessä osiossa palataan perinteisen politiikan julkisivuun, sekä eliitin että ruohonjuuritason käsityksiin julkisuudesta ja politiikasta. Mikä on poliittisten päättäjien suhde julkiseen keskusteluun talouskriisissä? Analysoitavina ovat 1990-luvun keskivaiheilla tehdyt tärkeimpien poliittisten päättäjien haastattelut, joista nousee esiin myös käsityksiä siitä, mikä on julkisen keskustelun merkitys poliittisessa päätöksenteossa, kuinka julkisuudessa tulee esiintyä ja milloin sieltä tulee pysyä poissa. Nämä poliittisen eliitin käsitykset julkisuudesta laman aikana kertovat osaltaan poliittisen eliitin tavasta ymmärtää demokratiaa ja siihen liittyvän julkisen keskustelun merkitystä. Oheisartikkeli antaa edelliselle vastapoolin: se kuvaa ryhmä- ja teemahaastattelujen avulla, kuinka kansalaiset mieltävät julkisuuden ja politiikan sekä päätöksentekoeliitin roolin siinä.

Lähteet

Blumler, Jay ja Gurevitch, Michael (1995). The Crisis of Public Communication. London: Routledge.

Bourdieu, Pierre (1998). On Television. New York: The New Press.

Dahlgren, Peter (2001). Identity Formation and EU Citizens: democratic dilemmas and media conditions. Paper presented at the Nordic Conference of Media and Communication Researchers. Reykjavik, August 10–14.

Dicken, Peter (1992). Global Shift. The Internationalization of Economic Activity. 2nd ed. London: Paul Chapman Publishing.

Fairclough, Norman (1999). New Labour, New Language. London and New York: Sage.

Heikkilä, Matti, Uusitalo, Hannu (toim.) (1997). Leikkausten hinta. Raportteja 208. Helsinki: Stakes.

Hellman, Heikki (1999). From Companions to Competitors. The Changing Broadcasting Markets and Television Programming in Finland. Tampere: University of Tampere.

Hirst, Paul ja Thompson, Grahame (1996). Globalization in Question: the international economy and the possibilities of governance. Cambridge: Polity Press.

Honkapohja, Seppo ja Koskela, Erkki (1999). The Economic Crisis of the 1990s in Finland. Economic Policy, 29, October 1999, 401–436.

Hoogvelt, Ankie (1997). Globalisation and the Postcolonial World. London: MacMillan Press Ltd.

Julkunen, Raija (2001). Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.

Kantola, Anu (1999). Maailmantalouden monet kasvot. Teoksessa Kantola, Anu ym. Maailman tila ja Suomi. Helsinki: Gaudeamus.

Kettunen, Pauli (1997). Työjärjestys. Tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta. Helsinki: Tutkijaliitto.

Kiander, Jaakko ja Vartia, Pertti (1998). Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu. Helsinki: Taloustieto Oy.

Kivikuru, Ullamaija ja Pietiläinen Jukka (toim.)(1998). Uutisia yli rajojen. Ulkomaan-

uutisten maisema Suomessa. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Kortteinen, Matti (1992). Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hämeenlinna: Hanki ja Jää.

Liikenneministeriö (2001). Suomalainen tv-tarjonta 2000. Julkaisuja 41/2001. Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö.

Nieminen, Hannu (2000). Medioituminen ja suomalaisen viestintämaiseman muutos. Teoksessa Saarikoski, P., Suominen J. ja Nieminen H. (toim.). Uusi media ja arkielämä. Kirjoituksia uuden ajan kulttuurista. Taiteiden tutkimuksen laitos, viestintä. Turku: Turun yliopisto.

Pekkarinen, Jukka ja Vartiainen, Juhana (1995). Suomen talouspolitiikan pitkä linja. Toinen, tarkistettu painos. Porvoo: WSOY.

Valtonen, Sanna (1999). Työn ja työttömyyden tarinoita Helsingin Sanomissa 1988–97. Teoksessa Mediakriisi. Lehdistö, lama ja talouspuhe. Helsinki: Helsingin yliopiston viestinnän laitos.

Vihriälä, Vesa (1996). Suomen pankkikriisi 1991–1995. Teoksessa Jaakko Autio, Riitta Hjerppe (toim.) Raha ja rahakriisit. Jyväskylä: Atena.

World Bank (1997). World Development Report. New York: Oxford University Press.

Minna Aslama ja Ullamaija Kivikuru

Lamajulkisuuden raamit: suomalainen mediamaisema 1990-luvulla

Kun analysoimme julkisuuden ja joukkoviestinnän rooleja suomalaisessa lamassa, on oleellista myös kartoittaa nk. *mediamaiseman* (Appadurai 1989; vrt. myös Kivikuru 1996) muutokset: mediarakenteiden lähtötilanne 1980-luvun lopussa, talouskriisin mahdolliset vaikutukset sekä mediamaisemat tarkennettuina 1990-luvun lopulla. Tarkoituksena on hahmottaa, millaiset järjestelmät tuottivat suomalaiseen julkisuuteen niitä mediasisältöjä, joita kirjan ensimmäisessä osassa käsitellään; millaisen tietolähteen ja kaikupohjan ne tarjosivat niille nk. *ideomaisemille*, joita tarkastellaan toisessa, kansalaisiin keskittyvässä osiossa[1]; ja millaiset raamit ne tarjosivat poliittisesta päätöksenteosta tiedottamiseen sekä siitä keskustelemiseen kolmannen osan tarkastelukohteille, eliiteille.

Mediamaiseman perusideana on se, että median rakenteet, sisällöt ja käyttö käsitetään yhdeksi ainoaksi kolmiulotteiseksi kuvioksi, jonka keskellä vastaanottaja liikkuu – näkökulma on siis koko ajan vastaanottajan, jonka katse liikkuu aiheen ja elämäntilanteen mukaan. Tilanteen mukaan hän kiinnittää huomionsa joko maisemaa hallitseviin suuriin tiedotusvälineisiin tai sitten jokin volyymiltaan tai levikiltään vähäisempi väline saa hänen huomionsa osoittamalla juuri kyseisessä tilan-

[1] Ideomaiseman kuvaajiksi samastamme tässä sekä nk. yleisen että julkisen mielipiteen, ja niiden mittareina pidämme yhtäältä mielipidetutkimuksia, toisaalta itse keräämäämme kansalaispuhetta. Mutta käsitteenä ideomaisema on laajempi. Kyse on yhteiskunnan perusideologiasta, jota yhtäältä vallassa olijat ja toisaalta kansalaiset tulkitsevat tavallaan. Määrittelyistä tarkemmin kirjan kolmannessa osiossa.

teessa relevantimmaksi ja luotettavammaksi kuin isot välineet. Ihanteellinen mediamaisema on siis monimuotoinen ja -ulotteinen, siinä on väljyyttä liikkua. Tässä mielessä Appadurain perusajattelu on samansuuntaista kuin Jürgen Habermasilla (esim. 1985/1964): media luo yhteisyyttä ja sen tulisi antaa aineksia aktiiviseen julkiseen toimintaan eli kansalaisuuden kehittymiseen, jotta ihminen voisi elää henkisesti rikkaammin ja hallita omaa elämäänsä. Turvallisuuden tunne kasvaa tästä.

Lisäksi suomalaista lamaa tulkittaessa kuva mediakentästä on tarpeellinen, sillä jo lähtökohtaisesti suomalainen media on osa talouselämää: joukkoviestintäjärjestelmämme on sekajärjestelmä, joka toimii taloudellisten reunaehtojen puitteissa. Lehdistön ja sähköisen viestinnän on tuotettava voittoa, minkä vuoksi sen on tavoitettava yleisönsä tekemällä sellaisia tuotteita, jotka käyvät kaupaksi. Lisäksi mediatalojen on myös hoidettava suhteitaan elinkeinoelämään eli mainostajiin. Julkinen keskustelu ei siis synny ihannetilassa, jonka demokratia, aktiiviset kansalaiset ja pyyteettömät journalistit täyttävät. Taloudelliset vaihtelut ja suomalaisen viestintäjärjestelmän keskittyminen rajaavat myös poliittisen keskustelun tilaa suomalaisessa yhteiskunnassa.

Kuvauksemme kentän muutoksista 1990-luvulla pyrkii tuomaan esiin olennaisimmat, mediasisältöihin vaikuttaneet virtaukset. Tarkastelemme mediamaiseman tapahtumia yli vuosikymmenen ajalta; joukkoviestinnän talouden, rakenteiden, kulutuksen sekä viestintäpolitiikan kautta. Viimeksi mainittu on kuvattu riippumatta siitä, toteutuivatko tietyt viestintäpolitiikan tavoitteet vai eivät, sillä kyse on kuitenkin viraallisesta viestintäilmastosta eli siis yhdestä osasta ideomaisemaa. Lisäksi jäsennämme mediamaiseman muodonmuutokset yhteydessä kolmeen yleiseurooppalaiseen murrokseen, joista jokainen vaikuttaa osaltaan suomalaisen julkisuuden eri osa-alueisiin ja toimijoihin.

Mediamaisema talouskriisissä

Tutkimuskauden alkuvaiheessa suomalainen mediamaisema oli lähellä monipuolisuuden ihannetta. Tutkimuskauden keskivaihe, syvimmän laman kausi merkitsi radikaaleja muutoksia, ja tutkimuskauden lopussa

oli perinteisen median rakenteiden monimuotoisuus selvästi vähentynyt uudesta verkkoulottuvuudesta huolimatta. Vahvat suuret yksiköt hallitsivat perinteistä mediaa. Edessä on myös ilmiselvästi uusi myllerrysten kausi. Ulkomainen omistus ja ulkomailla tuotetut sisällöt tekevät tuloaan Suomeen entistä näyttävämmin, ja yhtenä vahvana muutosagenttina on digitaaliteknologia; verkkoviestinnän yleistyminen ja perinteisemmän joukkoviestinnän tuotannon ja jakelun digitalisoituminen. Mediamaisema on tullut selvästi arvaamattomammaksi ja huonommin perinteisin sääntelyn keinoin hallittavaksi.

Tässä hahmotamme mediamaisemaa näkökulmallemme uskollisesti kansalaisesta lähtien, sellaisena kuin vastaanottaja maiseman näkee. Näin esimerkiksi sähköinen viestintä ja erityisesti televisio korostuvat. Kansalaisen näkökulmasta televisiota voidaan kuitenkin pitää julkisuuden suurimpana yhteisenä nimittäjänä. Asuinpaikastaan riippuen kansalaiset lukevat esimerkiksi eri sanomalehtiä, mutta television kansallisilla kanavilla (tarkasteluaikana lähinnä Yleisradion kahdella ja MTV3:n yhdellä kanavalla) on varsin keskeinen merkitys kaikille suomalaisille, vaikka tarjonnan ja kulutuksen hajaantumisesta paljon on puhuttukin. Sinänsä kyseessä on median kannalta varsin kiintoisa jakso, jossa sanomalehdistö näyttää kulkeneen kohti tarjonnan suurempaa keskittymistä, kun taas sähköinen media näyttää hajaantuneen ja sirpaloituneen entistä enemmän.

Tilastotietoihin perustuva peruskatsaus suomalaisten medioiden tilasta ennen lamaa, sen aikana ja sen jälkimainingeissa antaa mediamaiseman taloudellisista liikahteluista melko ennustettavan kuvan: 1990-luku oli mediakentän kasvun ja laajentumisen aikaa, mutta talouskriisi vaikutti selvästi koko alan talouteen. Eniten kärsivät keskisuuret ja parhaiten sinnittelivät yhtäältä suuret ja kansalliset ja toisaalta minikokoiset organisaatiot. Keskeinen tekijä tässä kehityksessä on ollut mainonnalla, jonka määrä ja kohdentuminen heijastui suoraan viestimiin. Lama näyttää karsineen muun kulutuksen ohella myös mediakäyttöä ja laitehankintoja. Osa median käyttäjistä siirtyi ainakin tilapäisesti muualla maailmassa varsin yleiseen ”irtonumerokäyttöön”, vaikkakin välineuskollisuus on meillä edelleen hallitseva mediakäytön muoto: kansalaiset tilaavat sanoma- ja aikakauslehtensä ja maksavat television lupamaksunsa.

Tilastot kertovat – media lamassa ja noususuhdanteessa:

Suomen joukkoviestinnän liikevaihto viisinkertaistui 50-luvulta vuoteen 1990, jolloin kokonaisliikevaihto oli yli 16 miljardia markkaa; erityisen nopeaa oli kasvu 1980-luvulla. Pudotus oli kuitenkin suhteellisen suuri talouskriisin koittaessa 1990-luvun alussa.

Tilastokeskuksen (Joukkoviestimet 1998, 2000) mukaan vuonna 1992 liikevaihto putosi alle 15 miljardin ja kääntyi kasvuun vasta vuonna 1994 (15,7 mmk). Vuosikymmenen taitteen talousluvut saavutettiin uudelleen vuonna 1997, ja joukkoviestinnän koko liikevaihto kasvoi vuoteen 1998 mennessä huikeaan 19,3 miljoonaan markkaan. Joukkoviestinnän kokonaisosuus bruttokansantuotteesta on kuitenkin pysynyt miltei ennallaan, joskin se näyttää meilläkin nyt saavuttaneen jonkinlaisen lakipisteen kolmen prosentin tuntumassa (1985: 3,2 % – 1996: 3,0% – 1998 2,9%).

Toistaiseksi Suomi on Euroopan "printtivaltaisimpia" maita: median kokonaisliikevaihdosta lähes 72 prosenttia on painettua sanaa. Jos monien taloustieteilijöiden ennakoima raju käänne sähköisen viestinnän puoleen toteutuu – jotkut tutkijat arvioivat, että vuonna 2010 jo oltaisiin 50/50 -tilanteessa (Siivonen 1999) – olemme rajujen muutosten ja kiristyvän kilpailun kynnyksellä.

Tilastojen mukaan talouskriisi näyttää karkeasti ottaen koskettaneen rajuimmin sanomalehdistöä ja erityisesti alueita joukkoviestinnän reunamilla: pienten kustantajien tuottamat kakkoslehdet menettivät taloudellista osuuttaan ja useat niistä kuolivat. Suomen "vanhanaikainen", vahvan aluelehdistön varaan rakentuva lehdistörakenne muuttui olennaisesti, ja omistuksen ketjuuntuminen vahvistui siten, että monilla alueilla seudun sanomalehti, nippu paikallislehtiä ja kukaties vielä ainakin osuus paikallisradiostakin olivat saman omistajan hallussa. Alueen ykköslehti ja paikallislehdet riittivät mainostajien välineiksi ja lukijoiden tiedonlähteiksi. Samankaltainen lienee tilanne ollut myös pääosin mainosrahoilla toimivissa paikallisradioissa, joista moni joutui ahtaalle. Viestinnän kulutuksessa tingittiin vapaa-ajan erityisvälineistä ja -tuotteista. Yritykset puolestaan reagoivat talouden ja kulutuksen kiristyneeseen tilanteeseen karsimalla mainontaansa, joka on uudelleen lähtenyt nousuun vasta vuosituhannen vaihteessa.

Sähköisen viestintäjärjestelmän muodonmuutokset

1980-luvun lopulla Suomen viestintäjärjestelmä oli varsin tyypillisesti pienen ja perifeerisen, mutta vauraan maan järjestelmä. Sitä luonnehti jo viime vuosisadan alkuvuosista lähtien hanakkuus omaksua uusia teknisiä viestintälaitteita. 1980-luvun "uusia" välineitä olivat video, joka vakiinnutti asemansa (vuosikymmenen lopulla jo lähes joka toisessa perheessä oli videonauhuri) sekä kaapeliviestintä, jonka piiriin tutkimuskauden alussa kuului reilut 20 prosenttia ja tutkimuskauden lopussa lähes 40 prosenttia kotitalouksista. 1990-luvulla ruvettiin suunnittelemaan sähköisen viestinnän digitalisointia, joka tosin pääsi radion puolella kokeiluvaiheeseen vasta vuonna 1998 ja televisiossa vuonna 2000.

Sähköisen mediakentän kasvu:

Sähköisen viestinnän osuus koko joukkoviestinnän liikevaihdosta kasvoi vajaan parinkymmenen vuoden ajan reippaasti (1985:13,4% – 1998: 20, 2%). Erityisesti *online*-tietopalvelujen osuus on paisunut, vaikka niiden kokonaisosuus on tietysti yhä niukka (1985: 0,5% – 1998: 2,6%).

Television puolella kanavien "uusjaon" suunnittelu alkoi 1980-luvun lopulla, kun MTV:n, Ylen ja Nokian yhteisesti omistama Kolmoskanava aloitti toimintansa loppuvuodesta 1988, ja seuraavana vuonna se jo peitti puolet ja vuonna 1993 peräti 96 prosenttia Suomen pinta-alasta. Vuonna 1993 päättyi myös Yleisradion ja MTV:n kolmikymmenvuotinen "pakkoavioliitto" yhteisillä kanavilla. Yleisradio sai haltuunsa ykkös- ja kakkoskanavat, MTV:n uuden kanavan nimeksi tuli MTV3. Jo 1980-luvun lopulla aloitettu televisio-ohjelmien vaihto Ruotsin television kanssa lisäsi tv-kanavien määrän yhdellä Etelä-Suomessa. Kesäkuussa 1997 maa sai neljännen tv-kanavan, Nelosen. Valtakunnallinen kanavauudistus siis toteutui pahimman talouskriisin aikaan vuonna 1993. Ohjelma-aika lisääntyi, samoin ohjelmien tuonti ulkomailta, mutta edelleen Suomen asema omatuottoisten ohjelmien osalta (Yle noin 55 %, MTV3 noin 50 %) on kansainvälisesti ottaen korkea. EU:n tv-direktiivi on tuonut mukanaan sen, että ohjelmatuonti Euroopasta on suhteellisesti ottaen kasvanut, Yhdysvaltojen osuus jonkin verran kutistunut.

Paikallisen radion talouskriisi:

1980-luvun lopulla vauhdilla lisääntyneitä paikallisradioasemia (vuonna 1985 oli toiminnassa 18 asemaa, vuonna 1990 jo 66 asemaa) kuoli lukuisia erityisesti vuosina 1992–93. Vaikka vuonna 1998 näitä radioasemia oli taas 61, niiden osuus medialiike-vaihdosta on laskenut tasaisesti koko 1990-luvun. Paikallisradiosta ei tullut sellaista paikallisuuden äänitorvea ja paikallisen mainonnan runsaudensarvea kuin 1980-luvun taitteessa kuviteltiin.

Radion osalta viestintäjärjestelmän pakkaa jakoivat uudelleen markkinoiden vapautuminen ja uusien paikallisradioiden runsauden pula. Paikallisradioita oli alkuun kolmisenkymmentä, ja niiden tulo ajoi Yleisradion uusimaan radiokanavansa (Ylen Ykkönen, Radio Suomi, Radio Mafia) 1990-luvun taitteessa. Radion kuuntelu lisääntyi kanavien määrän myötä. Puhuttiin jopa radiorenessanssista. Nopeasti kuitenkin kaupalliset paikallisradiot osoittautuivat taloudeltaan horjuviksi. Niitä kuoli vähän väliä, mutta myös uusia perustettiin. Koko tutkimuskauden ajan maassa toimi kolmisenkymmentä kaupallista paikallisradioasemaa, ja näiden lisäksi Yleisradiolla oli 14 aluelähetystään suomeksi. Ensimmäinen valtakunnallinen kaupallinen radiokanava (Radio Nova) aloitti toukokuussa 1997.

Yleisradion ruotsinkieliset radio-ohjelmat järjestettiin uudelleen vasta vuonna 1997, jolloin ohjelmat jaettiin yleiskanava Radio Vegaksi ja nuorisolle suunnatuksi Radio Extremiksi. Extremin suosio varsinkin ruotsinkielisellä Pohjanmaalla oli tuntuva ja vähensi alueella aiemmin runsaasti kuunneltujen Ruotsin radion ohjelmien kuuntelua. (Nordqvist 1998, von Wendt 1998.) Mediamaiseman tasolla voidaan siis jopa sanoa, että Pohjanmaan ruotsinkielinen nuoriso kiinnittyi jonkin verran vahvemmin suomalaiseen yhteiskuntaan, jos kohta on syytä korostaa, että Radio Extrem kuten kilpailijansa Radio Nova ja Radio Mafia runsaine musiikkitarjontoineen kiinnittyy ohjelmavirta-ajattelussaan poikkeuksellisen vähän paikkaan. Extremin osalta tilanne on kyllä jonkin verran toinen sikäli, että nuorisolle suunnattu ruotsinkielinen radiotoiminta pyrkii joka tapauksessa sen kautta sitomaan nuoria suomenruotsalaiseen vähemmistöön, jota uhkaa yhtäältä varsinkin pääkaupunkiseudulla kaksikielistyminen ja toisaalta – varsinkin Pohjanmaalla – suuntautuminen Ruotsiin. Monissa tutkimuksissa on todettu, että erityisesti oma ruotsinkielinen radio ja lehdistö ovat ne välineet, joille vähemmistö on uskollisin (esim. Herberts 1995, 155).

Lehtien kato ja menestys

Graafisen viestinnän selviytymistarina:

Graafisen joukkoviestinnän osuus kutistui hieman 1980-luvun puolivälistä 1990-luvun loppupuolelle, vaikka se edelleen on eurooppalaisittainkin erittäin vahvassa asemassa (1985: 78,6 % – 1998: 71,3 %). Supistus selittyy pääosin sillä, että kirjojen ja 1–3 kertaa viikossa ilmestyvien sanomalehtien osuus koko joukkoviestinnän liikevaihdosta on tasaisesti laskenut. Kun tarkastellaan sanomalehtien levikkejä 11 vuoden jaksolla (1985–98), suuret ykköslehdet ovat kasvattaneet tasaisesti osuuttaan kokonaislevikistä. Kakkoslehtien osuus sanomalehdistön kokonaisvolyymistä kutistui 1980-luvun puolivälistä 1990-luvun lopulle kolmannekseen aikaisemmasta.

Parhaiten lamavuosista selvisivät painetun sanan puolella paikalliseen mainontaan nojautuva paikallislehdistö ja iltapäivälehdet, joiden levikin kasvuun lama ei vaikuttanut lainkaan. Nykyään noin joka kymmenes suomalainen sanomalehden numero on iltapäivälehti. Sanomalehtipuolella oli 1990-luvun alussa tyypillistä ilmestymiskertojen harventuminen, kun taas 1980-luvun alkupuolella ja uudelleen 1990-luvun loppuvuosina moni lehti lisäsi viikoittaisia ilmestymiskertojaan. Toinen selkeä trendi on ollut se, että sanomalehdet ovat sanoutuneet irti poliittisesta taustastaan ja julistautuneet sitoutumattomiksi. Ideologisen lehdistön heikkenemistä ei 1990-luvun uusi taloudellinen nousu näytä katkaisseen. Aikakauslehdet voivat kuitenkin 1990-luvun pahimpina lamavuosinakin erittäin hyvin. Niille tuntui riittävän mainostulojakin. Vuosituhannen vaihteessa yhtäältä yksi kapea osa aikakauslehdistä – ennen kaikkea henkilöstölehdistä – näyttää siirtyneen verkkoon ja toisaalta aikakauslehtien erikoistuminen näyttää voimistuneen, kun taas yleisöaikakauslehtien kenttä näyttää hieman supistuneen. Erikoislehtien joukossa "kestosuosikit", terveyteen, sisustukseen ja kodinhoitoon sekä matkustamiseen liittyvät lehdet ovat pitäneet pintansa, kun taas monet niin sanotut elämäntapalehdet (esimerkiksi uudentyyppiset miestenlehdet) eivät ole onnistuneet lyömään itseään läpi (Kansallinen mediatutkimus 2001.)

Maisema ja mediakulutus

Suomalainen on 1990-luvulla viihtynyt median parissa keskimäärin hieman alle kahdeksan tuntia arkena ja hieman yli kahdeksan tuntia viikonloppuisin. Volyymi on ollut tasaisessa kasvussa, eikä lama tähän trendiin juurikaan vaikuttanut, vaikka osa kansalaisista siirtyikin satunnaiskäyttäjiksi. Uskollisimmin säännöllisen kontaktinsa radioon säilyttivät laman aikana esimerkiksi työttömät.

Lama verottaa kulutusta:

Lama on kansallisesti näyttäytynyt erityisesti tallenneviestinnän taloudessa ja kulutuksessa (äänitteet, videot, elokuvateatterit): sen osuus medialiikevaihdosta notkahti liki prosenttiyksikön (vuoden 1985 7,3 prosentista vuosien 1992 ja 1993 6,6 prosenttiin). Vuoteen 1996 mennessä se nousi taas 7,9 prosenttiin. Tähän on oma osuutensa myös CD-romien ja muiden tietotallenteiden käytön kasvulla; ne näkyvät tallenneviestinnän tilastoissa vuodesta 1994 lähtien.

Laman vaikutusta tähän viestinnän sektoriin osoittavat myös tilastot äänitteiden myynnistä sekä kappaleittain että myynnin arvon mukaan. Ne osoittavat selvän notkahduksen vuosina 1992–94. Aallonpohja näkyy samoina vuosina erittäin vahvana levysoitin-, stereo- ja videolaiteostoissa sekä selvästi myös elokuvissa käyntien määrässä.

Olennaista sähköisen viestinnän kulutukselle vuosina 1988–97 oli ilmiö, jota on tavattu kutsua fragmentoitumiseksi: 1990-luvun puolivälissä yhä harvempi televisio-ohjelma ylsi miljoonakatsojalukuihin, eikä koko kansaa enää saavutettu tv-uutistenkaan aikaan kello 20.30. TV- ja radioyleisöt olivat hajaantuneet varsinkin kaupungeissa, joissa vallitsee todellinen tarjonnan yltäkylläisyys, mutta yhä useampi kanava on maksullinen. Koko kansaa, vähemmistöjä ja enemmistöjä palvelemaan pyrkivä public service -malli on ollut ahtaalla koko tarkasteluajan. Radion kuuntelu kasvoi 1980-luvun lopusta 1990-luvun puoliväliin, mutta on sittemmin tasoittunut keskimäärin pariin tuntiin päivässä. Television katsomisluvut taas osoittavat tasaista kasvua: vuonna 1988 televisiota katsottiin päivittäin keskimäärin 107 minuuttia, vuonna 1997 jo 149 minuuttia ja 156 minuuttia sellaisissa kotitalouksissa, joilla oli kaapeli-

liittymä. Ilmeisesti myös ns. tapettikuuntelu ja -katselu on entisestään kasvanut: vastaanottaja on puolihuolimattomasti tiedotusvälineen äärellä, mutta seuraa sen sisältöä keskittyneesti vain hetkittäin, esimerkiksi uutisten aikana.

Vaikka varsinkin 1990-luvun alulle oli leimallista se, että television uutis- ja ajankohtaistoiminta lisääntyi tuntuvasti, ei näiden ohjelmatyyppien seuranta kuitenkaan kasvanut samassa suhteessa. Ihmiset vain valitsivat itselleen parhaiten sopivat uutiset siitä tarjonnan runsaudesta, joka heitä ympäröi. TV-ohjelmien tarjonnassa panostus niin sanottuun *prime timeen* (n. klo 18.30–23) voimistui ja tästä parhaasta katseluajasta tuli vähitellen uutisten ja valtavirtaviihteen täyttämä ohjelmakartan osuus, kun taas erikoisemmat ja pienten yleisöjen ohjelmat sijoittuivat iltapäivään tai iltamyöhään. Olennainen katsomiskäytäntöjen muutos oli se, että suomalaiset muuttivat aamuisia mediatottumuksiaan ryhtymällä yhä suurenevin määrin aamulla television aamuohjelmien katsojiksi, kun aikaisemmin aamut kuuluivat pelkästään radiolle. Normaaliaikoina MTV3:n ja Yleisradion aamuohjelmat keräsivät puolisen miljoonaa katsojaa hetkeksi äärelleen, mutta dramaattisten tapahtumien myötä katsojamäärät saattoivat kasvaa hetkittäin rajustikin.

Kaapelikoteja oli tutkimuskauden alkaessa 20 prosenttia Suomen kotitalouksista – kaapelibuumi oli alkanut 1980-luvun puolivälissä. Tutkimuskauden päättyessä 38 prosenttia väestöstä asui kaapelitalouksissa. Jos kaapelitaloudet ja satelliittilautasten määrät yhdistetään, oli käytännössä joka toinen suomalainen kotitalous (47 %) oli vuoden 1997 lopussa satelliittiohjelmien ulottuvilla. Etupäässä kaapelia kuitenkin käytettiin yhä "peruskanavien" katsomiseen. Suosituin kaapelikanava oli *Eurosport* (850,000 taloutta). Suurimman maksutelevision (*Canal Plus*) asiakkaiden määrä jäi alle sadan tuhannen. Kaapelin ja satelliitin merkitystä luonnehtii se, että periaatteessa puolet kotitalouksista voi esimerkiksi kriisin sattuessa tai esimerkiksi isoja urheilukisoja seuratessaan päästä kokemuksen reaaliaikaisuuteen.

Television katselu kasvoi siis 1990-luvulla tuntuvasti, mutta silti ajanjakson alkua lienee kuitenkin oikeutettua pitää radion renessanssin kautena. Yksityiset paikallisradiot käynnistettiin suurin odotuksin, ja

varsinkin nuorison kiinnostus radioon kasvoi huomattavasti. Paikallisradioiden "ohjelmavirtaformaatti" ajoi vähitellen myös Yleisradion profiloimaan kanaviaan siten, ettei tavoitteenakaan ollut enää saada yleisöksi koko kansakuntaa, vaan tietty viipale siitä. Voisi sanoa, että vaikka televisiotoiminta rakenteellisesti ja ohjelmatarjonnaltaankin muuttui, dramaattisimmat muutokset osuivat kuitenkin radion kohdalle sekä tarjonnassa, seuraamisessa että radioideologiassa. Yleisradiokin suuntautui Ylen ykköstä lukuun ottamatta ohjelmavirtatarjontaan. Profilointi tapahtui ja tapahtuu ennen kaikkea musiikkitarjonnan kautta: rockia nuorille, iskelmää ja uutisia valtaväestön Radio Suomessa.

Sanomalehtien lukijoina suomalaiset ovat edelleen maailman kärkeä, tilastoissa kolmannella sijalla norjalaisten ja japanilaisten jälkeen (esim. WAN 2000). Lehdistön puolella kulutuksen muutokset ovat yleensä melko hitaita, ja näin on tässäkin tapauksessa. Koko väestön piirissä vaihtelu on ollut varsin yllätyksetöntä. Sen sijaan nuorten lukeminen – joka kansainvälisesti katsoen on edelleen kohtuullisen korkealla tasolla – on vähentynyt tasaisesti 15 viime vuoden aikana. Tutkimuskauden lopulla keskivertosuomalaiselta kului lehtien lukemiseen noin 37 minuuttia päivässä, aikakauslehtien seuraamiseen 45 minuuttia ja kirjojen lukemiseen 28 minuuttia. Koko tutkimuskauden ajan kansalaisten lukemisen määrä oli toisin kuin sähköisellä puolella vahvasti sidoksissa koulutukseen: valkokaulusväki luki olennaisesti enemmän kuin vähemmän koulutetut. Aikakauslehtien kulutus kasautuu kiintoisasti: jos joku lukee yhtä aikakauslehteä, hän seuraa todennäköisesti useampaa. Kiintoisaa sinänsä, että lama ei juurikaan vaikuttanut aikakauslehtien kulutukseen.

Tutkimuskautena Suomen markkinoille tulivat entistä vahvemmin myös erityyppiset ilmaisjakelulehdet (kaupunginosalehdet, Metro, 100 asiaa, City-lehti), mutta varsinkaan tämän ryhmän uutistyyppisten lehtien käyttöosuudesta on toistaiseksi vaikea sanoa mitään. Ilmaisjakeluun pohjautuvat elämäntapalehdet sen sijaan näyttävät vakiinnuttaneen paikkansa sekä mainostajien että lukijoiden keskuudessa, mutta niiden käyttö ei ainakaan toistaiseksi näytä vähentäneen muiden lehtityyppien osuutta.

Kuka omistaa mediakentän?

Laman aikana perinteiset suuret mediaorganisaatiot tuntuivat olevan vahvoilla, mutta samalla alkoi kyteä myös muutos: median keskittyminen alueittain, mutta myös kansallisella tasolla, yli välinerajojen, ja erityisesti viime vuosina myös yli valtakunnanrajojen. SanomaWSOY (käynnistyi toukokuussa 1999) on suomalaisista media-alan yrityksistä ylivoimaisesti suurin, Alma-Media toinen ja Yleisradio kolmas. SanomaWSOY:n ykkössija on kiistaton, vaikka sen liikevaihdosta poistettaisiinkin Rautakirja, joka lienee paremmin luokiteltavissa kauppaketjuksi. Mediataloista SanomaWSOY:n kokonaisvolyymi kasvoi Pohjoismaiden suurimmaksi vuonna 2001, kun yhtymä osti hollantilaisen kustannusyhtiö VNU:n aikakauslehtituotannon, mutta tämän lohkon toiminta suuntautuu ulkomaille. Silti kauppa osoittaa selkeästi sen, että suomalainen suurmedia suuntautuu entistä selkeämmin myös maan rajojen ulkopuolelle. Suomenkin suurimmat mediatalot lähestyvät sellaisia "paketointilaitoksia", joita väitetään tulevaisuuden mediatuottajiksi: suurkustantajia, jotka toimivat kaikilla median lohkoilla ja käyttävät moneen kertaan hankkimansa raakamateriaalin. Keskustoimitukset pysyvät suppeina, ja toimintoja ulkoistetaan itsenäisten tuottajien ja freelancereiden suuntaan.

Kun pahin lama oli ohi, myös alueellinen lehtimaisema oli muuttunut melko lailla viiden–kuuden vuoden takaisesta. Taloudellinen pakko ajoi uusiin ratkaisuihin, ja näin SanomaWSOY:n ja Alma Median rinnalle syntyi vähitellen kolmas iso toimija, Väli-Suomen Sanomalehdet. Se toimii eri logiikalla kuin kaksi suurta: lehdet pysyvät entisillä omistajillaan, mutta pyrkivät operationaaliseen yhteistyöhön. Tämä tarkoittaa osin yhteistä ilmoitusmarkkinointia, mutta myös sisällöllistä yhteistyötä: yhteisiä kirjeenvaihtajia, yhteisesti toimitettuja viikonloppu-, radio- ja TV-sivuja sekä erikoisliitteitä. Mukana on ollut tusinan verran lehtiä.

Keskittymisen vahvistuminen ei toki merkitse sitä, että saman omistajan välineet automaattisesti ryhtyisivät julistamaan omistajan mielipiteitä – moni keskittymistutkija katsoo päinvastoin, että yritykset kasvaessaan virtaviivaistuvat niin, että niiden ammattijohtajat keskittyvät talouteen ja puuttuvat sisältöseikkoihin paljon harvemmin kuin perhe-

ja sukuomisteisten lehtien omistajat; toki isännän ääni kuuluu asioissa, jotka ovat omistajille elintärkeitä. Silti voidaan oikeutetusti sanoa, että omistuksellisesti Suomen sanomalehtimaisema muuttui tutkimuskautena varsin dramaattisesti. Omistuksesta juontuvat sisällön muutokset ovat puolestaan hitaampia.

Kriisin viestintäpolitiikka?

Suomalaiselle viestintäpolitiikalle on kautta koko sodanjälkeisen ajan ollut tyypillistä sääntelyn minimointi, meillähän on median toimintaa sääteleviä lakeja ja tukimuotoja selvästi vähemmän kuin esimerkiksi Ruotsissa. Toisaalta myös julkista tukea on ollut tarjolla muita Pohjoismaita vähemmän. Käytännön viestintäpoliittisten toimien tasolla meillä on 1920-luvulta lähtien ollut vallalla eräänlainen sekapolitiikka, joka pyrkii sallivuuteen, mutta samalla maksimoimaan valtion saatavat. Jossain mielessä Suomen peruslinjaa vastaan on sotinut opetusministeriön 1990-luvun keskivaiheille ajoittunut ponteva julistus Suomesta tietoyhteiskuntana. Julkista retoriikkaa syntyi runsaasti, käytännön toimia hajanaisesti jos ollenkaan.

1980-luku oli julkishallinnon viestintäpolitiikassa melko hiljaista aikaa sen jälkeen, kun vuosikymmenen alkupuolella oli otettu ratkaiseva askel, joka salli kaupalliset paikallisradiot. Nykyisellä vuosikymmenellä julkishallinto on joutunut ottamaan kantaa ennen muuta sähköisen viestinnän deregulaatiovaateisiin. Muutos ei kuitenkaan ole ollut niin raju kuin esimerkiksi muissa Pohjoismaissa, joissa ei 1990-luvun koittaessa ollut lainkaan yksityistä televisiotoimintaa. Muutokset voitiin Suomessa nähdä jatkumona edellisille vuosikymmenille.

Valtiovalta ei ole sääntelyn tietä juuri pyrkinyt joukkoviestinnän kehitykseen puuttumaan. Sen sijaan yksittäiset poliittiset päättäjät ovat hetkittäin puhuneet vahvasti "median valtaa" vastaan. Tämän prosessin kiihtyminen sattuu tarkasteluajan viimeisiin vuosiin, 1990-luvun loppuun, jolloin Suomen media valmistautui digitaalituotannon vaiheeseen.

Toisaalta EU-jäsenyys on saanut aikaan sen, että on syntynyt tarvetta tuottaa erilaisia selvityksiä Euroopan unionin keskeisiksi kokemilta

joukkoviestinnän aloilta. Eritoten televisiota, sen ohjelmatarjontaa, eurooppalaisuusastetta ja mainontaa koskevia katsauksia on tehty runsaasti viime vuosina. Toisin kuin Ruotsissa julkishallinto on meillä ainakin toistaiseksi tyytynyt tarkkailemaan, ei juuri sääntelemään sähköistäkään viestintää toimilupakäytäntöjä pidemmälle.

Painetun sanan puolella kilpailu kiristyi myös mainostulojen laskiessa ja kannattavuuden heiketessä. Suomeen syntyi kaksi ilmiötä, joilla molemmilla on sisällöllisiä vaikutuksia. Vanhempi ja jo pidempään tuttu näistä ilmiöistä on niin sanottu levikkikierre, joka selkeästi toimii vahvemman välineen eduksi, kun se kerran pääsee yliotteeseen: kun lehti saa enemmän ilmoitustuloja kuin seudun muut lehdet, se voi panostaa enemmän sisällön laatuun ja monipuolisuuteen, mikä taas kasvattaa lukijamääriä, ja tällä on puolestaan uudelleen vaikutuksensa ilmoitustuloihin. Uudempaa ilmiötä on kansainvälisessä tutkimuksessa ollut tapana kutsua tabloidisaatioksi, sisältöjen kevenemiseksi, osin ehkä kovenemiseksikin siinä mielessä, että otsikot kasvavat ja sisällöt kiinnittyvät entistä useammin henkilöihin. Kilpailun myötä myös toisto kasvaa. Näin kansalaiset kokevat tärkeiksi yhä harvempia aiheita, mutta ne sitäkin vahvemmin, joskin nämä aiheet vaihtuvat nopeasti. Suhtautuminen media-agendan nostamiin aiheisiin voi olla kielteistä, myönteistä tai neutraalia, mutta silti nämä asiat koetaan keskeisiksi, ja näin ne hahmottavat kansalaisten ideomaisemaa (esim. McCombs ja Shaw 1972.)

Kilpailu ulottui kansallisella tasolla entistä vahvemmin myös sähköiselle puolelle, joka uutistoiminnassa on selkeästi nopeampi kuin painettu sana. Kilpailun kiristyminen ja uuden teknologian luomat mahdollisuudet ovat yhdessä yksipuolistaneet mediasisältöjä. Lopputuloksena on ollut joukkoviestinnän uutisvaltaistuminen ja ajankohtaisuusvaateiden kiristyminen; ihanteeksi on tullut hetkenkohtaisuus, kukaties peräti CNN-mallin mukainen reaaliaikaisuus. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi mahdollisuus systemaattiseen lähdekritiikkiin kutistuu, kun väline ei ehdi aikapaineen vuoksi tarkistaa lähteiden luotettavuutta kunnolla.

"Lamajulkisuuden" kannalta keskeisiä mediamaiseman tapahtumia eivät ole ainoastaan liikevaihdon kehitys, mediakulutus tai omistajuus vaan myös ideomaisema eli laajemmat julkisuuteen liittyvät ideologiset

muutokset. Edellä kuvatut suomalaisen joukkoviestinnän ilmiöt ja tapahtumat voidaankin yhdistää kolmeen yleisempään murrokseen. Peter Dahlgren (2000) tarkastelee 1990-luvun median tapahtumia eurooppalaista televisiota esimerkkinä käyttäen ja tiivistää ne *deregulaatioksi* (josta seuraa kilpailun nopea kasvu ja kansainvälistyminen), siihen liittyväksi *ideologisen ilmaston liikahteluksi* (kaupallistumisen "hyväksyminen") sekä laajimmin *yhteiskunnalliseksi muutokseksi* (kulttuurin monimuotoisuus, identiteettien heterogeenisuus). Nämä ilmiöt ovat olleet nähtävissä myös suomalaisessa mediamaisemassa ja muokanneet osaltaan kriisijulkisuutta. Suomen mediakehitys noudattelee näin eurooppalaisia suuntauksia, joskin omine painotuksineen.

Deregulaatio: villi ja vapaa media

Deregulaatio on, kuten edellä on mainittu, erityisesti sähköisen joukkoviestinnän suuntaus ja sidoksissa eurooppalaiseen julkisen palvelun perinteeseen. Se poisti yleisradiotoiminnan käytännön tason monopolin radion puolelta Suomessa vuonna 1985. Kaupallisista paikallisradioista ei kuitenkaan tullut sellaista median merkkitekijää kuin tuolloin uumoiltiin. Monet pienemmistä paikallisradioista ovat kuihtuneet aikaa sitten, mutta nyt eletään kansallisten tai ainakin laajalti kuuluvien kaupallisten kanavien sekä kanavaketjujen aikaa. Televisiossa tilanne on ollut toinen, koska Yle ja MTV3 ovat kulkeneet yhteistä matkaa alusta asti. Vaikka MTV muutti omalle kanavalleen vuonna 1993, todellinen tv-murros tapahtui vuonna 1996 TV-Nelosen kansallisen kaupallisen kanavaluvan myötä. Vuonna 2001 aloittaviksi ilmoitetuista luvan saaneista kolmestatoista digitelevisiokanavasta kahdeksan on kaupallisia. Kehitys julkisen palvelun monopolista tai julkis-kaupallisesta yhteistoiminnasta julkisen ja kaupallisen yleisradiotoiminnan eriytymiseen on miltei identtinen useassa läntisen Euroopan maassa (Wieten et al. 2000).

Lehdistö ei deregulaatiota ole muodollisesti kokenut, koska valtio on meillä perinteisesti säännellyt sitä hyvin vähän. Deregulaatioksi voidaan tietysti nähdä lehdistötuen supistuminen. Tuen avullahan pyrittiin pitämään yllä lehdistön heikoimpia haaroja: alueellisia kakkoslehtiä, puolue-

lehtiä ja mielipidelehtiä. Tuki ei ole pystynyt näitä lehdistön osia pitämään yllä, joskin se on estänyt dramaattiset, äkkiväärät muutokset ja tasoittanut kehitystrendejä (Gustafsson 1996). Kun lehtituki 1990-luvun kuluessa hiipui, tämäkin voidaan nähdä "yhteisen hyvän" ideologian heikkenemisenä. Jos lehti ei pysy pystyssä omin voimin, monipuolisuutta ei pönkitetä julkisen tuen avulla. Yhteisyyttä on sen sijaan lehtipuolella koetettu voimistaa muodollisesta puoluesidonnaisuudesta luopumisella – lehti toisensa jälkeen on julistautunut sitoutumattomaksi.

Kiinnostus toimintaan yli kansallisten rajojen on kasvanut painetussakin sanassa. Toistaiseksi selkeimmin uuteen aaltoon on lähtenyt mukaan aikakauslehdistö – voi olla, että nimenomaan sanomalehdistö koetaankin sillä tavoin vahvemmin kansalliseksi pääomaksi, että jos sanomalehdistöä rupeaisi siirtymään laajemmin ulkomaiseen omistukseen, saattaisi keskustelua syntyä runsaamminkin kuin esimerkiksi Alma-yhtymän syntyessä. Jo 1960-luvulta lähtien on ulkomainen aikakauslehdistö pyrkinyt Suomeen aaltoina, ja 1990-luku merkitsi ulkomaisille kustantajille entistä vahvempaa jalansijaa Suomessa. Ulkomaiset kustantajat ovat nyt jo alan neljänneksi suurin tuottajakokonaisuus. Erilaisia käännös- ja formaatinsiirtolehtiä on syntynyt Suomeen runsaasti 1990-luvulla, ja isoimmat mediatalot ovat myös meiltä ryhtyneet katsomaan ulospäin, jo jonkin aikaa pienessä mitassa Baltiaan ja Venäjälle sekä SanomaWSOY:n aikakauslehtikaupan myötä paljon voimallisemmin keskisen Euroopan erikoislehtimarkkinoille.

Ulkomaiset mediayhtiöt tuskin ryntäävät kokonaisomistuksin Suomeen siksikään, että markkinamme ovat pienet. Sen sijaan osaomistusten kautta Suomen painettuakin sanaa voidaan kyllä vastaisuudessa liittää muuhun maailmaan, etupäässä ehkä kuitenkin lähinaapureihin. Viime vuosikymmenellä syntynyt "Itämeren yhteys" laajennee entisestään, joskin kokonaisten lehtisisältöjen siirtäminen maasta toiseen on osoittautunut varsin ongelmalliseksi.

Ideologinen ilmasto: kaupallisuus kunniaan

Deregulaatiosta seurannut kaupallistuminen on edistänyt Suomessakin konvergenssia eri välineiden omistussuhteiden välillä, samoin se on tuottanut yhteenliittymistä omistuksessa ja tuotannossa yli kansallisten rajojen. Dahlgrenin (2000) mukaan tämä kaikki on osin seurausta sellaisesta uudesta ideologisesta ilmastosta, jossa kansallisen julkisen palvelun joukkoviestintä on menettänyt merkitystään.

Tällaisessa ilmastossa voidaan aavistaa perinteisesti yhdysvaltalaista ajattelua, jonka mukaan hyvinvointivaltioihin liitetty julkisen palvelun traditio muodossa jos toisessa – vaikkapa terveydenhuollosta tiedonvälitykseen – on usein kallista, tehotonta ja holhoavaa. Joukkoviestinnän maisemissa kaupallinen media vastaa markkinalakien mukaisesti tarjonnallaan mediayleisöjen kysyntään. Tämä ideologisen ilmaston muutos edistää sitä, että kaupallisten (media)tuotteiden kuluttajan ja mediasta tietoa janoavan kansalaisen käsitteelliset raja-aidat alkavat häilyä sekä mediapolitiikasta vastaavien päätöksentekijöiden että mediaorganisaatioiden mielessä, ja tämä näkyy myös mediasisällöissä (vrt. Kivikuru 2000). Äärimmilleen vietynä tämä saattaisi vetistää julkisen palvelun ideaalin demokraattisen, monimuotoisen ja tasapuolisen tiedon tuottajana. Myös suomalaisen mediaideologian tasolla voisi sanoa, että "yhteisen hyvän" periaate ja sitä heijastava julkisen palvelun toimintamalli osoitti hiipumisen merkkejä, kun taas "puhdas" kaupallisen kilpailun periaate tuntui voimistuvan. Silti joukkoviestinnän kaksoisluonne – ideologinen tehtävä ja kaupallinen tehtävä – elää yhä, ja juuri sen vuoksi median toiminta on kulmikkaampaa kuin monen muun keskisuuren teollisuuden lohkon.

Ilmaston muutos on heijastunut välineiden itsensä harjoittamaan mediapolitiikkaan. MTV omaksui Yleisradion kanavilla vuosikymmeniä toimiessaan eräänlaisen epävirallisen *public service* -ajattelun ja monipuolisuuden ihanteen, joka näkyy tänäkin päivänä sen ohjelmapolitiikan kokonaisuudessa, vaikka parhaan katseluajan ohjelmistot ovatkin yksipuolistuneet. Itse asiassa vasta TV-Nelonen ja Radio Nova ovat "aitoja" kaupallisia kanavia vailla julkisen palvelun ihanteen historiaa.

Toisaalta uusien välineiden tulo markkinoille on kiristänyt kilpailua siten, että kaikki kanavat – myös Yleisradio – ovat ohjelmapolitiikassaan siirtyneet varsinkin parhaan katseluajan arvioinnissa "päiden laskuun", vastaanottajaosuuksien tarkkaan seurantaan. Tämäntyyppisellä kehityksellä on taipumus kaavoittaa ohjelmistoja ja synnyttää vastustusta sisällön jatkuvalle uudistamiselle.

Ilmastolle tyypillistä voisi esittää olevan myös sisältöjen "keventymisen". Sisältömuutosten ehdottomasti vahvimmat trendit laman aikana ja sen jälkeen ovat olleet tabloidisaatio ja tuotteistuminen sekä brandiajattelun voimistuminen. Perinteinen journalismi on jäänyt median kokonaisuudessa vähemmistöön; valtaosa sisällöistä edustaa viihdettä, musiikkia, visuaalista ilotulitusta. Suomen joukkoviestintä syntyi 1800-luvulla valistamaan ja opettamaan. Siksi muutos on meillä harvinaisen kulmikas, vaikka esimerkiksi iltapäivälehdistö on kansainvälisesti tarkasteltuna Suomessa kovinkin kilttiä. Kyse ei ole niinkään siitä, että vakava journalismi olisi tukahdutettu, vaan pikemminkin siitä, että myös vakavammat välineet ovat ottaneet ohjelmaansa kevyitä aineksia vakavan rinnalle. Syynä ei myöskään aina ole keskittynyt omistaminen. Päinvastoin: voisi väittää, että sensaatiomaisimmat esimerkit voi löytää keskitetyn omistuksen ahtaasta naapurustosta, missä taloudelliset mahdollisuudet niukkenevat kilpailun myötä ja sensaatiot koetaan ainoaksi hengissä pysymisen ehdoksi. Keltainen lehdistö ja skandaalinkäryinen journalismi ovat aina olleet olemassa, mutta tällaisen otteen ja tyylin sietäminen myös perinteisen vakavan journalismin areenoilla on uutta.

Sinänsä ainakin toistaiseksi varsin pieni mutta kiintoisa lehdistön kehitystrendi ovat tyystin ilmoitusten varassa elävät ilmaisjakelu-uutislehdet, jotka ovat muualla Euroopassa jo ravistelleet erityisesti iltapäivälehtimarkkinoita. Käykö näin myös Suomen isommissa urbaaneissa keskuksissa, jää nähtäväksi. Vaikkakin tällaiset lehdet voi tulkita "yhteisen hyvän" ideologian toteuttajiksi täysin uudelta ja täysin kaupalliselta pohjalta, vakavaa, pohtivaa journalismia ne eivät kasvata. Erityisesti saksankielisen Euroopan tutkijat taas väittävät, että uusi, vakavampi ja vähemmän hetkenkohtaisuuksissa riippuva lehtijournalismin kausi tekee tuloaan. Suomessa ei tällaisesta ole 1990-luvulla näkynyt merkkejä.

Kulttuurinen eriytyminen: etäälle vai lähemmäksi?

Kolmas Dahlgrenin ehdottama näkökulma on laajempi yhteiskunnallinen muutos kulttuurisen eriytymisen suuntaan. Kansalliset identiteetit menettävät ainakin osin merkitystään, kun taas vapaa-ajan ja eri elämäntyylien kirjo moninkertaistuu. Mediamarkkinoilla tämä näkyy jo nyt niin meillä kuin muuallakin aikakauslehdistön erikoistumisena: harrastelehtiä riittää; naistenlehdet poikivat erityisnumeroita. Internetissä tarjonnan globaalinen kirjo on jo itsestäänselvyys.

Pysyviä massayleisöjä yleispäteville mediatuotteille on yhä rajoitetummin, sillä katsojat, kuulijat, lukijat ja surffaajat muodostavat fragmentoituneita, pirstaloituneita hetkellisiä ja häilyviä osayleisöjä. Mitä enemmän on erikoistunutta tarjontaa, sitä enemmän myös yleisöt voivat hajaantua, jos kohta fragmentoituminen ei kansainvälisesti katsottuna ole meillä likikään yhtä vahvaa kuin monessa muussa maassa. Kun televisio saa lisää uusia kanavia ja ohjelma-aikaa, tämä tulee näkymään entistä selvemmin myös ruudussa.

Toisaalta on nähtävissä vastakkaista suuntausta. Deregulaation ja omistuksen keskittymisen myötä viestinten yhteiset lähdejärjestelyt saattavat valtavirtaistaa saman omistajan hallitsemien välineiden sisältöä; suurin omistuksesta juontuva sisällöllinen muutosagentti on kuitenkin se, että lehdet ja radiot sekä ilmoituskannaltaan että vähitellen myös sisällöltään pyrkivät etääntymään kansalaisten elämismaisemasta, alueellistumaan, vähitellen ehkäpä peräti valtakunnallistumaankin. Omaleimaisuus vähenee, virtaviivaisuus kasvaa, vaikkakin yhteistyö on toistaiseksi etupäässä koskenut niin sanotun kevyen viestinnän osastoja; poliittinen journalismi halutaan edelleen tehdä etupäässä itse, vaikka poliittis-taloudellista feature-aineistoa näille välineille välittävätkin usein monen lehden yhteiset Helsingin-toimitukset. Juuri alueelliset ykköslehdet ovat Suomen tietotoimiston (STT/FNB) suurimpia käyttäjiä, joten niin aihevalintojen kuin käsittelytapojen yhdenmukaistuminen etenee myös tätä kautta, mutta STT/FNB:n päivälistan eli aihekalenterin varassa elävät myös suuret välineet.

Voidaankin myös kysyä, johtuuko paikallislehtien, iltapäivälehtien

ja ilmaisjakelulehtien suosion kasvu ainoastaan taloudellisista seikoista tai Suomen kaupungistumisesta? Missä piilee syy siihen, että aikakauslehdet synkistä ennusteista huolimatta keräävät kohtalaisen tasaisen yleisösuosion? Kysehän saattaa olla myös siitä, että nämä lehdet tarjoavat sisällöllisiä vaihtoehtoja yhä yhdenmukaistuvalle valtavirtajournalismille – kuka alueellisen tai paikallisen fokusoinnin, kuka aihepiirien perusteella. Voisikin todeta, että tutkimuskautena varsinkin kehitys sähköisessä viestinnässä rakentaa pohjaa kamppailulle ihmisten arvojärjestelmistä: kuten Roland Robertson (esim.1992) on todennut, ihmisten mielissä on käynnissä jatkuva kamppailu globalisaation, regionalisaation ja lokalisaation osuuksista elämän perusarvoina.

Muutoksen media

Suomen viestintäjärjestelmä koki siis tutkittuna kymmenvuotiskautena rajujakin muutoksia, jotka ovat sukua koko suomalaista yhteiskuntaa 1990-luvulla ravistelleille muutoksille. Suomalaista mediamaisemaa raamittavat perinteisesti Niemisen (2000, 31–36) mukaan seuraavat tekijät: 1) keskittyneet viestintäsuhteet ja erityisesti valtion rooli julkisen keskustelun järjestämisessä ja jäsentämisessä; 2) kirjallisen viestinnän keskeinen asema; 3) rinnakkaiset viestintäkulttuurit "näennäisesti" homogeenisessa kulttuurissa – olkoonkin kyse alueellisista eroista (itä–länsi, maaseutu–kaupungit) tai luokkasidonnaisista eroista (työväen ja porvarillisen kulttuurin välinen jako 1800-luvulta 1970-luvulle asti); 4) edustuksellisuus viestinnässä eli julkisuuden areenan kuuluminen niille, joilla on siihen roolinsa/professionsa puolesta mandaatti; ja edellisestä seuraten, 5) yksityisen ja julkisen viestinnän erottaminen toisistaan.

Viime vuosikymmenellä mediamarkkinat vapautuivat siinä kuin pääomamarkkinatkin. Kaupallistumisen myötä keskittyneet viestintäsuhteet alkoivat murtua, myös ideologisella tasolla. Ajatuksellisen siirtymän "yhteisestä" julkisen palvelun tiedonvälityksestä mediakuluttamiseen ja fragmentoituneihin yleisöihin voi osin tulkita olevan sidoksissa kansalaisuus- ja politiikka-käsitteiden muuttuviin merkityksiin; siten tulkiten uusi tilanne haastaisi myös perinteisten rinnakkaisten viestintäkulttuurien mer-

kitystä. Edustuksellisuutta sekä yksityisen ja julkisen viestintäkulttuurin eroja murtaa osaltaan mediasisältöjen keventyminen, ja vaikkapa politiikkaa käsittelevän journalismin henkilöllistävä ote. Medioitumisen on painotettu käsittävän paitsi perinteisen politiikan areenan, myös kansalaisten arkielämän (vrt. tämän kirjan johdanto ja esim. Nieminen 2000). Tällöin 1990-luvun kriisijulkisuuden piirteet suomalaisessa mediamaisemassa ovat paitsi yksi talouskriisin ajankuva ja tapauskertomus, myös keskeinen osa suomalaisen yhteiskunnan suurta murrosta.

Lähteet

Appadurai, Arjun (1989)."Disjuncture and Diffrence in the Global Cultural Economy." Teoksessa Featherstone, M. (toim.): Global Culture. Nationalism, Globalization and Modernity. London: Sage.

Dahlgren, Peter (2000) "Key Trends in European Television." Teoksessa Wieten, J., Murdock, G. ja Dahlgren, P. (toim.). Television Across Europe. A comparative introduction. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.

Gustafsson, Karl Erik (1996). Dagspressen i Norden. Struktur och ekonomi. Lund: Studentlitteratur.

Habermas, Jürgen (1985/1964)."Julkisuus." Tiedotustutkimus 8(3).

Herberts, Kjell (1995). "Finlandssvenskt, finskt och rikssvenskt. Finlandssvenskarnas massmedievanor." Teoksessa Ståhlberg, K. (toim.): Finlandssvensk identitet och kultur. Åbo: Åbo Akademis tryckeri.

Joukkoviestimet 1998. Kulttuuri ja viestintä 1998:1. Helsinki: Tilastokeskus.

Joukkoviestimet 2000. Kulttuuri ja viestintä 2000:1. Helsinki: Tilastokeskus.

Kansallinen mediatutkimus. www.levikintarkastus.fi (20.9.2001)

Katz, Elihu (1998)."Mass Media and Participatory Democracy." Teoksessa Inoguchi, T., Newman, E, & Keane, J. (toim.): The Changing Nature of Democracy. Tokyo/ New York/Paris: United Nations University Press.

Kivikuru, Ullamaija (toim.) (1996). Kansa euromyllyssä. Journalismi, kampanjat ja kansalaisten mediamaisemat Suomen EU-jäsenyysprosessissa. Helsinki: Yliopistopaino.

Kivikuru, Ullamaija (2000). "Kansalaisten yhteisyys ja 'he'". Teoksessa Tapper, H. (toim.) Me median maisemissa. Helsinki: Palmenia.

McCombs, Malcolm ja Shaw D.I. (1972). "The Agenda Setting Function of Mass Media." The Public Opinion Quarterly 36(2).

Nieminen, Hannu (2000). Medioituminen ja suomalaisen viestintämaiseman muutos. Teoksessa Saarikoski, P., Suominen J. ja Nieminen H. (toim.). Uusi media ja arkielämä. Kirjoituksia uuden ajan kulttuurista. Taiteiden tutkimuksen laitos, viestintä. Turku: Turun yliopisto.

Nordqvist, Andrea (1998). "Finlandssvenskar och tvåspråkighet. Om ursprung, identitet och massmediebruk." Esitutkimusraportti projektille Svenska medier i Finland.

Picard, Robert ja Grönlund, Mikko (2001). "Development and Effects of Finnish Press Subsidies." Paper presented at the 15th Nordic Conference of Media and Communication Researchers, August 2001, Reykjavik.

Robertson, Roland (1992). Globalization. Social Theory and Global Culture. London: Sage.

Siivonen, Timo (1999). Growth and Market Share of Print Media and Electronic Media. European and North American Analysis and Estimation (julkaisematon moniste- ja kalvoesitys, VTT).

WAN. World Association of Newspapers (2000). The Finnish Press in the World of Newspapers.

von Wendt, Hanna (1998). Kanalrally eller medvetet val – om hur unga finlandssvenskar lyssnar på radio. Helsinki: Yleisradio, Yleisötutkimusraportti 44.

Wieten, Jan, Murdock, Graham ja Dahlgren, Peter (2000). Television Across Europe. A comparative introduction. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.

II

Sanna Valtonen

Työttömyys ja pääsyn politiikka Helsingin Sanomissa

Joukkotyöttömyys ravisteli suomalaisen yhteiskunnan perustaa 1990-luvulla. Työttömät lienevät se ryhmä, jonka arjen käytäntöihin lama kohdistui voimakkaimmin. Työttömyyden kautta myös suomalaisten kriisitietoisuus jäsentyi selkeimmin. Siksi on tärkeä selvittää, miten työttömyydestä keskusteltiin julkisuudessa. Työttömyyden rakentumista tarkastellaan tässä sosiaalisten ja poliittisten ongelmien näkymisenä Helsingin Sanomien sivuilla. Työttömyyskirjoittelun määrällisen analyysin pohjalta hahmotellaan kokonaiskuvaa työttömyydestä käydystä julkisesta keskustelusta: sen määrästä, teemoista ja sisällöistä. Huomiota kiinnitetään yhteen työttömyyskirjoittelun teemoista, työttömiin itseensä. Millaiseksi työttömien julkinen kuva muodostui ja kuka sitä määritteli? Erityisen huomion saa se, millainen ääni työttömille itselleen teksteissä annetaan.

Tutkimaton työttömyyden julkisuus

Työttömät ja työttömyys ovat olleet uutisotsikoissa koko 1990-luvun. Talouskriisin aikaisessa Suomessa työttömyys on yksi keskeisimmistä yhteiskunnallisista kipupisteistä; työn ideologian sisäistäneessä kulttuurissa kaikki tunnistavat ongelman merkityksen. Silti itse työttömät pääsevät julkisuuteen harvoin, asiasta puhuvat kaikki muut paitsi asianosaiset.

Tavat, joilla työttömyyttä käsitellään julkisuudessa ovat merkittäviä, sillä (media)julkisuus muodostaa päivänpolitiikan keskeisimmän näyt-

tämön. Tiedotusvälineillä on keskeinen vaikutus siihen, miten kansalaisten ja valtiovallan suhde jäsentyy sekä siinä, miten poliittisen eliitin sisäinen kommunikaatio ja politiikan tekeminen tapahtuu. Modernissa yhteiskunnassa julkisuus ja sen konkreettisena ilmentymänä media toimivat tilana, jossa yhteiskunnallinen liike saa ilmaisunsa: mediatekstit sitovat lukijansa ja tuottajansa kuviteltuihin yhteisöihin, joiden kesken tulkinnoista, tavanomaisesta ja normaalista neuvotellaan. (Esim. Altheide & Snow 1991.) Julkisuudelle hahmottuu moderneissa (länsimaisissa) yhteiskunnissa monenlaisia tehtäviä. Julkisuuden tulisi luoda merkityksellistä päiväjärjestystä, tunnistaa yhteiskunnallisia avainkysymyksiä ja raportoida niistä ja sosiopoliittisen ympäristön tilasta. Julkisuuden tulisi toimia dialogin areenana vallanpitäjien, eri intressiryhmien ja kansalaisten välillä sekä tarkkailla viranomaisten vallankäyttöä. Lisäksi julkisuuden tulisi puolustaa median riippumattomuutta ja kunnioittaa julkista mielipidettä. (Gurevitch ja Blumler 1995.)

Julkisuuden tarkastelut täytyy yhdistää yhteiskunnallisen vallankäytön tarkasteluihin, sillä välittävää ulottuvuutta, mediaa, ei voida pitää neutraalina tai ongelmattomana, vaan se on samassa mielessä ideologinen kuin muutkin modernin yhteiskunnan instituutiot. Lisäksi useat mediatutkijat (esim. Altheide 1985, Thompson 1995 ja Väliverronen 1998) ovat argumentoineet median erityisestä vallasta modernissa yhteiskunnassa. Median merkitys on lisääntynyt yhteiskuntaelämän eri aloilla: ennen kaikkea vapaa-ajassa, mutta on myös perusteita väittää, että joukkoviestinnän rooli yhteiskunnan eri alueilla kuten talouselämässä ja politiikassa on kasvanut. Mediatutkijoiden piirissä on esitetty käsityksiä politiikan medioitumisesta ja median politisoitumisesta, ja yhtä oikeutetusti kuin tietoyhteiskunnasta, voidaan varmasti puhua mediayhteiskunnasta. Journalismi edustaa ja heijastelee eri yhteiskunnallisten ryhmien etuja ja intressejä. Joukkoviestinnän tuotteiden analyysi tarjoaakin kiinnostavan perspektiivin yhteiskunnan ja kulttuurin muutosten tutkimiseen ja lamanaikaista työttömyyden politiikkaa voinee perustellusti etsiä työttömyyttä käsittelevästä julkisesta keskustelusta.

Työttömyyttä uutisaiheena ei ole juuri tutkittu. Työttömyyden julkisuuteen liittyvät ilmiöt – sekä asianosaisten marginalisoituminen julkisuudesta että julkisuuden vähäinen tutkimus – koskevat yleisemminkin sosiaalipolitiikan alaa. Brittiläinen klassikkotutkimus 1980-luvulta, Peter Goldingin ja Sue Middletonin *"Images of welfare. Press and Public Attitudes Towards Poverty"* esittää sosiaalipolitiikan alaan kuuluvien asioiden uutisoinnissa käytettyjen lähteiden jakautuvan politiikkaan, eturyhmiin ja tiedotteisiin/selvityksiin. Sosiaalipolitiikasta kertovat uutiset ovat uutisia politiikasta, sillä niiden merkittävimpiä lähteitä ovat puoluepolitiikan ja hallinnon eri sfäärit. Niinpä niin työttömyyttä kuin yleisemminkin sosiaalipolitiikkaa käsittelevät uutiset seuraavat hallinnon työjärjestystä. Hallintoon keskittyminen johtaa siihen, että journalistien on hyväksyttävä eteenpäin vietäväksi politiikan sfäärin agenda ja päätökset. Näin poliittisesta päätöksenteosta uutisen aiheeksi tulevat päätökset, eivätkä niiden vaikutukset tai edes niitä edeltänyt keskustelu. Poliittinen elämä näyttäytyykin sosiaalipolitiikan julkisuudessa korostetusti päätösten lähteenä.

Työttömyyden uutisoinnista on Suomessa tehty muutamia opinnäytteitä[1]. Esimerkiksi Karsikko (1990) esittää Helsingin Sanomien ja Kainuun Sanomien työttömyysuutisia tutkittuaan, että jutuissa esiintyy tietolähteinä lähes pelkästään niin sanottuja virallisia tahoja, työvoimaviranomaisia tai muita valtionhallinnon edustajia. Myös taloudellisen vallan haltijat saavat sanottavansa usein esille. Työttömät sen sijaan pääsevät julkisuuteen vain satunnaisesti, ja silloinkin heidän roolikseen jää työttömyyden kokemuksellisen ulottuvuuden ilmentäminen viranomaisten määritellessä ilmiötä faktojen tasolla (vrt. Tuchman 1978 ja statistikansalaiset, myös Vehkalahti 2000b). Ongelma kiteytynee politiikan journalismin lähdekäytäntöihin: työttömien joukosta on vaikea löytää legitimoitua puolestapuhujaa, jonka voisi journalistisen käytännön sääntöjen perusteella hyväksyä koko ryhmän edustajaksi. Näin työttömyys määrittyy journalistisessa professionalismissa yksilöiden yksityiseksi ongelmaksi, joka jää julkisuuden ulkopuolelle.

Toinen sosiaalipolitiikan alaan kuuluvien uutisten päälähde ovat alueella vaikuttavat painostus- ja intressiryhmät – näitä journalistit ovat

[1] Esimerkiksi Karsikko (1990), Keväjärvi (1997), Valtonen (1998) ja Vehkalahti (2000a).

Goldingin ja Middletonin mukaan käyttäneet lähinnä asiantuntijakommenttien saamiseksi poliittisen koneiston tuottamiin erilaisiin aloitteisiin. Eturyhmät yhtäältä osoittavat politiikan 'totuuksien' epäjohdonmukaisuuksia ja toisaalta ne tarjoavat toimittajien kaipaamia konkreettisia reaktioita epäoikeudenmukaisiin päätösesityksiin. Niiden avulla juttuihin voi siis etsiä tasapainottavia näkökulmia. Golding ja Middleton tulkitsevat eturyhmien tarjoavan eräänlaisen oikotien politiikan vaikutusten puolelle. Oikotielle astuessaan journalistit kuitenkin ajautuvat yhä kauemmaksi sosiaalipolitiikan kentän käytännöistä ja päätösten sosiaalisista seuraamuksista. (Mt., 114–119.)

Kolmantena sosiaalipolitiikan alan uutisten lähteenä ovat erikoislehdet, tiedotteet, selvitykset ja tutkimukset, joita toimittajat seuraavat politiikan ja hallinnon sanelemassa tahdissa (1983,119–121.) Goldingin ja Middletonin hahmottelemasta lähdekäytännöstä seuraa valtiokoneiston merkityksen korostuminen sosiaalipolitiikan uutisissa ja toisaalta sosiaalipolitiikan seurausten näkymättömyys mediassa.

Golding ja Middleton esittävät, että hyvinvointivaltion julkinen ymmärrys köyhyydestä ja hyvinvoinnista perustuu kolmeen ajatukseen: 1) talouden ja työelämän tehokkuuteen ja sitä kautta hyvinvoinnin jatkuvuuteen 2) tiukkaan työetiikkaan ja moraalisuuteen ja 3) patologiaan, eli siihen, että esimerkiksi työttömyyden syyksi tulkitaan työttömän omat toimet tai ominaisuudet (mt., 159–181, myös Renvall 1999 ja Vehkalahti 2000a.) Köyhät ja sosiaaliturvan asiakkaat jaetaan kahteen ryhmään, sosiaaliturvansa ansaitsijoihin (esim. eläkeläiset) ja niin sanottuihin hyvinvointipummeihin. Brittikontekstissa tällaiset thatcherilaiset populistiset, uusliberalistisia ja perinteisiä arvoja yhdistelevät teemat ovat Goldingin ja Middletonin mukaan vallitsevan julkisen mielipiteen rakennusainetta. Stefan Svallforsin (1995) tutkimus Ruotsista näyttäisi viittaavan siihen, ettei brittiläistyyppistä aggressiivista hyökkäystä hyvinvointivaltiota kohtaan siellä ilmennyt. Svallfors tarkasteli useiden ruotsalaislehtien kirjoittelua vuodesta 1969 vuoteen 1993, ja hänen tutkimuksensa perusteella voisi olettaa, että laman aikana ihmisten on helpompi ymmärtää ja hyväksyä säästöt ja verorasitus kuin sen loputtua.

Työttömyyden julkiseen kuvaan vaikuttavat näin myös taloussuh-

danteet ja yleinen työmarkkinatilanne. Hyvän työllisyystilanteen aikana työttömät nähdään usein pinnareina ja syyllisinä omaan tilanteeseensa. Tällöin vahvistuu käsitys siitä, että työttömät eivät ansaitse tukea. Suurtyöttömyyden oloissa työttömyydestä tulee 'demokraattisempaa'; lähes kuka tahansa voi koska tahansa joutua työttömäksi (esim. Kiander ja Vartia 1998).

Julkisuuden kontekstit: lama ja sen työvoimapolitiikka

Suomen voi sanoa lähes syöksyneen lamaan, ilman että poliittiset päätöksentekijät, media tai kansalaiset ehtivät juuri reagoida saati sitten reflektoida. Kokonaistuotanto supistui, ja sen seurauksena työllisyys heikkeni voimakkaasti. Ensimmäisenä työllisyysongelmat näkyivät talouden avoimimmilla sektoreilla, kuten teollisuudessa. Suomi nousi kahdessa vuodessa Euroopan työttömyystilastojen hänniltä teollisuusmaiden huipulle – vastaavan suuruinen teollistuneen maan työttömyyden nousu koettiin viimeksi 1930-luvun Yhdysvalloissa. Työttömien määrä kasvoi nopeasti lähes 400 prosenttia ja niin kansalaisten kuin yritystenkin varallisuusarvot romahtivat. Työttömyyden kasvu heikensi välittömästi julkisen talouden tasapainoa: aktiivisen työvoimapolitiikan menot ja työttömyysturvakustannukset kasvoivat vuoden 1990 muutamasta miljardista yli 20 miljardiin vuonna 1993. Samanaikaisesti verotulot kääntyivät laskuun ja julkisen sektorin tasapaino järkkyi – seurauksena työttömyys, joka kohtasi ensimmäistä kertaa myös akateemisia aloja ja julkisen sektorin henkilöstöä (Kiander & Vartia 1998, 112–115; Työpoliittinen aikakauskirja 1998).

Laman taittuminen yhdistetään monissa tulkinnoissa markan kelluttamiseen ja vientivetoisiin talouspoliittisiin linjanvetoihin (Kiander ja Vartia 1998, 154). Vaihtotase kääntyi ylijäämäiseksi vuonna 1994, ja teollisuustuotanto kääntyi kasvuun jo vuoden 1992 lopulla. Kokonaistuotanto alkoi jälleen kasvaa vuonna 1993, ja lamaa edeltänyt tuotannon taso saavutettiin jälleen vuonna 1996. Kotimainen kysyntä ei ole kuitenkaan palannut lamaa edeltäneelle tasolle. Vaikka Suomen talouden tunnusluvut ovat nyt kunnossa, ja talouden kehityksen suunta on ollut

nouseva jo vuodesta 1993 lähtien, on työllisyystilanteen kohentuminen ollut varsin hidasta. Vuonna 1996 Suomessa oli vielä 400 000 työtöntä ja vajaatyöllisiä, tukityössä tai työllisyyskoulutuksessa olijoiden lisäksi 250 000 henkeä. Parkkisen (1997) mukaan täystyöllisyydestä uupui vuonna 1996 noin 600 000 työpaikkaa. Korkean työttömyyden lisäksi Suomi on saanut kannettavakseen tähän asti lähinnä Etelä-Eurooppaa koetelleen pitkäaikaistyöttömyyden ja toisaalta työssäkäyvien yhä lisääntyvät uupumisoireet (Julkunen ja Nätti 1997, 19–20).

Työttömyys tulee todennäköisesti myös pysyttelemään korkealla vielä pitkään, sillä useimpien tulkintojen mukaan 1990-luvun talouskriisissä ei ollut kyse pelkästään suhdannevaihtelusta, vaan työttömyyden kasvu on ollut ilmausta kahdesta kehityksestä: ensinnäkin koko teollistunutta maailmaa kohtaavasta uudesta teollisesta vallankumouksesta ja toiseksi Suomen muuttuvasta asemasta uudelleen rakentumassa olevassa eurooppalaisessa järjestelmässä. 1990-luvun alun kehitysten (mm. Neuvostoliiton hajoamista seuranneen idänkaupan romahtamisen ja Euroopan Unioniin liittymisen) myötä Suomen talous ja työmarkkinat on täytynyt sopeuttaa aikaisempaa huomattavasti avoimempaan kilpailutilanteeseen, jolloin yhteiskunnan on täytynyt tietoisesti suunnata aikaisemmin tuottamattomassa käytössä olleita voimavaroja tuottavampiin toimintoihin. (Esim. Kasvio 1994, 103–104.)

Poliittinen keskustelu katosi

Poliittisella tasolla vallitsi laman aikana yksimielisyys siitä, että työttömyysongelmien ratkaisemiseksi tarvitaan kokonaisvaltaista ohjelmaa ja toiseksi siitä, että perinteiset keinot eivät riitä (Koistinen 1994). Työvoimapolitiikkaa toteutettiin erityisesti Esko Ahon hallituksen aikana niin sanottujen yhden miehen paperien ja erilaisten raporttien kautta, joita hallitus ei suoraan ottanut nimiinsä (esim. 'Sailaksen paperi' tai valtiovarainministeriön ekonomistien selvitys 'Suomen talouden näkymät ja talouspolitiikan linja vuoteen 1996'). Valtiovarainministeriön näkemys hallituksen tehtävästä laman hoidossa typistyi kilpailukyvyn kohentamiseen, julkisten menojen supistamiseen sekä 'rakennemuotos-

ten' läpiviemiseen. Selvitykset antoivat ymmärtää, että taloudellisen kasvun tila ja tasapaino saavutettaisiin vain vientivetoisesti. Valtiovarainministeri Iiro Viinanen käsitti julkisten menojen leikkauksen keinoksi, jolla valtiontalouden tasapainohäiriö korjattaisiin, ja hänen esityksissään korostui yleisemminkin epäluottamus julkisen sektorin toimintaa ja jopa sen tarpeellisuutta kohtaan (esim. Lehtonen, 2000).

Lamanaikaista poliittista keskustelua hankaloitti presidentinvaalikampanja, joka käytiin vuonna 1993. Se työnsi talouspoliittista keskustelua pois sen perinteisiltä areenoilta, eduskunnalta ja hallitukselta, ja työllisyyspoliittista ohjelmaa alettiin hahmotella myös presidentti-instituution kautta poliittiset rajat ylittäväksi (ns. Pekkasen työryhmän raportti työttömyys 200 000:een).

Valittu politiikka: leikataan kaikesta

Hallitukset voivat periaatteessa vaikuttaa työllisyyteen monilla tavoin. Ensinnäkin ne voivat vaikuttaa taloudellisen toiminnan yleisiin ehtoihin muun muassa raha-, korko- ja finanssipolitiikalla. Merkittävänä työllistäjänä valtion on mahdollista ohjailla myös avoimia työmarkkinoita. Kolmas keinojen kategoria on sosiaaliturvan, työsuhteiden ja yritystoiminnan normatiivinen sääntely. (Koistinen 1994, 52.) Laman aikana hallitus valitsi lamalääkkeensä varsin radikaaleista politiikan keinoista. Se leikkasi tuntuvasti julkisia menoja ja teki sellaisia hinta- ja veropoliittisia ratkaisuja, jotka alensivat kotitalouksien ostovoimaa (esim. Sauramo ja Santamäki-Vuori 1993, 136–145). Voidaankin väittää, että Suomen korkea työttömyys on osaltaan hallituksen valitseman politiikan sivutuote, osaltaan sen keino. Harjoitetun politiikan näkökulmasta työttömyys ei näyttäytynyt ainoastaan katastrofina, vaan myös korjausmekanismina, joka hillitsee inflaatiota, alentaa yleisesti kustannustasoa, madaltaa palkkavaatimuksia ja muuttaa kansantalouden tasolla tulonjakoa pääomatulojen hyväksi. Suomen perinteiseen toimintatapaan onkin kuulunut käyttää työttömyyttä talouden sopeuttamispaineiden välittäjänä (Julkunen 2001, 69, Kiander ja Vartia 1998, 91). Näkemys korostuu, jos asiaa verrataan Ruotsin hallituksen politiikkaan, jossa on korostettu suhdanteiden vastai-

sen toimintalinjan merkitystä. (Koistinen 1994,12–13; myös Julkunen 2001, 275.)

'Juustohöyläleikkaukset' alkoivat vuonna 1992 ja kestivät aina vuoteen 1998. Sen jälkeen tilanteen voi tulkita olevan vakiintumassa heikomman sosiaaliturvan tasolle: sosiaalimenot ovat Suomessa pudonneet eurooppalaisen keskitason alapuolelle. Työttömien osalta tärkeimmät leikkaukset tehtiin vuosina 1992–94. Vuonna 1992 heikennettiin työttömien ansiosidonnaiseen sosiaaliturvaan kuuluvia etuuksia sekä lievennettiin julkisen sektorin työllistämisvelvoitetta. Vuonna 1993 purettiin julkisen sektorin työllistämisvelvoitetta sekä alennettiin työttömyysturvan tasoa muuttamalla sen laskentatapaa. Vuonna 1994 työmarkkinatukiuudistus jakoi avuntarvitsijat ansiosidonnaisen työttömyysturvan ja niin sanotun perustoimeentulon ryhmiin. Perustoimeentulon ryhmä jaettiin vielä peruspäivärahan saajiin sekä tarveharkintaisen työmarkkinatuen saajiin. Tuensaajien määrää pyrittiin rajoittamaan määrittelemällä tukiperusteita uudelleen. Toimeentuloturvan hierarkkista rakennetta hämärrettiin asettamalla ensi kertaa työmarkkinoille tuleville kolme kuukautta kestävä omavastuuaika. Muutos siirsi toimeentulovastuuta perheille etenkin nuorten työttömien osalta. Vuonna 1995 ei merkittävästi kajottu työttömien etuuksiin, mutta vuosina 1996–1997 työttömien sosiaaliturvaan puututtiin jälleen. (Esim. Lehtonen 2000; Kosunen 1997).

Jälkikäteen leikkauspolitiikkaa voi tarkastella (ainakin) kahdella tavalla. Ensinnäkin leikkaukset voi nähdä olemassaolevan hyvinvointivaltiomallin puolustuksena, sosiaaliturvan hallitun leikkauksen ajateltiin olevan keino laaja-alaisen sosiaaliturvan säilyttämiseksi uusissa taloudellisissa oloissa. Voidaan kuitenkin puhua myös työllisyyspolitiikasta, joka ei ole ollut vain taloudellisten välttämättömyyksien sanelemaa, vaan joka heijastaa myös hyvinvointivaltion muuttuvia normatiivisia ja poliittisia sitoumuksia. Muutosta sitoumuksissa kuvastaa esimerkiksi se, että alhaisen työttömyyden tavoite jäi hallitusohjelmien tasolle, ja se, että työllistämisvelvoitteen sijasta työllisyyspolitiikassa alettiin korostaa kannustin- ja velvoitelinjaa. Tavallaan siis palattiin takaisin työttömyysongelmien yksilöllistämiseen niiden yhteiskunnallisen luonteen korostamisen sijasta (Kosonen 1998, 387). Myös työelämän suhteita ja työmarkkinoita koskevaa lainsäädäntöä uudistettiin samansuuntaisesti: yhteiskunnan ja työnantajan velvoitteita kavennettiin ja yksilön omaa vastuuta lisättiin muun muassa työttömyysturvaa, työsuhteiden solmimista ja purkua, työaikoja ja palkkausta koskevien säännösten osalta (Koistinen 1994, 52–53).

Lamanaikaisia talous- ja sosiaalipolitiikan ratkaisuja perusteltiin taloudellisilla välttämättömyyksillä. Ehdotukset talouden tasapainottamiseksi eivät seuranneet mitään sisällöllistä sosiaalipoliittista harkintaa. Esimerkiksi Koistinen (1994,15) ja Kosunen (1997,93) esittävät olevan leimallista, että Suomesta puuttuivat laaja-alaiset ohjelmat tilanteen hoitamiseksi sekä poliittinen keskustelu asiasta. Toisaalta on esitetty puheenvuoroja (esim. Julkunen 2001), joissa sinänsä 'linjattomien' leikkausten takana on nähty tahallinenkin siirtymä uusliberalistisempaan sosiaalipolitiikkaan. Julkunen puhuu niin sanotusta karsinnan hetkestä – laman kaltainen akuutti kriisi voi tarjota oikean, jopa ainoan mahdollisen hyväksyttävän hetken järjestelmän 'idean' uudistamiseksi (mt., 24, myös Foucault 1995). Lama mahdollisti sellaisen politiikan, jota talouspolitiikan eliitit tavoittelivat jo 1980-luvulla (Julkunen 2001, ks. myös Kantola 2001), syntyivät uudet tavat ajatella taloudellisen ja sosiaalisen hallintaa (ks. Rosen 1999). Tästä näkökulmasta 1990-luvulla voi sanoa tapahtuneen muutoksen, joka koostuu julkista sektoria kaventaneista uudistuksista, työmarkkinoiden joustavoittamisesta sekä yksilöivään kannustinpolitiikkaan siirtymisestä (universaalin sosiaalipolitiikan asemesta).

Lama ja mentaaliset mallit

Suomen reagoiminen 1990-luvun lamaan poikkesi ratkaisevasti siitä, miten skandinaavinen hyvinvointivaltion malli kohtasi talouskriisin 1930-luvulla. 30-luvulla kansallisissa ja pohjoismaisissa keskusteluissa nousivat yleisesti esille vaatimukset oikeudesta työhön, ja ne vielä sekoittuivat vaatimuksiin työstä vapautumiseen. Vaatimuksiin vastattiin poliittisin toimenpitein, joiden tuloksena työaikaa lyhennettiin ja työtä jaettiin entistä useammille. 1990-luvun alussa puolestaan näkyi paineita työajan pidentämiseen ja esimerkiksi eläkeikärajoja haluttiin korottaa. Poliittisessa teh-

tävänasettelussa ensisijaisina huolena oli tällä kertaa yritysten kilpailukyky niin kotimaisilla kuin kansainvälisilläkin markkinoilla ja julkisten menojen kurissa pysyminen (Kettunen 1997, 124). Työn sankari, yhteiskunnan ideaalinen työntekijä näyttääkin 1990-luvulla olleen palkkatyöläisen sijasta tuntejaan laskematon yrittäjä. Keskusteluissa on työyhteiskunta-ideologian pehmeällä normistolla ollut varsin vähän painoa. Sen sijaan työyhteiskunnan kova normisto toteutuu segmentoituneen yhteiskunnan kilpailumekanismeissa, jotka tekevät ymmärrettäviksi sekä laajan työttömyyden että työelämässä vielä kiinni olevien halukkuuden työmääränsä ja -tahtinsa lisäämiseen. Oikeus työhön ei enää toteudu ja vapauskin työstä on kaikkea muuta kuin emansipatorista, sillä se on työttömyyttä.

Voiko karsinnan politiikan kohtalaisen konfliktitonta toteuttamista selittää kansalaisten kääntymisellä hyvinvointipolitiikkaa vastaan? Suomessa Kiander ja Vartia esittävät kriisitietoisuuden tarjonneen leikkauspolitiikalle mahdollisuuden. Heidän mukaansa median rooli koko kansan lävistäneen tietoisuuden luojana oli keskeinen. Kun Suomi syöksyi lamaan, mediat olivat se kenttä, jossa koko kansakuntaa koskettava talouskriisi määrittyi ja jossa sille etsittiin ratkaisuja. Helsingin Sanomien työttömyysaiheisia pääkirjoituksia analysoidessani (Valtonen 2000) huomasin talouskriisin näkyvän selvästi diskurssissa. Vuoden 1989 lamaennusteita pidettiin Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa vielä kauhumielikuvien turhana nostamisena, mutta parin vuoden päästä käyttöön on tullut 'kovat ajat' ja vahva kansallinen 'me'-puhe, jonka funktio näytti laman aikana olleen yhtäältä kriisitietoisuuden, toisaalta 'samassa veneessä ollaan' -tunnelman luominen. Pääkirjoituksissa puhuttiin yhtäkkiä uuden ajan torpparikysymyksestä tai Talvisodan hengestä: *"Suomen kansa kyllä kestää laman jos vain poliitikotkin kestävät."* (HS 24.7.1991).

Laman taituttua me-puhe pääkirjoituksissa ilmaisi pikemminkin erottautumista, 'meidän' jakautumista erilaisin perustein: *"Meillä alkaa olla myös tutkimustietoa työttömyydestä. Silti jokaisen soisi ymmärtävän, että työttömyysongelmat eivät ratkea itsestään."* (HS 10.6.1996). Samalla ennen vahva vertaisuuden tunne heikkeni, ja kirjoittelussa alkoivat eriytyä saajien ja maksajien, meidän ja muiden logiikat (myös Tuohinen 2000, 249–252).

Kriisitietoisuuden herättämisessä ja yhteisöllisessä kontrollissa tehokkaita diskursseja ovat olleet ekonomisoiminen ja realismi – kun asiat esitetään tosiasioihin nojaavina, persoonattomina ja luonnollisina, ei poikkeaville näkemyksille juuri löydy tilaa. Myös tervehdyttämiseen vedonneet retoriikat ja diskursiiviset strategiat ovat olleet tehokkaita ja 'valtion velalla on helppo ruokkia kriisitietoisuutta ja osoittaa syyllisiksi julkiset menot' (Julkunen 2001, 88).

1990-luvun talouskriisi ei koetellut Suomea vain taloudellisesti, vaan se on heijastunut yhteiskuntaan myös poliittisen, sosiaalisen ja mentaalisen tasoilla. Yhteiskunnallinen ilmapiiri muuttui laman myötä ja samalla muuttuivat sellaiset kulttuuriset merkityskategoriat, joiden puitteissa muiden muassa työtä, työttömyyttä ja sosiaalipolitiikkaa on hahmotettu. Vanhojen iskusanojen ja ajattelumallien tilalle omaksuttiin uusia; voidaan puhua mentaalisten mallien muutoksesta. Lamalla on ollut vaikutuksensa politiikan, kulttuurielämän ja tiedotusvälineiden toimintoihin ja sitä kautta kansalaisten käyttäytymiseen, odotuksiin ja maailmankuvaan. Sen on sanottu haastavan suomalaisia uudenlaiseen solidaarisuuteen ja kansalaisyhteiskunnan uusien muotojen luovaan tuottamiseen, mutta sen on myös tulkittu tuottavan lisää ja entistä verisempää kilpailua eduista kansalaisten ja kansalaisryhmien välillä (Eräsaari ja Rahkonen 1995). Mentaalisia malleja tuotetaan julkisuuden kentällä diskursiivisin taktiikoin. Kansalaisten vahvaa kriisitietoisuutta tuskin olisi syntynyt ilman koko mediakentän lävistänyttä kriisipuhetta. Kuten Julkunen esittää, yksin 'leikkausten hetki' ei riitä, vaan vallitsevat ajattelumallit voivat olla politiikan suunnanmuutosten kannalta merkittävämpiä kuin esimerkiksi yhden yksittäisen sosiaalisen etuuden leikkaus.

Pois piilosta – työttömien esiinmarssi Helsingin Sanomien sivuilla

Työttömyyteen ja työllisyyteen liittyviä käsityksiä voidaan arvioida määrällisen sisällönerittelyn keinoin. Työttömyyden osalta on naisten, miesten, nuorten, ikääntyneiden, eri alojen ja eri alueiden työttömyyttä käsit-

televiä juttuja tarkasteltu omina luokkinaan. Työttömiä koskeva kirjoittelu on jaettu syrjäytymistä, työttömien arkea ja työttömiä toimijoina käsitteleviin luokkiin. Lisäksi on luokiteltu työttömyyttä käsitteleviä juttuja esimerkiksi seuraavien teemojen käsittelyn suhteen: erityisryhmien (vammaiset, maahanmuuttajat tms.) työttömyys, työttömyysongelmien ratkaisuehdotukset, työttömille tarkoitettu koulutus sekä työllistämistyöt. Työelämää käsittelevä kirjoittelu sekä lisääntyi että leventyi talouskriisin myötä; lama ja työvoimapolitiikan muutokset toivat keskusteluun teemoja, joita 1980-luvun lopun Helsingin Sanomista ei löytynyt. Julkiseen keskusteluun nousi uusia teemoja, ja jotkut näistä näyttäisivät myös jääneen julkisuuteen: kun työtä käsittelevien juttujen määrä on palautunut noin laman alkua edeltäneelle tasolle, on työttömyysaiheisten juttujen määrä nyt viisinkertainen verrattuna 1980-luvun loppuun.

Työttömyydestä kirjoittaminen alkoi lisääntyä vuoden 1990 jälkeen ja se oli aktiivisinta vuosina 1994 ja 1995. Kirjoittelun teemat vaihtelivat paitsi ajassa, myös genreittäin. Tyypillisiä uutisjuttujen aiheita olivat työttömyystilastot, alueellinen tai alakohtainen työttömyys sekä työllistämisen eri keinot. Kansalaisten mielipidekirjoituksissa puututtiin useammin työttömän arkeen, työttömiin kansalaisina sekä työttömyysongelman ratkaisuun ja työttömyysturvaan. Pääkirjoituksissa puolestaan yleisimpiä aiheita olivat työttömyys yleensä sekä työttömyysongelman ratkaisuehdotukset. Kansalaisten mielipidekirjoitusten teemat, kuten työttömien arki tai työttömät kansalaisina, pääsivät pääkirjoituksiin hyvin harvoin. Työttömyysturvasta kansalaiset kirjoittavat vuodesta 1990 lähtien lisääntyvässä määrin lähinnä kolmesta näkökulmasta: oikeudesta työttömyysturvaan (esim. opiskelijat, puolisonsa tulojen takia sen ulkopuolelle jääneet tms.), sen riittävyydestä perustarpeisiin sekä sen väärinkäytöstä. Työttömyysturvaa koskevasta kirjoittelusta tosin samankaltainen moraalinen perusasetelma löytyi niin uutisista kuin mielipidekirjoituksistakin, tosin mielipidekirjoituksissa näkemykset olivat huomattavasti kärjekkäämpiä.

Työttömyysaiheisia uutisia kirjoiteltiin Helsingin Sanomissa varsin tiuhaan tahtiin. Silti työttömyys uutisaiheena tuli käsiteltyä varsin kapeasti: se esitettiin eräänlaisena itsestäänselvyytenä, joka vain 'on' tai

sitten luonnonilmiöön rinnastettavana tosiasiana, joka laskee ja nousee, kasvaa ja vähenee. Esimerkiksi työttömyysturvan riittävyys, työllisyyslain vaikutukset, työnvälityksen toiminta tai muut työttömän elämään ja toimeentuloon liittyvät asiat eivät nousseet uutisaiheiksi. Työttömyysuutisointi on myös taloudellisen näkökulman kolonialisoimaa: sen sosiaaliset seuraukset tai muut ulottuvuudet jäävät työttömyyden aiheuttamien taloudellisten menetysten tai työttömyyden syynä olevan taloudellisen ongelman pohtimisen varjoon.

Kirjoittelun teemojen erittelyn lisäksi on tärkeää tarkastella sen toimijoita sekä laadullisemmin siinä konstruoitavia diskursseja. Keskeinen kysymys on, miten työttömyyttä määritellään ja kenen toimesta? Mistä työttömyyttä tuottavat ja kyseenalaistavat näkökulmat ovat peräisin? Pääsevätkö tarinan kaikki osapuolet tuomaan oman näkökulmansa esiin? Juttujen toimija-analyysin perusteella työttömien julkinen kuva muodostui lähinnä viranomaisten ja muiden ulkopuolisten tahojen arvioista. Toiseksi työttömiä käsitelleissä jutuissa pohdittiin useimmiten työttömien hankalaa työllistämistä. Kolmanneksi työttömyyden syyksi kelpasivat yhtäältä työttömien henkilökohtaiset ominaisuudet, toisaalta talous – kuitenkin niin, että jos irtisanominen voi vielä sattua hyvänkin työntekijän kohdalle, niin pitkäaikainen työttömyys johtuu jo työttömän omasta puutteellisuudesta, siitä, että hän on tavalla tai toisella kelpaamaton yksilö. Työttömät itse saavat äänensä kuuluville harvoissa kirjoituksissa ja työttömän elämää 'sisältäpäin' ymmärtäviä kirjoituksia ei juurikaan julkaistu. Työttömien näkökulma ei tullut kovin hyvin esille edes mielipidekirjoituksissa. Jos lähdetään siitä, että julkisen keskustelun oikeudenmukaisuus edellyttää myös poliittisten määrittelyjen kohteiden pääsyä mukaan, tämä on tietysti ongelmallista.

Kysymys onkin mediadiskurssin kyvystä nostaa esiin kaikki keskusteluun kuuluvat äänet. Esimerkiksi työttömyyttä ja työttömien elämää käsittelevien juttujen osalta viranomaisten ja työttömien itsensä näkökulmat ovat pinnalta katsoen keskenään ristiriidassa, toinen maksaa ja toinen kuluttaa. Toisaalta työttömien olot kertovat muille siitä vakuutusturvasta, jonka he veronmaksajina ostavat itselleen. Painotuksesta riippuen näiden osapuolten suhde voidaan konstruoida jutuissa siis

joko konfliktiksi tai sopimukseksi. (Renvall ja Valtonen 2000.) Ongelman ydin liittyy journalismin lähdekäytäntöihin. Yleensä journalismi kuvaa joidenkin ryhmien ongelmia heitä edustavien korporaatioiden edustajien, eliittien, puheen kautta. Syrjäytyminen palkkatyösuhteen ulkopuolelle johtaa helposti syrjäytymiseen sen eri osapuolten intresseihin kiinnittyneiden instituutioiden, kuten ay-liikkeen ja puolueiden, ulkopuolelle. Samalla ihmiset syrjäytyvät myös julkisuudessa, koska julkisuus tuo esiin eri ryhmien näkökulmia näiden edustajien kautta.

Heikki Luostarinen kuvailee median, valtaeliitin ja kansalaisten mediassa luotua suhdetta puhumalla osuvasti 'julkisuuden portsareista' ja 'korjauskertoimista' (1993, 244–246). Hänen mielestään toimittajat tunnistavat roolinsa tietynlaisina julkisuuden portsareina ja he myös kykenevät arvioimaan erilaisten ryhmien kykyä toimia yhteiskunnassa ja vaikuttaa julkisuudessa muodostuviin yhteiskunnallisten kysymysten tematisointeihin. Toimittajat arvioivat esimerkiksi pankit ja suuryritykset liian paljon määrittelyvaltaa omaaviksi ja toisaalta kunnallispolitiikan edustajat ja yliopistot määrittelyvallan suhteen heikosti edustetuiksi. Näistä arvioista syntyy eräänlaisia korjauskertoimia, joiden avulla julkisuusosuuksia toimittajien toimesta tasoitetaan. Kun yhteiskunnassa on kuitenkin myös ryhmiä, jotka eivät voi millään tavalla organisoitua yhteiskunnalliseen toimintaan, jäävät korjauskertoimet vaikuttamaan vain eliittiryhmien väliseen julkisuustilan jakoon.

Seuraavassa on tarkoitus pohtia journalismin kykyä käsitellä yhteiskunnallista tilannetta demokratiaa korostavasta näkökulmasta, eritellä työttömistä Helsingin Sanomien sivuilla syntyvää kuvaa, mutta myös journalismin käytäntöjä siinä mielessä, missä syntyneen kuvan voi ajatella niitä ilmentävän, rikkovan tai uusintavan. Apuna julkisuustilan arvioinnissa ovat pääsyn, keskustelun ja harkinnan käsitteet.

Työttömän ääntä etsimässä

Menetelmällisenä lähtökohtana on oletus kielen todellisuutta rakentavasta ja seurauksia tuottavasta, ideologisesta luonteesta sekä oletus *diskurssin* avulla tapahtuvasta sosiaalisten ongelmien *hallinnoimisesta*.

Diskurssissa on kyse tavasta käsittää/käsitteellistää maailma suhteellisen vakiintuneella tavalla (esim. Foucault 1972): esimerkiksi työttömyydestä voidaan esittää lukemattomia puhuntoja, mutta jotkut työttömyydestä puhumisen tavat ovat hallitsevia. On siis havaittavissa työttömyysdiskursseja, jotka määrittävät paitsi sitä, mitä ymmärrämme työttömyydellä myös sitä, miten ja mitä voimme työttömyydestä sanoa.

Niin Helsingin Sanomien työttömyyskirjoittelun kuin eri näkökulmista tehtyjen työttömyystutkimustenkin perusteella on mahdollista konstruoida julkisessa keskustelussa vallitsevia työttömyysdiskursseja. Kun työttömyyttä lähdettiin Suomessa tutkimaan, se yhdistettiin muun muassa masentuneisuuteen, sosiaaliseen eristymiseen, fatalismiin ja apatiaan. Näin työttömyys tuli määritellyksi ongelmia aiheuttavaksi asiantilaksi, joka 'vaikuttaa' ihmisten mielenterveyteen, työasenteisiin, alkoholinkäyttöön tai sosiaalisiin suhteisiin. Toisaalta työttömyyden yhteiskunnallista kontekstia ei juuri pohdittu. Tulokset rakentavat ja tukevat kahta myyttiä työttömästä: tuomitsevaa pinnaritulkintaa ja työttömiin holhoavasti suhtautuvaa säälittelytulkintaa (Kalela 1989; ks. myös Vehkalahti 2000a ja 2000b).

1970-luvun lopun suurtyöttömyyden myötä työttömyystutkimuksen kentän ongelmanasettelut laajenivat ja työttömyysdiskurssi monipuolistui. Tutkijat kysyivät ensimmäistä kertaa työttömiltä itseltään heidän kokemuksiaan. Työttömien joukon moniaineksisuus tuli ilmeiseksi ja rikkoi julkisessa keskustelussa vallinneet stereotypiat (esim. Vähätalo 1983). 1980-luvun lopulta lähtien työttömyystutkimus on määritellyt työttömyyden sosiaaliseksi ongelmatilanteeksi, josta voidaan tuottaa erilaisia tulkintoja ja josta ihmiset pyrkivät erilaisin keinoin selviytymään. Työttömyyteen nähdään liittyvän kielteisten vaikutusten ohella myös myönteisiä mahdollisuuksia. Toisin sanoen sen ajatellaan muovaavan yksilön toimintamahdollisuuksia mutta ei määräävän niitä. Uusi työttömyystutkimus on perinteisemmän tutkimuksen kritiikillä halunnut rikkoa sekä käsitystä työttömistä pinnareina että käsityksiä työttömyyden yksinomaan haitallisista seurauksista.

Työttömyysdiskursseja rakennetaan tutkimuksen lisäksi myös mediajulkisuudessa. Median teksteistä on luettavissa monenlaisia asioita:

paitsi tiedonvälitystä, myös yhteisten jaettujen arvojen representaatioita. Merkittävä osa modernin yhteiskunnan konkreettisista ideologisista kamppailuista käydäänkin median teksteissä. Niissä taistellaan oikeudesta määritellä todellisuutta. Mikäli tekstejä tuottavat laitokset mielivät tuottaa voittoa, on niiden tuottamien tekstien heijasteltava ihmisten huolenaiheita. Tässä mielessä journalismi tarjoaa oikotien kulttuuriseen itseymmärrykseen (Heikkilä 1998, 91): journalismin sisältöjä eivät tuota ainoastaan toimittajat vaan myös ympäröivä kulttuuri. Työttömyystutkimusten ja yleisen mielipiteen suhteen onkin esitetty, että tutkimukset ovat – saamastaan melko laajasta julkisuudesta huolimatta – vaikuttaneet vain vähän julkiseen keskusteluun. Työttömyyteen liitetään syvälle vuosisataiseen työmoraaliin juurtuneita vahvoja yhteiskunnallisia asenteita ja arvoja, ja tiedotusvälineet ovat jutuissaan hakeneet tutkimustuloksista lähinnä tukea omille karkeille ennakkokäsityksilleen, vaikka tutkimusten kuva työttömyydestä on paljon monipuolisempi (Vähätalo 1998).

Heikkilä ja Kunelius (1997) esittävät, että journalismin julkisuutta voi arvioida kolmen käsitteen, pääsyn, keskustelevuuden ja harkitsevuuden avulla. Pääsyn käsite tarkoittaa, että tärkeiksi kysymyksiksi nousevat muun muassa pohdinnat siitä, kuka pääsee julkisuudessa määrittelemään todellisuutta, millaiset toimijat noteerataan ja millaisia rajoituksia tiedon lähteille asetetaan julkisuuteen pääsemiseksi.

Tarkastelujakson Helsingin Sanomista löytyi 187 juttua, joiden pääaiheena olivat työttömät ja heidän elämänsä. Näistä jutuista noin joka neljännessä työttömät pääsivät esille toimijoina – siis itse puhumaan itsestään. Jutun pääasiallisina toimijoina työttömät esiintyvät lähinnä yleisempien työttömyyttä käsittelevien juttujen 'kainaloissa' sekä erilaisissa sarjoissa, joissa on lähdetty seuraamaan työttömien elämää. Pääsyn politiikkaa ja työttömien kulttuurista kuvaa jäljittääkseni päätin soveltaa eräänlaista väljää diskurssianalyysia näihin juttuihin.

Diskurssianalyysi pureutuu diskurssijärjestykseen, siihen, miten vakiopuhujat esittelevät vakioaiheita vakioisin käytännöin. Miten diskursiivisen kentän heterogeenisuutta kahlitsevat tekijät paikantuvat? Mielenkiinto on kulttuurisissa itsestäänselvyyksissä, luonnollisiksi ja kysenalaistamattomiksi totuuksiksi muotoutuneissa diskursseissa, jotka vievät elintilaa muilta diskursseilta. Onnistuiko äänen antaminen työttömille itselleen purkamaan näitä itsestäänselvyyksiä? Millaista kuvaa työttömät itse rakensivat työttömyydestä ja elämästä työttömänä? Poikkesiko se olennaisesti viranomaisten ja poliitikkojen näkökulmista, jotka journalismissa normaalisti omaksutaan? Nousiko keskusteluun uusia argumentteja, syntyikö uudella tavalla valistunut julkisuus, politisoituiko työttömyys?

"Sitä kyseli, olemmeko me nyt sitten säälittävä työtön perhe?"

Työttömät päätoimijoina esittäneissä juttusarjoissa työttömyyttä käsiteltiin hyvin konkreettisella, kokemuksellisella tasolla. Työttömät joko kuvailivat tuntemuksiaan tai sitten kertoivat konkreettisesti elämästään: näiden asioiden parissa kulutan aikaani, tätä harrastan, näin paljon minulla on rahaa, näistä asioista joudun luopumaan, näistä olen päättänyt olla luopumatta.

> *Hyvästä pelisilmästä ei ole ollut hyötyä kenttien ulkopuolella: oikukkaat sellusuhdanteet paiskasivat sekatyömiehen 16 vuotta sitten ulos työelämästä ja siitä lähtien hän on istunut vaihtopenkillä. Keskiviikot on omistettu aatteelle: päivällä on työttömien tapaaminen ja iltapäivällä työttömien lentopallo.*

Elämästä kerrottaessa korostui selviytyminen vähällä rahalla. Yksi sarjoista oli rakennettu kokonaan työttömän Jaskan rahankäytön ympärille, muissa rahaan ja sen vähyyteen viitattiin usein.

> *Jaska, 40, on pitkäaikaistyötön, joka asuu yksin vuokrakaksiossaan espoolaisessa lähiössä. Talossa asuu tuttavia, jotka saattavat tuoda rasiassa ruokaa, jota on jäänyt.*

Rahasta puhuminen voi kääntyä myös vaatimattoman elämän idealisoinniksi, jolloin 'meidän' työtätekevien elämän arvoperustaltaan materialistinen oravanpyörä unohtuu ja niin aika kuin huomiokin kohdentuu todella tärkeisiin asioihin. Luentaan johdattelee erityisesti Timosta kertova juttusarja, jossa kertojaääninen toimittaja joutuu kautta sarjan utelemaan Ti-

molta rahasta ja selviämisestä: *Se ei ole kertaakaan käynyt edes kysymässä, missä sen ensimmäinen työttömyyskorvaus viipyy.* Timon oma, joskus skeemaan sopimatonkin, tilanteenmäärittely asettuu kyseenalaiseksi: *Nyt Timolla on maihari, harmaa pipo ja 693 markan vuokra-asunto. Hän väittää etteivät nämä seikat kuulu työttömyyteen vaan ovat jo aiemmin omaksuttua elämäntapavalintaa.* Timon ulkoasua kuvaillaan väitelausein, mutta Timon oma tulkinta asetetaan kyseenalaiseksi, lukijan puntaroitavaksi. Normatiivisuutta löytyy saman jutun toisestakin tekstikohdasta (lihavointi SV): *Timolla ei ole koskaan ollut videoita. Vedenkeitin, mikroaaltouuni, leivänpaahdin ja kahvinkeitin* ***sentään*** *entiseltä kodinkonekauppiaalta löytyy.* Tuntuu kuin toimittaja etsisi jonkinlaista puutetta ja kurjuutta Timon elämästä, sieltäkin, missä Timo itse ei sitä näe.

"Työ on osa mun persoonaa"

Suomalainen yhteiskunta on työyhteiskunta. Työstä on tullut keskeinen kulttuurinen arvo ja sosiaalinen järjestys rakentuu palkkatyön 'kaksinkertaisen normaaliuden' varaan: palkkatyön yhteiskunnassa normaali työ on palkkatyötä ja normaali väestö on palkkatyössä. Simo Aho (1988) esittää, että modernin maailmankuvan läpimurto (esim. valistusfilosofia, klassinen poliittinen taloustiede ja taloudellinen liberalismi) laski perustan sille, miten työ nykyään käsitetään. Yksi tehokkaimmista työn ideologian välittämisen muodoista Suomessa on liittynyt kansalaisten perusopetuksen tapaan puhua työstä. Esimerkiksi Katekismuksesta ja Topeliuksen Maamme-kirjasta juontuvat käsitteellistämisen tavat liittyvät edelleen nykypuheissa esiintyviin luonnehdintoihin työstä ja työttömyydestä. (Esim. Kalela 1989; Kettunen 1998; Rantanen 1993; Valtonen 1998 ja 1999 sekä Vehkalahti 2000b.) Myös Kasvio (1994) kirjoittaa, että kansainvälisesti vertaillen työ on suomalaisille keskeinen elämänarvo: työyhteiskunnassa palkkatyön varassa eläminen on käynyt niin luonnolliseksi, että oman sosiaalisen aseman arvioinnin kannalta merkittäväksi nousee työhön liittyvä ulottuvuus. Tarkasteltujen juttujen työttömät kyselevätkin *onko tämä ihmisarvoista elämää?* tai toteavat, että *Kyllä velvoitetyökin on parempi kuin pelkkä jatkuva kotonaolo.*

Työttömyys kantaakin voimakasta yhteiskunnallista sisältöä. Vaatimus palkkatyöhön osallistumisesta ja yhteiskunnan tarjoama työttömyysturva ovat yhdessä määrittäneet työttömyyden yhteiskunnalliseksi toiseksi. Työtön luokitellaan helposti epänormaaliksi yksilöksi, ja hänen katsotaan elävän yhteiskunnan kustannuksella muista poikkeavaa elämää (esim. Kalela 1989). Palkkatyön voimakkuutta sosiaalisena normina kuvaakin parhaiten, että leimautumisen pelko on useimmiten työttömäksi joutuneiden päällimmäisin kokemus:

> *Joka aamu porilainen yksinhuoltaja Kaarina kiikuttaa 3- ja 6-vuotiaat lapsensa päiväkotiin ja lähtee 'töihin'. Todellisuudessa töitä ei ole ollut enää moneen kuukauteen ja sitä ennenkin vain satunnaisia toimistokeikkoja. Eikä Kaarinakaan ole Kaarina. Jos hän puhuisi omalla nimellään, hänen työttömyytensä saattaisi paljastua.*

Useimmissa työttömyyden julkisuutta tarkastelevissa tutkimuksissa todetaan, että työttömät pääsevät julkisuuteen lähinnä kuvailemaan tunnelmiaan. Näin myös Helsingin Sanomissa: jokaisesta työttömät päätoimijoina esittäneestä jutusta löytyi jonkinlainen viittaus työttömyyden kokemukselliseen ulottuvuuteen. Tässä esille nostetut sarjat sijoittuvat 1990-luvun alkupuolelle[2], ja tuntemuksissa korostuu joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta häpeä ja leimautuminen. *Ensi tunne oli häpeä, vajosin maan alle. Tunsin itseni huonoksi ihmiseksi, epäkelvoksi... ulos ei kehtaa mennä kahdeksan ja neljän välillä, ei kehtaa, sitähän leimautuisi nopeasti.*

Myös työttömyyden kokemisessa erot nousevat esille. Työttömyyden ajatellaan olevan naisille helpompaa kuin miehille ja 'duunareille' helpompaa kuin johtajille: *Työtön johtaja haluaa pitää kasvonsa piilossa. Metsuri voi sanoa olevansa työtön, mutta johtajan täytyy pahimmillaan näytellä työssäkäyntiä. Kaveripiiriin on vaikea ottaa yhteyttä. Myös vaimon edessä hävetään, koska pelätään, että vaimo on ottanut statuksen ja aseman vuoksi.*

[2] Aineistosta ei löytynyt suoraan työttömien elämää käsitteleviä sarjoja vuosilta 1995–1997, sen sijaan vuodesta 1998 lähtien työttömien elämää taas kuvattiin. Tapa lähestyä aihetta oli kuitenkin muuttunut – vuosikymmenen lopun keskeiseksi nousivat ikäsyrjintä työmarkkinoilla sekä työnantajien asenteista johtuva vaikea työllistyminen.

Puheissa työttömyys merkitsee rajuilman tai luonnonmullistuksen kaltaista poikkeustilaa, josta ponnistellaan ulos normaalitilaan eli työhön (vrt. Aslama, Kivikuru ja Valtonen tässä teoksessa). Työ puolestaan näyttäytyy tavoittelun kohteena eikä *työttömyydestä haluaisi puhua, koska se lisää henkistä pahaa oloa.*

"Sairaaloissakin saatetaan manailla: ehkei niiden kannata käydä töissä kun on niin hyvät korvaukset"

Juopaa työttömien ja työnsä säilyttäneiden maailmojen välillä korostetaan: *Timo kävelee mäkeä alas aina niin etteivät entiset työkaverit näy. Olisivat kuulemma kiusaantuneita.* Juttujen työttömät kertovat tuttavien menneen sanattomiksi ja lähipiirin aluksi hävenneen työttömäksi joutuneita. *Kuilu työttömien ja työssä käyvien välillä tuntuu todella suurelta, jokin leima siinä pelottaa, joka pitäisi saada purettua, ettei syntyisi kahta rintamaa, hän pohtii.*

Kokemusmaailman erot konkretisoituvat niissä odotuksissa, joita juttujen työttömät ajattelevat työnsä pitäneillä heidän suhteensa olevan: *pitäisi kai olla nöyrä tai ainakin voihkia enemmän, ettei tuttavapiiri luulisi työttömyyden maistuvan.* Useat mainitsevat myös eräänlaisen paternalismin, työttömien puolesta ajatellaan, ja tiedetään yleisesti mikä on työttömälle parhaaksi. *Pallonheittoa tarjotaan työttömillekin, Sailo tuumaa, kun ammattiosastot hyvää tarkoittaen kutsuvat työttömät 'kerrankin syömään kunnolla'. Työttömän itsetunto on herkkä, alentuvuus ja sääli ei saa heitä liikkeellä, asiapitoiset illanvietot kylläkin.*

Kahden rintaman yhteiskuntaa uumoilevien työttömien puheesta konstruoituu mielenkiintoisella tavalla ristiriitainen me/he -asetelma. Me-muotoisella puheella rakennetaan tekstin itsestään selvintä tai luonnollisinta yhteisöä. Me-puhe on minän tai itsen tuottamisen ydinargumentti, ja se sisältää aina oletuksen tekstin lukijoiden mukana olosta: yleisön oletetaan hyväksyvän tekstin määrittelyjen sisällöt. Työttömät käyttävät me-muotoa sekä viitatessaan toisiin työttömiin että työtä tekeviin kanssakansalaisiinsa. He tai ne muotoa sen sijaan käytetään erottauduttaessa 'passiivisista' työttömistä tai päätöksiä tekevistä viranomaisista tai poliitikoista – *jos ne vaan koskevat työttömyyskorvauksiin, niin silloin joutuu meikäläinenkin kolkuttamaan sosiaaliluukulle.*

"Mutta en mä vielä ole antanut periksi"

Median diskurssit ovat monenlaisten instituutioiden sääntelemiä. Instituutiot ja niiden käytännöt kontrolloivat tapoja, joilla yksilöt subjekteina tuottavat puhuntoja. Diskurssit tekevät käyttäjilleen helpommaksi maailman katsomisen jostakin erityisestä näkökulmasta. (Kunelius 1996, 90.) Esimerkiksi työttömän puhe elämästään työttömänä noudattaa väljää säännöstöä, joka auttaa ymmärtämään sen nimenomaan puheeksi työttömyydestä eikä vaikkapa puheeksi köyhyydestä (vaikka yhteisiä nimittäjiä löytyisikin). Työttömyyttä kuvaavan puheen onkin täytettävä tietyt kriteerit, jotta se määrittyisi työttömän puheeksi (ks. Myös Vehkalahti 2000b). Tällaisia kriteerejä näyttäisivät olevan esimerkiksi työhalujen painottaminen tai 'normaalin arjen' rutiinien säilyttämisen korostaminen:

> *Hän ei ole millään muotoa masentunut, pikemminkin päinvastoin. Naumanen on lyhyen työttömyytensä aikana ulkoillut, lukenut ja tehnyt käsitöitä.*
>
> *Elämänrytmi ei ole mennyt sekaisin, en makaa iltapäivään. Olen optimisti, kuljen nokka eteenpäin, Jäppinen tuumaa.*

Työttömien kertomuksia leimaakin kautta linjan oman aktiivisuuden korostaminen sekä työttömyydestä pois pyrkiminen. Työttömät puhuvat itsestään työhaluisina ja oma-aloitteisina, sekä 'arjen' että työnhaun suhteen. Lisäksi puheissa korostuu työn ideologinen merkitys, mikä tahansa työ on parempaa kuin passiivisuus, ja useimmat juttujen työttömistä mainitsevat tekevänsä erilaisia vapaaehtoistöitä: *En osaa olla aloillani. Hoitelen lähialueen mummojen kauppa-asioita ja olen tukihenkilönä kahdelle kehitysvammaiselle.*

Myös yhdistystoiminnan ja muun julkisen toiminnan merkitystä korostetaan. Jutuissa esitellyistä työttömistä yli puolet ottavat osaa erilaisten työttömien yhdistysten toimintaan tai esimerkiksi kunnallispolitiikkaan. Toimintaa kuvaillaan henkireiäksi ja aikaisemmin työstä kum-

munneen identiteetin korjaajaksi: *Emäntä sanoo kotona, että ellen olisi ollut politiikassa, olisin varmaan seinille hyppinyt työttömyyden takia.*

Aktiivisen työttömän puheen keskeinen elementti on myös toiminnan omavalintaisuuden korostaminen. Aktiivisen työttömän diskurssissa esimerkiksi työllistyminen on kiinni työttömästä itsestään. *Timo aloitti raivokkaan työnhaun: rappukäytävä kerrallaan kaikki firmat läpi, parhaana päivänä 17 yritystä. 'Mie en hae koskaan yhtä työtä vaan sanon heti että kaikki käy', Timo perustelee.* Mikäli työtön jättää aktiivisuutta ilmentävät elementit puheestaan pois, voi puheen tulkita esimerkiksi 'sosiaalipummin' puheeksi. Tällöin myös puheen kuulijan subjektipositio muuttuu: 'aktiivisen' työttömän puhe asemoi lukijan 'kannustajaksi', kun taas 'laiskan' tai 'passiivisen' työttömän puhe houkuttelee 'paheksujan' lukijapositioon.

Myös toimittajat osallistuvat 'kunnollisen' työttömän rakentamiseen. Työttömien aktiivisuus ja työkeskeisyys nousee esille juttujen tyylissä ja sanavalinnoissa. Otsikoissa työttömiin viitataan usein ammattinimikkeellä – *Kirvesmies urakoi nyt työttömien kohtalotoverien tukena* – tai käytetään urakan kaltaisia perinteiseen työn retoriikkaan kuuluvia ilmaisuja.

"Mä en usko, että tämä lama olis tullu kenellekään kuin poikimahalvaus"

Työttömyyden ja makrotalouden välinen yhteys on työttömien elämää kuvaavissa jutuissa täysin näkymätön. 1990-luvun talouskriisi ja sen yhteys työttömyyteen jää epäselväksi tai kokonaan piiloon, vaikka työttömät itse nostavatkin esille syitä työttömyydelle: *Silvo-Harjusalo panee tilanteensa edellisen hallituksen syyksi: "Nehän ne kusseen ajo tän homman."* Useimmiten työttömyys näytti kuitenkin talouskriisin tavoin ilmiöltä, joka koetteli Suomea luonnonvoimien tavoin. Tällöin niin työttömät kuin koko Suomikin sijoitetaan olosuhteiden uhrin positioon. *Syksyllä 1991 oli työtilanne kääntynyt niin heikoksi, ettei koneenkorjaajan koulutuksen saanut Ruotsalainen löytänyt mitään oman alan töitä.* Useammin kuin syitä, työttömät kuitenkin esittelevät jutuissa syytt-

tömyyttä *'Työttömiä me ollaan ilman omaa syytämme,' Savolainen muistuttaa. 'Ja tärkeintä olisi päästä taas duuniin.'*

Analysoiduissa jutuissa työttömyyttä ei siis kytketä makrotalouden rakenteellisiin muutoksiin. Sen ei myöskään nähdä liittyvän politiikkaan, siitä ei tehdä poliittista ongelmaa. Osittain tämä liittynee tässä artikkelissa tarkemmin analysoitujen juttujen lajityyppiin, mutta myös yleisemmin tapaan puhua työttömyydestä julkisuudessa. Julkisuuden työttömyys 'on', nousee tai laskee, mutta se ei 'tule' mistään, korkeintaan se on seurausta 'talouden realiteeteista'.

Jos työttömät puhuivat itsestään työhaluisina ja työmarkkinoiden suhteen aktiivisina, puhuttiin työttömyydestä yleensä jonkinlaisesta uhripositiosta käsin. Pertti Vehkalahti (2000a ja 2000b) puhuu symboliviidakkodiskurssista, joka "määrittää työttömyystilan ulkorajoja sekä ympäriltä että päältä ja tunkeutuu syvälle työttömyystilaankin". Symboliviidakkodiskurssissa lait ja laintulkinnat määrittyvät työnsaannin esteinä, ja asettavat aktiivisuuden merkityksen kyseenalaiseksi esittämällä erilaisia 'virallisia hankaluuksia' joihin aktiivinenkin toiminta voi kilpistyä. *Ei tarvitse tehdä kuin päivän keikka, niin kuun työttömyyskorvaus joutuu erityissyyniin ja sen maksu voi viivästyä viikkokausia.*

Uhriposition yhtenä ulottuvuutena voi pitää Helsingin Sanomien sarjoissa esiintyneiden työttömien käsityksiä siitä, että julkinen valta ja viranomaiset eivät ratkaise vaan ylläpitävät tai pahentavat työttömyysongelmaa toimillaan ja säännöillään. *Sitten näkyy mihin suuntaan tää menee. Tähän saakka on hyväksytty 100 000 uutta työtöntä joka vuosi. Jos sama jatkuu, niin tää jätkä läks, minuu ei täällä kaivata.*

Määrällinen toimija-analyysi osoittaa, että myös työnantajat ovat harvoin juttujen (pää)toimijoina, mikä lisää työttömyyden ja talousjärjestelmän välisen yhteyden häilyvyyttä. Sen sijaan palkkatyön yhteys työttömän toimeentuloon (mikrotalouteen) on työttömät päätoimijoina esittävissä jutuissa kuitenkin esillä. Vaikka työ nähdäänkin ensisijaisesti elämän sisältönä ja identiteetin lähteenä, esitetään työttömyys ja köyhyys ikään kuin yhden kolikon kahtena puolena.

Lauluja mykkään mikrofoniin?

Jürgen Habermas oli julkisuutta teoretisoidessaan kiinnostunut poliittisen julkisuuden muodostumisesta ja sitä kautta kriteerien löytämisestä modernin julkisuuden arvioimiseen. Hän päätyi teesiin julkisuuden rapautumisesta: hänen mukaansa modernin yhteiskunnan inhimillinen ja kommunikatiivinen toiminta on esineellistynyt, ja yhteiskunnalliset suhteet vääristyneet siten, että ne estävät yhteiskunnallisten subjektien, kansalaisten ja kansalaisryhmien välistä kommunikaatiota, jolloin valtasuhteet hämärtyvät. Hän esittää, että nyky-yhteiskunnalle tyypilliset pitkälle organisoidut kommunikaatiorakenteet suosivat keskitettyjä vertikaalisia ja yksisuuntaisia informaatiovirtoja. Kun vielä sellaiset kategoriat kuin politiikka, viihde, mainonta ja informaatio sekoittuvat syntyneissä 'julkisuuksissa' keskenään, ollaan Habermasin mukaan tilassa, jossa demokraattisesta, rationaalisesta ja osallistuvien yhteiskunnallisten subjektien poliittisesta julkisuudesta ei voida puhua. (Habermas 1987, 25–49.)

Amerikkalainen pragmatistista suuntausta edustava filosofi John Dewey esittää, että julkisen piiri syntyy, kun yksilön toiminnan tulokset ulottuvat koskemaan myös sellaisia yksilöitä, jotka eivät ole kyseiseen toimintaan osallistuneet. Dewey näkee julkisen elämän muodon syntyneen yksilöiden välisten suhteiden malleista: julkisen elämän olemus riippuu ihmisten välille kutoutuneen yhteiselämän muodoista. Yhteiselämä puolestaan on tulosta siitä, että tietyt fysikaaliseen ja sosiaaliseen todellisuuteen liittyvät asiat ovat ihmisille yhteisiä ainakin välillisesti, viestinnän kautta (Dewey 1927, 12–16). Myös demokratian Dewey näki elävän nimenomaan viestinnässä, sillä kaikenlainen viestintä edellyttää hänen mukaansa osallistumista. Osallistuminen, demokratia ja yhteisyys oli yksinkertaista niin kauan kun yhteisyys liittyi ajassa, paikassa ja tilassa eri elementtejä jakaviin yhteisöihin. Deweyn käsitys journalismin mahdollisuudesta toimia julkisuutena on pessimistinen, hän ajatteli tieteen tai taiteenkin mahdollisuuksien kansalaisten tarpeiden ja ongelmien esiinnostajina olevan suuremmat. Nyky-yhteiskunnassa journalismi on kuitenkin erityinen tapa esittää yhteiskunnallisia

ongelmia ja kysymyksiä, se on poliittisen julkisuuden keskeinen alue.

Habermasin ja Deweyn ajatuksia yhdistellen julkisuuden voidaan ajatella olevan toiminta-alue, joka sijoittuu valtion ja yksityisen ihmisen välimaastoon ja jonka toimesta on mahdollista välittää yksittäisten ihmisten intressejä valtion suuntaan ja päinvastoin. Julkisuudella ja demokratialla on liittymäkohtansa: demokratian voisi nykyään sanoa merkitsevän olosuhteita, joissa yksilöt ja yhteisöt, erilaiset ja erilailla organisoituneet sosiaaliset ryhmät voivat tunnistaa itsensä ja tuottaa omia merkityksenantojaan. Tällöin julkisuuksien merkitys demokratian määrittelyssä korostuu: julkisuuksien kautta kansalaiset voivat tulla tietoisiksi meneillään olevista asioista ja muodostaa mielipiteitä. Toimiva julkisuus on keskeinen politiikan päiväjärjestyksen kannalta, sillä modernissa yhteiskunnassa politiikan keskeinen näyttämö on juuri (media)julkisuus. Jos demokratian halutaan toimivan, on joukkoviestinnän kyettävä politisoimaan asioita, esittämään yhteiskunnalliset kysymykset poliittisina.

Pääsy, muttei politiikkaa

Julkisuuden ihanteita ja journalismia tarkastellaan yleensä käytännöllisistä lähtökohdista: miten journalismin käytännöt edistävät tai ehkäisevät avointa keskustelua yhteiskunnallisista asioista?

Heikkilä ja Kunelius (1997) esittävät, että journalismin julkisuutta voi arvioida kolmen käsitteen, pääsyn, keskustelevuuden ja harkitsevuuden avulla. Pääsyn käsitteen puitteissa tärkeiksi kysymyksiksi nousevat muun muassa pohdinnat siitä, kuka pääsee julkisuudessa määrittelemään todellisuutta, millaiset toimijat otetaan huomioon ja millaisia rajoituksia tiedon lähteille asetetaan julkisuuteen pääsemiseksi. Talouskriisin voi tulkita vaikuttaneen Helsingin Sanomien agendaan ainakin siten, että niin työttömyydelle kuin työttömillekin annettiin laman aikana entistä enemmän palstatilaa. Helsingin Sanomien palstoilla puhuttiin entistä enemmän työttömistä, mutta kuuluiko työttömien ääni todella? Vai kävikö niin, että lopulta työttömät toimittivat muiden määrittelemän diskurssiavaruuden puitteissa heille ennalta varattuja, työttömyy-

den kokemuksellisen ulottuvuuden representoimiseen liittyviä tehtäviä?

Päitä laskemalla näyttäisi siltä, että 1990-luvun lama aiheutti muutoksia normaalijournalismin lähdekäytäntöihin. Suurtyöttömyys pakotti ottamaan myös työttömät uutissivuille. Mutta kertooko päiden lasku silti mitään siitä, kuinka demokraattista journalismi on? Lehtien palstoilla esiintyneitä ryhmiä laskiessa jää huomioimatta millaisia suhteita julkisuuteen päässeiden tahojen välillä ilmenee. Uutissivuille päässeiden työttömien kokonaismäärä ei siis liene järkevä näkökulma työttömien ääntä tutkittaessa. Sen sijaan on merkittävää, millainen puheoikeus työttömille on jutuissa annettu, milloin työttömien näkökulma on jutuissa hallitseva (vrt. Heikkilä 2001, 94). Näihin juttuihin keskittymällä olen tarkastellut työttömien äänen ulottuvuuksia: mistä puhutaan ja minkälaisiin suhteisiin työttömien puhe asettuu.

Habermasilaisen julkisuusteorian ihannejulkisuudessa kaikilla on yhtäläinen mahdollisuus päästä kuuluville[3]. Heikkilä ja Kunelius (1997, 8) toteavat normaalijournalismin uusintavan yhteiskunnan hierarkioita – valtaa omaavilla lähteillä on etusija pääsyn suhteen. Hallitsevien puhujien aseman vakaus aiheesta toiseen viittaisi siihen, että niin rutiiniluontoiset kuin yllättävätkin asiat sijoitetaan journalismissa kohtuullisen valmiisiin raameihin.

Vaikka jutuissa yritettiinkin tavoittaa työttömien kokemuksia, näyttää Helsingin Sanomien työelämää koskeva lamajulkisuus työttömien toimijoina esiintymisen suhteen vähäiseltä. Pääsyn näkökulmasta julkisuuden ongelman ratkaisuna voidaan pitää erilaisten vaihtoehtojulkisuuksien synnyttämistä. Kun työttömät on marginalisoitu sekä työn ideologiaa korostavissa yhteiskuntanäkemyksissä, että journalismin lähdekäytännöissä, voisi Helsingin Sanomien työttömien elämää käsitteleviä sarjoja pitää eräänlaisen 'välineen sisäisen' vaihtoehtojulkisuuden synnyttämisenä.

Toisaalta minkään erityisryhmän kuten työttömien nostaminen julkisuuteen ei vielä ratkaise julkisuudessa syrjäytymisen ongelmaa. Jos

[3] Myös edustuksellisen demokratian idea poikkeaa habermasilaisen ideaalijulkisuuden ideasta: suoralla pääsyllä ei ole niin merkitystä, kunhan edustetut intressit pääsevät näkyville ja kuuluville.

työttömien rooli on toimia jutuissa Gaye Tuchmanin (1978) kuvaamina symboli-ihmisinä, ei siis edustamassa itseään vaan pikemminkin 'lajinedustajina' antamassa kasvot ryhmälle tai joukolle, ei työttömien äänellä ole paljoakaan painoa. Työttömien eristäminen omiin juttuihinsa ja irrottaminen esimerkiksi viranomaisista ja työnantajista kenties vain vahvistaa julkisuudessa marginalisoitumista. Nimenomaan tähän viittaa Michel Foucault (1972) sanoessaan vallan olevan suhteissa: kun työttömät esitetään osana tietynlaisten suhteiden verkkoa, puhe työttömyydestä irtautuu politiikan käytännöistä, ja pääsyn merkitys vesittyy: ei päästä keskustelemaan, vaan päästään kuriositeetiksi.

Käsikirjoitetun keskustelun ongelma

Paitsi tarjota pääsy kaikille asianosaisille, journalismin tulisi Heikkilän ja Kuneliuksen (1997, 18) mukaan kyetä herättämään yhteiskunnallista keskustelua ja toisaalta toimia keskustelun foorumina. Keskustelusuhde voi olla journalismin sisäinen, jolloin sillä tarkoitetaan tietynlaista moninäkökulmaisuutta. Tällöin yhteiskunnallisen keskustelun nähdään tapahtuvan kuin itsestään, ilman journalismin aktiivista panosta. Toisaalta keskustelulla voidaan viitata suhteeseen journalismin ja sen yleisön välillä. Tällöin laadun mittarina on journalismin kykeneväisyys resonoida yleisönsä kanssa – kysytään millaista todellista keskustelua journalismi herättää.

Pääsyn takaamisen lisäksi journalismilta voisikin vaatia, että se asettaa asianosaiset keskenään sellaisiin suhteisiin, ettei yksikään ryhmä syrjäydy 'kuin luonnostaan'. Journalismin tulisi siis järjestää puhetilanteita, joissa marginaalia, työttömiä, ei jätetä kaikkien suhteiden ulkopuolelle, ja toisaalta joissa työttömät eivät pääse marginalisoimaan itseään (ks. myös Vehkalahti 2000b, 22–33). Dialogi journalismin metodina voisi toimia nimenomaan tässä: journalismi voisi asettaa erilaiset logiikat, kokemukset ja todellisuudet vertailtaviksi. Työttömien päästäminen kertomaan elämästään on sinänsä merkittävä askel, mutta dialogia syntyisi, jos esimerkiksi työttömien kokemukset ja viranomaiskäytännöt asetettaisiin vastakkain.

Kun puhutaan julkisuuden syvemmästä merkityksestä, kanavien avaamisesta ja tilan luomisesta uudenlaiselle yhteiskunnalliselle keskustelulle ja poliittiselle kulttuurille, ajaudutaan kysymykseen harkinnasta: millaista keskustelevuutta pidetään toivottavana. Harkitsevaa (tai deliberatiivista) demokratiaa tarvitaan perinteisten osallistumista ja representaatioiden moninaisuutta korostavien demokratiakäsitysten rinnalle niitä rikastamaan ja kehittämään. Jos harkitsevuus ajatellaan julkiseksi, yksityiset pohdinnat ja tulkinnat muuttuvat julkisiksi vasta, kun ne puetaan argumenteiksi ja niiden pohjalta tehdään päätöksiä. Tässä mielessä harkitsevuus edellyttää aina dialogia, yhteiskunnallisia vuorovaikutussuhteita.

Alussa esitin, että journalismin tulisi pystyä politisoimaan asioita, etsimään ja tekemään näkyviksi keskenään kamppailevia näkökulmia. Poliittisuutta mediassa voi arvioida yhtäältä lehden linjana, sen oman kannan näkymisenä ja toisaalta sitä voi arvioida vallankäytön ja luonnolliseksi tekemisen näkökulmista. Tämä näkökulma kiinnittää huomionsa niin sanottuun merkitsemisen politiikkaan eli siihen, millaisia symbolisia voimavaroja journalismi esityksissään tuottaa oman kerrontansa kohteena oleville ihmisille ja ihmisryhmille. Työttömistä puhuvat viranomaiset ja päättäjät, työttömyys määrittyy heidän merkityksenantojensa kautta. Nämä merkityksenannot on puettu diskurssiin, josta katoavat erisuuntaiset, toisilleen vastakkaiset intressit kokonaisuuden, valtion tai yhteisen edun ja tehtyjen päätösten korostuessa. Työttömien saalis symbolisten resurssien jaossa näyttää olevan laiha, ja sekin 'silkkoa sisältä'.

Työttömistä kertovat jutut ovat lähtökohtaisesti toisenlaista journalismia. Vaikka sarjat useimmiten löytyivät uutissivuilta, ne eivät tule täyttäneiksi kovan uutisen genren vaatimuksia sisällön, kielenkäytön tai rakenteen suhteen (ks. esim. Kunelius 1996, 260–277), ja sen vuoksi niitä on vaikea tulkita merkittäviksi tai tärkeiksi. Ristiriita julkisuuden ideaalin ja kovan uutisen genreen liittyvän normiston välillä on syvä. Normaalijournalistiseen lähdekäytäntöön on kiinnitetty huomiota pääsyä pohdittaessa. Työttömiä käsittelevät sarjat poikkesivat myös tyylinsä ja narratiivisen rakenteensa suhteen niin sanotuista kovista uutisista. Vehkalahti (2000a) toteaa Aamulehden Työttömän sivua tulkitessaan

sivun muistuttavan naistenlehteä tyylinsä puolesta: se rupattelee seurallisesti kanssasisaren tai ystävättären positiosta, se henkii yhteisyyttä ja korostettua tasa-arvoisuutta. Myös Helsingin Sanomien työttömistä kertovat sarjat hyödynsivät naistenlehtimäistä kokemuksellisuutta korostavaa ja tietynlaista porukkahenkeä ylläpitävää strategiaa.

Juttujen sisältöjen tasolla työttömyys näyttää luetuissa sarjoissa siltä miltä sen 'pitääkin näyttää'. Helsingin Sanomien sarjat kutsuvat lukemaan tuttua tarinaa työttömyydestä. Sarjoista löytyvät niin klassisen työttömyystutkimuksen uhritulkinnat kuin Matti Kortteisen (1992) määrittelemä universaali selviytymistarinakin. Käsitykset työstä ja työttömyydestä on niin vahvasti kiinnitetty tiettyihin ideologisiin, eettisiin ja moraalisiin koodeihin, että ne luonnollistuvat myös työttömien puheessa ja normaalijournalistisesti ajatellen 'poikkeavaa merkityksenantoa' tavoittelevassa tekstissä.

Työttömät myös esitetään jutuissa osana olemattomien suhteiden verkkoa. Heidät nostetaan esille irrotettuina yhteiskunnallisesta, poliittisesta tai taloudellisesta kontekstista, ainoastaan omaan arkeensa sidottuina. Työttömät päästetään puhumaan omissa jutuissaan, jopa taiton tasolla normaaliuutisista erotettuina. Näin puhetila ohenee entisestään.

Journalismikritiikin piirissä on toistuvasti esitetty vaatimuksia lähdekäytäntöjen laajentamisesta, mutta ne usein kuitataan sillä, ettei tavallisilla kansalaisilla ole kiinnostavaa sanottavaa tai riittävää tietopohjaa 'harkittujen' argumenttien tuottamiseksi. Edellä esiteltyjen julkisuusteorioiden näkökulmasta Helsingin Sanomien voisi ajatella lähteneen sarjoissaan tuottamaan ideaalisempaa puhetilannetta työttömyydestä rikkomalla konventioita, hylkäämällä normaalijournalismin lähde- ja esitystapakäytäntöjä ja aihevalintoja.

Lopputulos? Työttömät pääsevät kyllä julkisuuteen 'olemaan poikkeavia' mutta entä tulkitsemaan omaa tilannettaan? Ei juurikaan. Journalismilta voisikin näin uuden laman kynnyksellä peräänkuuluttaa vankempaa itserefleksiivisyyttä, sen pohtimista, millaisia määrittelyjä julkisuudessa tuotetaan, ja millä ehdoilla erilaisia tahoja julkisuuteen tuodaan. Jos näitä ehtoja ei mietitä, päätyvät hyvätkin yritykset nostaa työttömien ääntä esille eräänlaiselle marginaalin kiertoradalle tai lau-

luksi mykistettyyn mikrofoniin. Journalistisen käytäntöjen ja keskustelijoiden asemoinnin lisäksi työttömien 'mykkää mikrofonia' vahvistavat työstä ja työttömyydestä puhumisen vallitsevat diskurssit. Kun työ määrittelee palkan ja toimeentulon lisäksi koko elämän sisältöä ja identiteettiä, ei sitä ilman jääneen liene helppo puhua.

Lähteet

Aho, Simo (1988). Palkkatyö yhteiskunnallisen järjestyksen perustana. Tutkimus palkkatyön normalisoimisen historiasta ja työyhteiskunnan kriisistä. Helsinki: Tutkijaliitto.

Altheide, David. (1985). Media Power. Beverly Hills: Sage.Altheide David & Snow, Robert P. (1991). Media Worlds in the Postjournalism Era. New York: Aldine de Gryuter.

Anderson, Benedict (1983). Imagined Communities. Revised Edition. London: Verso.

Aula, Maria Kaisa (1991). Poliitikkojen ja toimittajien suhteet murroksessa. Tutkimus Yleisradion politiikan toimittajien ammatti-identiteetistä 1980-luvulla. Tutkimusraportti 5. Yleisradio, Helsinki.

Carey, James (1989). Communication as Culture. Esseys in Media and Society. London, New York: Routledge

Dewey, John (1929). Public and its Problems. Chigago: Swallow Press.

Ekecranz, Jan (1996). Journalisms' discoursive events and sociopolitical change in Sweden 1925–87. Media, Culture & Society. Vol 19 No 3/1996.

Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo (1995). Hyvinvointivaltion tragedia. Helsinki: Gaudeamus.

Foucault, Michel (1972): The Archaeology of Knowledge. London: Tavistock.

Foucault, Michel (1995): Rajallinen järjestelmä kohtaa rajattoman vaatimuksen. Teoksessa Eräsaari, Risto ja Rahkonen, Keijo (toim.) Hyvinvointivaltion tragedia. Helsinki: Gaudeamus.

Golding, Peter ja Middleton, Sue (1986). Images of welfare. Press and Public Attitudes Towards Poverty. Oxford: Robertson.

Gurevitch, Michael ja Blumler, Jay (1995). The Crisis of Public Communication. London: Routledge.

Habermas, Jurgen (1987). Järki ja kommunikaatio. Tekstejä 1981–1989. Helsinki: Gaudeamus.

Habermas Jürgen (1989). The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Public Sphere. Cambridge: Oxford University Press.

Heikkilä, Heikki (2001): Ohut ja vankka journalismi. Kansalaisuus suomalaisen journalismin käytännöissä 1990-luvulla. Tampere: Tampereen yliopisto.

Hänninen Sakari ja Karjalainen, Jouko (1999): Johdanto. Teoksessa Hänninen, Sakari ja Karjalainen, Jouko (toim.): Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Gaudeamus: Helsinki.

Hänninen, Vilma ja Polso, Lea (1991). Työpaikan menetys elämänmuutoksena. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia. Sarja A/21. Tampere: Tampereen yliopisto

Ilmonen Kaj (1993). Esipuhe. Teoksessa Ilmonen, K. (toim.): Kestävyyskoe. Kirjoituksia 1990-luvun Suomesta. Tampere: Vastapaino.

Julkunen Raija (2001). Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.

Julkunen Raija ja Nätti, Jouko (1997).Työn jakaminen. Moraali, talous ja politiikka. Tampere: Vastapaino.

Kalela, Jorma (1989): Työttömyys1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.

Kantola, Anu (1997). Suomalaisuuden siteet. Kansallisen yhteenkuuluvuuden ja hallinnan dramaturgia. Julkaisematon lisensiaattityö. Viestinnän laitos, Helsingin yliopisto.

Karsikko, Raisa (1990). Mistä töitä Suomussalmen sahalle? Työttömyysuutisointi palkkatyön ideologian pönkittäjänä. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.

Kasvio, Antti (1994). Uusi työn yhteiskunta. Suomalaisen työelämän muutokset ja kehittämismahdollisuudet. Helsinki: Gaudeamus.

Kettunen Pauli (1997). Työjärjestys. Tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta. Helsinki: Tutkijaliitto.

Keväjärvi, Tiina (1997). Työttömyys median ja kansalaisten agendalla. Helsingin Sanomien ja Kainuun Sanomien työttömyysaiheiset pääkirjoitukset ja yleisönosastokirjoitukset vuosina 1987 – 1997. Pro gradu -tutkielma, Viestinnän laitos, Helsingin yliopisto.

Kivikuru, Ullamaija (1996). Vastavirtaa ja sivupolkuja. Vaihtoehtodiskurssit jäivät kapeiksi ja erikoistuneiksi. Teoksessa Kivikuru,U. (toim): Kansa euromyllyssä. Helsinki: Yliopistopaino.

Koistinen Mikko (1998). Pelkkää taloutta. Retoriikka journalismin tutkimuksessa. Teoksessa Kantola, Anu, Moring, Inka ja Väliverronen, Esa (toim.): Mediaanalyysi. Tekstistä tulkintaan. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Koistinen, Pertti (1994). Kilpailevia ratkaisuja työllisyyteen. Suomen ja Ruotsin työmarkkinoiden ja työvoimapolitiikan vertailua lamavuosina 1990-1994. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia, Sarja B, nro 17.

Koistinen, Pertti (1999). Työpolitiikan perusteet. Porvoo: WSOY.

Kortteinen, Matti (1992). Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hämeenlinna: Karisto.

Kosonen, Pekka (1993). Kansallisvaltio kellutuksessa. Teoksessa Ilmonen (toim.) Kestävyyskoe. Kirjoituksia 1990-luvun Suomesta. Tampere: Vastapaino.

Kosonen, Pekka (1998). Pohjoismaiset hyvinvointimallit murroksessa. Tampere: Vastapaino.
Kosunen, Virpi (1998). Laskusuhdanteesta leikkauksiin – muutosten taustaa. Teoksessa Heikkilä, Matti ja Uusitalo, Hannu: Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa. Raportteja 206. Helsinki: Stakes.
Kunelius, Risto (1996) Viestinnän vallassa. Helsinki: WSOY.
Kunelius, Risto ja Heikkilä, Heikki (1998). Julkisen journalismin äärellä. Tiedotustutkimus 1/1998.
Lehtonen, Heikki (2000). Hyvinvointivaltion leikkausten uudelleenarviointia. Janus, vol. 8 (2) 2000, 97–113.
Luostarinen Heikki (1993). Julkisuus: ennen kuin kansalainen katoaa. Teoksessa Ilmonen Kaj (toim.) Kestävyyskoe. Kirjoituksia 1990-luvun Suomesta. Tampere: Vastapaino.
Mårtensson, Bo ja Lindhoff, Håkan (1997). State, Market, Crisis. Swedish News Journalism on the Economy. Nordicom Review vol. 19, no 1.
Mörä, Tuomo (1999). EU-journalismin anatomia. Mediasisältöjä muokanneet tekijät ennen kansanäänestystä. Viestinnän laitos, Sarja 1 A/2/1999. Helsinki: Helsingin Yliopisto.
Parkkinen, Pekka (1997). Täystyöllisyydestä puuttuu 600 00 työpaikkaa? Tietoaika 3/1997.
Pekkarinen, Jukka ja Vartiainen Juhana (1993). Suomen talouspolitiikan pitkä linja. Juva: WSOY.
Pietilä, Kauko ja Sondermann, Klaus (1994). Sanomalehden yhteiskunta. Tampere: Vastapaino.
Renvall, Mika ja Valtonen, Sanna (1999).Miten sosiaaliturvan väärinkäytöstä puhuttiin julkisuudessa? Teoksessa Hellsten, Katri & Uusitalo, Hannu (toim.) Näkökulmia sosiaaliturvan väärinkäyttöön. Raportteja 245. Helsinki: Stakes.
Rose, Nicholas (1999). Powers of Freedom. Reframing Political Thought. Cambridge: Cambridge University Press.
Sauramo, Pekka (1991). Verta, hikeä ja kyyneleitä – miksi? Kansantaloudellinen Aikakauskirja 4/1991.
Sauramo, Pekka ja Santamäki-Vuori, Tuire (1993). Lama ja nuorisotyöttömyys. Helsinki: Työministeriö.
Suhonen, Pertti (1994). Mediat, me ja ympäristö. Helsinki: Hanki ja jää.
Svallfors, Stefan (1995). Välfärdsstaten i pressen. En analys av svensk tidningsrapportering om välfärdspolitik 1969–1993. Umeå Studies in Sociology. No 108. Umeå: Umeå Universitet.
Thompson, John (1995). Media and Modernity. A Social Theory of the Media. Cambridge: Polity Press.
Tuchman, Gaye (1978). Making News. A Study in the Construction of Reality. The Free Press: New York.
Tuohinen, Titta (2000). Heinäsirkka vai muurahainen? Suomalaisen työhalun psykologisilla juurilla. Teoksessa Hoikkala, Tommi ja Roos, JP (toim.) 2000-luvun elämä. Helsinki: Gaudeamus.
Työpoliittinen aikakauskirja. (1998): 1/1998. Työministeriö, Helsinki.
Valtonen, Sanna (1999). Finland Online. Some reflections on constructing national identity in a talk show. Nordicom Information 4/1999.
Vehkalahti, Pertti (2000a). Töihin vaikka omaksi tappioksi. Aamulehden Työttömän sivun julkisuus kriittisen diskurssianalyysin kohteena. Julkaisematon Pro gradu-tutkielma. Tiedotusopin laitos, Tampereen yliopisto.
Vehkalahti, Pertti (2000b). Töihin vaikka omaksi tappioksi. Tiedotustutkimus 4/2000.
Vartiainen, Juhana (1993). Suomen talouspolitiikan vaihtoehdot 1990-luvulla. Teoksessa Ilmonen (toim): Kestävyyskoe. Kirjoituksia 1990-luvun Suomesta. Tampere: Vastapaino.
Vähätalo, Kari (1983). Työtön ja yhteiskunta. Työvoimaministeriö. Työvoimapoliittisia tutkimuksia 46. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos, tutkimuksia 7/1983. Helsinki, Sosiaalipolitiikan laitos.
Vähätalo, Kari (1998). Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus.

Helsingin Sanomien juttusarjat:
Työttömiä
30.10.1991 Etelään ei työn perään lähdetä
1.11.1991 Tämä voi olla uusi alku elämälle
5.11.1991 Rössypottu ei paljon maksa
7.11.1991 Eniten kaipaa työkavereita
8.11.1991 Vähään aikaan en töihin sotkeudu
12.11.1991 Ensin tunne oli häpeä
15.11.1991 Etteivät vain veisi hoitopaikkoja
18.11.1991 Hevoset pitävät päivärytmissä
22.11.1991 Työtön johtaja pysyy piilossa
Viikko työttömän elämää
50. työtön päivä 20.11.1993
51. työtön päivä 21.11.1993
52. työtön päivä 22.11.1993
53. työtön päivä 23.11.1993
54. työtön päivä 24.11.1993
55. työtön päivä 25.11.1993
56. työtön päivä 26.11.1993
Kun uraputki katkeaa
6.4.1994 Kuolevien saattohoitaja kävi paniikin partaalla
7.4.1994 Määräaikaissihteerin mielestä työtä pitäisi jakaa
9.4.1994 Kurottajakoneen ratista kortistoon
10.4.1994 Koulutuksen tuputtaminen tuntuu jo vähän typerältä

12.4.1994 Katujen kuriiri luki nallesatuja koululaisille
13.4.1994 Kirvesmies urakoi nyt työttömien kohtalotoverien tukena Kuukausi Kireällä
20.10.1994 Jaska juhlii päivärahaa ja tarjoaa kahvit baarissa
23.10.1994 Maksalaatikon olisi saanut kaupasta viidellä markalla
27.10.1994 Hyvä liiketoimi tuo lisäansioita
30.10.1994 Onnetar rysäyttää kilisevää kaukaloon
2.11.1994 Työtön tekee työvoimatoimistoon ranskalaisen visiitin
5.11.1994 On tullut semmoinen tunne ettei tästä pääse eteenpäin
10.11.1994 Haaveet perheestä on työnnettävä taka-alalle

Tuija Parikka

Naisten vuosikymmen

1990-luvun lama ja sukupuoli Helsingin Sanomien tasa-arvo- ja hyvinvointipoliittisissa keskusteluissa

1990-luvusta ennustetaan työvoimapulan ja naisten vuosikymmentä. Kun työikäisen väestön osuus vähenee edelleen, niin työnantajat joutuvat kilpailemaan pätevästä väestä: työnantajan markkinat muuttuvat työntekijöiden markkinoiksi. (HS 25.8.1990).

Vielä 1980- ja 1990-lukujen taiteessa Suomessa elettiin optimistisessa ilmapiirissä, jossa sukupuolten välisten tasa-arvokysymysten ratkaisuilta odotettiin paljon. Kun vaikeat ajat olivat vasta kulman takana, odotukset esimerkiksi sukupuolten välisten palkkaerojen kaventamiseksi olivat ajankohtaisia. Sen sijaan, että palkkaerot olisivat siirtyneet historiaan, kansantaloudellinen kriisi ohjasi huomiota sukupuolten välisistä tasa-arvokysymyksistä koko lailla muihin ongelmiin. Äkisti laajentunut työttömyys ja valtiontalouden kasvaneet ongelmat synnyttivät julkisen ja yksityisen välisten raja-aitojen läpi suodattuvaa lamahenkeä, jota vieläkin paikoin muistellaan. Tuolloin työttömiksi jääneet ja yhä työttöminä olevat kansalaiset muistavat yhä selkeästi syvimmän lama-ajan henkisen lamaannuksen, pelot ja niiden voittamisen, sekä lamahengen ylenpalttisen rummuttamisen (Parikka 2000a).

Vaikka lamaa tutkittaessa se usein liitetään makrotason ilmiöihin ja talouteen (Oinonen 1999, 165, 175) kansalaisten elämismaailma ja mediajulkisuus muodostavat oman lamatodellisuutensa, joissa luodaan tulkintoja ja ymmärrystä lamasta. Kun lama näissä tulkinnoissa kytketään talouteen, puututaan usein myös käsityksiin naisen ja miehen paikasta yhteiskunnassa. Laman myötä lisääntynyt puhe hoivan kalleudesta on yksi esimerkki, joka sisältää implisiittisen käsityksen siitä, että kotona

usein naisten suorittama hoiva toteutuisi ilmaiseksi (Anttonen ja Sipilä 2000, 143).

Käsitykset naisten ja miesten paikasta, tehtävistä ja tehtävien arvosta yhteiskunnassa sisältyvät sukupuolisopimukseen, joka syntyy "sukupuolta koskevista ideoista, puhetavoista ja normatiivisista odotuksista" (Anttonen 1997, 183). Sukupuolisopimuksen sisäisen, naisten ja miesten välisen hierarkian "oikominen" ja erityisesti työelämän tasa-arvon lisääminen ovat olleet keskeisiä suomalaisen tasa-arvotyön elementtejä. Siksi on kysyttävä, syrjäyttivätkö kansantaloudelliset kysymykset tyystin naisten ja miesten asemaan liittyvän politisoinnin julkisuudessa vai missä määrin ja millaisin tuloksin talouskysymysten varjossa käytiin sukupuolten asemaan liittyvää neuvottelua?

Sukupuolten välisen eron ja samankaltaisuuden käsittely on kytkeytynyt suomalaisen hyvinvointivaltion alkumetreistä lähtien osaksi sosiaalipolitiikkaa. Naiset ovat vaatineet yhtäläisiä oikeuksia ja mahdollisuuksia miesten kanssa mutta myös sukupuolieron toimivaksi tekemistä. 1960-luvulta periytyvän tasa-arvosopimuksen mukaan naisten kansalaisuuden ideassa pyrittiin yhdistämään ansiotyö, vanhemmuus ja yhteiskunnallinen osallistuminen sukupuolesta riippumattomasti. Palkkatyöläistyvässä yhteiskunnassa moderni naiseus alkoi määrittyä taloudellisen itsenäisyyden, ansiotyön ja ammatin kautta, jonka haasteisiin äidinroolin ja työn yhteensovittaminen muun muassa liittyi. (Anttonen 1997, 189–194; Julkunen 1993, 41.)[1]

Modernisaation sanotaan muuttaneen yksityisen patriarkaatin julkiseksi patriarkaatiksi eli se siirsi perheenisän vastuuta valtiolle, joka on lisännyt naisten valtaresursseja, eritoten perheestä irtautumisen mahdollisuuksina. Toisaalta naiset ovat "joutuneet toimimaan siinä tilassa, joka heille ilman suurempaa vastarintaa luovutettiin" (Anttonen ja Sipilä 2000, 17, 43–44.) Työmarkkinat ovat olleet pitkälti sukupuolen mukaan eriytyneitä ja naisten tehtävänä on ollut työskennellä eritoten palvelusektorilla ja matalapalkka-aloilla. Juuri sosiaali- ja terveydenhuolto on ollut naisten uramahdollisuuksien merkittävä kanava (mt. 51).

Ansioistaan huolimatta tasa-arvosopimuksessa on ollut eritoten naisten kannalta monia puutteita. Työmarkkinoiden yksilöllisyyttä korostavien vaatimusten ja erilaisten sosiaalisten velvoitteiden yhdistäminen ei ole ollut kitkatonta (Rantalaiho 1994, 26). Naisten palkkatyöläistyminen ei ole edennyt miehisen koodin mukaan samankaltaisuuspyrkimyksistä huolimatta, vaan sekä palkat että kotityöt ovat jakautuneet ja yhä jakautuvat epäsymmetrisesti (Anttonen 1997, 192, ks. myös Esping-Andersen 1999.)

Tulkinnat vaihtelevat paljonkin siitä, missä määrin hyvinvointivaltion kriisiytyminen on kärjistänyt sukupuolten välistä eriarvoisuutta. Yksi feministejä askarruttava pitkäaikainen tendenssi on ilman muuta köyhyyden naisistuminen (*the feminization of poverty*), joka on jossain muodossa kohdannut kaikkia Länsi-Euroopan ja Pohjois-Amerikan kapitalistisia hyvinvointivaltioita. Koska naiset kasvavassa määrin ovat riippuvaisia hyvinvointivaltioiden tarjoamista sosiaalietuuksista, feministien on ollut hankalaa kannattaa hyvinvointivaltioon kohdistuvia leikkauksia. Ongelman kääntöpuoli on kuitenkin se, että etuudet usein vahvistavat pikemminkin kuin kyseenalaistavat hyvinvointivaltioiden rakenteisiin sisältyvää epätasa-arvoa. (Fraser 1989, 144–145.)

Helena Laaksosen mukaan sukupuoli ei Suomessa selitä laman aikana koettuja vaikeuksia ja toimeentulo-ongelmia (Laaksonen 1999). Vaikka lama kosketti kaikkia, sukupuolisia eroja saattaa sukupuolisesti eriytyneiden työmarkkinoiden vuoksi kuitenkin olla. Tähän viittaavat tulkinnat, joiden mukaan naiset olisivat lamassa joutuneet miehiä huonompiin neuvottelu-asemiin leikkausten ja säästöjen edessä. Sari Näreen mukaan esimerkiksi naisten joustavuus kääntyi laman aikana naisia itseään vastaan, ja he joutuivat joustamaan työmarkkinoiden vaatimusten mukaan yli-, pätkä- ja osa-aikatöineen (Näre 2000, 273). Tämänkaltaiset työsuhteet lisääntyivät erityisesti juuri naisten aloilla. Sitä vastoin miesten aloilla ne sijoittuivat pikemminkin syvimpään lama-ai-

[1] Työelämän keskeisyys ilmenee naisten kansalaisuuden kehityshistoriassa siten, että työssäkäyvän naisruumiin oikeudet ovat melko hyvin lainsäädännöllisesti turvattuja. Naisruumiin muut aspektit, kuten esimerkiksi naisten seksuaaliset oikeudet ja uusintamiseen liittyvät oikeudet, ovat sen sijaan pitkään jääneet oikeudellisesti syrjään. Hyvä esimerkki seksuaalisten oikeuksien myöhäisestä kehittymisestä on avioliitossa tapahtuvan raiskauksen luokitteleminen rikokseksi vasta 1990-luvulla (Anttonen 2000.)

kaan (Savola 2000). Lisäksi naisaloista sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden neuvotteluasemien sanotaan heikentyneen 1990-luvulla. Vakituisten työsuhteiden supistaminen on luonut alalle tietyn työvoiman "joustovarana" hyödyntämisen käytännön. Vahvat ammatit ovat sitä vastoin paremmin pystyneet puolustamaan etujaan muutospaineiden keskellä (Lehto ja Blomster 2000, 176–182.)

Ajatus naisten joustavuuden kääntymisessä naisia itseään vastaan on sukua Faludin tulkinnalle 1980-luvun naisten oikeuksien takaiskusta, jossa erityisesti joukkoviestinnän rooli oli keskeinen. Faludin mukaan naisten saavutuksia pyrittiin vesittämään syyttämällä naisliikkeitä ja feminismiä naisten elämässään kokemasta epäonnesta. Feminismistä tuli naisten itsensä vihollinen. Takaisku ei kuitenkaan esiintynyt organisoituna salaliittona, ei edes poliittisena kamppailuna. Julkisuudessa se ilmeni esimerkiksi laajana uutisointina naisten valintoja ja käyttäytymistä koskevista sosiaalisista muutoksista. Todellisten kantojaan muuttaneiden naisten joukko kuitenkin jäi puuttumaan, eikä toimittajilla ollut riittävää todistusaineistoa yleistyksiensä tueksi. Julkista mielialaa heijastamaan pyrkineet toimittajat toistivat sen sijaan toisiaan ja etsivät samaa trendinmukaista tarinaa ketjureaktion lailla, kunnes ilmiö alkoi jatkuvan toistamisen perusteella näyttää todelta.(Faludi 1991.)[2]

Vaikka journalismi on tapahtumakeskeistä eli päivittäin kerrotaan päivittäisistä tapahtumista, tapahtumakeskeisyyteen liittyy myös tiettyä näköharhaa. Ensinnäkin uutishankinnan organisoinnissa on vahvaa jatkuvuutta vakiintuneine uutislähteineen (Väliverronen 1996, 90). Toiseksi journalistiset konventiot ohjaavat asioiden ja tapahtumien painoarvon punnitsemista, asioiden merkitsevyyden arvioimista, eli rutiinit ohjaavat tapahtumiksi soveltuvien ilmiöiden näkemistä ja tapoja puhua ympäröivästä maailmasta (Hartley Pietilän mukaan 1993, 50).

Vaikka median vaikutusta voi olla vaikea määritellä, media pystyy kuitenkin paljolti vaikuttamaan siihen, mitä asioita ihmiset ylipäätään ajattelevat. Joukkoviestinnällä on merkittävä rooli asioiden päiväjärjes-

[2] Faludin mukaan ilmiön vahingollisuus on naisiin kohdistuvien paineiden yksityisyydessä eli siinä, että naiset alkavat omassa mielessään ja elämässään vahvistaa takaiskua. (Mt.)

tykseen asettamisessa, koska yhteiskunnallisia ongelmia kunakin aikana mahtuu julkisuuteen ainoastaan rajallinen määrä. (Suhonen 1994, 10, 34–36, 47–48). Siksi yhteiskunnallisten muutospaineiden keskellä on eritoten naisten kannalta tärkeää kiinnittää huomiota julkiseen puheeseen eli siihen, millaisia asioita kunakin aikana nostetaan julkisesti puhuttaviksi (Julkunen 1995, 276–277) ja miten ilmiöitä muotoillaan.

Mitään ennalta määrättyä ei siis ole siinä, mistä julkisesti puhutaan, miten yhteiskunnalliset ongelmat muotoillaan tai keiden asiat suljetaan pois julkisuudesta yksityisinä intresseinä (Benhabib 1990, 334–345, 352–353; Suhonen 1994, 10, 34–36). Fraserin mukaan julkisen ja yksityisen välinen raja on alati uudelleen neuvoteltavissa, sillä asiat eivät ole sisäsyntyisesti poliittisia tai ei-poliittisia. Sellaiset kategoriat kuten esimerkiksi poliittinen ja kotiin liittyvä ovat kulttuurisia luokitteluja, ja niiden rajat piirretään eri tavoin eri aikoina ja eri kulttuureissa. Itse asiassa juuri se, miten poliittinen rajataan on myöhäiskapitalistisissa yhteiskunnissa sosiaalisen ristiriidan kohde (Fraser 1989, 166–156.)

Diskursiivisessa merkityksessä poliittinen voidaan ymmärtää joksikin, jota *politisoidaan* tai josta kiistellään erilaisilla puheen areenoilla ja erilaisissa julkisuuksissa. Tämänkaltainen asian diskursiivinen käsittely on demokraattisissa maissa yleensä valtiollisen asiaan puuttumisen ennakkoehto. Esimerkiksi naisiin kohdistuvan kotiväkivallan poliittiseksi tekeminen on tulosta diskursiivisesta politisoimisesta. Ennen uudenlaisen julkisen diskurssin aktiivista luomista kotiväkivalta oli yksityinen, naisten ja miesten emotionaalisilla ongelmilla selitetty seikka. (Mt. 166, 175.)

Moraalinen ja poliittinen maailma ovat toki täynnä ideologioin ja kulttuurisin hegemonioin tuettua vallankäyttöä ja väkivaltaa. Moraalisen argumentaatiota ja julkisen debatin prosesseja on kuitenkin tarkasteltava ennen muuta siksi, että näin syntyvät väittelyt pyrkivät synnyttämään yleisiä periaatteita. (Benhabib 1990, 334–345, 352–353.) Seuraavassa keskitytään erityisesti tasa-arvoa ja hyvinvointipolitiikkaa koskeviin julkisiin keskusteluihin sekä naisten taloudellisten etujen politisoitumiseen näiden julkisuuksien kymmenvuotisessa elinkaaressa. Pyrkimyksenä on kyseisten keskusteluiden perusteella selvittää määrällisesti

laman merkitystä suomalaisen sukupuolisopimuksen määrittymisessä.

Yleiskatsaus kartoittaa aluksi otsikkotasoisen tarkastelun perusteella määrällisiä muutoksia tasa-arvoa ja hyvinvointipalveluita koskevissa Helsingin Sanomien jutuissa vuosina 1988–97.[3] Jo tutkimuksen alkuvaiheissa ilmeni, että syvimmän laman talouskriisiagenda erilaisine leikkauksineen ja säästöineen ohitti varsinaisen tasa-arvoon ja sukupuoleen liittyvän keskustelun (kaaviot 1 ja 2). Siksi laman sukupuoliulottuvuuksien lähempi tutkiminen edellytti sellaisten yksittäisten tapahtumien paikantamista, joissa kansalaisten asemoiminen naisina tai miehinä nousi esiin.

Näin valikoitui lähempään tarkasteluun kaksi yksittäistä tapahtumaa eli vuoden 1995 hoitajalakkokeskustelu ja sukupuolinäkökulmasta käyty saman vuoden eduskuntavaalikeskustelu. Vuoden 1995 laaja hoitajalakko on kiinnostava esimerkki naisten palkkavaatimusten politisoimisesta juuri syvimmän laman taituttua. Vielä ennen lamaa vuonna 1990 laajasti uutisoitu hoitajapula siivitti hoitajien vaatimuksia, mutta laman taittuessa naisten taloudellista kamppailua ei enää tulkittu samoin sävyin. Ajallisesti lakon kanssa lomittuvat eduskuntavaalit ehdittiin puolestaan ennenaikaisesti nimetä naisten vaaleiksi. Vaalit eivät kuitenkaan naisia odotetulla tavalla yhdistäneet. Yllätyksellisen vaalituloksen pohdinnan ohessa julkisuuteen nousi katkeransävyisiä ja syyllistäviä viittauksia lamavuosien tapahtumiin.

Tässä käsiteltävä Helsingin Sanomien aineisto sivuaa sekä naisten että miesten intressejä. Sukupuoli-intressejä käsitellään kenties konkreettisimmin tasa-arvoaiheisessa julkisuudessa. Muiden mukana olleiden aiheiden, kuten terveydenhuollon, tutkimuksen ja korkeakoululaitoksen, suojelun ja järjestyksen ylläpidon sukupuoliulottuvuus ei ole aivan yhtä ilmeinen. Siitä huolimatta esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuolto on esimerkki hyvinvointivaltion naisisesta puoliskosta, jossa sosiaalipalvelujen työntekijöistä 95 prosenttia ja terveystyössä lähes 90

[3] Tässä yhteydessä keskityn pääasiassa tasa-arvoaiheen ja hyvinvointipalveluista terveydenhuollon, tutkimuksen ja korkeakoululaitoksen, suojelun ja järjestyksen ylläpidon julkisuuksiin. Muiden hyvinvointipoliittisten aiheiden laajemmasta käsittelystä ks. Parikka 2000b.

prosenttia on naisia (Julkunen 1993, 17). Pitkähköt juuret ovat myös miesten kansalaisuuden määrittymisellä likeisesti suhteessa suojelutehtäviin ja muun muassa tiedeinstituutioihin.[4]

Esittelen seuraavassa yleiskuvan tasa-arvo- ja hyvinvointijulkisuuksien määrällisistä muutoksista sekä sen perusteella kiintoisimmiksi tulkittuja keskusteluita otsikkotasolla vuosina 1990–95. Lopuksi tarkastelen kahta edellä mainittua keskustelua eli vuoden 1995 hoitajalakko- ja eduskuntavaalikeskusteluja.

Rahakriisiä, hyvinvointikriisiä vai tasa-arvokriisiä?

1990-luvun alku sai synkän käänteen, kun hyvinvointivaltiollistumisessa 1980-luvulla piilleet ristiriidat paljastuivat talouslaman myötä. Yhtäällä meillä vahvistettiin hyvinvointivaltiota, työllisyyttä ja sosiaalista korporatismia, toisaalla pyrittiin rahoitusmarkkinoita ja julkisen sektorin toimintaa ohjaamaan markkinatalouden suuntaan (Kosonen 1998, 180). Työttömyys alkoi kuitenkin kasvaa ennätyksellisen nopeasti, investoinnit ja kulutus supistuivat, tilanne paheni edelleen ja valtiontalouden tasapaino alkoi järkkyä muun muassa verokertymien vähenemisen ja työttömyyden aiheuttaneiden lisäkustannusten vuoksi (Heikkilä ja Uusitalo 1997, 34–40).

Helsingin Sanomien lamajulkisuuden rahapuhe lisääntyi huomattavasti, kun taas tasa-arvokeskustelu vastaavasti hiljeni (kaavio1). Ter-

[4] Aineiston analyysissa on metodisesti lähdetty liikkeelle sisällönerittelystä. Käytännössä aineiston keruu on toteutettu keräämällä luokitusrungon mukaiset otsikot Helsingin Sanomista vuosina 1988–97 ja koodaamalla otsikot aiheen, juttutyypin ja ajankohdan mukaan. Luokista tasa-arvo sisältää paitsi ilmitasolla tasa-arvosta kertovia juttuja myös juttuja, joissa naiset tai miehet tulevat sukupuolensa vuoksi esille. Aiheista terveydenhuolto, tutkimus ja suojelu sisältävät vielä alaluokat, joissa aihetta käsitellään joko muutoksen tai epäkohtien näkökulmasta, yleisestä "human interest" -näkökulmasta tai taloudellisesta leikkausten ja säästöjen näkökulmasta. Leikkaukset ja säästö -alaluokkaan eli rahapuheluokkaan on sisällytetty myös erilaisia hyvinvointivaltion tukia koskevaa julkisuutta, kuten esimerkiksi juttuja toimeentulo-, asumis- ja kotihoidontuesta ja niin edelleen. Sosiaalihuolto-luokassa erottelua alaluokiksi ei tehty luokan pienen koon takia.

veydenhuollon leikkauksista keskusteltiin runsaasti syvimpinä lamavuosina 1991–93, tutkimuksessa ja suojelussa puolestaan säästökeskusteluiden huiput olivat vuosina 1992–93 (kaavio 2). Tutkimuksen ja suojelun sekä terveyden- ja sosiaalihuollon muutoskeskusteluiden volyymierot alkoivat kasvaa vuodesta 1991 (kaavio 3).[5]

Tasa-arvon ja terveydenhuollon keskusteluissa on määrällistä samankaltaisuutta sikäli, että molempien aiheiden käsittely oli lamavuosina vähentymään päin. Terveydenhuollossa vähentyminen tosin koski etupäässä keskustelua terveydenhuollon muutoksesta, ei niinkään keskustelua terveydenhuollosta talouden termein, sillä siksi runsaasti juuri terveydenhuollossa käytiin lamakeskusteluja säästöjen näkökulmasta. Todennäköistä on, että terveydenhuolto nähtiin vielä laman kynnyksellä erilaisten intressien taistelukenttänä mutta lamassa siitä tuli lähinnä talouskysymys. Tutkimuksessa ja suojelussa sen sijaan lamavuodet toki lisäsivät säästökeskusteluita mutta eivät kuitenkaan vähentäneet muutoskeskusteluja. Palveluissa vuosina 1988–94 tapahtunut sisäinen rakennemuutos selittää

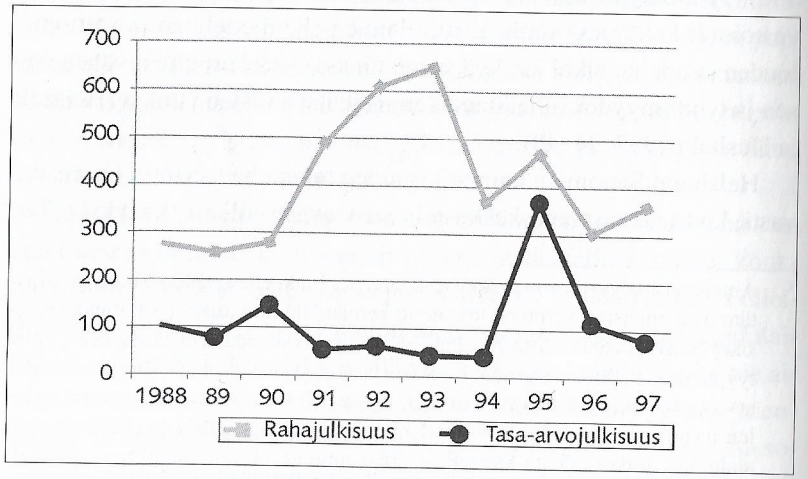

Kaavio 1. Raha- ja tasa-arvojulkisuus 1988–97.

[5] Tutkimus ja suojelu on tässä käsitelty määrällisesti yhdessä. Molemmissa aiheissa määrällinen volyymieron muutos terveyden- ja sosiaalihuoltoon nähden on joka tapauksessa samansuuntainen eli määrällinen ero aiheiden kesken kasvaa.

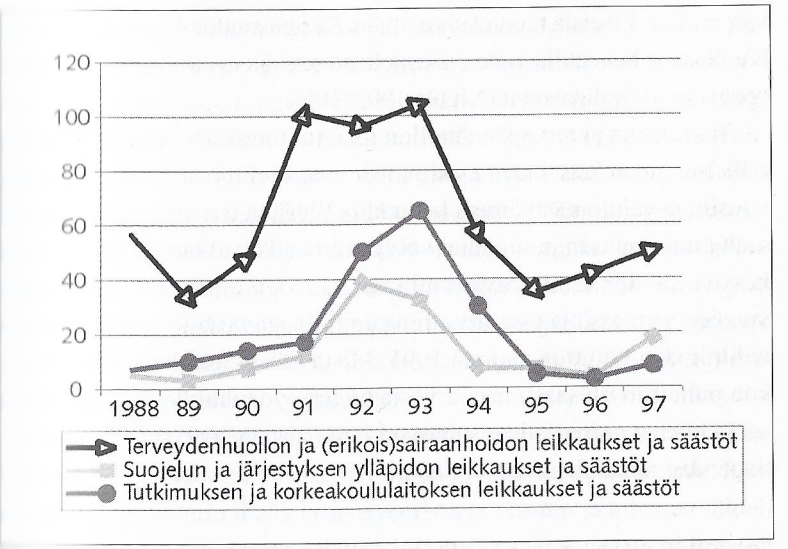

Kaavio 2. Terveydenhuollon, tutkimuksen ja korkeakoululaitoksen sekä suojelun ja järjestyksen ylläpidon leikkaus- ja säästökeskustelut 1988–97.

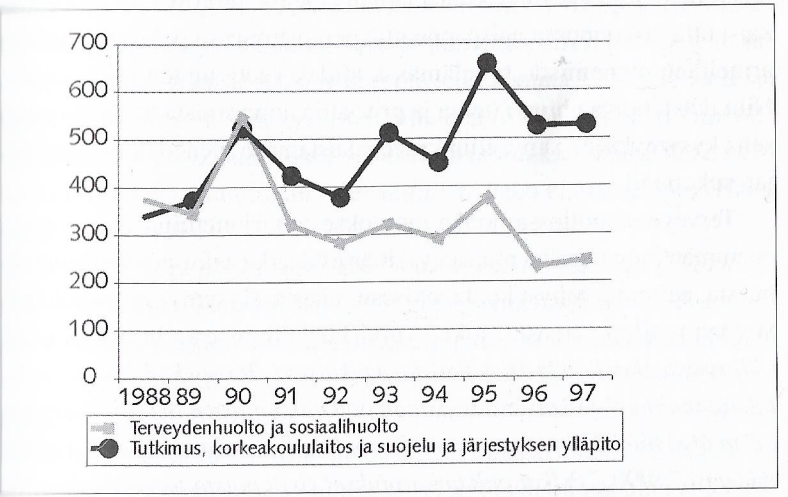

Kaavio 3. Terveyden- ja sosiaalihuollon, tutkimuksen ja korkeakoululaitoksen sekä suojelun ja järjestyksen ylläpidon muutoskeskustelut 1988–97.

varmastikin kyseisiä muutoksia osittain. Rakennemuutoksessa terveydenhuollosta vähennettiin eniten ja osuuttaan sen sijaan kasvattivat tutkimus, opetus ja sosiaalipalvelut (Nikula 1999, 107).

Tasa-arvon ja terveydenhuollon sekä tutkimuksen ja suojelun määrällisistä muutoksista kenties kiintoisimmat sijoittuivat syvimpiin lamavuosiin ja välittömästi laman laitamille. Yhtäältä terveydenhuollon, toisaalta tutkimuksen ja suojelun volyymierot alkoivat laman kynnyksellä kasvaa, rahapuhe oli kiivaimmillaan kaikkien aiheiden osalta lamavuosien ytimessä ja tasa-arvo runsaimmillaan vasta syvimmän laman välittömästi taituttua vuonna 1995. Mistä oikeastaan puhuttiin silloin, kun puhuttiin runsaasti tasa-arvosta tai terveydenhuollosta? Miten naiset ja miehet asemoituivat suhteessa lama-ajan tasa-arvo- ja hyvinvointiagendan määrällisiin muutoksiin?

Toiveikkuutta ja kansantaloudellista realismia

Otsikkotasolla naisten oikeuksia pyrittiin edistämään vuonna 1990 määrätietoisesti eri yhteiskuntaelämän alueilla: politiikassa samapalkkaisuutta, uskonnossa naispappeutta; puolustuksessa pohdittiin naisten armeijaan menemistä, työelämässä töiden vaativuuden mittaamista. Niin ikään hoivan hinnoittelua ja privaattia hoivaamista tutkittiin julkisena kysymyksenä ja pyrittiin kyseenalaistamaan pienen lapsen hoivaajan sukupuoli.

Terveydenhuollossa, jonka muutoksesta kirjoitettiin tuona vuonna enemmän kuin mistään muusta yksittäisestä tarkastellusta hyvinvointiaiheesta, naiset taistelivat konkreettisesti rahasta. Kysymys oli paljolti terveydenhuollon kriisistä, joka syntyi laajamittaisesta hoitajapulasta. (*"Terveydenhuollon kriisi ratkaistava pikaisesti. Terveydenhuollon henkilökuntapulaa ei ratkaista ainoastaan palkankorotusten avulla. Viihtyvyydestä olisi huolehdittava tarjoamalla mahdollisuuksia myös uralla etenemiseen..."* 9/90, *"Pelkät palkankorotukset eivät poista terveydenhuollon työvoimapulaa"* 8/90, *"Ilman rahaa ei hoitokriisiä ratkaista"* 8/90.)

Työnantajien näkökulmaa leimasi tarvehakuisuus, sillä hoivaa ei ollut saatavilla riittävästi, potilasjonot olivat pidentyneet, ja joitakin kohteita oli jouduttu sulkemaan hoitajapulan takia. Työntekijöiden näkökulma oli vaatimusten näkökulma. Hoitajat järjestivät mielenosoituksia, vaativat palkankorotuksia (*"Tampereen seudun hoitajat osoittivat mieltään"* 5/90, *"Satakunnan keskussairaalan 500 työntekijää uhkaa irtisanoutua palkkariidan vuoksi"* 6/90), joita myös saatiin ja joita aiottiin osin rahoittaa sairaalamaksuja korottamalla (*"Vantaan hoitohenkilöstölle palkankorotus"* 3/90, *"HYKS korottaa hoitajien palkat Helsingin tasolle"* 3/90, *"Helsinki aikoo nostaa roimasti sairaalamaksuja palkankorotusten vuoksi"* (2/90). Loppuvuodesta myös lääkärit pyrkivät pääsemään osallisiksi terveydenhuollon rahoista ja lääkäripulaa pidettiin huutavana erityisesti syrjäkylillä.

Naisten vaatimuksia tukivat samanaikaisesti käydyt tasa-arvokeskustelut, joissa puheenaiheena oli eritoten palkkojen epätasa-arvo. Keskustelua käytiin niin ikään tasa-arvoeristä ja naisten ja miesten töiden vaativuuden arvioimisesta sekä palkkaerojen siirtämisestä historiaan (*"Vasemmistonaiset juhlivat 'vastustamatonta' arkea. Työpaikoille 'tasa-arvosuunnitelmat' ja palkkaerot historiaan"* 10/90, *"Suomi polkee naisten palkkoja"* 2/90, *"Palkkasuru puserossa"* 4/90). Konkreettisten terveydenhuollon palkkataistelujen ja periaatteellisen palkkaepätasa-arvopohdinnan perusteella näyttää siltä, että vuonna 1990 taloudellisia kysymyksiä määriteltiin kyseisten aiheiden osalta paljolti sukupuolispesifeinä kysymyksinä. Uskoa sosiaalisen muutoksen mahdollisuuteen luotiin tuomalla esiin rahan relevanttius naisten elämässä (vrt. Haug 1992, 11, 27, 129).

Toki välillä pelättiin, että naiset ajavat tasa-arvossa ohi (*"Naiset jo tasa-arvoisempia kuin miehet"* 3/90), mutta siitä huolimatta sukupuolisen työnjaon purkamiseen kohdistettiin paineita kannustamalla isien hoitovapaan kehittämistä ja fokusoimalla isän ja lapsen suhteeseen (*"Työministeriö sai tasa-arvosuunnitelman. Isien lastenhoitovapaata on edistettävä"* 3/90, *"Karttavatko isät kasvatusvastuuta?"* 5/90). Vuosikymmenestä ennustettiin optimistisesti sekä työvoimapulan että naisten vuosikymmentä (*"Tervetuloa naisten vuosikymmenelle"* 8/90).

Vuonna 1991 taloudelliset kysymykset kuitenkin erottautuivat sukupuolen problematisoinnista omaksi areenakseen. Tasa-arvokeskustelut

romahtivat ja yksittäisissä jutuissa epäiltiin muun muassa tasa-arvon tarpeellisuutta (*"Tasa-arvoideologia ei ehkä olekaan ainoa autuaaksi tekevä onnela"* 2/91) ja tasa-arvolain merkitystä palkkaerojen poistamisen suhteen (*"Tasa-arvolaki ei poista palkkaeroja"* 4/91). Pudotuspelin alkua uumoiltiin (*"Alkaako nyt pudotuspeli?"* 11/91).

Terveydenhuollon käsittelyssä siirtymä vuodesta 1990 ensimmäiseen varsinaiseen lamavuoteen 1991 ilmenee muun muassa terveydenhuollon kriisin sisällöissä. Terveydenhuollon kriisi hoitajapulana, palkkavaatimuksina, etuisuuksien tarpeena ja naisten työuran ja oikeuksien edistämisenä muuttui terveydenhuollon rakenteelliseksi, ensisijaisesti taloudelliseksi kriisiksi. Taloudellisen kriisin viitekehyksessä entisestä hoitajapulasta muodostui vuonna 1991 säästömahdollisuus. Fraserin mukaan tiettyjen kysymysten ekonomisointi eli käsittely taloudellisin termein suojaa osaltaan aihetta poliittiselta käsittelyltä ja julkiselta debatilta (Fraser 1997). Terveydenhuollon käsittelyssä ekonomisointi ilmenikin paitsi vuonna 1991 lisääntyneenä talouden retoriikkana myös inhimillisten resurssien puolustamista ympäröineenä hiljaisuutena ja lamaantumisena. Se koski niin terveydenhuollon työntekijöitä kuin heidän edustajiaankin. Esimerkiksi työolojen kohentamiseen ei enää tohdittu vedota.

Vuonna 1991 tuotiin jälleen esille terveyskeskusmaksu ja uutisointi terveydenhuollon säästötavoitteista alkoi (*"Sairaaloiden on leikattava henkilöstökustannuksista, kun tulot eivät riitä menoihin. Missä kaikessa sairaalat voisivat säästää?"* 6/91, *"HYKS karsii 400 virkaa ensi vuonna"* 6/91). Kansalaiset reagoivat terveydenhuollon säästöihin jossain määrin, pääasiassa saattohoitokoti Terhokodin rahoitusta puolustamalla. Loppuvuodesta puheessa terveydenhuollon säästötavoitteista alkoi säästöuhkia enemmän painottua jo yksikantaisempi säästöuutisointi. Terveydenhuoltojulkisuudessa alettiin puhua kalleudesta ja tuhlaamisesta, rahan nielemisestä (*"Helsingin terveydenhuolto nieli 9 miljoonaa markkaa päivässä. Yli 10 000 työntekijän palkat veivät suurimman osan"* 7/91, *"Sairaaloiden tutkijat lisäisivät hoiva- ja palveluasuntoja. Suomi tuhlaa joka vuosi 1,5 miljardia sairaaloissa"* 11/91, *"Helsingillä tuhat paikkaa liikaa kalliissa erikoissairaanhoidossa"* 11/91, *"Sairaala tuhlaa työvuoroissa"* 11/91). Vastaavasti terveydenhuollon säästöjen haittavaikutukset alkoivat jonkin verran näkyä (*"Lama näkyy myös mielisairaaloissa"* 8/91, *"Rahapula kuristaa sairaaloitten toimintaa"* 9/91, *"Hoidon rajoista täytyy keskustella"* 10/91).

Tutkimuksen ja suojelun osalta ei voi niinkään puhua aiheiden yksioikoisesta ekonomisoinnista, sillä säästämisen tarpeet kytkettiin tulevaisuuden kehitykseen, varojen puolustamiseen ja säästökohteiden suunnitteluun ja pohdintaan.[6] Asetelma, jossa tasa-arvojulkisuus oli niukkaa, terveydenhuolto paljolti institutionaalista kriisiä ja tutkimus ja suojelu osa julkisen debatin areenaa, vahvistui vuonna 1992 ja jatkui aina vuoteen 1995 asti.

Terveydenhuollon rakenteellinen muutos ei näytä saaneen keskustelullista muotoa, sillä sairaaloiden sulkemiset ja osastojen lakkauttamiset esitettiin melko yleisellä tasolla ja osana suurempaa terveydenhuoltojärjestelmällistä kokonaisuutta. Säästöohjelmien toteutuksesta, lakkauttamisista ja tinkimisistä, lomautuksista, osastojen sulkemisesta raportoitiin uutistyyppisesti. (*"Sairaaloiden kustannukset eivät nouse tänä vuonna"* 2/92, *"Helsingin terveysvirasto onnistui säästötalkoissa* 3/92, *"Vantaa aikoo säästää erikoissairaanhoidossa"* 5/92 *"Hyks aikoo*

[6] Armeijan ja tutkimuksen rahoja varmisteltiin eli sotilasmäärärahoja nostettiin ja puolueilta haettiin armeijan rahantarpeelle tukea (*"Suomi harkitsee siirtymistä yhteen hävittäjätyyppiin"* 1/91, *"Puolueet antaisivat armeijalle 90 miljardia kymmenessä vuodessa"* 1/91, *"Tiede- ja teknologianeuvosto lisäisi tutkimusrahoitusta"* 1/91). Tutkimuksen osalta oltiin muun muassa huolissaan aivoviennistä (*"Tutkijat pakenevat ulkomaille. Aivovienti uhkaa taas Suomea, jos budjetissa karsitaan tutkimusmäärärahoja"* 8/91, *"Korkeakouluneuvosto paheksuu tutkimusrahojen leikkausta"* 2/91) ja kytkettiin tutkimus kilpailukykyprojektiin korostamalla tutkimuksen merkitystä tulevaisuuden kannalta (*"Yliopistojen on alettava kehittää kilpailuetujaan"* 8/91). Tutkimuksen kamppailut konkretisoituivat loppuvuodesta taisteluun yliopistojen virkojen puolesta sekä hammaslääketieteellisen lakkauttamisuhkaa vastaan. Suojelun osalta uutisoitiin muun muassa torjuntahävittäjien hankinnan alkamisesta (*"Torjuntahävittäjien hankinta alkaa"* 9/91, *"Puolustusvoimille huippunykyaikaisia ilmatorjuntapanssareita"* 10/91) ja siitä, ettei lama hankintoihin vaikuta (*"Armeijan hankintoihin lama ei vaikuta mutta henkilöstö vähenee"* 10/91). Poliisien virkoja supistettiin lähinnä luonnollisen poistuman kautta (*"Säästö karsii 225 poliisinvirkaa. Vähennys luonnollisen poistuman kautta"* 5/91).

pärjätä ensi vuonna tämänvuotista vähemmällä" 9/92, "*Vaajasalon sairaala vähentää väestään puolet*" 10/92).[7]

Retorisesti terveydenhuoltojuttuja kuvasi otsikkotasolla tietty kasvottomuus. Sitä vastoin tutkimuksessa ja suojelussa keskustelua auktorisoitiin eli henkilöitiin toimijoita, jotka puolustivat alansa taloudellisia resursseja. ("*Upseerit eivät niele armeijan säästöjä*" 4/92, "*Sisäministeri Pekkarinen: Poliisin virkoja ei enää vähennetä*" 8/92, "*Kenraali Lasse Wechter: Määrärahojen lasku uhkaa lopettaa itsenäisen puolustuksen*" 9/92, "*Kenraali Lasse Wechter: Puolustusvoimat joutuu supistamaan liian nopeasti*" 12/92, "*Rehtorien neuvosto ei hyväksy tutkimusmenojen leikkauksia*" 2/92).

Auktorisoinnin ohella aiheiden otsikot erosivat sen perusteella, miten ehdottomana asia esitettiin. Sellaiset terveydenhuolto-otsikkojen verbit kuten tinkii, lakkautetaan, leikataan ja sulkee ovat melko ehdottomia sävyltään. ("*Hyks tinkii 50 mmk tämän vuoden budjetista*" 4/92, "*Kivelän sairaalan yöpäivystys lakkautetaan*" 4/92, "*Mielisairaalapaikkoja leikataan Uudellamaalla*" 3/92, "*Turku sulkee kahdeksan terveysasemaa ensi kesänä*" 3/92, "*Kirurginen teho-osasto suljetaan TYKS:ssa*" 7/92.)

Tutkimuksessa ja suojelussa sen sijaan sävy oli usein neuvottelullisempi. Sellaiset sanavalinnat kuten hinta puristettiin, leikkaukset uhkaavat, lykännee, vaatii ja sulkisi ilmaisevat tiettyä neuvottelullisuutta. ("*Hävittäjien hinta puristettiin 9,5 miljardiin...*" 3/92, "*Puolustusvoimia uhkaavat rajut leikkaukset*" 3/92, "*Säästöohjelma lykännee hävittäjähankintoja*" 4/92, "*Joensuun yliopisto vaatii korkeakoulujen verkon*

[7] Eräs harvoista vastadiskursseista liittyi ambulanssilääkärien työtaisteluun, jota kansalaiset asettuivat tukemaan ("*Helsingin ambulanssilääkärit irtisanoutuivat työaikariidan vuoksi*" 6/92, "*Ambulanssilääkärien puolesta vedottiin kaupunginhallitukseen*" 7/92, "*Ambulanssilääkärien kohtelu osin arveluttavaa*" 7/92). Toinen säästöjen vastadiskurssi nousi esiin pääasiassa yleisönosastokirjoituksissa ("*Terveydenhuollon suunta kestämätön*" 4/92). Niin ikään terveyskeskusmaksu herätti jonkin verran vastustusta terveydenhuollon rahojen karsimista vastaan ja samalla nosti esiin kenties näkyvimmän terveydenhuollon rahojen puolestapuhujan, Eeva Kuuskosken ("*Kuuskoski ehdottaa Suomeen hyvinvointiministeriötä. Lääkäripäivien puhujat huolissaan terveysalan supistuksista*" 1/92, "*Kuuskoski haukkui terveyskeskusmaksun. 'Ihmisten jakoa hyödyllisiin ja hyödyttömiin'* 11/92).

säilyttämistä" 12/92, "*Maavoimien säästösuunnitelma sulkisi 15 varuskuntaa*" 11/92).

Vuonna 1993 tutkimuksesta keskusteltiin jonkin verran muita aiheita näkyvämmin. Tutkimuksen keskustelut liittyivät paljolti tutkimuksen ja korkeakoululaitoksen kehityksen suunnitteluun. Kysymys oli 1960-luvulla alkaneen aluepoliittisen korkeakoulupolitiikan purkamisesta, varojen kohdentamisesta ja erityisesti tutkimusvarojen turvaamisesta ("*Paras tieteellinen tutkimus turvattava lamankin aikana*" 1/93, "*Teollisuus ja tutkimus tarvitsevat toisiaan*" 3/93). Kamppailua käytiin muun muassa korkeakoulujen pakkolomista, säästöistä, keskittämisestä ja lukukausimaksuista. ("*Kauppakorkeakoulu lomauttaa koko henkilöstönsä kerralla*" 4/93, "*Korkeakouluihin rajuja säästöjä ja supistuksia*" 4/93, "*Korkeakouluja ei vielä lopeteta mutta yhdistellään rajusti*" 4/93, "*Tuottaako korkeakoulujen keskittäminen tehokkuutta?*" 4/93, "*SYL: Lukukausimaksut tulevat kalliiksi*" 5/93, "*Yli sata Etelä-Suomen kansanedustajaa tyrmää korkeakoulusuunnitelmat*" 5/93).

Terveydenhuollon säästöilmapiiri vuonna 1993 tuki esitettyjä, terveydenhuollon henkilöstöön kohdentuneita palkanalennuspaineita ("*Terveystoimen säästöihin sisältöä kehittämällä*" 10/93), jotka eivät juurikaan herättäneet vastareaktioita. Tuhlaamisen ja kalleuden, ("*Erikoissairaanhoidon ylitarjontaan tuhlataan vuodessa puoli miljardia*" 1/93) ja terveyskeskusmaksujen käyttöönoton ilmapiirissä hoitajat puolustivat etujaan vain kahdessa jutussa ("*Hoitajat kampanjoivat terveysalan supistuksia vastaan*" 11/93, "*Terveydenhoitajat vastustavat ehkäisevän terveystyön supistuksia*" 12/93).[8]

Neljäntenä tasa-arvokeskustelun niukkuuden vuonna tasa-arvosta näytti muodostuneen lähinnä naisten tasa-arvokysymys. Tasa-arvo-ongelmana ("*Sosiaalivaltio ja naisten tasa-arvo*" 3/94, "*Naisten tasa-arvo*

[8] Pääasiallisina häviäjinä tuotiin esille mielenterveyspotilaat, koska psykiatrisia paikkoja oli vähennetty enemmän kuin oli tavoite ("*Mielisairaalapaikat ovat vähentyneet aiottua enemmän*" 8/93, "*Mielenterveyspotilaat heitteillä*" 1/93). Jossain määrin huolehdittiin kuitenkin säästöjen vaikutuksista hoidon laatuun. ("*Laaksossa pelätään säästövapaan heikentävän hoitoa*" 3/93, "*Säästöt laskevat sairaanhoidon tasoa*" 5/93).

on muutakin kuin viihdettä" 8/94) muun muassa taloudellisia ja ammatillisia kysymyksiä ei otsikoissa niinkään käsitelty sukupuolipoliittisina kysymyksinä kuin naisidentiteettiin viittaavina, siis juuri naisille ongelmallisina, kysymyksinä.

Terveydenhuollossa vastadiskurssien niukkuus ja säästöotsikoiden suhteellinen yksiselitteisyys tukivat edelleen terveydenhuollon ekonomisointia. Julkaistiin tuloksia siitä, miten paljon missäkin on säästetty, tehtiin uusia säästöpäätöksiä ja korostettiin niiden kiireellisyyttä ja välttämättömyyttä ("*Helsingin kaupunginhallitus vaatii: Hyksin supistettava heti toimintaansa*" 9/94, "*Helsingin terveyslautakunta: Hyksin supistamisella kiire, potilasohjaus tiukemmaksi*" 10/94 "*Terveydenhuollon menot vähenivät*" 1/94, "*Uudenmaan sairaaloiden säästösopimus hyväksyttiin*" 3/94, "*Uudenmaan sairaanhoitopiiri säästi 98 miljoonaa markkaa*" 3/94, "*Hyksin työntekijöiden säästösopimus hyväksyttiin*" 4/94).[9]

Tutkimuksessa ja suojelussa pahin lamaepävarmuus alkoi vuonna 1994 jo taittua. Aiempina vuosina säästökeskusteluja kehystänyt muutosdiskurssi sai vähitellen yhä enemmän tilaa. Tutkimuksessa taistelua käytiin yliopistojen autonomian puolesta lisäsäästöjä vastaan ("*Yliopistot kamppailevat autonomiansa puolesta*" 2/94, "*Yliopistoväki tempaisi määrärahojensa puolesta*" 2/94), kehitettiin tutkijakoulutusta, valittiin tieteen huippuyksiköitä ja julkaistiin ranking-listoja, ehdotettiin jopa, ettei uusia opiskelijoita otettaisi vuonna 1995 säästösyistä. Tutkimukselle alettiin vuonna 1994 vaatia myös lisää rahaa ("*Professoriliitto vaatii 500 miljoonaa markkaa lisää rahaa. 'Yliopistojen arki jo vakavasti halvaantunut'*" 4/94).

Suojelussa tehtyjä säästösuunnitelmia peruttiin ("*Lisäraha auttoi. Armeija ei suljekaan varuskuntia*" 1/94), vaadittiin tutkimuksen tavoin

[9] Vaikka raportti terveydenhuollon paniikkisäästöistä julkaistiin, se ei näytä vaikuttaneen terveydenhuollon keskusteluihin kyseisenä ajankohtana mitenkään ("*Palveluraportti paljasti paniikkisäästöt. Laitoksia lakkautetaan, avohoitoa ei riitä kaikille*" 4/94). Myöhemmin terveydenhuollon muutosten epäkohdat konkretisoituvat edellisen vuoden tapaan mielenterveyspotilaiden kohtalona ("*Hulluus näkyy jo kadulla. Laitospaikkoja ei ole, avohoito ei tavoita*" 9/94, "*Mielenterveyspotilaat pulassa*" 9/94).

lisää rahaa, sillä upseerit halusivat palkankorotuksia ja käytiin kaupunkisotaa ("*Kaupunkisodan lisälasku oli kaksi miljoonaa. Pienempiä sotaharjoituksia olisi jouduttu järjestämään joka tapauksessa...*" 11/94, "*Upseeriliitto neuvoo jäseniään sosiaaliluukulle. Upseerit valmiita lakkoon palkkojen nostamiseksi*" 11/94).

Kaikkiaan tasa-arvoa käsiteltiin tasa-arvojulkisuuden viisivuotisessa elinkaaressa niin, että juuri ennen lamaan havahtumista naisten ja miesten välisiä suhteita politisoitiin varsin näkyvästi, kun taas lamahiljaisuuden vuosina tasa-arvotavoitteiden tarpeellisuuttakin tohdittiin joskus epäillä.

Diskursiivisesti tasa-arvojulkisuuden taittumista voisi kuvata siirtymisenä toiveikkuudesta tietynlaiseen realismiin. Vielä vuonna 1990 tasa-arvojutut henkivät toiveikkuutta ja jämäkkyyttäkin. Esimerkiksi HS:n pääkirjoituksessa maaliskuussa arvioitiin naisten asemaa muun muassa 1980-luvulla ja todettiin, että "*Tätä taustaa vasten voi ennustaa, että naiskysymykset nousevat nyt pinnalle ja myös pysyvät ajankohtaisina tulevaisuudessa....Naispuolueen uhka pakottaa myös vanhat puolueet näyttöihin tasa-arvostaan, aivan kuten vihreiden tulo sai entiset puolueet kummasti viehtymään ympäristökysymyksistä. Voidaan odottaa, että naisia vedetään esiin ja nimetään yhä enemmän tärkeisiin paikkoihin ja virkoihin. Varaa ja tarvetta tähän on lähes kaikilla aloilla, valtiolla, kunnissa, elinkeinoelämässä, ammattiyhdistysliikkeessä*" (HS 9.3.1990).

Toiveikkuuden ilmapiirissä pyrittiin myös ratkomaan vanhoja ongelmia käytännössä. Samapalkkaisuusongelmaan tartuttiin asettamalla tavoitteeksi, että naisten ja miesten palkkaerot tasattaisiin vuoteen 1995 mennessä, joka edellyttäisi "tuloratkaisuihin sisältyvien tasa-arvoerien kymmenkertaistamista" vuosittain ("*Hallitus haluaa kymmenkertaistaa tulosopimusten tasa-arvoerät*" *3/90*). Vuoden 1991 marraskuuhun mennessä tavoitteesta oli jo täytynyt luopua. Muiden muassa Riitta Prusti selitti naisten palkkojen unohtumista siten, että "*nykyisinä vaikeina aikoina ei työmarkkinoilla synny sellaista yhteisymmärrystä, jossa miesten palkkoja voitaisiin alentaa ja naisten palkat pysyisivät ennallaan*" (HS 29.11.1991). Myös Tuulikki Petäjäniemi toi esiin tämänkaltaista realismia vuoden vaihtuessa: "*Uutta erillistä palkkapottia ei kansantaloudelli-*

sesti näinä aikoina voi löytyä, vaan uusi potti löytyy jos miehet luopuvat omastaan... Tupopöydässä istuu vain miehiä. Joskus asiat ovat sitä miltä ne näyttävät." (HS 26.1.1992.)

Näin tasa-arvojulkisuus hiipui laman aikana lähes tyystin. Mutta kun lama taittui, tasa-arvojuttujen määrä kasvoi huikeasti. Vuonna 1995[10] vaikutti ilmitasolla siltä kuin laman hiljaisuuden jälkeen olisi ollut tapahtumassa paluu lamaa edeltäneisiin teemoihin. Alkuvuoden suurehkoja yksittäisiä teemoja olivat sukupuolikiintiökeskustelut, eduskuntavaalit ja hoitajien lakko. Sukupuolikiintiöt vahvistettiin (*"Eduskunta äänesti kiintiöt lautakuntiin ja komiteoihin"* 1/95), joka herätti muun muassa yleistä huolta siitä, mahtaako riittävän päteviä naisia löytyä: *"...Kun kiintiölakia ruvetaan soveltamaan, puolueet joutuvat todennäköisesti tyrkkäämään lautakuntiin ja toimikuntiin väkisin naisia, joilla ei ehkä välttämättä ole asiantuntemusta eikä aina kiinnostustakaan, Savukosken kunnanjohtaja Mauri Aarrevaara arvelee."* (HS 26.1.1995.)

Tasa-arvo-odotukset eivät kuitenkaan näyttäneet toteutuvan odotetulla tavalla. Naisten maailmanlaajuisesti esimerkillinen vaalimenestys vuoden 1991 vaaleissa ei enää vuonna 1995 uusiutunut. Naisten osuuden putoaminen eduskunnassa 38 prosentista 33 prosenttiin oli lamanjälkeinen yllätys. Eduskuntavaalien vaalitulosta kuvailtiin naisten vaalitappiona, mikä herätti kansalaiskeskustelua, eliittien arvioita ja erityisesti naisiin kohdistuvia aggressiivisiakin reaktioita.

Samanaikaisesti julkisuudessa käsiteltiin hoitajien lakkoa, jonka pitkittyessä paineet lakon lopettamiseen alkoivat kohdistua ennen muuta hoitajanaisiin ja heidän vaatimuksiinsa. Hoitajalakon myötä nostettiin uudestaan esiin se mihin tasa-arvo- ja terveydenhuoltokeskusteluissa ennen lamaa jäätiin eli naisten palkkavaatimukset. Seuraavassa tarkastelen lähemmin hoitajalakkojulkisuutta ja naisten vaalimenestyksestä käytyä keskustelua.

[10] Terveydenhuollossa hoitajat palasivat toimijan rooliinsa lakkoilemalla (*"Hoitajat uhkaavat lakolla. Pääosa kunta-alasta hyväksyi Reinin mallin"* 11/95, *"Hoitajat eivät suostu rajaamaan lakkoaan"* 2/95), suojelussa käsiteltiin naisten asepalveluksen etenemistä laajahkosti (*"Naisia asepalvelukseen ehkä jo syksyllä"* 1/95, *"Keskusta ja kokoomus ajavat naisten asepalvelusta hallituksen mallin mukaan"* 1/95) ja muun muassa neuvoteltiin uusista hankinnoista ja Hornet-vastakaupoista.

Voitosta tappioon, vaatimuksista uhaksi

Vuoden 1991 eduskuntavaaleissa naisten vaalimenestys oli ennennäkemätön. Naiset saivat tuolloin 77 paikkaa eduskunnassa, ja Suomi nousi kansainvälisissä tilastoissa kolmen parhaan maan joukkoon (HS 22.3.95). Eduskunnan juuri äänestettyä sukupuolikiintiöistä vuoden 1995 maalisvaaleista odotettiin naisten vaaleja. Naisten vaalitappio tuli siksi yllätyksenä ja herätti kiivassävyistäkin kansalaiskeskustelua, tulkintaa ja selityksiä tuloksen tulkinnasta.

HS:n sukupuolinäkökulmasta kirjoitetussa vaalijulkisuudessa[11] ovat erotettavissa erityisesti lehden ja eliittien näkökulmat ennen vaaleja, uutisointi naisten vaalitappiosta ja kansalaiskeskustelu. Temaattisesti jutuissa viitataan myös jossain määrin julkisuudessa tuona aikana käytyihin muihin keskusteluihin ja tapahtumiin, kuten hoitajien lakkoon, eduskunnan naisverkoston toimintaan ja sukupuolikiintiökeskusteluihin. Keskustelua vaaleista käydään kyseisissä jutuissa paljolti puheena luottamuksesta ja pettämisestä. Rajalinjat kulkevat sekä naisten ja miesten että eliittinaisten ja niin sanottujen tavallisten naisten välillä.

Ennen vaaleja yksi lehden näkökulmista liittyi naisasiaa kyseenalaistavaan ja naisten epävarmuutta korostavaan puhetapaan. Naisten epävarmuuteen viittasivat esimerkiksi naisten keskinäisen yhteistyön tuloksellisuuden epäily (*"Eduskunnan naiset etsivät itseään"* 10/94), naisaatteen tärveleminen (*"Mitä naisten puolue ajattelee missikisoista?* 1/95) ja tasa-arvoasioiden yleinen kiinnostavuuden loppuminen (*"Tasa-arvo jää ammattilaisille"* 3/95).

Jutussa *"Eduskunnan naiset etsivät itseään"* yksi naisten epävarmuu-

[11] Aineiston rajallisuus ilmenee tässä siten, että koska vaalit aiheena eivät ole sisältyneet minkään muun tarkasteltavan hyvinvointiaiheen piiriin, vaaleista on tasa-arvoluokan kriteerien mukaisesti kerätty yksinomaan sukupuolta tai tasa-arvoa otsikkotasolla esille tuovat jutut. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät siis vaalijutut, joissa sukupuoli on mahdollisesti tullut itse leipätekstissä esiin.

den ja yhteistyövaikeuksien keskeisistä ongelmista liittyi pohdintoihin siitä, onko luottaminen miehiin vai naisiin. Luottamus miehiin voi tukea omaa uraa, luottamus naisiin välttämättä ei, jopa päinvastoin. Naisten väliseen sisaruuden murenemiseen viitattiin myös jutussa *"Mitä naisten puolue ajattelee missikisoista"*. Jutussa viitattiin rivien välissä siihen, että julkisuudenkipeydestä on saattanut tulla naisten keskinäistä aatteellista selkärankaa tärkeämpää. Lopulta jutussa *"Tasa-arvo jää ammattilaisille"* tuotiin esille eliittinaisten menestyminen ja hierarkian alapään palkkaerojen kasvaminen sekä tasa-arvokeskustelun kiinnostavuuden loppu. Jutussa myös perusteltiin palkkaerojen kasvun legitimiteettiä työelämän vaatimusten eriytymisellä.

Vankka tasa-arvopuhe korostui sen sijaan samoihin aikoihin julkaistuissa, eliittien näkökulmia esiin tuoneissa jutuissa. Sekä mies- että naisedustajat, puolueiden puheenjohtajat ja vara-puheenjohtajat tekivät suuria tasa-arvolupauksia ja maalailivat poliittisen kulttuuriin muutosta (*"Puoluejohtojen naiset haluavat keskeisiä ministerisalkkuja naisille"* 1/95) sekä lupasivat tasa-arvonäkökulman huomioon ottamista kaikissa budjettiratkaisuissa ja niin edelleen.[12]

Kun vaalitulos selvisi miesten vaalivoitoksi ja naisten tappioksi, puhe luottamuksesta miehiin tai naisiin alkoi muotoutua vastakkainasetteluksi yhtäältä vanhojen herrojen ja kokemuksen ja toisaalta nuorten naisten, kokemattomuuden ja tuntemattomuuden välillä. Jutussa *"Mieskonkarit pitivät pintansa Uudellamaalla"* (3/95) puhuttiin äänestäjien luottamuksesta kokemukseen ja siitä, että nuoret naiset eivät päässeet eduskuntaan. Tämä vastakkaisasettelu vahvistui vielä pääkirjoituksessa *"Naispoliitikkojen kärki kapea"* (3/95), jossa naisten vaalitappiota selitettiin tunnettujen ja kokeneiden naisten vähyydellä politiikan kärjestä, eritoten kun terävin kärki oli siirtynyt Brysseliin. Niin ikään jutussa *"Politiikan takaisku naisille"* (3/95) pohdittiin naisten

[12] Innostuneen tasa-arvopuheen ohessa naisjärjestöjä heräteltiin unilta, sillä naisehdokkaita oli vaaleissa nyt aiempaa vähemmän (*Nukkuvatko naisjärjestöt?* 1/95). Luottamus-kysymykseen palattiin jutussa *"Naisten puolue taistelee tasa-arvoon asti"* (2/95), jossa naisten puolueen puheenjohtaja syytti presidentti Martti Ahtisaarta naisten luottamuksen pettämisestä.

vaalitappiota tiettynä arvokonservatismina, vanhaan ja tuttuun luottamisena, ja noteerattiin miesten jälleen vahvistaneen vallan yhteyden vastuuseen eli siihen, että naisten osuutta päätöksenteossa pitäisi lisätä. Arvokonservatismi heijastui niin ikään erään yleisönosaston kirjoittajan selittäessä äänestyspäätöstään näin: *"Luotan siihen, että uudessa eduskunnassa nyt istuvan edustajani kautta nappia äänestystilanteessa painavat myös hänen vaimonsa ja kaksi lastaan"* (HS 30.3.1995).

Vaalien jälkeen käydyssä kansalaiskeskustelussa nousi esiin vanhaan ja vanhoihin miehiin luottamisen yhteys lamavuosiin. Yhtäältä naiset olivat pettyneitä naisiin äänestäjinä (*"Naiset pettivät itsensä"*, *"Hävetkää Suomen naiset"*, *"Naisliikkeelle mojova opetus"* 3/95), toisaalta naiset olivat pettyneitä laman aikana eduskunnassa olleisiin naiskansanedustajiin (*"Eihän naisia kannata äänestää!"*, *"Eduskunnan naiset epäonnistuivat"* 3/95). Edellisessä näkökulmassa naiset syyttivät toisia naisia miehiin luottamisesta huolimatta siitä, että lama säästöineen oli vielä tuoreessa muistissa. Jälkimmäisessä näkökulmassa luottamus miehiin oli valittu juuri lamamuistojen takia. Naiskansanedustajia syytettiin laman leikkauksista, joista erityisesti naiset, nuoret ja lapset ovat joutuneet kärsimään. Naiskansanedustajien arvostelu lamasäästöistä on melko kovasanaista. Suuret naisiin kohdistetut odotukset voivat kääntyä suuriksi naisten tappioiksi, kuten eräs kirjoittaja esitti: *"Tunnustan äänestäneeni tällä kertaa ennen kaikkea ihmistä, koska liian moni naiskansanedustaja menetti luottamukseni viime vaalikauden aikana. Edellisessä eduskunnassa naiset hukkasivat tuhannen taalan paikkansa näyttää mihin pystyvät. Viinaset ja ahot kävelivät heidän ylitseen mennen tullen..."* (HS 30.3.1995).

Sukupuolikeskeisessä HS:n vaalijulkisuudessa naisten esitettiin olleen vaalituloksen kannalta avainroolissa joko äänestäjinä tai ehdokkaina. Naiskansanedustajia syytettiin laman aikaisten säästöjen sallimisesta ja sietämisestä. Pettymyksenä pidettiin myös heidän hiljaisuuttaan hoitajien lakon aikana ja sille annetun tuen puutetta. Hoitajien lakko oli vaalien alla ajankohtainen esimerkki siitä, miten naisten taloudellisia etuja käsitellään konkreettisesti julkisuudessa. Pääpiirteissään hoitajalakkojulkisuudessa on erotettavissa lakon uhan käsittely, lakkorajoista

sopiminen ja itse lakon kulusta sekä lakon päättymisestä uutisointi. Sivujuonteena käsitellään Kunta-alan sopimusratkaisua ja erityisesti siihen sisältyvää päätöstä muuttaa palvelusvuosilisä kokemusvuosilisäksi.[13]

Ennen lakkoa ja lakon alkaessa eri osapuolten näkökulmia legitimoitiin. Työnantajan näkökulmasta hoitajien palkkoja ei ollut varaa nostaa niin paljon kuin hoitajat vaativat. He vetosivat muun muassa solidaarisuuteen muita jo sopimuksensa neuvotelleita kunta-alan palkansaajia kohtaan.[14] Hoitajien näkökulmaa taustoitti halu saada kompensaatiota lamavuosina tehdyistä palkanalennuksista. Kuntien talouden korjaamista edellyttäneiden ratkaisujen nielemisen esitetään olleen hoitoalan järjestöille katkerinta (*"Riita hoitajien palkoista pysyi loppuun asti isona"* 25.2.95). Rahavaatimusten ohessa hoitajat kuitenkin esitettiin vastuullisina ja potilaista huolehtivina. Hoitajat edustajineen vakuuttivat suojelutyövoiman riittävän.

Pääkirjoituksissa HS oli lakonvastainen lakkouhasta uutisoimisesta alkaen. Lehden mukaan poliitikkojen kiinnostumisen odottelu eduskuntavaalien alla on epäreilua yhteiskunnallisten suhdanteiden hyväksi käyttämistä (18.1.95); tilanne on umpikujassa, elleivät "liitot liiku tiukoista vaatimuksistaan". Tehyn ja Superin vaatimuksia pidettiin kohtuuttomina ja niistä olisi pitänyt joustaa ennen kuin työnantaja voisi tulla vastaan ja lakon sovittelija tehdä työnsä. Lehdessä korostettiin, ettei kunnissa ensinnäkään ole yksinkertaisesti rahaa, ja että toiseksi sovittelijan työmahdollisuuksia sitoivat muut kunta-alan jo tehdyt sopimukset linjoineen. Pyrkimyksiä nimetä lakko naisten lakoksi vastustettiin niin ikään, koska kyseinen lakko ei koskenut kaikkia naisia, eivätkä kaikki naiset näin olisi saaneet sukupuolilisää.[15]

Lakon alkaessa HS raportoi toimintaohjeita kansalaisille ja seurasi erityisesti tilanteen kehittymistä sairaaloissa: ruuhkautumista, ahtautta, viivästymisiä, epämukavuutta ja niin edelleen. Lakon pitkityttyä paineet julkisuudessa alkoivat kasautua hoitajiin: ruuhkauutiset ja yksityiskohtaiset kuvaukset sairaaloiden ahdingosta lisääntyivät. Lakon alussa maalailtu riskipuhe lakon vaaroista kansalaisille sai vahvistusta. Sosiaali- ja terveysministeri Huuhtanen vetosi lakon osapuoliin ulkopuolisena, mutta korosti silti terveydenhuollon ammatinharjoittamislakia ja velvollisuutta hoitaa. (*"Huuhtanen vetoaa lakon osapuoliin"* 3/95.) Myös julkisuus potilaan oikeuksista, terveydenhuollon ammatinharjoittajien velvollisuuksista ja suojelutyön kieltäjien vastuusta nousivat aiempaa näkyvämmin esiin. Tutkinnassa oli myös se, aiheuttiko lakko yhden kansalaisen kuoleman. Lääkärit nousivat esiin toimijoina. He olivat huolissaan potilaiden hengestä ja esittelivät uhkakuvia epidemioiden ja varhaisessa vaiheessa havaitsemattomien sairauksien leviämisestä (*"Hyksillä jo pula hoitajista"*, *"Loputtomiin ei voi venyä"* 3/95). Työnantajaosapuoli sen sijaan näytti katoavan julkisuudesta lähes täysin, samalla kun paineet lakon riskeistä alkoivat kasvaa.[16]

Lakon alussa esiin nostettu uhkakuva lakosta yhteiskunnalle vaarallisena alkoi lakon kuluessa kääntyä hoitajia vastaan. Hoitajien oli vaikeaa saada edes vasemmistoliiton tukea. Puolueen julkilausumaehdotuksessa *"vastoin kaikkia perinteitä tyydyttiin vetoamaan osapuoliin työtaistelun lopettamiseksi"* (HS 5.3.1995) ja tuen sanottiin lopulta hel-

[13] Kiista aiheutti tasa-arvovaltuutetun puuttumisen asiaan, sillä muutos olisi merkinnyt äitiysloman jättämistä uuden lisän ulkopuolelle käsitteenmäärittelyn perusteella. Tasa-arvovaltuutetun näkökulmasta muutos olisi eriarvoistanut naisia ja miehiä. Aiheutui yhtäältä naisvihaksi tulkittu reaktio (*"Naisvihan makua valtakunnansovittelussa"* 2/95) toisaalta työnantajaosapuoli syytti tasa-arvovaltuutettua erehtymisestä, lahjattomuudesta, vähäisistä tiedoista ja kyvyttömyydestä (*"Reini joutuu ratkomaan kuntien kokemusvuosilisäjupakan"* 2/95).

[14] Työnantajien näkökulman huomioiva solidaarisuuspuhe toistui paitsi pääkirjoituksissa solidaarisuusvaatimuksina muita kunta-alan palkansaajia kohtaan myös solidaarisuusvaateina työttömiä kohtaan, jotka eivät saa mitään palkkaa (HS 22.3.1995).

[15] Solidaarisuusvaatimusten vastadiskurssin harvoja ääniä oli STTL:n Esa Swanljung. Hän piti mielettömänä sitä, että liittojen tulisi kilpailla lakkovaroituksen jättämisestä. Tämänkaltainen kilpailu merkitsisi käytännössä sitä, että ensimmäisenä lakkovaroituksen jättänyt pääsisi päättämään koko kunta-alan linjasta (23.2.95).

[16] Lakon loppuvaiheissa arveltiin, että työnantajien niukan vastaantulon teki mahdolliseksi luottamus hoitajien kypsymiseen ja liittojen talouden romahtamiseen pitkän lakon seurauksena (24.3.95).

linneen vaivoin. Myös omat rivit rakoilivat, sillä laaja julkinen huoli kansalaisista sai sairaanhoitajaliiton puheenjohtajan ehdottamaan, että vaatimuksista tulisi tinkiä (*"Hoitajat pillastuivat johtajansa puheisiin"* 5.3.95). Niin kyseisessä jutussa kuin myös kirjatuissa kansalaisreaktiossa viitattiin muihin julkisuudessa esitettyihin juttuihin, joissa tuotiin esille tilanteen vakavuus: *"Eri puolilta maata tulleissa uutisissa on selvästi tuotu esille, ettei potilaiden henkeä ja terveyttä pystytä enää takaamaan..."* (HS 22.3.1995).

Solidaarisuuspuheen ja lakon yhteiskunnallista vaarallisuutta korostaneen riskipuheen lomassa työtaistelijoiden vaatimus työnsä taloudellisen arvostuksen lisäämisestä jäi kohtalaisen niukasti kehitellyksi, vaikka se lakkojulkisuuden ytimessä olikin.[17] Lakon pitkityttyä hoitajien vaatimukset ja kansalaiset olivat yhä selkeämmin vastakkain. Jutussa *"Uhkapeliä terveydellä"* (HS 12.3.1995) Tehyn puheenjohtaja Raija Hukkamäen esitettiin olevan *"vastuussa lakkolaisista, 80 000 naisesta, mutta hän on vastuussa myös suomalaisten terveydestä"*.[18]

Lakon lopun käsittely rakentui rangaistuspuheeksi, jossa lakko ei enää ollut yhteiskunnallinen riski, vaan pikemminkin riski hoitajien taloudelle. Paitsi että pitkällisen voimia kuluttaneen lakon ei esitetty tuottaneen paljoakaan (*"Hoitolakko päättyi laihaan kompromissiin"* 3/95), työnantajat palasivat julkisuuteen selvittämään, kuinka kauan hoitajien olisi tehtävä töitä ansaitakseen lakossa menettämänsä rahat (*"Lakko maksoi hoitajille keskimäärin 2000–3000 markkaa"* 3/95). Yhteiskunnallisten riskien kääntöpuolena tuotiin esiin käsitys siitä, että loppujen

[17] Eräs harvoista esimerkeistä, joissa hoitajien taloudelliset vaatimukset kytketään esimerkiksi hyvinvointipolitiikkaan ja jossa arvostellaan Suomen talouspolitiikkaa, on STT:n pikku-uutinen Sosiaalityöntekijäin liiton liittokokouksesta (14.3.95).

[18] Jutussa Hukkamäki henkilöidään naiseksi, joka on kanavoinut henkilökohtaiset ja osin itsekkäät tavoitteensa järjestöelämään ja joka *"ei suostu näkemään mitään muuta kuin omat tavoitteensa. Joustamisen hän kokee nöyrtymiseksi, naisten polkemiseksi ja vähättelyksi"*. Hukkamäen jämäkkyys näyttäytyy pikemminkin yksityisistä intresseistä kumpuavana yksisilmäisyytenä kuin ammattimaisena neuvottelustrategiana.

lopuksi terveydenhuoltojärjestelmä kesti lakon paineet hyvin, kenties liiankin hyvin. Rangaistuspuheessa terveydenhuollon henkilökunnan mahdollinen ylikapasiteetti nousi yllättäen esille (*Hoitolakko päättyi laihaan kompromissiin"* 3/95) ja lakon arvioiminen yhteiskunnallisena riskinä päättyi.

Lakon oli jossain määrin tarkoitus olla naisten voimannäyttö. Esimerkiksi jutussa *"Tasa-arvo jää ammattilaisille"* lakkoon viitattiin hyvillä mielin esimerkkinä siitä, ettei kaikkien lamamyönnytysten keskellä anneta aivan periksi. Naisten palkkavaatimusten poliittisuus eli se, että *"päättäjillä olisi oiva tilaisuus kokeilla suosimaansa perhekeskeistä hoitomallia, jossa vanhukset, sairaat ja vammaiset hoidettaisiin kotona"* (HS 18.1.1995), peittyi kuitenkin paljolti lakon yhteiskunnallista vaarallisuutta korostaneen riski- ja solidaarisuuspuheen alle. Tilaa naisten työn taloudellisen arvostuksen poliittiseen lisäämiseen oli lakkojulkisuudessa siten melko niukasti.

Keskeinen ero terveydenhuoltoalan palkkataisteluihin vuonna 1990 liittyi juuri naisten palkkavaatimusten oikeuttamiseen. Vuonna 1995 useat seikat murensivat naisten vaatimusten politisoitumista esimerkiksi sukupuolten välisen (palkka)tasa-arvon viitekehyksessä. Lakon nimelämistä naislakoksi pidettiin kyseenalaisena, samapalkkaisuuskiista ei muodostunut ajankohtaiseksi, poliittinen tuki oli niukkaa, naispoliitikot ja muut eliittinaiset olivat kohtalaisen hiljaa. Naiset saivat lopulta ymmärrystä pikemminkin kuin rahaa: *"...hoitajien työn tärkeys ja raskaus ovat saaneet osakseen laajaa ymmärtämystä. Mutta kun rahaa ei ole, sitä on mahdoton jakaa."* (*"Hoitajalakko päättyi laihaan kompromissiin"* 25.3.95).

Sukupuolen kuurupiilo

Mitä siis tapahtui naisten vuosikymmenelle? Millaiseen sukupuoliseen realismiin 1980- ja 1990-lukujen taitteen toiveikkuuden ilmapiiristä siirryttiin ja miten?

Tasa-arvo- ja hyvinvointijulkisuuksien valossa lama merkitsi siirtymää sukupuolten välisten tasa-arvokysymysten näkyvästä politisoinnis-

ta naisten ja miesten aseman piiloisempaan neuvotteluun. Vielä 1980- ja 1990-lukujen taitteessa julkinen puhe heijasteli toiveikkuutta muun muassa sukupuoleen perustuvien palkkaerojen kaventamisen suhteen. Oli olemassa sekä suunnitelmia, aikatauluja että poliittista tahtoa. Sävy naisten taloudellisissa kamppailuissa vuonna 1990 oli täysin toinen verrattuna vuoteen 1995. Vuonna 1990 hoitajien esitettiin vielä melko suorasukaisesti "haluavan rahat kouraan". Sitä vastoin vuonna 1995 hoitajien taloudellista kamppailua jo hillittiin ja kontrolloitiin julkisuudessa monin tavoin.

Syvimpinä lamavuosina keskusteluja, joihin aiemmin liitettiin sukupuolipoliittinen juonne, alettiin julkisuudessa ekonomisoida ja käsitellä näin ensisijaisesti talouden termein. Esimerkiksi terveydenhuollon kriisistä muodostui hoitajapulana terveydenhuollon talouskriisi, ja talouteen liittyviä kysymyksiä ruvettiin käsittelemään sukupuolisista sidonnaisuuksistaan irrallisina. Kun terveydenhuollon käsittely yksipuolistui, tutkimuksen ja suojelun debatit sitä vastoin säilyivät kohtalaisen moniulotteisina säästöjen ja tulevaisuuden kehityskiistojen aihepiireinä.

Murros tasa-arvoideologisesti latautuneessa julkisessa puheessa konkretisoitui välittömästi syvimmän laman taituttua, kun sukupuolikeskustelut jälleen käynnistyivät. Naisten taloudellisiin etuihin liittyviä kysymyksiä nostettiin jälleen osaksi kommunikaatiojärjestelmää (vrt. Suhonen 1994, 10, 34–36) mutta nyt kamppailua asioiden julkiseksi ja poliittiseksi määrittelemisestä käytiin ilman näkyvää tasa-arvoideologista viitekehystä. Esimerkiksi hoitajalakon alkumetreillä lakon määritteleminen naislakoksi mitätöitiin, eikä sitä näin alettu tulkita palkkatasa-arvokysymyksenä. Naisten poliittiset voimannäytöt näyttivät lamanjälkeisessä sukupuolirealismissa kuihtuneen ja laaja-alainen naislakko voi pikemminkin aiheuttaa naisille enemmän kustannuksia kuin juurikaan merkittävää taloudellista hyötyä.

Lakossa olleiden noin 80 000 naisen taloudellisen edun käsittelyä alettiin alkutilanteen jälkeen kontrolloida solidaarisuuspuheen ja lakon yhteiskunnallisia vaaroja korostaneen riskipuheen keinoin. Naisten odotettiin ottavan huomioon muiden taloudellinen tilanne, ja naisten toiminnan esitettiin muodostavan yhteiskunnalle potentiaalisen vaaran. Solidaarisuuspuheeseen sisältyi esimerkiksi normatiivisia huomautuksia siitä, että naisten palkkavaatimukset olisivat olleet lähentymässä jo sovittuja hoitoalan työntekijöiden palkkoja tai että vaatimuksia olisi tullut tarkastella työttömien kannalta. Hoitajien palkat olivat yhtäältä julkinen puheenaihe, toisaalta naisiin kohdistetut solidaarisuusodotukset kyseenalaistivat palkkataistelun oikeutuksen. Näin hoitajien palkoista muotoutui osin moraalinen ongelma.

Yhteiskunnallisiin vaaroihin keskittyneessä riskipuheessa kansalaisten terveysuhkaa konstruoitiin esimerkiksi lääkäreiden toimesta ja vedottiin hoitajien ammattieettisiin hoitamisen velvoitteisiin huolimatta lakkooikeudesta ja suojelutyövoiman käytöstä. Hoitajalakon vastakkainasettelu rakentui lopulta hoitajien ja kansalaisten terveyden, kansakunnan, vastakkaisuus. Solidaarisuuspuheen ja riskipuheen voimallisuuteen viittaa niin ikään se, että yksi hoitajien edustajista oli taipumaisillaan potilaiden turvallisuusriskijulkisuuden paineissa hoitajien mielestä ennenaikaisesti (*"Hoitajat pillastuivat johtajansa puheisiin"* 5.3.95).

Lakon jo loputtua hoitajien lakon sisältö ja mielekkyys kyseenalaistettiin rangaistuspuheessa viittauksilla irtisanomisuhkaan ja yllättäen myös terveydenhuollon työvoiman ylikapasiteettiin. Tulkinta naisten taloudellisen kamppailun vaarallisuudesta yhteiskunnalle vaihtui näin naisia itseään koskevaksi uhaksi.

Vaikka sukupuoli ei selittäisi työttömyyttä, köyhtymistä ja toimeentulo-ongelmia lama-aikana, on Helsingin Sanomien lamajulkisuudessa kuitenkin nähtävissä edellä kuvailtuja sukupuolisopimukseen liittyviä ennakkoehtojen muutoksia. Näistä muutoksista lähimmäksi faludilaisen takaiskun ajatusta tulee se, että aiemmin naisten resursseiksi ymmärretyt ominaisuudet eivät enää laman taituttua määrity naisten resursseiksi aivan samoin kuin aiemmin. Erityisesti hoitajalakkojulkisuus on tästä esimerkkinä. Naisten joukkovoimasta ei enää muodostunut naisten voimavara, vaan terveydenhuollon ylikapasiteetti. Solidaarisuus ja joustavuus toimivat niin ikään naisten omia lakkotavoitteita vastaan. Naisten yhteisten intressien olemassaolo ja joukkovoima eivät siten vielä välttämättä riitä tekemään naisten eduista poliittisia.

Julkisessa keskustelussa naisten kokemasta tappiosta maaliskuun vaa-

leissa naisten keskinäiset taloudelliset ja sosiaaliset erot syrjäyttivät naiseuteen perustuvan sukupuolisolidaarisuuden ja luottamuksen naisten poliittiseen voimaan; pääasiallinen vastakkainasettelu luottamuksesta muotoutui eliittinaisten ja niin sanottujen tavallisten naisten väliseksi. Yhtäältä tasa-arvopyrkimykset toisaalta individualistiset tavoitteet ja ajatukset naisten kollektiivisuuden, sisaruuden, murenemisesta olivat hankalasti yhteen sovitettavissa. Naiskansanedustajien asema nähtiin ristiriitaisena ja pohdittiin sitä, missä määrin naisasian ajaminen voi nykyisessä poliittisessa maailmassa yhdistyä yksilön omien etujen ajamiseen. Naiskansanedustajia pidettiin sekä itsekkäitä uratavoitteita toteuttavina ja naisten yhteisiä intressejä myyvinä että tasa-arvoideologiaa puolustavina. Myös kansalaisnäkökulmissa luottamus naisiin näyttäytyi kaksijakoisena ennen muuta suhteessa talouteen. Vaalitappion jälkilöylyissä pääasiassa naiset syyttelivät toisiaan ja jakautuvat niihin, jotka pitivät naisia vastuullisina laman aikaisista säästöistä ja niihin, joiden näkökulmasta juuri lamasäästöjen takia olisi ollut valittava naisia eduskuntaan.

Tässä käsitelty aineisto kuvaa yhdellä tapaa murtumaa suomalaisessa sukupuolten välisen tasa-arvoprojektin uusintamisessa julkisuudessa ja laman osuutta siinä. Laman myötä varsin pitkäperinteinen tasa-arvoideologia ei julkisuudessa enää näyttänyt tarjoavan samankaltaista laaja-alaista poliittista ja diskursiivista tukea sukupuolisopimuksen neuvottelemiseen kuin aiemmin. Uuden nousun kynnyksellä tasa-arvoasioiden uumoillaan kiinnostavan pikemminkin tasa-arvoammattilaisia kuin "naisten kansakuntaa" (ks. Pulkkinen 1998) ja ne jätetään odottamaan yhä parempia taloudellisia aikoja; "*Lama iski päälle...sellaisella voimalla, että naisetkin jähmettyivät*" (HS 5.3.95).

Lähteet

Anttonen, Anneli (1997). Feminismi ja sosiaalipolitiikka. Tampere: Tampere University Press.

Anttonen, Anneli (2000). The Female Working Body. Paper presented in the 4th European Feminist Research Conference in Bologna, Italy.

Anttonen, Anneli ja Sipilä, Jorma (2000). Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.

Benhabib, Seyla (1990). "Afterword: Communicative Ethics and Contemporary Controversies in Practical Philospohy." In Benhabib, Seyla & Allmayer, Fred (eds.): The Communicative Ethics Controversy. Cambridge, Massachusetts/London: The MIT Press.

Esping-Andersen, Gõsta (1999). Social Foundations of Postindustrial Economies. New York: Oxford University Press.

Faludi, Susan (1991). Backlash. The Undeclared War Against American Women. New York/London/Toronto/Sydney/Auckland: Doubleday.

Fraser, Nancy (1989). Unruly Practices: Power, Discourse, and Gender in Contemporary Social Theory. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Haug, Frigga (1992). Beyond Female Masochism. Memory-Work and Politics. London: Verso.

Heikkilä, Matti ja Uusitalo, Hannu (toim.) (1997). Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa. Helsinki: Stakes.

Julkunen, Raija (1993). Hyvinvointivaltio käännekohdassa. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Raija (1995). "Gosta ja naiset eli hyvinvointivaltioiden sukupuolistaminen." Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu nro 3/95.

Kosonen, Pekka (1998). Pohjoismaiset mallit murroksessa. Tampere: Vastapaino.

Laaksonen, Helena (1999). "Suomalaisen yhteiskunnan uusjako." Teoksessa Blom, Raimo (toim.): Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 90-luvusta. Helsinki: Hanki ja jää.

Lehto, Juhani ja Blomster, Peter (2000). "Talouskriisin jäljet sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmässä." Teoksessa Uusitalo, Hannu – Parpo, Antti – Hakkarainen, Anni (toim.): Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2000. Raportteja 250. Helsinki: Stakes.

Nikula, Jouko (1999). "Hyvää työtä kaikille vai samaa vanhaa rutiinia." Teoksessa Blom, Raimo (toim.): Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta. Helsinki: Hanki ja jää.

Näre, Sari (2000). "Sukupuolen tunnekulttuuri ja julkisuuden intimisoituminen." Teoksessa Näre, Sari (toim.): Tunteiden sosiologiaa I. Elämyksiä ja läheisyyttä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Oinonen, Eriikka (1999). "Perheet ja pärjääminen." Teoksessa Blom, Raimo (toim.): Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta. Helsinki: Hanki ja jää.

Parikka, Tuija (2000b). Kumppanuutta ja kaupankäyntiä. Hyvinvoinnin sukupuoli Helsingin Sanomissa 1988–97. Lisensiaattitutkielma, Helsingin yliopisto, Viestinnän laitos.

Pietilä, Veikko (1993). "Ikkunako maailmaan? Uutisgenre ja uutisen todellisuusvaikutelma." Tiedotustutkimus 2/93.

Pulkkinen, Tuija (1998). Postmoderni politiikan filosofia. Helsinki: Gaudeamus.

Rantalaiho, Liisa (1994). "Sukupuolisopimus ja Suomen malli." Teoksessa Anttonen, Anneli – Henriksson, Lea – Nätkin, Ritva (toim.): Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino.

Savola, Lotta (2000). Naiset Suomen työmarkkinoilla 1990-luvulla. Helsinki: Tilastokeskus.
Suhonen, Pertti (1994). Mediat, me ja ympäristö. Helsinki: Hanki ja jää.
Väliverronen, Esa (1996). Ympäristöuhkan anatomia. Tiede, mediat ja metsän sairaskertomus. Tampere: Vastapaino.

Muut lähteet:

HS 9.3.1990: Naiskeskustelu kiihtyy
HS 25.8.1990: Tervetuloa naisten vuosikymmenelle
HS 29.11.1991: Naispalkkojen rukkaaminen vaatii pitkää uurastusta
HS 26.1.1992: Miksi naisten ja miesten palkkaerot yhä kasvavat?
HS 18.1.1995: Kuntien sairaanhoitoa uhkaa laajin mahdollinen lakko
HS 26.1.1995: Ukkovalta vapisee monessa kunnassa
HS 5.3.1995: Vasemmistoliitossa kiivas sanaharkka hoitajalakosta
HS 5.3.1995: Tasa-arvo jää ammattilaisille
HS 12.3.1995: Uhkapeliä terveydellä
HS 22.3.1995: Hoitajat menneet liian pitkälle
HS 22.3.1995: Naispoliitikkojen kärki kapea
HS 30.3.1995: Eduskunnan naiset epäonnistuivat
Helsingin Sanomien hyvinvointia, lamaa ja naiskysymyksiä koskevat otsikot 1988–97.

Inka Salovaara-Moring

Laman maantiede
– aika, paikka ja median merkitystalous

"Ennen vanhaan Juuassa syötiin lapsiakin nälkään"
(Karjalainen 25.4.1993.)

Syksyllä 2001 suurimmat viestimet olivat jo kuukausien ajan povanneet uutta taantumaa. Television puheohjelmiin kutsuttiin ekonomisteja, jotka vertailivat 1990-luvun lamakokemuksia ja ennustivat lähitulevaisuutta. Euroopan katseet kääntyivät kohti Yhdysvaltoja ja öljyn hinnan kehitystä seurattiin tarkasti. Kymmenessä vuodessa Suomessa oli paljon muuttunut. Lähihistorian lamastakin ehkä muistettiin enää leipäjonot, työttömyyden kurimus ja kiperä selviytyminen. Mutta mitä suomalaisissa maakunnissa oikeastaan tapahtui kymmenen vuotta sitten? Millainen oli laman ja menestyksen maantiede?

Muistellessamme nyt 1990-luvun lamavuosia, unohdamme usein, että ilmansuunnasta, alueesta ja maakunnasta riippuen lama sai erilaisia ilmenemismuotoja. Pohjois-Karjalan lama erosi Lapin lamasta. Etelä-Pohjanmaalla lama kosketti kansalaisia eri tavoin kuin Lahden seudulla, kun idänkauppa romahti. Alueellinen näkökulma kertoo maasta, jonka kulttuurinen ja taloudellinen moninaisuus on yhä osa kansallista historiaa ja nykypäivää. Alueellisuuden painoarvo keskustelun tai tutkimuksen lähtökohtana ei ole myöskään vähentynyt laman jälkeen.

Verratessamme etelän suurimpien kaupunkien ja maakuntien lamakokemuksia osoittautuu, että maakunnissa lama oli yleisesti ottaen vakavampi. Kasvukeskusten ulkopuolella talouden taantuma kosketti lähes jokaista kansalaista suoraan tai välillisesti. Syrjäseuduilla ja hajaasutusalueilla konkurssit, koulujen lakkauttaminen ja maatilojen pak-

kohuutokaupat olivat arkipäivää. Lisäksi talouden taantuma kohtasi maakunnat eri voimakkuudella ja eriaikaisesti. Kriisin jälkeinen taloudellinen kehitys muutti usean maakunnan kohdalla kehityksen suuntaa (Peltola 1996; Okko ym.1998, 44; Böckerman 1998). Nuorten ja koulutettujen ihmisten muuttoliike suuntautui kohti kaupunkeja muuttaen syrjäseutujen väestörakennetta. Vielä ei ole selvää, lisääntyikö alueiden välinen tai sisäinen eriarvoisuus lopullisesti, ja mitkä tekijät vaikuttivat mahdolliseen eriarvoistumiseen. Yksi tärkeä seikka on kuitenkin näkyvissä. Talouskriisiä tulkittiin ja käsiteltiin maakunnallisissa lehdissä eri tavoin. Kuva lamasta ja sen kokemuksesta oli erilainen alueesta riippuen. Tosiseikka oli se, että kaikki eivät olleetkaan samassa veneessä. Laman maantiede jakoi alueita jyviin ja akanoihin.

Julkisen keskustelun kannalta kysymys oli pitkälti paikallisten *ongelmien ja konfliktien* uutisoinnista. Alueellinen ääni harvoin kantoi pääuutislähetykseen tai Helsingin Sanomien pääkirjoitussivulle. Tämä johtui epäilemättä siitä, että aluepolitiikkaa ja alueellista tulonjakoa pidettiin kansantaloudellisena kuormitustekijänä ja muutenkin poliittisesti arkaluontoisena asiana.

Yhteiskunnallinen ja rakenteellinen muutos herätti kuitenkin voimakasta arvokeskustelua alueilla. Tämä kanavoitui kannanottoina, joissa keskuksen (valtion) ja alueen välistä suhdetta arvioitiin kriittisesti pääkirjoitussivuilla, kolumneissa ja mielipideosastoilla. Maakunnista tuli osa (alue)poliittista suhdejärjestelmää, jolloin julkisten varojen jakamiseen otettiin kantaa ykköslehdissä.

Myöhemmin EU:iin liittymisen jälkeen alueellisuuden nousu uudessa eurooppalaisessa ympäristössä mahdollisti ajattelutavan *alueesta toimijana*, jolla oli intressejä yli kansallisvaltion (esim. Nurmio 1998; Kajanoja ja Simpura 2000). Alueilla vaadittiin oikeuksia, usein pääkirjoitustoimittajien suulla ja verrattiin alueita keskenään. Monien tutkijoiden mielestä alueellisen itsereflektion kautta haettiin juuria ja identiteetin perustaa kansalliselle yhtenäisyydelle (Hänninen 1998; Ruuska 1998, 238). Näkökulma saattaa olla toinenkin – maakuntalehdissä syntyi keskustelu alueiden ja kansallisvaltion muuttuneesta suhteesta.

Seuraavassa käsitellään laman ja talouskeskustelujen suhdetta nel-

jässä maakuntalehdessä sekä pohditaan alueellisen lamajulkisuuden syntymekanismeja ja eroja *aluetalouden, alueen sijainnin ja maakunnallisen sanomalehden* välisen sidoksen kautta. Median yhtenä tehtävänä on kertoa, keitä *me* olemme, *missä on meidän paikkamme* ja *mikä on suhteemme muihin* integroiden meitä samalla *yhteisönä.* Tämän yhteisöllisyyden kautta syntyvät myös alueellisen ja maakunnallisen julkisuuden erilaiset profiilit. Suomalaisuuden juuret kasvavat yhä pitkälti maaseudulla – metsässä, saaristossa, järviseudulla, tuntureilla. Alueellisten todellisuuksien ymmärtäminen auttaa meitä ymmärtämään ehkä myös suomalaisuutta kokonaisuutena. Lamasta kerrotut yhteisölliset tarinat ja sille annetut tulkinnat eroavat – mutta miten ja miksi?

Tila, paikka ja alue – median maantiede ja poliittiset ulottuvuudet

Huolimatta voimakkaasta halusta ymmärtää sosiaalista elämää ja viestintää alueellisten ja maantieteellisten muuttujien avulla, tätä on teoreettisesti usein pidetty ongelmallisena. *'Tilallisuus erottelee'* (space makes a difference) tai *'maantieteellä on merkitystä'* (geography matters) ovat olleet käytetyimpiä iskulauseita kulttuuri- ja yhteiskuntamaatieteen puolella (Paasi 1998) viime vuosikymmenien ajan. Mutta silti spatiaalisuuden kulttuuriset, sosiaaliset ja poliittiset merkitykset on usein jätetty huomiotta (Knuuttila ja Paasi 1995) erityisesti viestinnän tutkimuksen muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta (Meyrowitz 1986; Morley ja Robins 1995; Reimer 1994; Appadurai 1996; Cardy 1997; Urry 2000).

Maakunnallisia ja paikallisia sanomalehtiä on toki tutkittu[1] mutta itse alueellisuuden tai paikallisuuden tuottama analyyttinen pohdinta on tutkimuksessa jäänyt vähemmälle. Laajempaa kulttuuristaloudellista viitekehystä ei ole pyritty ensisijaisesti ottamaan huomioon alueellisen ja maakunnallisen viestinnän sisältöihin vaikuttavana tekijänä. Viestintää ei ole myöskään tarkasteltu resurssina, joka pyrkii vaikutta-

[1] Pohjoismaisesta tutkimuksesta erityisesti Jankowski ja Prehn 2000; Prehn ja Jauert 1995; 1999; Larsson 1998; Lundby ja Skogerbø 1988; Aalto 1985; Orjala 1995; Mervola 1998; Paasi 1986; Miettinen 1980; Salokangas 1999.

maan vaikkapa aluetalouden kehittymiseen positiivisesti.

Tutkimuskohteena tila, paikka ja alue ovatkin jatkuvan määrittelyn kohteita. Riippumatta siitä puhummeko vanhoista lääneistä, historiallisista maakunnista, talousalueista tai vaikkapa EU:n NUTS-aluejaosta, alueiden rajat eivät määrity 'luonnollisina' rajoina. Niinpä nykyisin ainoastaan konkreettisen realismin ja kulttuurisen empirismin mukaan paikka tai alue voisi tarkoittaa maailmassa osoitettavaa kohdetta, jonka vieressä on toinen tutkittava objekti (paikka tai alue). Spatiaalisia suhteita onkin yhä enemmän ruvettu tarkastelemaan päivittäin erilaisten käytäntöjen kautta esiin tulevana *diskursiivisena* toimintana (Allen ym. 1998, 12; Morley ja Robins 1995, 31; Moring 2000d). Maantieteellinen positio on aina myös kulttuurinen, sosiaalinen ja poliittinen positio.

Alue ja paikka diskursiivisena kokonaisuutena

Alueen käsite juontaa latinan sanasta *regere*, hallita. Perinteisesti alueen (region) käsitteellä on viitattu kansallisvaltion sisäiseen hallinnolliseen jakoon. Toisaalta se on saattanut olla erityinen maantieteellinen yksikkö, joka on voitu rajata joko maantieteellisin, kulttuurisin, taloudellisin tai sosiaalisin tekijöin. Alue on kuitenkin aina käsitetty *osaksi kokonaisuutta*. Alueen käsitettä on leimannut se, että se on määritetty suhteessa johonkin tai osana jotakin. Näin alue rakentuu suhteista (muihin) alueisiin ja myös näissä suhteissa.

Alueeseen liittyy myös *rajan käsite*, toisin sanoen jokin erottaa sen toisesta alueesta. Tätä rajaa pidetään usein yllä symbolisten erontekojen avulla. Tällöin eronteot esimerkiksi meidän ja heidän, tutun ja vieraan tai sisä- ja ulkopuolen välillä ovat olennaisia. Suomessa esimerkiksi savolais-, hämäläis- tai vaikkapa laihialaisvitsit ovat osa tätä symbolista ja kulttuurista erottelua alueiden ja väestöryhmien välillä. Englannin kielen alue-sanalla (region) myös on merkitys myös erityisen aktiviteetin tai intressin sfäärinä. Näin alue voidaan helposti käsittää myös mentaalisena ja analyyttisena kategoriana (Paasi 1986, 29; myös Harvey 1969).

Suomessa alueellisuuden historiallisia yksiköitä ovat olleet maakunnat. Maakunnallista lehdistöä voidaan monessa mielessä pitää suomalaisen sanomalehdistön selkärankana. Suomalainen maakuntalehdistö rakentuu laskemistavasta riippuen suhteellisen kattavasta, kahdenkymmenenkahden alueellisen ykköslehden tuottamasta verkostosta (Salokangas 1999, 103). Alueellisten ja maakunnallisten mediamaisemien eriytymiseen ovat vaikuttaneet sekä historialliset että erityisesti lehdistön rakenteelliset tekijät. Suomalaisen lehdistön kehittyminen sellaiseksi kuin se on tänään, on vaikuttanut erityisesti juuri maakuntien ja kulttuurialueiden erilaisuus sekä myös halu pitää yllä tätä erilaisuutta.

Poliittisten sidonnaisuuksien merkitys juuri alueellisten identiteettien ja myös lehdistön rakenteen muovaajana on ollut merkittävä. 1800-luvun luokkapohjaisesta lehdistöstä rakentui viime vuosisadan alusta lähtien puolueiden avulla suhteellisen kattava puoluelehtiverkko. Tällöin myös maakuntalehdet lähtivät kasvamaan paikallisten puolueorganisaatioiden kupeessa. Puoluepoliittisten sidosten höltyessä ja erityisesti ykköslehden asemasta kilpailtaessa, maakunnallisuus on ollut valttia kaupallisena strategiana. Ihmisten voidaan olettaa olevan kiinnostuneita välittömästä kulttuurisesta ympäristöstä ja sen tapahtumista huolimatta puoluetaustoista tai sympatioista (esim. Orjala 1996, 2; myös Hujanen 2000)[2] .

Alueellisuutta ei voida pitää itsessään muutoksen liikkeellepanevana voimana. Maakunnallisuus on pikemminkin kasvanut täyttämään tyhjiötä, jonka yhteisöllisten sosiaalisten ja poliittisten siteiden rapautuminen on jättänyt. Suomalaisen lehdistön sisäisissä kilpailutekijöissä oli jo 1960-luvun lopulta lähtien voimakkaita tendenssejä, jotka osin muokkasivat poliittisesta aatteesta alueellisen aatteen; joissakin lehdissä kehittyi regionalistinen ote maakunnalliseen journalismiin. Maakunnallisuus jopa vahvistui laman vaikutuksesta lehtien keskeisenä viitekehyksenä ja luottamus 'suomalaisuuden' tasapuoliseen taloudelliseen jakautumiseen vastaavasti väheni.

[2] Aluejärjestelmät kuitenkin myös muuttuvat jatkuvasti. Esimerkiksi hallinnollisista syistä alueet jakautuvat toiminnallisesti pienemmiksi tai suuremmiksi yksiköiksi. Tästä hyvänä esimerkkinä käy muutos Suomen läänijaossa. Historiallinen maakunta on myös luonteeltaan sangen kaukana siitä, mitä esimerkiksi EU:n toiminnalliset maakunnat edustavat tänään. (Paasi 1999, 100.)

Paikallisuus ja maakunnallisuus yhteisöllisyyden tuottajana

Miksi sitten maakunnallisuus ja paikallisuus ovat lehtien kaupallisina strategioina menestyksellisiä? Miksi paikat ja alueet ovat inhimilliselle olemassaololle tärkeitä?

Sanomalehden funktio juuri osallisuuden luomisessa suhteessa ihmisten välittömään elinympäristöön on tärkeä. Relphin (1976) mukaan ihmiset merkityksellistävät ympäristöään tiedon lisäksi paikkoihin liitetyillä mielikuvilla. Näiden tieto- ja mielikuvarakenteiden avulla kansalaiset rakentavat paikoista, topoksista, omaan elämäänsä kuuluvan hallittavan keskuksen tietyssä ympäristössä. Paikkaan kuuluminen on subjektiivinen kokemus mutta yhteisön arjessa se saa myös kollektiivisia muotoja. Kollektiivisen kokemuksen saattaa tuottaa alueella asuvien yhteinen historia mutta myös median tuottamat ja muodostamat mielikuvat alueesta. Näin syntyy yhteisiä käsityksiä alueen luonteesta.

Käsitteiden selkeyttämiseksi alueeseen identifioitumista tulisi kuitenkin pitää alisteisena paikallisuudelle, omien merkityksellisten paikkojen tunnistamiselle. Voidaankin puhua mielenmaisemista, joissa subjektiiviset ja median kautta välitetyt intersubjektiiviset representaatiot kohtaavat ja luonnollisesti myös muokkaavat toisiaan. Maakunnallisuus on välittäjärakenne paikallisen elämismaailman ja abstraktin suomalaisuuden välillä.

Tämän välittäjärakenteen tärkeys tuli selkeästi esille juuri laman aikana. Silloin kansakunnan ja maakunnallisten yhteisöjen oli ikään kuin synnytettävä itsensä uudelleen hakemalla historiasta muistikuvia voitetuista vaikeuksista ja sijoitettava ne tulevaisuuteen (vrt. Hägglund 1991; Knuutila 1998). Tämän perinteen ja tradition taustalla saattaa olla halu laajemminkin juurien ja myös paikkojen ja maisemien uudelleen löytämiseen tai konstruoimiseen, jolloin abstraktien yhteisöjen sijaan etsitään kotia, paikallisuutta tai koti*maata* vaikkapa kansallismaisemien ja historiallisten maakuntien merkityksessä.

Maakuntia kuvaava journalistinen aineisto on myös osaltaan yhteiskuntaa ja historiaa kuvaavan (muisti)tiedon tuottamista. Ontologisen turvallisuuden kokeminen liittyy ympäristöön, tuttuihin paikkoihin ja

niiden säilymiseen. Sanomalehti on siten turvallisuuden ehtojen luoja ja symbolinen kartasto ympäristön muutoksiin mukauduttaessa.

Mediamaantieteen koordinaatteja – levikit, alueet ja maisemat

Miten *alueellinen julkisuus* voidaan sitten konkreettisesti määritellä? Miten se eroaa kansallisesta julkisuudesta, tai kaikille yhteisestä *'mediamaisemasta'*?

Maakuntalehden yleisö on selkeästi levikkialueittain todennettava joukko, ei niinkään nimetön tai rajoittamaton lukijoiden massa. Maakunnallisen sanomalehden on myös *tuotettava* yleisönsä käydäkseen kaupaksi. Se tapahtuu usein juuri sisällöllisten painotusten ja näkökulmavalintojen kautta, eli luomalla *alueellinen yhteisö*, jolle jutut kirjoitetaan ja jolla on omat kulttuuriset piirteensä. Vaikka modernin yhteiskunnan sisäiseen logiikkaan liittyykin ajatus julkisuudesta omalakisena ja erityisenä (poliittisen) argumentaation vapaana alueena, rajaavat markkinatalouden lait tätä vapautta asettaen sen suhteellisempaan mittakaavaan. Lehti on kulutustavara siinä missä monet muutkin markkinoilla olevat tuotteet. Sen on palveltava ja miellytettävä lukijoitaan, jotta lukijat uusivat tilauksensa sekä myös huolehdittava suhteistaan mainostajiin ja alueen elinkeinoelämään. Eräs keino tähän on juuri yhteisöllisen kokemuksen tarjoaminen.

Maakunnallisen lehdistön kohdalla kaupallisten strategioiden tarve korostui laman aikana, kun levikkiluvut rupesivat laskemaan pitkän nousujohteisen kehityksen jälkeen. Suomi, joka pitkään on Norjan, Ruotsin ja Japanin ohella ollut vahvimpia sanomalehden lukijakansoja, joutui tilanteeseen, jossa kakkoslehtien kuoleman lisäksi alueellisten ykköslehtien talous joutui ahtaalle. Yleiseen sanomalehdistön levikkikehityksen laskuun on monta syytä. Osan, noin 100 000 tilauksen laskun selittää juuri poliittisten kakkoslehtien lakkauttaminen (esim. Uusi Suomi ja puoluelehdistä Kansan Lehti, Eteenpäin, Pohjanmaan Kansa ja Saimaan Sanomat).

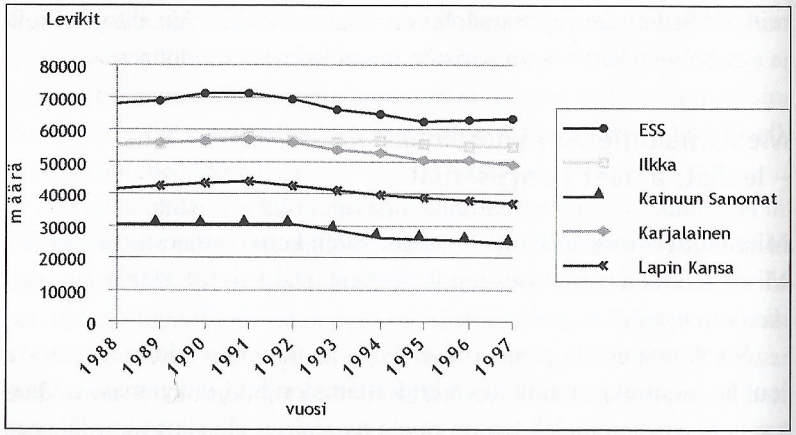

Kuvio 1. Maakunnallisten lehtien levikkikehitys 1988–1997.

Kuten kuviosta 1 on nähtävissä, tutkittavien lehtien levikkikehitysten trendi nousee useimmilla lehdillä vuoteen 1991 saakka[3]. Tämän jälkeen levikkikehitys kääntyy laskuun. Alueellisten lehtien levikkikehitys seu-

[3] Viestintätalojen omistuksessa viime aikoina tapahtuneet uudelleen järjestelyt ovat myös vaikuttaneet toimintaympäristöön. Lapin Kansa siirtyi Aamulehti Yhtymän omistukseen v. 1995. Alma-leirin ytimenä ovat Aamulehden (Tampere) lisäksi Uuden Suomen peruina Aamulehdelle siirtyneet helsinkiläiset Kauppalehti ja Iltalehti lisäksi jokapäiväiset maakuntalehdet Satakunnan Kansa (Pori) ja Pohjolan Sanomat (Kemi), Kainuun Sanomat sekä joukko alue- ja paikallislehtiä. Talouskriisin aikaisesta LK:n levikkikehitykseen vaikuttaneista tekijöistä voitaisiin mainita mm. se, että Pohjois-Suomen elinkeinorakenne on muuttunut nopeasti. Teollisuuden työpaikat ovat vähentyneet rajusti vuoteen 1990 verrattuna. Matkailupalvelut, jotka työllistävät ihmisiä (matkailukeskukset, luonnonpuistot) ovat saaneet yhä kasvavaa merkitystä alueen taloudessa. Alueelliset erot ovat myös kärjistyneet muuttoliikkeen ansiosta Lapin sisällä. Työttömyys on koko Pohjois-Suomessa Suomen pahimpia. Lisäksi palvelualojen työpaikat ovat vähentyneet. (Manni ja Seppänen 1996, 146.)

ESS:n levikkialue kärsi laman vaikutuksesta erityisesti viennin romahdettua itään. Juuri kotimarkkinayritysten työpaikat vähenivät esim. tukku- ja vähittäiskaupassa sekä palveluissa (Tilastokeskus 1995). 1990-luvun aikana alueelle on tullut 1980-luvun investointien seurauksena vakiintuneita aloja täydentäviä toimintoja kuten infrastruktuurirakentamista, rahoituspalveluja ja yrityspalveluja. Uudenmaan sisäiset rakenne-erot ovat kuitenkin suuria, esim. juuri Päijät-Häme ei ole menestynyt kovinkaan hyvin alueiden välisessä vertailussa. (Okko et al. 1998, 52.)

Ilkka kuuluu ns. Väli-Suomen lehtiketjuryhmään, joka maantieteellisesti kulkee Vaasasta Joensuuhun. Tähän Väli-Suomen ryhmään kuuluu myös Karjalainen. Sen läntiseen

railikin 1980-luvun lopun pakonomaisista levikkialueen laajennusyrityksistä lehtien talouden niin sanottuun 'tervehdyttämiseen'. Monet lehdet pyrkivät 1980-luvun lopulla laajentamaan peittoaan ja kasvattamaan tilauskantaansa lisäämällä alueellista aineistoa. Tämä merkitsi aluetoimitusten perustamista tai juttujen hankkimista keskeisen levikkialueen reunamilta, mikä lisäsi kustannuksia. Samaan aikaan tilaajia yritettiin hankkia alhaisilla tilaushinnoilla, jotka eivät kattaneet lehden teosta aiheutuneita kustannuksia (Joukkoviestimet 2000; Löyttyniemi 1997, 119.)[4]

Ennen lamaa ja vielä osin laman alkuvaiheessa levikkikilpailu oli osa lehtien keskeistä strategiaa. Talouslaman aikaisessa lehtien 'tervehdyttämisessä' ylimääräiset kustannukset karsittiin ja uutisoitavaa aluetta pienennettiin. Levikkikilpailun raja-alueet selvenivät ja lehteä ruvet-

siipenä ovat Ilkka-konserniin kuuluvat Ilkka (Seinäjoki) ja Pohjalainen (Vaasa) ja itäisintä siipeä edustaa Joensuussa ilmestyvä Karjalainen. Näillä lehdillä on myös sisällöllistä yhteistyötä toistensa kanssa. Ilkka ilmestyy maatalous- ja pienyrittäjävaltaisella alueella. Suomessa, kuten muutenkin Euroopassa maatalousväestö ja maatalous sinänsä sisältävät suuremman painoarvon kuin prosenttiluvuista voisi päätellä. Suomessa maa- ja metsätaloudesta saa elantonsa noin 6 %. (Uusitalo 1998, 12.) Kuitenkin maatalousasiat sisältävät symboliarvoa, joka tekee niistä suhteellista painoarvoaan suuremman poliittisen kysymyksen. Yleisesti ottaen Pohjanmaan ja rannikkoseudun alueet kärsivät melkoisesti laman vaikutuksesta. Etelä-Pohjanmaalla BKT laski Suomessa eniten mutta laman jälkeinen toipuminen, on sekin ollut varsin nopeaa.

Karjalaisen levikkialue taloudellisena alueena on metsäteollisuusvaltainen. Pohjoisessa lehti leviää Valtimon ja etelässä Kiteen seudulle. Outokumpu levikkialueen länsiosassa ja Ilomantsi itärajan läheisyydessä ovat länsi–itä-suunnassa lehden ydinlevikkialuetta. Metsäteollisuuden keskeisyys tekee Karjalaisen levikkialueesta Itä-Suomesta muita Suomen alueita herkemmän mm. kansainvälisille kysyntäshokeille ja niitä seuraaville tuotannon vaihteluille. Itä-Suomen tuotannosta suhteellisen suuri osa perustuu julkiseen talouteen tai maa- ja metsätalouteen, mutta myös teollisuuteen. Alkutuotannon suuri osuus vaikuttaa siihen, että sopeutuminen laman jälkeen on ollut hidasta. Tämä näkyy alueen työttömyysasteessa, joka on sekä EU:n että Suomen tasolla korkeimpia. Palveluiden osuus on ollut pieni verrattuna eteläisimpiin alueisiin. Pohjois-Karjalassa kehittyviä tuotannon aloja ovat kaivostoiminta ja metalliteollisuus.

[4] 'Tervehdyttäminen' levikkikilpailun häviämisen myötä on toki kyseenalainen termi, vaikka sitä käytettäisiin ainoastaan taloudellisessa merkityksessä. Kuten Lapin Kansan päätoimittaja Heikki Tuomi-Nikula totesi: "No, tietysti voi kysyä, että onko se tervehtymistä, kun lopetetaan kilpailu? Kyllä minusta se, että lehdet kilpailee ja tehdään

tiin tekemään selkeiden kustannus–hyöty-laskelmien mukaan. Osittain tästä johtui myös niin sanottu 'sisäänpäin kääntymisen' trendi. Alueelliset kasvukeskukset kasvattivat painoarvoaan lehden maailmassa ja paikallistoimitusten ennen peittämät alueet jäivät uudestaan katveeseen. Myös levikkialueen rajapinnat ja muu Suomi jäivät yhä enemmän journalistisen tarkastelun ulkopuolelle.

Kehitys selittyy suureksi osaksi tarkastelemalla lehden ja alueen elinkeinorakenteen välistä suhdetta. Lehtien oma talous sitoutui tilaajien lisäksi alueen talouteen ja elinkeinorakenteeseen. Lehti on sananmukaisesti naimisissa alueensa (talouden) kanssa niin hyvinä kuin huonoina päivinä. Aikaisempina vuosina lehdistön talouden trendeissä onkin totuttu siihen, että sanomalehti-ilmoittelun kokonaiskehitys seurasi yleensä hiukan jäljessä maan bruttokansantuotteen kehitystä sekä talouden lasku- että nousuvaiheissa. Kun kehitystä tarkastelee BKT:n kehityksen suhteen alueittain havaitsee kuitenkin erikoisia poikkeavuuksia.

Sanomalehti-ilmoittelu alkoi ensin vähentyä Etelä-Suomessa, johon lama tässä mielessä iski ensin, ja vasta parin vuoden viiveellä vähennystä tapahtui myös Pohjois-Suomessa. Veikko Löyttyniemi (1997) on tarkastellut artikkelissaan maakunnallisen bruttokansantuotteen ja ilmoittelun vähenemisen yhteyksiä sanomalehdissä. Löyttyniemen mukaan maakunnittain tarkasteltuna sanomalehti-ilmoittelun ja BKT:n kehitys ei ole lainkaan yhtenäinen. Laman aikana valtiovalta edisti voimakkaasti vientiteollisuutta ja näin BKT kasvoi erityisesti sellaisilla alueilla ja maakunnissa, joiden elinkeinorakenne oli vientivoittoinen. Nämä valtiovallan toimenpiteet eivät kuitenkaan tarkasteltuna ajanjaksona ehtineet parantaa työllisyyttä maakunnissa. Väestön ostokyky oli edelleen lamassa.

Keskittymistrendi, joka leimasi 1990-lukua, tapahtui myös journalistisen sisällön kohdalla. Osin se tapahtui mainostajien ja lehtien yhteistyöllä (KärkiMedia), omistajanvaihdoksilla (Lapin Kansan siirtymi-

välillä tappiollista bisnestä, joka pidemmän päälle tuottaa on parempi kuin se, että mennään nurkkiin ja annetaan toisen heilua siellä ja minä heilun täällä ja tehdään hyvä bisnestä ja kaikki on hyvin. Mutta ketä se innostaa?" (Heikki Tuomi-Nikula, Lapin Kansa 16.3.2000.)

nen Aamulehti Yhtymän omistukseen), yhteisillä liitteillä (esim. Väli-Suomen lehtien yhteistyö) tai yhteisillä Helsingin toimituksilla[5].

Alueellinen sanomalehti osana mediamaisemaa

Aiemmin kuvattu paikallisen väestön, alueen talouden ja sanomalehden välinen sidos ei toimi tyhjiössä. Prosessia voidaan tarkastella *alueellisen mediamaiseman* käsitteen avulla. Joukkoviestintää on usein tarkasteltu yhden välineen näkökulmasta. Tiedon välittäjänä, identiteetin luojana ja kaupallisena yritystoimintana media toimii kuitenkin yhteispelissä muiden markkinoilla olevien toimijoiden kanssa. Jokainen yksittäinen väline jakaa ainakin osin yleisönsä ja mainostulonsa muiden medioiden kanssa.

Taulukko 2. Tutkittavien lehtien asema suhteessa muiden viestinten seuraamiseen. Aluemediatutkimus 1997–98, Gallup Media Oy.

Perusjoukko (000): 3.657 N-luku: 14 825
LEVIKKIALUE

Seurasi eilen kyseistä viestintä %	Koko maa	Karjalainen Joensuu	Etelä-Suomen Sanomat Lahti	Ilkka Seinäjoki	Lapin Kansa Rovaniemi
Kärkimedia lehti	80	85	84	75	86
Sanomalehdet yleensä	85	87	87	85	85
Helsingin Sanomat	14	18	22	13	14
Ilta-Sanomat	14	10	13	11	9
Paikallislehti	46	52	38	49	43
Radio yleensä	74	76	74	76	77
Ylen Ykkönen	16	20	16	13	21
RadioSuomi (aluelähetykset)	26	45	29	23	58
Televisio yleensä	91	93	91	92	89
TV 1	74	73	73	72	76
MTV 3	83	90	85	89	85
MusicTV	5	4	3	5	6
Internet	11	6	7	7	10

[5] Tutkituissa lehdissä ilmoitustulojen vähenemiseen reagoitiin kahdella tavalla. Ilmoitusten vähentymisen johdosta sivumäärää laskettiin. Esimerkiksi Lapin Kansan kohdalla tämä ei vaikuttanut journalistisen aineiston vähenemiseen, kun sekä Ilkka että Karjalainen vähensivät alueellista ja muuta toimituksellista aineistoa. Laman alussa ESS vähensi toimituksellisen aineiston määrää mutta tilaajat reagoivat muutokseen siten, että tilauksia ei uusittu ja levikki romahti vuoden sisällä (Jaakko Koskelan haastattelu 15.3.2000, ESS). Tämän jälkeen toimituksellisen aineiston määrää nostettiin entisille tasolle, huolimatta sivujen vähentymisestä. Myös toimituksen päälukua vähennettiin useissa lehdissä. Irtisanomisia pyrittiin vakinaisen väen kohdalla välttämään mutta määräaikaisia toimittajia pidettiin enemmänkin reservissä.

Taulukosta 2 voi havaita alueellisen sanomalehden vankan aseman suomalaisessa mediamaisemassa. Sanomalehtien keskinäisvertailussa alueiden ykköslehdillä, eli Kärkimedia-ryhmään kuuluvilla lehdillä, on erittäin vankka asema alueillaan. Kolmesta tutkittavasta lehdestä tosin Etelä-Pohjanmaalla ilmestyvä Ilkka joutuu kilpailuasetelmaan sekä paikallislehden että toisen alueellisen sanomalehden kanssa. Lisäksi samalla alueella käytiin 1990-luvulla kiivas taistelu Pohjalaisen ja Ilkan välillä. Taloudellisen kriisin seurauksena Pohjalaisen taloutta ruvettiin tervehdyttämään ja se siirtyi Ilkka-konsernin omistukseen. Samaan aikaan Ilkka nousi levikkivoittajaksi.

Helsingin Sanomien vahva rooli Uudellamaalla ja Päijät-Hämeessä näkyy juuri Etelä-Suomen Sanomien levikkialueella HS:n suurempana lukijajoukkona (22 %). Helsingin Sanomat ei kuitenkaan erottele maata etelä–pohjoissuunnassa vaan sen lukijajoukko on Lapissakin muun maan tasolla (14 %). Pohjois-Karjalassa Helsingin Sanomien levikki on myös jonkin verran suurempaa verrattuna koko maan keskiarvoon (18 %). Sanomalehdistä iltapäivälehtien suhteellinen painoarvo vähenee ruuhka-Suomesta pohjoiseen. Suurimman määrän tuloistaan iltapäivälehdet keräävätkin juuri Etelä-Suomen kaupungeista ja kasvukeskuksista.

Aluemediatutkimuksen mukaan myös sanomalehden lukijoiden preferenssit varioivat alueellisesti. Etelä-Suomessa seurataan kansainvälisiä asioita. Paikallisuuden merkitys kasvaa mitä pohjoisempaan mennään. Pohjoisinta aluetta Aluemediatutkimuksessa edustaa Kemin–Tornion alue. Tutkimuksen mukaan pääkaupunkiseudulla sanomalehdistä luetaan ennen kaikkea Suomen (79%) ja maailman (77 %) tapahtumia. Kemin–Tornion seudulla tärkeimmässä asemassa ovat maakunnan (73 %) ja oman paikkakunnan tapahtumat (70 %). Maailman tapahtumat (54 %) ovat vähemmän tärkeitä.

On maamme köyhä, ja siksi jää...

Taustaksi seuraavien lukujen alueellisen julkisuuden rakentumisen analyysille voimme tarkastella bruttokansantuotteen kehittymistä alueittain kymmenvuotisjakson aikana 1988–1997. Tarkastelemalla alueita suhteessa eurooppalaiseen keskimääräiseen tasoon, suomalainen maakunta näyttäytyy yleisesti ottaen köyhänä ja taantuvana. Seuraavissa taulukoissa on käytetty suhdelukutarkastelua absoluuttisten lukujen sijaan. Tällä ratkaisulla on pyritty tuomaan selkeämmin esille vertailuun perustuvia eroja maakuntien ja eurooppalaisen keskimääräisen talouskehityksen tasolla.

Taulukko 3. Bruttokansantuotteen kehittyminen asukasta kohden maakunnittain.

EU 15=100 (Kaikkien 15 EU-maan ostokorjattujen BKT/asukas -tietojen painotettu keskiarvo.) (Lähde: Tilastokeskus, Aluetilinpito.)

Vuosi	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Uusimaa	134.8	136.2	133.9	125.0	114.6	121.5	122.3	127.6	134.6	136.2
Päijät-Häme	93.6	96.4	92.7	83.0	76.8	80.6	80.9	83.6	84.7	84.8
Pohjois-Karjala	78.8	80.7	78.8	72.8	67.5	69.4	71.2	74.8	71.6	73.7
Etelä-Pohjanmaa	78.8	81.3	80.0	72.9	66.3	68.3	69.1	71.9	73.4	74.5
Lappi	95.3	96.0	89.1	83.2	78.0	83.6	82.6	91.5	81.3	81.8
Koko maa	101.5	103.4	100.8	92.5	86.1	90.9	91.1	95.9	97.0	98.8
EU	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Mitä siis voimme sanoa Suomen alueiden lamasta suhteessa EU-maiden bruttokansantuotteesta laskettuun keskiarvoon? Ensinnäkin Suomen kansantalous taantui pahimmin vuosien 1991 (92,5) ja 1994 (91,1) välillä. Syvimmässä kuopassa vuonna 1992 maan keskiarvo oli laskenut yli 17 prosenttiyksikköä huippuvuodesta 1989. Hidas toipuminen alkoi vuonna 1995 (95,9) eikä vielä tutkimuskauden loppuun mennessä ollut saavuttanut vuoden 1988 (101,5) lukemia.

Lama oli kaikilla alueilla syvimmillään vuonna 1992. Dramaattisimmat erot huippuvuoteen 1989 syntyivät kuitenkin Päijät-Hämeen ja Uudenmaan osalta, joiden suhdeluku putosi noin 20 prosenttiyksikköä. Myös Lapin talous putosi 18 prosenttiyksikköä verrattuna EU:n keskimääräiseen tasoon. Pohjois-Karjalassa ja Etelä-Pohjanmaalla putoaminen alkoi alemmasta tasosta mutta oli loivempi, Pohjois-Karjalassa noin 13 ja Etelä-Pohjanmaalla 15 prosenttiyksikköä. Ainoa alue, joka on laman jälkeen yltänyt huippuvuoden tasolle on Uusimaa. Muut alueet olivat vielä 1997 lamaa edeltäneen tason alapuolella. Tämän lisäksi sekä Pohjois-Karjalassa että Lapissa näkyy uusi negatiivinen kehitys vuoden 1995 jälkeen.

Karkea vertailu bruttokansantuotteen alueellisesta muutoksesta ja vaihtelusta ei kuitenkaan kerro mitään vielä niistä sosiaalisista todellisuuksista, jotka alueilla ja maakunnissa vallitsivat. Jopa maakunnissa, jotka olivat keskenään suhteellisesti yhtä 'köyhiä' erosivat toisistaan lamatulkintojen ja uutisoinnin suhteen huomattavastikin.

Alueellisen julkisuuden anatomia – talous, työ ja identiteetti

Maakuntalehtien piirtämä kuva alueellisesta lamasta eroaa sekä ajoituksen että teemojen suhteen. Millaisista kehyksistä alueiden lamajulkisuus rakentui ja mitkä asiat erottelivat suomalaisia alueita? Seuraavaan aineistoprofiiliin on valittu sanomalehtien aineiston teemaluokituksen kannalta kahdeksan keskeistä teemaa. Profiilin vasemmalle puolelle sijoittuvat määrässä eniten erottuvat tai eroa tekevät alueellinen identiteetti ja aluepolitiikka. Alueen taloudesta kertova aineisto on jaettu sekä positiivisesti että negatiivisesti aluetaloudesta uutisoivaan aineistoon.

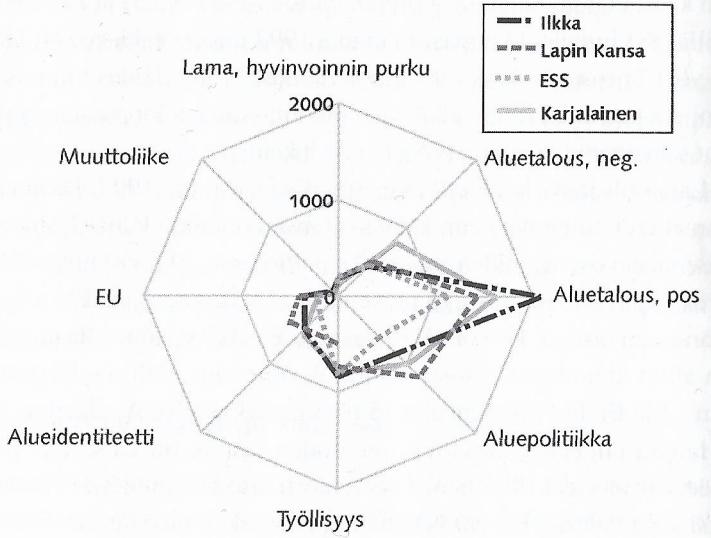

Kuvio 2. Alueellisen aineiston jakautuminen tutkituissa lehdissä 1988–1997.

Alueita mahdollisesti erotteleviksi teemoiksi on nostettu myös työllisyyskeskustelu, muuttoliike sekä suhde Euroopan unioniin[6].

Ensi silmäyksellä lehdet vaikuttivat sisältönsä suhteen suhteellisen samanlaisilta[7]. Ainoastaan kirjoittelun volyymissä oli eroa. Mikäli tulkinta lehtien eroista jätettäisiin kokonaismäärän tasolle, vahvistusta argumentille alueellisen ja kulttuurisen kieliopin erosta tuskin tästä aineistosta olisi saatavana[8]. Kirjoittelun volyymi painottuu alueen taloudesta positiivisesti uutisoivaan aineistoon lähes kaikissa lehdissä. Myös alueen taloutta negatiivisesti käsittelevän aineiston määrä on neljän lehden osalta suhteellisen suuri. Alueen taloudesta ja elinkeinoelämästä kertovalla materiaalilla on yleisesti vankka rooli alueellisten lehtien sisällössä. Sekä alkutuotantoon (maa- ja metsätalouteen), teollisuuteen että palveluelinkeinoihin liittyvät selkeät trendit. Alueen talouselämä ja suuret yritykset antavat alueelliselle lehdelle materiaalia uutisten muodossa mutta toimivat luonnollisesti samalla myös usein mainostilan ostajina.

---

6 Kriteeri teemoittain kerätyssä aineistossa oli se, että journalistisen aineiston on käsiteltävä lehden levikkialuetta. Näin kerättiin sekä paikalliset, alueelliset että maakunnalliset uutiset. Kotimaan uutiset kerättiin myös siinä tapauksessa, että jutussa oli alueellinen kohdennus tai osuus. Lajityyppeinä uutisten lisäksi mukana olivat laajemmat artikkelit ja reportaasit, kolumnit, pääkirjoitukset ja mielipidekirjoitukset.

7 Tutkimuksen aineistona on neljän lehden maakunnallinen aineisto vuosina 1988–1997. Se kerättiin kvantitatiivisen sisällönerittelyn keinoin joka toisesta numerosta koodaamalla otsikkotason teemat, otsikon aikamuoto, juttutyyppi, otsikon indikoima muutos. Havaintojen kokonaismäärä oli 37 126 havaintoa (Etelä-Suomen Sanomat 6927, Ilkka, 8860, Karjalainen 13 014 ja Lapin Kansa 8324). Havaintojen erot kertovat alueellisen aineiston kokonaismäärän varioimisesta lehdessä. Uutisagendan profiilia varten materiaalia tiivistettiin kvalitatiivisin tapaustutkimuksin, analysoimalla otsikkoja sekä määrällisten analyysien avulla.

8 Alueen taloudesta kertova uutisointi on jaettu positiivisesti uutisoivaan (positiivinen kehitys tai kasvu/myönteinen tai toiveikas näkökulma) ja negatiivisesti uutisoivaan (uhka, negatiivinen kehitys tai näkökulma) aineistoon. Aluepolitiikka koostuu kolmesta eri teemasta. Nämä ovat keskusta–periferia-akseli, aluetuet ja aluepoliittinen kannanotto. Keskusta–periferia-teemaan on koodattu kaikki aineisto, joka käsittelee valtion poliittista läsnäoloa alueilla (verot, lait, maanomistukset, ohjeet, toteutettavat suunnitelmat, maakuntahallintoon ja valtioon liittyvät valmistelut yms.). Aluetuet ovat

Alueen talous – raha sanoina ja asioina

Talouskirjoittelu maakunnallisessa tai alueellisessa lehdessä oli osa sitä päivittäistä aineistoa, jossa kerrottiin alueen yrityksistä, maa- ja metsätaloudesta sekä teollisuudesta. Talouskirjoittelu oli siinä mielessä mielenkiintoinen teema, että juuri tässä uutisoinnissa kansalainen, alueellinen yhteisö ja taloudellinen rakenne kohtasivat. Tyypillistä aineistoa maakuntalehdille oli kirjoittelu yritysten laajentumisista, supistumista ja tilinpäätöksistä.

Aluetalous ja myös kansantalous pilkkoutui yksittäisiksi uutisiksi, jossa alueen yrityselämä sai myös kulttuurisia merkityksiä. Yritykset, maa- ja metsätalous, sekä teollisuus antoivat työtä ihmisille, jotka pystyivät käyttämään alueen palveluja ja siten pitämään alueellista taloutta yllä omalta osaltaan. Myös *sävy,* jolla asioista uutisoitiin oli erityisen tärkeä tekijä alueen talouden kannalta. Uutisteksti ei ole vapaa kierrosta, joka synnyttää tulkintoja alueen tulevaisuudesta – konkreettisesti esimerkiksi siitä, kannattaako yritystoiminta tai uusien työpaikkojen luominen alueella.

Miten sitten alueen taloudesta kirjoitetaan? Alueellisen lehdistön luoma positiivinen henki on alueelliselle yrityselämälle päätoimittajien mukaan hyvin tärkeä. Lehtien päätoimittajien haastatteluissa tuli ilmi, että alueen yrityselämä saattaa myös reagoida voimakkaasti, jos uutisointi on sävyltään ainoastaan negatiivista. Positiivinen talousuutisointi lisää positiivisia odotusarvoja ja sitouttaa alueen mahdolliseen positiiviseen tulevaisuusennusteeseen, joka itsessään, uskon tasolla, saattaa auttaa alueen talouselämää konkreettisesti.

valtion kautta alueelle allokoidut budjetti- tms. alueelle valtion kautta vero- tai muista varoista kertyvät tulot. Aluepoliittinen kannanotto -luokka sisältää aineistoa, jossa jutun näkökulma on lehden, kirjoittajan tai yhteisön ts. alueellinen ja alueen puolesta kantaa ottava. Alueellinen identiteetti sisältää aineiston, alueesta tai sen väestön kulttuurisista erityispiirteistä. EU-luokka sisältää alueelliset viittaukset EU:iin ja lähialueisiin (Venäjä, Pohjoismaat). Työllisyys-luokka sisältää kaiken työstä (työttömyydestä, työllisyystuista, lakoista, työvoimapulasta yms. kirjoitetun aineiston. Muuttoliike-luokassa on alueen väestön muutokseen liittyvä aineisto sikäli, kun syynä on muuttoliike. Lama- ja hyvinvointivaltion purku -luokka sisältää aineiston, jossa alueellisesti uutisoidaan kuntien ja valtion palveluihin liittyvistä supistuksista laman aikana.

Positiivinen uutisointi kuitenkin aaltoili, eikä tämä trendi selity mikäli kirjoittelun kehitystä verrataan ainoastaan alueellisiin BKT-lukuihin. Etelä-Pohjanmaa esimerkiksi jatkoi hidasta nousuaan vuodesta 1994, eikä aluetaloudessa ole nähtävissä samanlaista pudotusta kuin Lapissa. Lapin Kansa ja Karjalainen ovat ainakin uutisoinnin positiivisen määrän tasolla pyrkineet pitämään henkeä yllä, huolimatta siitä, että talous näillä alueilla on lähtenyt hyvin hitaasti nousuun. Myös Päijät-Häme jatkaa aluetilinpidon mukaan nousuaan vuodesta 1992 aina tutkimusjakson loppuvuoteen 1997. Myös positiivinen uutisointi lisääntyy tutkimusjakson loppua kohden.

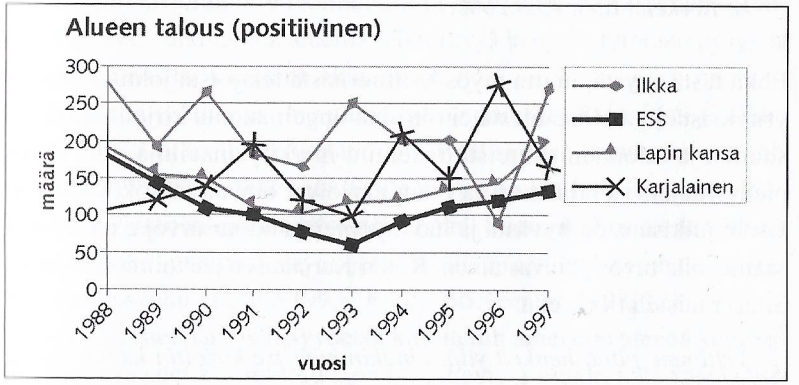

Kuvio 3. Tutkittavien lehtien positiivinen talouskirjoittelu 1988–1997.

Vähittäin lisääntyvä positiivinen talousuutisointi selittyy osin mielenkiintoisen ja aktiivisen journalistisen linjanvalinnan kautta. Jotkin tutkittavista lehdistä tekivät jossain vaiheessa aktiivisen päätöksen painottaa talouden positiivista kehitystä ja uutisoida siitä herkemmin ja myös näyttävämmin. Tämä oli edullista alueen elinkeinoelämälle ja yrittäjyydelle. Myös alueelliset investoinnit olivat yrittäjyyden lisäksi arvoja, joita lehdet ajoivat.

> *Me reagoitiin niin, että me asetuttiin, vaikka me ollaan yrittäjien puolella, me asetuttiin niitten ihmisten puolelle, jotka menettivät työpaikkansa, elikä me saatiinkin siitä sitten moitteita, että lehti uutisoi jatkuvasti negatiivisesti, ja ne olivat suurimpia uutisia meillä, että se ja*

se yritys sanoi niin ja niin monta ihmistä irti, kysyttiin ihmisiltä, että miltä tuntuu, eli tältä inhimilliseltä tasolta ja yrittäjät moitti meitä negatiivisesta asenteesta. Ja tää oli selvä ja jossakin vaiheessa mä en nyt pysty tarkkaan sanoon vuotta niin me huomattiin, että tässä ei oo mitään järkee, että me taas kerrotaan et taas sataviiskymmentä työtöntä, se lopettaa toimintansa, se meni konkurssiin, silloin me yritettiin kääntää se niin, pakkohan näitä on edelleen kertoa, et jos jotain positiivista oli kerrottavaa tältä taloudelliselta puolelta niin pikkusen suurennellaan sitä, tääl ei kukaan kyl pystyny oikein. Mutta meillä oli sellanen valittu linja, et jos on positiivista niin tehdään siitä sellanen suuri juttu ja annetaan tän huonon mennä niinkuin se menee. (Jaakko Koskela, ESS, 15.3.2000.)

Ehkä tästä syystä, mutta myös kulttuurisista tekijöistä johtuen alueen yrityksistä ja teollisuudesta ei ole aina ongelmatonta kirjoittaa. Julkisuuden ja talouden suhteista rakentuu merkitysmaailma, jota myös pienyrittäjät, vientisektori ja muut arvioivat omista lähtökohdistaan. Usein julkisuus on hyvästä ja luo myönteisiä odotusarvoja, mutta asia saattaa olla myös päinvastainen. Kuten Karjalaisen päätoimittaja Pekka Sitari muisteli tilannetta:

Yritimme pitää henkeä yllä, ainakin kun itse kirjoitin käytin sanaa taantuma, lamalla oli huono kaiku. Jonkin verran positiivisia uutisia yritettiin saada, mutta törmättiin 95–97 sellasiin, täällä on paljon sellasia pieniä yrityksiä, verstaita ja alihankkijoita, muutaman kymmenen hengen, jotka on kehittäneet jonkun erikoisen tuotteet – niillähän on mennyt hyvin vaikka alihankintasuhde on pulmallinen. Yritimme tehdä talousosaston kanssa että jos tehtäis juttua niistä mutta ne ei halunneet tulla ulos – juttusarjasta ei tullut mitään. Ne kai pelkäs jotain kateutta. (Pekka Sitari, Karjalainen, 22.4.2000.)

Talousuutiset eivät ole siten suoraa todellisuuden heijastumaa tai suoraviivaista alueellisen talouden kirjanpitoa. Maakuntalehdet ottivat aktiivisesti kirjoittamisen sävyllä ja lamatunnelmien hallinnalla osaa alueen talouteen. Kuten seuraavassa ilmenee, myös työttömyyteen suhauduttiin vastaavalla tavalla. Taloudellista lamaa ja työttömyyttä tai ainakin

näiden psykologisia vaikutuksia pyrittiin lehdissä aktiivisesti torjumaan positiivisemman raportoinnin avulla.

Työ ja työttömyys alueellisesti

Työllisyys aktualisoitui teemana kaikkien lehtien aineistossa lähes samoihin aikoihin. Tutkittavan ajanjakson aikana tapahtui kuitenkin laadullinen muutos. 1980-luvun lopussa työllisyydestä puhuttiin tietyillä aloilla ja alueilla työvoima-pulana, vuonna 1990 työttömyyden teemat ja johdannaiset rupesivat täyttämään luokkaa. Tutkimuskauden lopulla vähittäinen kirjoittelu työvoimapulasta alkoi lähinnä joissakin kasvukeskuksissa. Tutkittavilla alueilla työttömyys ja syrjäytyminen pysyivät samoissa luvuissa kuin lamankin aikana.

Teemana työllisyys on suhteellisen suoraviivainen ESS ja Ilkan osalta.[9] BKT:n, teollisuustuotannon ja työllisyyden taantuman kannalta voidaan vuoden 1992 katsoa olleen syvimmän laskukauden aikaa. Toisaalta vientijohteinen elpyminen kohteli Suomen alueita eriarvoisesti ja keskeisiltä osiltaan myös johti työllisyyden alue-erojen voimakkaaseen kasvuun vuosina 1993–96 (ks. Böckerman 1998, 12).

Jos tarkastellaan työllisyydestä kirjoitetun aineiston yleistä kehitystä suhteessa edellä mainittuun, on havaittavissa trendi, joka vastaa asian saaman julkisuuden ja alueellisten työllisyyskehityksen erilaisuutta alueittain. Työttömyysaste pysyi korkealla tasolla ennen kaikkea Itä- ja Pohjois-Suomen työvoimapiireissä. Etelä-Suomessa työllisyys ja työttömyyden vähentyminen kehittyi suotuisasti suhteessa maan keskiarvoon. Samantyyppistä työllisyyteen liittyvää kirjoittelun määrän nousua on Lapin Kansassa ja Ilkassa. Etelä-Suomen Sanomissa kirjoittelun määrä työllisyydestä rupeaa vähentymään talouden ja viennin elpyessä.

[9] Työllisyys-luokka on tässä summamuuttuja, joka sisältää kaiken työllisyydestä ja työttömyydestä kirjoitetun aineiston.

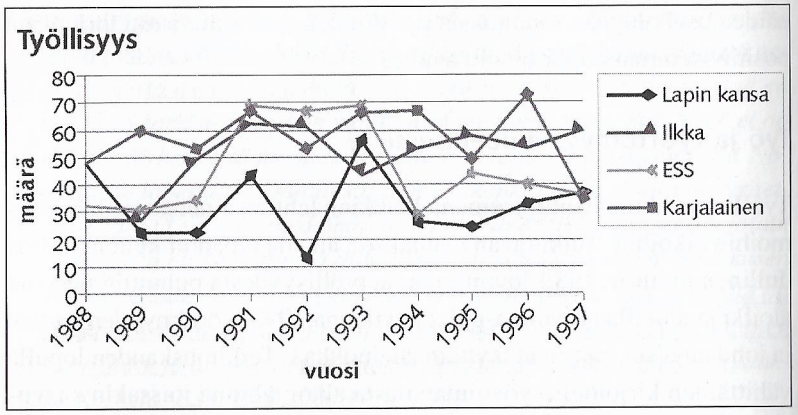

Kuvio 4. Työllisyyskirjoittelu tutkituissa lehdissä 1988–1997.

Lapin Kansan työllisyyskirjoittelua leimasi uutispiikki vuonna 1993. Silloin työllisyys esimerkiksi Rovaniemen seudulla romahti. Kun työttömyysprosentti vielä vuonna 1992 oli 22,5 %, oli sama prosentti vuotta myöhemmin jo 27,2. Tosin vielä vuonna 1995 (26,7 %) ja 1996 (26,4 %) elettiin juuri Rovaniemen seudulla korkean työttömyyden aikoja. Osin kirjoittelun vähenemiseen oli selkeästi syynä myös toimituksen sisäinen kulttuuri ja alueella vallinnut ilmapiiri.

> *Siis tietenkin työttömyyteen liittyvät jutut kasvo voimakkaasti. Ja kaikki tällaset selviytymistarinat, niitä on ollut ja työttömien, kaikki tähän työttömyyteen liittyvät asiat, vaikka ne myy kauheen huonosti. Ei ihmiset haluu lukee sellasista, ei ne välitä. Mutta me ollaan kuitenkin tehty paljon sellasia, koska se on vaan viidesosa Lapin ihmisistä, jotka on ilman palkkatyötä. Ei tämmöstä kategorista päätöstä oo tehty (positiivisesta uutisoinnista) mutta tämmöseen mä oon yllyttänyt että haetaan positiivinen kulma asioihin, ja mä esim. ite kolumneissa 90% käsittelen myönteisiä asioita. Eli kuitenkin lehti on myös lohduttaja ja toivonantaja. (Heikki Tuomi-Nikula, Lapin Kansa, 16.3.2000.)*

Tässä Lapin Kansa seuraa muiden näkemystä talous- ja työllisyyskirjoittelun suhteen. Lehtien ei pitänyt päätoimittajien mukaan osallistua 'laman lietsontaan' kirjoittamalla yksinomaan negatiivisesta kehityksestä.

Haastattelussa syntyi käsitys siitä, miksi työllisyyskirjoittelu oli muuttunut myös 1990-luvun aikana ESS:ssa:

> *Alussa me oltiin niinkuin tän inhimillisen kärsimyksen puolella uutisissa, ja se meni läpi lehden joka puolella, et kyllähän me ollaan ihmisiä kaikki ja kun jokaisen naapureita ja tuttavia ja jokaisen perheessäkin ihmisiä joutu työttömäks niin se oli niin kouriintuntuva muutos siihen kun kaikki oli menny hyvin ja rahaa sai pankeista ja nyt menetti asuntoja ja kaikkea, et me asetuttiin näitten ihmisten puolelle jolloinka yrittäjät katto että me suhtaudutaan heihin negatiivisesti. Sit me yritettiin jo ennen kun tää tuli tää varsinainen moite meille. (Jaakko Koskela, ESS, 15.3.2000.)*

Talousrakenteen tasolta lähtenyt kirjoittelu Ilkassa vaihtuu sekin inhimillisen ja yksittäisen työttömyyden ongelmista kirjoittamiseksi. Suhde työttömyyteen lähti lehdessä kollektiiviselta tasolta ja palautui siihen takaisin elpymisen jo lähdettyä vauhtiin. Etelä-Pohjanmaan ja sitä kautta myös Ilkan kuvaan alueesta vaikutti vahva kollektiivinen 'me'-henki, joka usein lähti rakenteelliselta tasolta, ei individualistiselta tasolta kuten vaikkapa Etelä-Suomen Sanomien tapauksessa.

> *Ensin lähestyimme työttömyyttä talousongelmana. Mutta sitten kun havaitsimme kuinka valtavaksi se nousee, niin sitten sitä ruvettiin käsittelemään inhimillisenä ongelmana ja tekemään tämmösiä positiivisia ja ymmärtäviä juttuja näistä työttömistä. Tästä oikein keskusteltiin, siinä oli jo sellainenkin juttu että suuri osa meidän tilaajista jäi työttömiksi ja me aateltiin, että he pysyisivät tilaajina, osa pysyi, osa ei. (Kari Hokkanen, Ilkka, 17.3.2000.)*

Ilkan suhde työttömyyteen rakentui myös selkeästi enemmän hallituspoliittisena ja aluepoliittisena kysymyksenä verrattuna muihin lehtiin, jossa näkökulmaa haetaan kulttuurisista strategioista ja pärjäämisen eetoksesta.

> *Kyllä me silloin kuvasimme niin synkkänä kun se oli jo poliittisistakin syistä mutta nyt kun tämä elpyminen on toteutunut, niin se ei ole suinkaan tapahtunut ongelmitta, niin tässä on nyt tietoisesti viimeisinä vuosina pyritty antamaan pikkuisen positiivisempi kuva asioista kuin ne to-*

dellisuudessa ovat. Ihan siksi, että se rohkaisisi jotain sellaista joka on ihan siinä rajalla että aloittaako yrityksen, et tuota kaikki tällaset uutiset, uuden yrityksen alkaminen, kaikki tällanen pannaan pikkusen leveämmällä kuin oikea uutisarvo olisi ja vastaavasti konkurssi ehkä pikkusen pienemmällä. Kaikki tietysti kerrotaan mutta kyllä meillä tällanen yleistavoite on. Se on annettu nimenomaan taloustoimitukselle, siellä pyritään tekemään tällaista positiivista yritysjournalismia ihan tietoisesti. (Kari Hokkanen, Ilkka, 17.3.2000.)

Karjalaisenkin sisällä työttömyys-teeman elinkaari oli mielenkiintoinen. Myös tässä lehdessä taloudellinen kriisi oli alkuun kansantalouden ja aluetalouden teema, eikä työttömyys saanut juurikaan kasvoja. Työttömyyden jatkuessa myös työttömiä ruvettiin seuramaan yksilöinä ja heidän selviämisstrategioitaan selvitettiin. Työttömyys sai kasvot myös Karjalaisen sivuilla.

Pahimpaan laman aikaan supistukset ja konkurssit olivat päivittäisiä, lama näkyi ilmoituspuolella nimismiehen ilmoituksina, pakkohuutokauppoina. Tätä oli, mutta kun se lama jatkui alkoi tulla juttuja mitä sille väelle tapahtui, joka on työttömänä, alkoi tulla massapitkäaikaistyöttömän ongelmat, työttömyysturvan muodot, onko pakko ottaa työtä vastaan, muuttopakko-kysymys on hankala. Ja siihen ollaan suhtauduttu kriittisesti, ei oo niin yksinkertaista lähteä kotiseudulta toiselle puolelle Suomee, kaikki irtautuu juuriltaan.

Sisällöllisesti lama nosti työttömyyden kaikkine ongelmineen selkeämmin esille yhteiskunnassa ja se toi myös palstatilaa. Työttömät halusivat pitää omaa pakinapalstaansa, joka toimikin hetken. Ilmeisesti se kuitenkin oli liiallinen ponnistus, koska kuihtui noin vuodessa. (Pekka Sitari, Karjalainen, 22.4.2000)

Suhteessa alueen työllisyyteen Karjalaisessa teeman 'väsymistä' oli nähtävissä jo vuosina 1992 ja 1993. Vuonna 1994 erityisesti Joensuun työttömyystilanne huononi ja Karjalaisen sivuilla reagoitiin nopeasti työttömyysteemalla. Työttömyysprosentti on silloin 24,3 %. Vuonna 1994 nousivat työttömyyden lisäksi esille muiden muassa EU, identiteetin ja ympäristön teemat ja teollisuuden tuotantokyky samoin kuin muissakin lehdissä.

Alueellinen identiteetti ja yhteisöllisyyden paluu

Alueellinen identiteetti oli yksi mielenkiintoisimmista laman aikaista kirjoittelua määrittävistä tekijöistä. Alueet, joiden alueellista identiteettiä tuotettiin journalistisessa aineistossa runsaasti, rakentuivat myös lamakannanottojen ja tulkintojen kautta enemmän kulttuurisiksi kokonaisuuksiksi. Historiasta, kulttuurisista stereotypioista ja alueelliseen kansankulttuuriin liittyvistä tarinoista tunnuttiin etsivän sekä selviytymismalleja että kadonnutta yhteisöllisyyttä turvattomaksi käyneessä arjessa. Aineisto, joka liittyi alueelliseen identiteettiin käsitteli joko alueen erityistä luonnetta (kulttuurista erityisyyttä, maantieteellistä asemaa tms.) tai alueen väestöä (tavat, historia, erityispiirteet tms.).

Alueellisen identiteetin dimensio kiteytyy pitkälti alueellisten sosiaalisten prosessien ja tapahtumien uutisoinnissa, jossa keskeisenä piirteenä on prosessien yhteisyyttä luova funktio. Kyse on sanomalehden sisäisestä alueaktivismista, erottautumisesta ja distinktioiden tekemisestä suhteessa muihin alueisiin ja alueiden väestöön. Alueelliseen identiteettiin ja yhteisömuodostukseen liittyvä aineisto on sikäli erikoista, että se puuttuu sellaisenaan valtakunnallisista välineistä (vrt. Helsingin Sanomat) mutta on olennainen osa maakuntalehtien aineistoa (esim. Moring 2000b)[10].

Maakuntalehtien luoma käsitys alueellisista yhteisöistä rakentuu lehdessä pitkälti sen mukaan, kuinka selvänä levikkialue tai maakunta jäsentyy. Esimerkiksi Etelä-Suomen Sanomien kohdalla uudenlaiset, lähinnä hallinnolliset järjestelyt ovat auttaneet myös alueen maantieteellistä hahmottamista lehdessä. Toiset maakunnat jäsentyvät jo historiallisesti selkeämmin sekä alueen asukkaiden että muun Suomen tietoisuudessa. Lehdet pyrkivätkin aktiivisesti tuottamaan paikkaan kuulumista kirjoittamalla paljon aineistoa, joka liittyy väestön ja alueen luonteeseen.

[10] Esimerkiksi Helsingin Sanomat tarjoaa identifikaatiota enemmänkin (pää)kaupunkilaisuuteen ja kaupunkikulttuurin erityispiirteisiin ja maakunnista kirjoittaminen on ulkokohtaista ja varovaista. (ks. Moring 2000c).

Esimerkiksi Lapin Kansan ja Ilkan aineistossa alueellisella identiteetillä oli merkitystä myös lamavuosien aikaan. Etelä-Suomen Sanomissa identiteettiin viitannut aineisto väheni suhteellisesti lamavuosien ajaksi, kuten kävi monelle muullekin alueellisen aineiston luokalle. Suhdetta lähialue- ja Eurooppa-dimensioon kuvaa hyvin se, että Ilkassa identiteettikirjoittelun lisääntyminen ja aktivoituminen tuntui edeltävän tai seuraavan juuri EU:sta käytävää keskustelua.

Etelä-Pohjanmaan identiteetti on lehden julkisuudessa rakentunut selkeä kokonaisuus sekä tuotannollisena että kulttuurisena kategoriana. Pohjalaiseen identiteettiin kuuluu vahva tietoisuus eteläpohjalaisen maiseman ja luonnon erityispiirteistä. Luonto jäsentyy maataloustuotannon kautta, jolloin riskeinä näyttäytyvät enemmänkin tulvat ja maatalouden tehostamiseen liittyvät toimet. Toisaalta myös EU:n maatalous- ja aluepolitiikasta syntyvät toimet herättivät keskustelua. Ilkkaa leimaa voimakas talonpoikaisuus osana alueen identiteettiä ja suhdetta ympäristöön. Identiteetistä kertova kirjoittelu voimistui huomattavasti poliittisen integraation seurauksena, jolloin sekä uhkia että myönteisiä piirteitä, yleisiä selviytymismahdollisuuksia käytiin läpi lehden sivuilla.

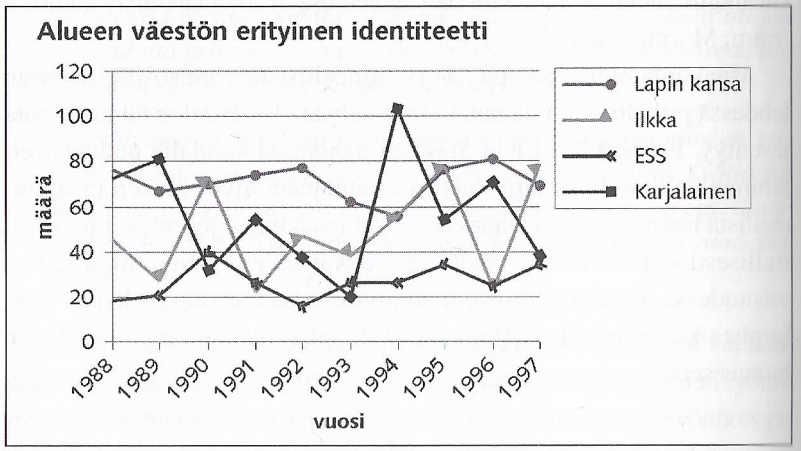

Kuvio 5. Tutkittujen lehtien alueellista identiteettiä kuvaava aineisto vuosina 1988–1997.

Karjalaisen levikkialueella asuvan väestön identiteettiin ja alueelliseen identiteettiin liittynyt keskustelu ja kirjoittaminen oli koko tutkimuskauden suhteellisen runsasta. Karjalaisen luonnetta tältä osin voisi tutkittavista lehdistä verrata parhaiten Ilkkaan. Käsitys alueesta ja alueen väestöstä on suhteellisen selkeästi jäsentynyt kokonaisuus. Sitä myös värittää alueellisista stereotypioista kumpuava käsitys siitä millaista on pohjoiskarjalaisuus ja alueellisen väestön luonteenlaatu (iloista, aitoa, herkkää, passiivista). Lehden aineistossa tätä symbolista varastoa myös käytettiin ahkeraan. Suhde maakunta-käsitteeseen oli myös hyvin yksiselitteinen:

> *Karjalainen oli kokoomuksen äänenkannattaja Suomen itsenäistymisestä aina 1990-luvulle. Irtaantumisesta oli keskusteltu jo vuosia, mutta vasta 1994 se tapahtui. Se on lähinnä näkynyt kenties heti aluksi puolueettomuuden eräänlaisena ylikorostumisena, joka nyt on tasaantunut. Nyt Karjalainen on lähinnä maakuntalehti myös linjaustensa mukaan. Se ei kuitenkaan tarkoita nurkkakuntaisuutta. (Pekka Sitari, Karjalainen, 22.4.2000.)*

Lapin Kansassa esiintynyt alueellinen identiteetti-teema oli tutkittavista lehdistä kaikkein laajin. Alkutuotannon ja siitä kirjoittamisen osuus viittaa lehden orgaanisesta solidaarisuudesta kumpuavaan arvopohjaan. Lehdessä kirjoitettiin alkutuotannosta huomattavasti sen suhteellista painoarvoa enemmän, vaikka itse elinkeinorakenteen kehitys näytti enemmänkin sektorin todellisen painoarvon vähentyneen. Lukijakunnalle pyrittiin lehden päätoimittajan sanoin rakentamaan lappilaista identiteettiä.

> *Mut kyllä tämä lappilaisen identiteetin rakentaminen on johtotähtiä tässä lehden tekemisessäkin, jossa niinkuin erityisesti pyritään vahvistamaan sitä käsitystä, että lappilainen on vähintään yhtä hyvä ihminen kuin muuallakin Suomessa asuva. Ja sen takia me poimitaan kaikki hyvät esimerkit menestyneistä lappilaisista maailmalla, ihan sen takia että ne on esimerkkeinä, että ei sitä tarvitse häivyttää sitä omaa taustaansa, kun maailmalle lähtee vaan olla aidosti ylpee siitä, että on täältä kotosin. (Heikki Tuomi-Nikula, Lapin Kansa, 16.3.2000.)*

Saamelaisten asiat saivat tilaa lehden sivuilla huomattavasti enemmän kuin saamelaisväestön määrä (noin 5000 henkilöä) antaisi olettaa. Tässä mielessä kyseessä oli enemmänkin kulttuuripoliittinen linjanveto, joka vaikutti lehden koko ilmeeseen. Pohjoinen–etelä-akselin painottuminen näkyi sekin tutkittavan aineiston tasolla selkeästi.

Etelä-Suomen Sanomien alueellista identiteettikirjoittelua voisi kuvata *poliittisen rajamaan*, "Väyrysen Suomi" -nimikkeen avulla. Läheisyys Helsinkiin ja pääkaupunkiseutuun tuottaa vaikutuksen, jota voitaisiin vaikka nimittää satelliitin asemasta aiheutuneeksi konfliktiksi – aluepoliittinen ulottuvuus usein ikään kuin 'sivuuttaa' alueen, koska se on liian lähellä.

> *Joo täs on, mä sanoisin et tästä alkaa Väyrysen Suomi, mä oon käyttäny semmoista, kun on ollut ulkomaisia ja helsinkiläisiäkin kaukaisia vieraita, et Suurmäen huipulta kun sieltä katsotaan ensin etelään niin sieltä on 100 km Helsinkiin. Kaikki kattoo et hirvee niin kaukana se on, ja sit mä pyöräytän 180 astetta ja sanon et tästä eteenpäin Suomea on 1000 km. Että tässä kulkee raja oli meillä sitte Eu äänestys Halosen äänestys tai joku muu, raja kulkee tässä mis tää alkaa, siis tää perinteisempi Suomi, tää maaseutu-Suomi. (Jaakko Koskela, ESS, 14.3.2000.)*

Etelä-Suomen Sanomat eroaa muista tutkittavista lehdistä 'maakunnallisuuden' asteessa ja määrittelyssä. Haastattelussa tuli selkeästi esiin se, mitä on maakunnallinen 'fanaattisuus', ja tällaisen maakunnallisuuden ero suhteessa Etelä-Suomen Sanomien linjaan.

> *Päijät-Häme on nuori maakunta ja syntynyt nimenomaan Etelä-Suomen Sanomien ympärille, kyl me ollaan koko ajan ajettu sitä samaa linjaa mutta me ei olla sillä tavalla oltu fanaatikkoja, et uutiset tulee ensin ja sit vasta mielipide, jos sitten muualla tulee tällanen maakunnan ääni niin siin on ehkä tällanen fanaattinen paino, että tämä järki, et siihen ei tuu mitään ihmeellistä maakunnan paatosta. (Jaakko Koskela, ESS, 14.3.2000.)*

Alueellisuus jäsentyikin enemmän taloudellisena kuin poliittisena ulottuvuutena. Tämä määritti myös hyvin lehden linjaa. Se näkyy myös alueellisesta identiteetistä kirjoittamisen voimistumisena tutkimuskauden loppua kohden. Taloudellisen elpymisen seurauksena myös kulttuuriselle dimensiolle tuli uutta tilaa.

Laman symbolinen topografia

Lama jäsentyi hyvin pitkälle sen mukaan miten vahvasti alueellinen identiteetti kietoutui alueen talousrakenteeseen, ja kuinka vahvana yhteisön muodostus toimi sanomalehden, alueen väestön ja taloudellisten toimijoiden kanssa. Luokittelu, lajittelut ja mallikuvat sanomalehtien kautta olivat yhtäältä kulttuurisen menneisyyden heijastumista nykypäivään ja toisaalta aluepoliittisen tilanteen kautta rakentuvia poliittisia näkökulmia. Alueiden välinen taloudellinen polarisaatio tuotettiin ja todennettiin aluevertailujen avulla, jotka jäsentyivät usein pohjoinen–etelä-dimensiossa, suhteessa keskukseen ja Helsinkiin, jossa alueen kehitysnäkymät kytkettiin ja kehystettiin esimerkiksi 'syrjäseutuja' tai 'maaseutua' puolustavaan ja elvyttävään retoriikkaan. Lehtien luoma 'alueellinen yhteisö' ja journalistisen agendan tuottama rytmi määrittyi alueellisten edellytysten mukaan siten, että myös 'aikamaisema' eli tulkinnat yhteisestä kansallisesta tulevaisuudesta vaihtelivat alueittain.

Tutkittaessa sanomalehden sisältöä suhteessa talouteen, on muistettava että journalismi on aina lehtitalouden näkökulmasta kustannuserä. Tästä yksinkertaisesta syystä lehtitalot eivät laman alettua ensimmäisenä pohtineet mahdollisia teksteihin ja journalistiseen aineistoon liittyviä merkitysrakenteita, etenkin kun sivuja jouduttiin vähentämään. Tilaus ja ilmoitustuloja tarvittiin toimittajien palkkojen ja muiden toimituskulujen kattamiseen, ja voittoakin piti tehdä. (Tommila ja Salokangas 1998, 317). Suomessa alueelliset valtalehdet kasvoivat aina 1980-luvun kasinotalouden huippukauteen, kunnes 1990-luvun lama lopetti kasvun. Sanomalehtien tulot vähenivät sekä laman että mainosmarkkinoista käydyn kilpailun vuoksi. Koska rahaa oli vähemmän se tarkoitti vähemmän ja halvemmalla tehtyä toimituksellista sisältöä ja kuukausipalkkaisten toimittajien määrän vähentämistä useissa lehdissä.

Maakunnallinen lehti on silti journalistisena, sosiaalisena ja myös aluepoliittisena koneistona säilyttänyt asemansa alueen tulkinnallisten

kehysten antajana. Laman aikana maakunnalliset lehdet myös toteuttivat erittäin aktiivisesti tätä tehtävää. Journalistinen aineisto on siten osa representaation politiikkaa. Erilaiset territoriot, rajat, maisemat sekä niiden representaatiot ovat poliittisesti määrittyneitä ilmiöitä, joiden kautta yhteiskunnan poliittinen vallankäyttö realisoituu. Missä on valta representoida siellä on myös representaation politiikkaa (Hall 1999).

Tätä prosessia kuvaa *'merkitystalouden'* käsite, joka pyrkii yhdistämään kulttuurisen, taloudellisen ja poliittisen ulottuvuuden sanomalehtien toiminnassa. Lehden 'merkitystalous' eli kulttuurisen vaihdannan dialektiikka syntyy yleisen maakunnallisen viitekehyksen tasolla, kun poliittisen, kulttuurisen, alueellisen ja aluetaloudellisen kerroksen merkitykset kiteytyvät ja 'valuvat' osaksi arjen käsitteellistämistä. Lehden omien näkökulmien viitekehys eli merkitystalouden viitekehys määrittää siten ajan ja paikan suhteen sitä kulttuuris-poliittista suhdejärjestelmää, jonka kautta lehdessä rakennetaan käsitystä maakunnasta ja alueesta. Lehtien uutisointiin vaikuttavat poliittiset sympatiat, aluepoliittiset toimet ja alueen taloudellinen kehitys.

Mikäli lehtien sisältöjä, puheavaruuksia, tarkastellaan alueita erottavien tekijöiden kautta, nousee juuri symbolisten rajantekojen kautta tapahtuva profiloituminen selvästi esille. Seuraavassa alueiden uutisagendan sisältöä summaavassa matriisissa tarkastellaan tulkinnan kehyksiä neljällä dimensiolla. Nämä ovat 1) *alue poliittisena* kokonaisuutena, 2) *alue taloudellisena* kokonaisuutena, 3) *alue alueellisena* kokonaisuutena, 4) *alue kulttuurisena* kokonaisuutena. Näiden puheavaruuksien perusteella luonnehdin lopuksi 5) *alueiden merkitystalouden* kerrosta.

Neljää tutkittavaa lehteä yhdisti selkeä tietoisuus omasta vahvasta alueellisesta roolistaan ja toisaalta tämän roolin sidoksesta alueen talouteen ja tulevaisuuteen. Kaikkia lehtiä leimasi voimakas porvarillinen perusvire, jossa aluepoliittinen ulottuvuus oli hallitseva. Lehtien refleksiostrategiat suhteessa keskukseen ja poliittiseen päätöksentekojärjestelmään vaihtelivat sen sijaan maantieteellisestä sijainnista riippuen. Esimerkiksi Karjalaisen kirjoittelua leimasi suhteellinen passiivisuus poliittisissa ja ideologisissa kannanotoissa, jotka nojasivat kulttuurisesti hyvinkin traditionaalisiin ja orgaanisiin yhteisöarvoihin. Lapin Kan-

Taulukko 3. Alueellisten sanomalehtien uutisagendan profiilit ja laman aikaisen julkisuuden muodostuminen.

	Etelä ESS	**Länsi Ilkka**	**Itä Karjalainen**	**Pohjoinen Lapin Kansa**
Poliittinen kerros	Liberaali, porvarillinen, alueen yrittäjyyttä tukeva. Raja Lahden seudulla "Väyrysen Suomen" ja Etelä-Suomen välillä. Positiivinen suhtautuminen EU:iin. Asukkaita kuvaavat piirteet; urbaanisuus, itsetietoisuus, eteläsuomalaisuus.	Keskustalainen maataloutta tukeva, kriittinen suhde EU:iin, voimakas ja aluepoliittinen rooli. Konfliktit suhteessa hallituskokoonpanoihin.	Porvarillinen, aluepoliittinen dimensio ei ole konfliktihakuinen. Positiivinen suhteessa EU:iin, passiivisuus suhteessa poliittisen hallituskokoonpanoon.	Porvarillinen, aluepoliittinen, taloudellinen ja kulttuurinen regionalismi ja separatismi. Positiivinen suhteessa EU:iin. Alueen taloudellinen riisto, alueen hyväksikäyttö keskeisellä sijalla.
Aluetaloudellinen kerros	Pientä–keskisuurta teollisuutta, herkkä viennin heilahteluille. Historiallinen vauraus, työllisyys; Shokki suurempi työttömyyden aiheuttaman alueen alasajon kautta.	Pienyrittäjyys, suhteellinen vauraus ja talonpoikaisuus.	'Kehitysalue', rajan läheisyys, visio mahdollisuudesta logistiseen rooliin; Alueen matkailullinen rooli kehittymässä.	Valtion ja alueen intressit vastakkain. Keskeisiä prosesseja: Natura-ohjelma, Vuotos ja Metsähallituksen rooli. Alueen merkitys matkailukohteena kansainvälisesti huomionarvoinen.
Alueellinen kerros	Alueellisuus rakentuu kulkureittien ja maantieteellisen aseman yhtälönä; Suhde Helsinkiin ongelmallinen. Urbaani ja maaseutu kohtaavat; Lahden määräävyys; vehmaus.	Alueellisuus rakentuu vahvalle tietoisuudelle maakunnasta; kyläyhteisöt ja kylätoiminta. Etelä-pohjalaisuus, maatalousvaltaisuus; ruoka-aitta-rooli keskeisiä	Alueellisuus rakentuu vahvalle omakuvalle. Karjalaisuus selkeä symbolinen kategoria Kehittymättömyys, muuttoliike, autioituvat kylät, kylätoiminta, väestön vanheneminen ja suhde rajantakaiseen Karjalaan keskeisiä	Alueellisuus rakentuu pohjoinen–etelä jaolle. Jako emotionaalinen ja latautunut; vahvempi suhde kulttuurisesti naapurivaltioihin Norjaan ja Ruotsiin. Pohjoinen ulottuvuus keskeinen.
Kulttuurinen kerros	Luonnon merkitys ei niin suuri. Yliopiston puute ja aluetta karakterisoivien tunnusmerkkien puute ongelmallisia. Teemat: Liikenne, verkottuminen, saastuminen, rikollisuus, järjestysvalta ja veteraanit.	Luonto; lakeudet ja tulvat. Mentaliteetti: Yritteliäisyys, isänmaallisuus, jäyhyys, ylpeys ja uho.Teemat: Omillaan pärjääminen, musiikki (Viulu-Pohjanmaa), urheilu ja rakentaminen.	Luonto; erityisesti vaarat, järvet ja metsät. Asukkaiden mentaliteetti: Iloisuus, vilkkaus; erifeerisyys, jurous ja kateus. Idän ja lännen rajamaa. Teemat: Kansanterveyden seuranta, sotilaat, sota, rajan läheisyys, veteraanit, maanpuolustus, pitkäaikaistyöttömyys.	Luonto; esteettinen rooli voimakas, erityisesti tunturit, porot, karuus, toisaalta kylmyys, pimeys. Erottelua suhteessa etelän ja pohjoisen ihmisiin. Identiteetin rakennustyö itsetuntomielessä; sitkeys, ylpeys, vähään tyytyminen, välittömyys. Teemat: Pohjoisen ja etelän erot.

sa jakoi Suomen poliittisin perustein maantieteellisesti kahteen – etelään ja pohjoiseen. Etelää leimasi usein ymmärtämättömyys Lapin ja 'pohjoisen ihmisen' asioista. Ilkan kohdalla oli olemassa maaseutu-Suomi, josta lehti ponnisti, ja joka on hyvin politisoitunut. Etelä-Suomen Sanomien urbaanista kaupunki-Suomen näkökulmasta suurimmat riskit ja puutteet olivat yliopiston puute sekä tutkimus- ja yritystoiminnan yhteistyön vähyys.

Aluetaloudellinen kerros rakentuu alueiden sijainnista liikenneväylien varrella, ja toisaalta verkottuneisuuden asteesta. Voimakkaimmin aluetaloudellista sfääriä kuitenkin värittävät alueen perinteiset peruselinkeinot. Alueellisuuden sfääri oli latautunut tutkittavissa lehdissä kulttuurisesti. Maakunnan käsitteeseen liittyy yhä vahvoja emootioita, joiden kautta asioita juttu- ja otsikkotasolla käsitellään.

Kulttuurinen kerros profiloi voimakkaimmin alueellista tietoisuutta ja identiteettiä. Käsitys alueen ja ympäröivän luonnon erityisyydestä, kansallismaisemien merkityksessä alueen väestön luonteenpiirteisiin vaikuttavana tekijänä oli eräs topeliaanisia mielikuvia ylläpitävä viitekehys. Kulttuuriseen kerrokseen suodattuvat myös ne teemat ja asiat, jotka nousivat määrittämään aluetta isompina normatiivisina kokonaisuuksia. Tällaisia olivat vaikka ESS:n keskittyminen juuri järjestysvallan, rikollisuuden tai Lahden kaupungin asioiden seurantaan tai Ilkan keskittyminen tuottavan maataloustoiminnan ja modernin 'talonpoikaisuuden' teemoihin.

Jokaista uutisagendan kerrosta leimaa kuitenkin kaksi relativistista, aluetta konstruoivaa tendenssiä. *Ensiksikin* alue ja paikka rakentuvat maantieteellisistä sosiaalisista suhteista ja näitä suhteita koskevista osin historiallisista muodostumista ja narraatioista. Näissä suhteissa muotoillaan sosiaalisia ja kollektiivisia identiteettejä ja näiden identiteettien representaatioita. Jokainen lehti osallistuu tähän prosessiin. *Toiseksi* suhde alueellisuuteen on relativistinen. Aluetta rakennetaan ja kuvataan aina jostain näkökulmasta. Siinä mielessä alueilla ja paikoilla ei ole riippumatonta olemassaoloa, ne eivät ole todellisuudessa 'tuolla jossain' odottamassa journalistista koneistoa selvärajaisina kuvaamisen objekteina. Niinpä niitä voi katsoa useasta näkökulmasta ja saada osittain erilaisenkin kuvan. Alueellisuus journalismin sisältönä onkin osa kulttuurista ja sosiaalista puhuntaa enemmänkin kuin numeroita. Siten alue on sekä prosessi (myös sanomalehdessä) että tämän prosessin tuote (Harvey 1989; Lefebvre 1991).

Merkitystalous on kaikkia edellisiä kerroksia syntetisoiva ulottuvuus, jonka kautta kokonaisuuksia ohjaavat näkökulmat ja tulkinnat syntyvät. Merkitystalouden kerros on uutisagendasta suodattuvaa ja alueiden tunnusmerkkejä ylläpitävää rakennemuodostelmaa seuraava kerros; ikään kuin syvemmällä uutisagendaa määrittävä historiallinen viitekehys. Näiden vastakohtaparien avulla myös lamatarinat loivat alueille ominaiset viitekehykset.

Etelä-Suomen Sanomien diskursiivista maisemaa muokkasi toisaalta poliittiseksi mielletty raja perinteisen maaseutu-Suomen ja eteläisen, kaupungistuvan ja keskittyvän Suomen välillä. Merkitykset keskittyivät turvallisuuteen, järjestykseen, liikenteeseen, ympäristöä ja elämäntapaa vaaniviin riskeihin. Retoriikka ja lukijoiden puhuttelu rakentui individualismin, liberalismin ja kaupunkilaisuuden kautta. Maaseutu ei juurikaan määrittänyt lehden suhdetta lukijoihinsa.

Ilkan suhde ympäristöönsä oli talonpoikainen, itsellisyyteen ja aktiivisuuteen (myös mielipidekirjoitusten ja pääkirjoitusten kannanotoissa) nojaava. Ilkan maakunnallisessa julkisuudessa länsisuomalainen, aktiivinen yrittäjyyteen liittyvä ihmiskuva sulautui toisaalta vauraan talonpojan (historialliseen) esiintymiseen. Tämä voidaan havaita ainakin poliittisten tapahtumien alla ja vaalien lähestyessä. Maakunnan väestö on kollektiivinen '*me*', sillä eteläpohjalaisuus on selkeä kategoria, jota py-

Taulukko 4. Merkitystalouden kerros.

	Etelä ESS	**Länsi Ilkka**	**Itä Karjalainen**	**Pohjoinen Lapin Kansa**
Merkitystalouden kerros	Vieraantuminen; urbanismi vs. maatalous; välialueen maantieteellinen ambivalenssi; retoriikka individualistinen, riskeihin keskittynyt; liberalistinen.	Talonpoikaisuudelle rakentuva suhde alueeseen; luonnon käyttäminen; itsellisyys vs. riippuvaisuus, läntinen vs. itäinen, me-retoriikka.	Periferia vs. keskus; syrjäytyminen; raja ja sota; menneisyys vs. nykyisyys; luonto kansallismaisemina; kehitysalue-retoriikka; itäinen vs. läntinen.	Ambivalenssi suhteessa 'alueeseen' – alkuperäisyys vs. turismi; eksotiikka vs. arki; syrjäisyys ja asutusrakenteen hajanaisuus; etelä vs. pohjoinen; matkailuretoriikka.

ritään jatkuvasti täyttämään positiivilla määreillä.

Karjalaisen alueellista maisemaa ohjaavat syvemmälti toisaalta rajan läheisyys, ja osin tämän rajan poliittisesta luonteesta johtuen, myös perifeerisyys. Rajasta ja menneisyydestä johtuen Karjalaisen sivuilla vaikutti vielä paljon historia, yhteinen menneisyys. Tämä tuli esille sotamuistoina, ammattisotilaiden ja veteraanien esiintymisenä useasti lehden palstoilla. Rajantakainen Karjala ja Neuvostoliitolle menetetyt alueet olivat yhä voimakkaasti läsnä lehden maantieteessä. Tämä näkyi erilaisten yhteistyö- ja avunantohankkeiden seuraamisena ja pyrkimyksenä rajantakaisen Karjalan taloudellinen tukeminen. Alueellisesti ja aluepoliittisestikin oman alueen reflektointi suhteessa kansalliseen kiteytyi *'kehitysaluetoriikkaan'* – kysymyksiin siitä kuka ja miten aluetta voitaisiin auttaa.

Lapin Kansan kohdalla Suomi näyttäytyi kahtena, etelänä ja pohjoisena. Pohjoinen dimensio ei ole kuitenkaan ainoastaan maantieteellinen positio. Siihen liittyy käsitys elämäntavasta, karuista elinolosuhteista ja alueen erityislaatuisuudesta. Yhtenä Suomen kansainvälisesti tunnetuimpana alueena Lapissa ovat myös vastakkain turismin ja perinteisten elinkeinojen suhde. Ajatus Euroopan viimeisistä erämaista ei välttämättä tuota sellaista aluepolitiikkaa, joka saisi väestön pysymään alueella. Toisaalta lehden sivuilla kierrätettiin myös monia saamelaisuuteen, poroihin yms. arktiseen elämiseen liittyviä stereotyyppisiäkin kuvia, osana laajempaa *'matkailuretoriikkaa'*. Ambivalenssin tuottaakin pelko siitä, että pohjoisen elämäntapa ei voi säilyä ainoastaan yhden suhdanneherkän toimialan, turismin, varassa.

Talouskriisi sai näin alueellisissa konteksteissa erilaisen merkityksen. Se sijoittui alueellisen lehden maisemaan, joka on rakentunut vuosikymmenien saatossa alueen väestön, elinkeinorakenteen ja valtiosuhteen yhteisvaikutuksesta. Esimerkiksi Lapin Kansassa talouskriisi sai kirjoittelussa kaksi suuntaa: yksi oli valtion kassakriisi, joka näkyi Lapissa voimakkaasti, toinen oli yleiseen BKT:n laskuun liittynyt trendi, josta seurasi turismin väheneminen. Kasinotalous kalliiden lomahotellien konkurssien ja toisaalta valtion kassakriisi vähentyvien julkisten varojen muodossa näkyivät juuri siksi selvimmin Lapin Kansan journalistisessa maisemassa.

Tutkittavat lehdet mieltävät itsensä aluepoliittisina toimijoina, ainakin pääkirjoitustasolla. Usein haastatteluissa tuli ilmi se, että linja ainakin jollain tavoin tihkuu itse uutiskoneistoon, vaikka päivittäisessä uutistyössä linjakysymykset luonnollisesti eivät määritä uutisaiheita. Regionalismi on yksi selkeä ja keskeinen osa maakunnallisen lehdistön journalistista ulottuvuutta. Polarisaatiosta kirjoittaminen sekä myös konfliktihakuinen uutisointi suhteessa valtioon oli erityispiirre, joka voidaan havaita varsinkin kuntataloutta ja valtion aluetukia koskevassa kirjoittelussa. Alueiden ja maakuntien välinen alueellinen polarisaatio tuotetaan ja todennetaan aluevertailujen avulla, jotka jäsentyvät usein pohjoinen–etelä-akselilla (suhteessa keskukseen – Helsinki), jossa alueen kehitysnäkymät kytketään ja kehystetään muun muassa 'syrjäseutuja' puolustavaan ja elvyttävään retoriikkaan. Lehden luoma 'kuvitteellisen alueellinen yhteisö' ja journalistisen agendan tuottama rytmi määrittyy siten, että tulkinnat yhteisestä tulevaisuudesta kansallisella tasolla vaihtelevat nekin alueittain.

Yhteisö- ja arvorakenne määrittyy lehdissä alueellisena suhdejärjestelmänä enemmänkin kuin selkeänä joukkona normeja, käsityksiä tai sääntöjä. Yhteisön sisällä arvoiksi määritellään yhtäältä parhaat taloudelliset kilpailuvaltit, toisaalta myös selkeimmät kulttuuriset erityispiirteet. Nämä määritellään usein suhteessa kansalliseen kokonaisuuteen. Yhteisö- ja arvorakenne määrittyy alueen *merkitystaloudesta,* johon suodattuvat poliittinen, alueellinen, kulttuurinen ja aluetaloudellinen kerrostuma. Merkitysten ja tulkinnan talous tutkittavissa lehdissä rakentui kuitenkin yhä traditionaalisista valtion ja alueiden hierarkiaan liittyvistä rakenteista. Tällaisia ovat usein perinteisten elinkeinojen turvaaminen suhteessa muihin toimialoihin, tai historiallinen kansallisuus alueellisuuden määrittäjänä suhteessa vaikkapa kansainväliseen, vertikaaliseen verkottumiseen.

Laman maantiede ja median merkitystalous

Lamasta tuli teema, kun se puhkesi ja alkoi näkyä. Ilmeisesti menimme me toimittajatkin siihen retkuun, että emme nähneet vaaran merkkejä 1980-luvuin loppupuolella vaikka talous kuumenikin. Itse asiassa me saatoimme jopa lietsoa tilannetta. Lama näkyi jutuissa. Teimme

monia juttuja ja kirjoitimme jatkuvasti pääkirjoituksia ja kolumneja. Yritimme pitkään korvata sanaa lama sanalla taantuma pitääksemme toiveita yllä. (Pekka Sitari, Karjalainen, 22.4.2000.)

Lamaa alueellisena muuttujana voi jälkeenpäin tarkastella tapauksena, josta voisi konstruoida yhteiskuntatieteelle harvinaisen lamalaboratorion. Se on toki ollut kriisi myös kansalliselle itsetunnolle, kun kansa pitkään jatkuneen vaurastumisen ja nousujohteisen kehityksen jälkeen painettiin polvilleen. Alueelliseen problematiikkaan liittyy se mielenkiintoinen piirre, että vaikka talouden kokonaistuotanto ja työllisyys elpyivät, pysyivät alueiden erot silti samana tai jopa kasvoivat tutkimuskauden aikana. Yleisesti ottaen talouden nousukausi vähentää alueellisia eroja, ainakin aktiivisen aluepolitiikan kautta. Osittain valtion toimesta ja harjoitetun aluepolitiikan vuoksi näin ei 1990-luvulla Suomessa entiseen tapaan käynyt (esim. Böckermann 1998.)

Suomalaiseen kulttuuriin kuuluu tietty määrä hierarkioita, jotka esitetään julkisuudessa dikotomisina pareina. Yksi tällainen dikotomia rakentuu usein kaupunkilaisuuden ja maalaisuuden välille (myös esim. etelä–pohjoinen, yksilö–yhteisö) (esim. Moring 2000a; 2000b). Kaupunkilaisidentiteetti eroaa maaseutuidentiteetistä – ja usein niillä on myös erilainen arvo ja arvostus, joka tulee esille kulttuurisissa hierarkioissa. Kyseessä on identiteettipolitiikan osa-alue, jossa taistelevat yhtäältä alueellisiin yhteisöihin kuuluvat diskursiiviset traditiot paikallisuudesta ja suomalaisuudesta, toisaalta myös paikasta irronneet diskursiiviset rakenteet (esim. valtion aluepoliittiset toimenpiteet, joita alueilla harjoitetaan).

Tutkituissa lehdissä näitä maaseutuidentiteettiin liittyviä asioita käsiteltiin oikeastaan kahden eri tradition kautta. Yksi liittyy kulttuuriseen maaseudun ja maaseutuelinkeinojen säilyttämiseen, niin sanottuun alkuperäiseen suomalaisuuteen, kansakunnan kulttuuriseen 'ytimeen' liitettyihin arvoihin. Toinen maaseutuidentiteetin ulottuvuus liittyy aluepoliittiseen demokratiaan ja sitä sivuaviin argumentteihin. Tällaisia argumentteja voisivat olla vaikkapa, että valtion on taattava kaikille asuinpaikasta riippumatta mahdollisuus elää verovaroin maksettujen

palvelujen ulottuvilla. Tai, että tiettyjen alueiden väestölle on taattava mahdollisuus harjoittaa metsä- tai maatalouteen liittyvää elinkeinoa, jolla on (historiallinen) arvo sinänsä. Tällaisissa argumenteissa alueellinen erityisyys ja identiteetti rakennetaan samaan aikaan sekä poliittisesti että traditionaalisesti.

Maaseutuidentiteettiin liittyvät asiat aktivoituivat laman aikana, kun aluepolitiikkaa rakenteistettiin uudestaan valtion tasolla. Maakunnallinen lehdistö toimi taloudellisen, kulttuurisen ja poliittisen rakenteen välimaastossa pyrkien suodattamaan ajalle olennaisimman kerroksen esiin. Päällimmäinen uutisoinnin kerros saattaa ajoittain olla taloudellinen, vaalien aikaan poliittinen – ja tietyissä murtumakohdissa hyvinkin kulttuurinen ja symbolinen. Näistä kaikista kerroksista rakentui alueelle olennainen 'identiteetti'. Juuri nyt alueellisen identiteetin käsitteellä on kulttuurista painoarvoa myös eurooppalaisessa kontekstissa. Painoarvon pysyvyys riippuu kuitenkin niistä tekijöistä, jotka määräytyvät sen mukaan, kuinka paljon alueellisella autonomialla saavutetaan taloudellista hyötyä kansallisesti ja lopulta Euroopan tasolla.

Maakunnallinen lehdistö ottaa usein vahvasti kantaa vaikkapa maakunnan, tiettyjen elinkeinojen tai maaseudun kulttuuristen piirteiden säilymisen puolesta. Tulkinnan politiikkaa ohjaa toisaalta halu nojata perinteisiin arvoihin ja stereotypioihin (juuriin, kotimaahan, historian symbolisiin tapahtumiin, paikkaan, alueeseen) eli alueelliseen identiteettiin sen laajassa merkityksessä. Toisaalta *paikallistamisen politiikkaan* liittyy halu järjestää ympäröivä tila uudelleen osana laajempaa globaalia talouden ympäristöä. Useimmiten vastakkain silloin asettuvat monet vastinparit. Tällaisia vastinpareja ovat itä ja länsi, suomalaisuus ja eurooppalaisuus, kaupunki ja maaseutu, valtiokansalaisuus ja paikallisuus. Symbolinen yhteisöllisyys on yhä eriytyneempää eri alueilla ja tätä paikallistamisen politiikkaa avaamalla löytyy yhä useampia mikrotason Suomia.

Kollektiivinen muisti ja kulttuurin symbolivarasto eivät uusiudu uutispäivän aika, ne eivät muutu täydellisesti edes taloudellisen rakennemuutoksen seurauksena. Niinpä käsityksessä, joka koskee alueellisuutta – suomalaisten puhetta suomalaisuudesta – on välttämättä viive. Kun alueellista identiteettiä tarkastellaan ajan, tradition ja tiedonvälityksen

uusintamisfunktion kautta, lähtee paikallisuuden ja alueellisuuden hahmottaminen yksilöiden, perheiden, paikkakuntien ja instituutioiden tuottamien tekstien purkamisesta Suomessa. Tämä Suomi rakentuu profiililtaan erilaisista alueista, joiden poliittiset, sosiaaliset, taloudelliset ja myös merkitysten tasolla syntyvät kollektiiviset 'tunteiden rakenteet' eroavat toisistaan.

Menneisyyden, mutta myös nykyisyyden, tutkiminen on näiden symboliseen maantieteeseen painettujen jälkien seuraamista ja pyrkimystä ymmärtää, miten alueet, historialliset maakunnat ja paikat muuttuvat. Millainen ympäristö ja maisema ovat olleet? Miksi 'paikan, alueen ja identiteetin' ilmaukset ovat sellaisia kuin ovat? Ainoastaan tällä tavoin voidaan oppia ymmärtämään miten yhteisöt viestivät tänään, ja myös millaisia uudenlaisia ongelmia alueellinen liikkuvuus ja siihen liittyvä uudelleen juurtumisen prosessi saavat aikaan.

'Alueiden Eurooppa' ei rakennu ainoastaan talousmaantieteestä tai kansallisvaltioiden poliittisesta maantieteestä. Alueiden Eurooppa, kuten myös Suomi, rakentuu merkitysten ja tunnerakenteiden alueellisista profiileista, joilla on suora yhteys talouteen, politiikkaan ja valtaan. Välittävänä rakenteena tässä toimii median ylläpitämä merkitystalouden prosessi. Tämän välittävän prosessin sisällä historia, traditiot, ideologia ja käsitykset taloudellisista arvoista liittyvät tulevaisuuden ennusteisiin ja utopioihin. Ne näkökulmat, puheenaiheet ja ajatukset, jotka nousevat pinnalle tässä prosessissa, käyvät ensin läpi symbolisen merkitysten markkinamekanismin. Tätä yhteyttä ei kannata väheksyä, koska siinä rakentuvat myös uudenlaiset kollektiiviset identiteetit, ja myös se mitä yhteisöllisyydestä on enää traditionaalisessa mielessä jäljellä.

Lähteet

Aalto, Eeva-Liisa (1985). Paikallislehdistön alkutaival. Teoksessa Tommila ym. (toim.) Suomen lehdistön historia 4. Kuopio: Kustannuskiila.

Allen, John, Doreen Massey ja Allen Cochrane (toim.) (1998). Rethinking the Region. London: Routledge.

Appadurai, Arjun (1996). Modernity at Large. Cultural Dimension and Globalization. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Böckerman, Pauli (1998). Alueet työttömyyden kurimuksessa. Vammala: Kunnallisalan kehittämissäätiö.

Cardy, Hélene (1997). Construire l'identité régionale. Paris: L'Harmattan.

Halmeenmäki, Tuomo ja Seppänen, Susanna (1995). Suomipalapeli. Maakunnat ja suuralueet alueiden Euroopassa. Helsinki: Tilastokeskus.

Hall, Stuart (1999). Identiteetti. Suom. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.

Harvey, David (1986). The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change. Oxford: Blackwell.

Hujanen, Jaana (2000). Journalismin maakunnallisuus. Alueellisuuden rakentuminen maakuntalehtien teksteissä ja tekijöiden puheessa. Väitöskirja. Viestintätieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä : Jyväskylä University Printing House.

Hägglund, Tor-Björn (1991). Tuonelan eteisessä. Psykoanalyyttinen tutkimus ihmisen luovuudesta ja suojautumiskeinoista kuoleman edessä. Oulu: Pohjoinen.

Hänninen, Sakari (1998). Kamppailu identiteetistä. Teoksessa Sakari Hänninen (toim.) Missä on tässä? Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 18, Jyväskylän yliopisto. Saarijärvi: Gummerus.

Jankowski, Nick ja Prehn, Ole (toim.) (2000). Community Media in the Information Age: Perspectives, Findings and Policy. Cresskill, NJ: Hampton Press.

Joukkoviestimet (2000). Kulttuuri ja viestintä 2000:1. Helsinki: Tilastokeskus.

Julkunen, Raija (1998). Sosiologisia näkökulmia sanomalehtien levikin laskuun. Mediainstituutin uutisia 2.8.1998. http://media.jyu.fi/uutiset/. Jyväskylän yliopisto.

Kajanoja, Jouko ja Jussi Simpura (toim.) (2000). Sosiaalinen pääoma: globaaleja ja paikallisia näkökulmia. Raportteja 252. Helsinki: Stakes.

Knuuttila, Simo ja Anssi Paasi (1995). Tila, kulttuuri ja mentaliteetti. Maantieteen ja antropologian yhteyksiä etsimässä. Teoksessa Katajala, Kimmo (toim.) Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa. Helsinki: SKS.

Larsson, Larsåke (1998). Nyheter i samspel. Studier i kommunjournalistik. Akademisk Avhandling. Institutuionen för journalistik och masskommunikation. Göteborg: Göteborgs Universitet.

Lefebvre, Henri (1991). The Production of Space. Oxford: Blackwell Publishers.

Lundby, Knut ja Skogerbø, Eli (1988). Medieutvikling, kultur og regional identitet. Rapport 1/1988. Institutt for medier og kommunikasjon. Oslo: Universitet i Oslo.

Loikkanen, Heikki ja Saari, Juho (toim.) (2000). Suomalaisen sosiaalipolitiikan alueellinen rakenne. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.

Löyttyniemi, Veikko (1997). 1990-luvun talouslaman vaikutus Suomen sanomalehdistöön. Teoksessa. Hietala, M., Oikarinen, J. ja Virtala H. (toim.) Arvot, analyysi, tulkinta. Helsinki: SHS.

Manni, Essi ja Seppänen, Susanna (1996). Suomipalapeli. Suomen alueiden kansainvälistyminen. Helsinki: Tilastokeskus.

Meyrowitz, Joshua (1985). No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behaviour. New York: Oxford University Press.

Miettinen, Jorma (1980). Sanomalehtien lukeminen. Viestintätutkimuksen seuran julkaisuja no. 2. Espoo: Weilin&Göös.
Mervola, Pekka (1998). Suomalaiset ovat sanomalehtien lukijakansaa. Teoksessa Touko Perko ja Raimo Salokangas (toim.) Kymmenen kysymystä journalismista. Jyväskylä: Atena.
Morley, David ja Robins, Kevin (1995). Spaces of Identity. Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries. London: Routledge.
Moring, Inka (2000a). Scales of Space, Place and Money. Discursive Landscapes of Regional Inertia, Identity and Economical Change. Nordicom Review. Special Issue. 2/2000. Göteborg: Nordicom.
Moring, Inka (2000b). Heimojen maa. Paikallistamisen politiikka ja teksti. Teoksessa Helena Tapper (toim.) Me median maisemissa. Reflektioita identiteettiin ja mediaan. Helsinki: Palmenia.
Moring, Inka (2000c). Kotimaani ompi... Kotimaa, suomalaisuus ja alueelliset hierarkiat. Tiedotustutkimus 1/2000. Journalismikritiikin vuosikirja. Tampere: Journalismin tutkimusyksikkö.
Moring, Inka (2000d). Median maantiede. Talouskriisi ja sanomalehti alueellisessa kontekstissa. Lisensiaatintyö. Viestinnän laitos, Helsingin yliopisto.
Nurmio, Aarne (1998). Mahdollisuuksien aika: Suomi uudessa Pohjois-Euroopassa. Helsinki: Sitra.
Nordrefo (1982). Kultur och medier i regional utvekling. Borgå: Nordiska Institutet för regionalpolitisk forskning.
Orjala, Jaana (1995). Omaksi ja maakunnan hyväksi. Alueellisten ykköslehtien levikkialuetta yhdistävä ja puolustava sisältö. Lisensiaatintutkimus. Viestintätieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto.
Okko, Paavo ym. (1998). Globalisaatio ja aluerakenteen muutos. Sitra 177. Helsinki.
Paasi, Anssi (1986). Neljä maakuntaa. Maantieteellinen tutkimus aluetietoisuuden kehittymisestä. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, No. 8. Joensuu: Joensuun yliopisto.
Paasi, Anssi (1998) Koulutus kansallisena projektina. "Me" ja "muut" suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa. Teoksessa Alasuutari, P. ja Ruuska, P. (toim.). Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti. Tampere: Vastapaino.
Paasi, Anssi (1999). Läänejä ja kulttuurialueita. Teoksessa John Westerholm ja Pauliina Raento (toim.) Suomen kartasto. Suomen maantieteellinen seura ry. Helsinki: WSOY.
Peltola, O. (1997). Talous kasvaa lisääntyvätkö työpaikat? Aluetaloudellinen näkökulma. Länsi-Suomen taloudellinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 70.
Prehn, Ole ja Jauert, Per (1995). Lokalradio og lokal-tv. Nu og i fremtiden. København: Kulturministeriet.
Prehn, Ole ja Jauert, Per (1999). Kampen om provinsen. Tv 2 og de regionale stationer. Paper presenterad i 14. nordiske konferens för medie- och kommunikationsforskning, Kungälv, Sweden.
Relph. E. (1976). Place and placelessness. London: Pion Limited.
Reimer, Bo (1994). The most common practices on mass media use in late modernity. Göteborg: Göteborgs universitet.
Ruuska, Pekka (1998). Mennyt tulevaisuutena. Teoksessa Alasuutari, P. ja Ruuska, P. (toim.) Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti. Tampere: Vastapaino.
Urry, John (2000). Sociology beyond societies. Mobilities for the twenty-first century. London: Routledge.
Salokangas, Raimo (1999). From Political to national, Regional and Local. The Newspaper Structure in Finland. Nordicom Review 1/99, vol. 20. Göteborg: Nordicom.
Tommila, Päiviö ja Salokangas, Raimo (1998) Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia. Helsinki: Edita.
Tuan, Yi-Fu (1977). Space and Place. The Perspective of Experience. Minneapolis: Minnesota University Press.
Uusitalo, Eino (1998). Elinvoimaa maaseudulle – miksi, kenelle ja miten? Maaseutupolitiikan perusteet. Helsinki: Otava.

Haastattelut

Kari Hokkanen, päätoimittaja, Ilkka, 15.3.2000.
Jaakko Koskela, varapäätoimittaja, Etelä-Suomen Sanomat, 14.3.2000.
Pekka Sitari, päätoimittaja, Karjalainen, 22.4.2000.
Heikki Tuomi-Nikula, päätoimittaja, Lapin Kansa, 16.3.2000.

Laura Raittila

Ekan joutsenlaulu

Televisiouutisten raportointi Ekan säästökassan romahduksesta

Ylen radiouutiset kertoo 18.10.1993 klo 16 lähetyksessään Eka-konsernin olevan konkurssikypsä. Konserniin kuuluvan rakennusyhtiö Hakan sanotaan tekevän kuluvana vuonna lähes miljardin markan tappion.

Uutisesta saa alkuunsa prosessi, joka ennen pitkää johtaa Ekan yrityssaneeraukseen. Uutinen synnyttää paniikin Ekan säästökassa-asiakkaissa, rahoja nostetaan kassasta jo saman päivän aikana noin 10 miljoonaa markkaa. Eka kiistää konkurssitiedot jyrkästi ja syyttää Yleisradiota virheellisen uutisen kertomisesta.

Alkaa puolentoista viikon mittainen kädenvääntö Ekan kohtalosta. Kymmenien tuhansien säästökassatallettajien rahat jäädytetään tileille. Eka, valtiovarainministeriö ja Ekan rahoittajapankit neuvottelevat ensin Ekan hakemisesta yrityssaneeraukseen ja sen jälkeen talletukset turvaavasta säästökassalaista.

Tarina huipentuu 29.10.1993, jolloin Ekan säästökassat alkavat jälleen palvella asiakkaitaan. Tapahtuman vaikutukset tuntuvat kuitenkin pitkään niin Ekalaisten kuin säästökassatallettajien elämässä.

Pro gradu -tutkielmani käsittelee Ekan säästökassan romahduksen raportointia televisiouutisissa. Aineistona ovat Yleisradion ja MTV:n suomenkieliset uutislähetykset ajalta 18.10.–29.10.1993. Aineiston olen analysoinut laadullisesti. Kokosin analyysia varten kysymyssarjan, jonka avulla kävin läpi uutisjuttuja ja -sähkeitä.

Tarkastelin aineistoani mm. uutiskriteerien näkökulmasta. Vastasiko tapaus Ekan uutisointi toimitustyön taustalla olevia uutiskriteeristöjä?

Ylittikö Eka-uutinen uutiskynnyksen jokaisena päivänä, vai oliko kyse vain prosessin rutiininomaisesta seuraamisesta? Ekan romahdus kosketti vähintäänkin kymmeniä tuhansia "tavallisia ihmisiä". Miten tämä näkyi uutisoinnissa? Miten tavalliset ihmiset esitettiin uutisissa, ja kuinka hyvin heidän kantansa pääsi esille?

Eka-prosessi sai alkunsa Yleisradion radiouutisten jutusta, mikä tarjoaa herkullisen tilaisuuden tarkastella myös sitä, näkyykö tämä seikka uutisoinnissa.

Aineisto ja menetelmä: kysyen perille

Yleisradion Eka-aineisto koostui 45 uutissähkeestä ja 19 uutisjutusta. Eka-aihetta käsiteltiin tarkastelujakson aikana Ylellä 44 lähetyksessä 56:sta. MTV:n aineisto puolestaan koostui 17 uutissähkeestä ja 13 uutisjutusta. Ekaa käsiteltiin kaikkiaan 27 uutislähetyksessä 34:sta. Tarkemmassa analyysissani keskityin pääosin uutisjuttujen tarkasteluun. Uutissähkeitä on analyysissa mukana niiltä päiviltä, jolloin aiheesta ei tehty kokonaisia juttuja. Yleisradion ja MTV:n uutislähetysten lisäksi olen käynyt läpi seuraavien lehtien kirjoittelua Eka-prosessista: Aamulehti, Kauppalehti, Helsingin Sanomat, Journalisti ja Talouselämä. Tutkin aineistoa laadullisesta näkökulmasta esittämällä sille kysymyksiä.

Kysymysrunkooni sain ideoita ja pohjaa etenkin Veikko Pietilän teoksesta Tv-uutisista, hyvää iltaa (1995) sekä Daniel Chandlerin (1999) esittelemästä geneerisestä analyysista. Analyysin edetessä muutamat aihepiirit tietenkin nousivat aineistosta muita selvemmin esille, mutta kaikille esitin koko listan. Kysymysrungosta muodostui seuraavanlainen:

1. Mikä on jutun *aihe/kärki*?
2. Jutun *toimijat* (pää- ja sivutoimijat)? Miten heidät esitetään?
3. Mistä/kenen/keiden *näkökulmasta* juttu on tehty?
4. Esitetäänkö joku *syyllisenä*?
5. Ottaako toimittaja *kantaa*?
6. Löytyykö *vastakkainasettelua*? Jaottelua *meihin ja heihin*?
7. Vastaako *kuva sanaa* ja päinvastoin?
8. Näkyykö *lama* jutussa?

Juttutyypit: paniikista seurauksiin

Tarkemman analyysin kohteina olivat siis otosjakson aikana uutisissa olleet jutut. Jutut jakautuivat varsin selkeästi kolmeen juttutyyppiin: paniikki-, neuvottelu- ja seurausjuttuihin. Jaottelun pohjana olivat sekä jutun aihe, kärki, että näkökulma. Paniikkijuttuja oli yhteensä 11 (Ylellä 6, MTV:llä 5), neuvottelujuttuja 15 (Ylellä 8, MTV:llä 7) ja vaikutusjuttuja 8 (Ylellä 5, MTV:llä 3). Ylellä oli lisäksi kaksi juttua, joiden katsoin täyttävän sekä neuvottelu- että seurausjuttujen tuntomerkit.

Paniikkijutut olivat tyypillisiä prosessin alussa, kun Ylen radiouutiset kertoi tiedon Ekan konkurssikypsyydestä. Tyypillistä tilanteelle ja paniikkijutuille oli suuri epätietoisuus siitä, mitä oli tapahtunut ja mitä tapahtuisi vastaisuudessa. Paniikki tuntui etenevän tartuntataudin lailla. Ekan johto yritti paniikinomaisesti kumota tietoja lähinnä pääjohtaja Eero Rantalan suulla. Seuraavana päivänä paniikki siirtyi ihmisiin. Uutisoinnissa keskityttiin päivittelemään ja kauhistelemaan säästökassa-asiakkaiden keskuuteen syntynyttä paniikkia. Muutaman seuraavan päivän aikana kerrottiin ahkerasti muun muassa siitä, miten ihmiset olivat jonottaneet kassojen ulkopuolella saadakseen rahaa, tai kuinka paljon rahaa kunakin päivänä oli nostettu kassoista. Paniikkia ja paniikkiin joutuneita ihmisiä rauhoittelemaan saapui valtiovarainministeriö. Pikaisesti tehdyn päätöksen myötä valtiovarainministeriö lupasi taata säästökassatalletukset täydestä arvostaan.

Kun alkupaniikista oli päästy, uutisoinnin painopiste ja aiheet siirtyivät asian tiimoilta käynnistettyihin neuvotteluihin. Tässä vaiheessa uutisissa nähtiin runsaasti *neuvottelujuttuja*. Samalla jutuista tuntui katoavan kaikki tavallista säästökassatallettajaa ja muita "tavallisia ihmisiä" kiinnostava informaatio. Neuvotteluprosessin aikaiset uutiset olivat yksitoikkoisia ja niissä oli paljon toistoa. Tämä johtunee osittain siitä, että neuvottelut todella olivat yksitoikkoisia eikä niistä kovin mukaansatempaavia juttuja tai sähkeitä olisi saanutkaan. Aineistosta huomaa kuitenkin erittäin selvästi, että aihetta oli "pakko" päivittää jatkuvasti, pitää se agendalla. Jokainen säästökassatallettaja ja varmasti moni muukin katsoi noina päivinä uutisia herkeämättä, odottaen tietoa ratkaisuista. Päivästä

toiseen kerrottiinkin lähes sanasta sanaan samalla tavalla, kuinka rahoittajapankit, valtiovarainministeriö ja Eka jatkoivat edelleen neuvottelujaan. Aihetta käsitelleet jutut kutistuivat ennen pitkää sähkeiksi.

Seurausjutut keskittyivät Ekan säästökassan romahduksen vaikutuksiin ja seurauksiin. Tähän luokkaan kuuluivat jutut, jotka käsittelevät vaikutuksia tallettajien asemaan. Kaiken kaikkiaan seurauksia ja vaikutuksia käsitteleviä juttuja oli selvästi vähemmän kuin kahta muuta kategoriaa, vaikka nämä jutut olivat ehdottomasti aineiston mielenkiintoisimpia. Kieli oli selkeää ja helppotajuista, ja juttuihin haettiin uusia, tuoreita näkökulmia. Seurausjutut painottuivat selvästi otosjakson lopulle, siihen aikaan kun päätöksiä saatiin aikaan ja kassat avattiin.

Eka-uutisointi uutiskriteerien näkökulmasta

Ennen kuin aihe valitaan uutislähetykseen, sitä arvioidaan uutiskriteerien avulla ja sen on myös ylitettävä uutiskynnys. *Uutiskriteerien* perusteella määrittyy se, millainen merkitys erilaisille asioille ja tapahtumille on annettava uutisissa ja niiden sijoittelussa (Bruun *et al.* 1989, 58). Millaisia kriteereitä Eka-uutisoinnissa käytettiin? Olen valinnut muutamia kriteeristöjä, joita olen sitten verrannut Eka-uutisointiin.

Johan Galtungin kriteerit kuuluvat journalismitutkimuksen vanhimpiin uutiskriteeristöihin; hän esitteli niitä ensi kerran jo 1960-luvulla. Galtungin mukaan uutinen muun muassa julkaistaan suuremmalla todennäköisyydellä, jos se käsittelee eliittiin kuuluvia maita tai ihmisiä, jos se voidaan hahmottaa yksilön näkökulmasta tai jos se on sävyltään negatiivinen (Galtung & Vincent 1992, 7–8, 10–12).

Johan Galtungin neljästä tärkeimmästä uutiskriteeristä tapaus Eka täytti selvästi kolme: se oli negatiivinen, se koski eliittiin kuuluvia ihmisiä, ja sen voi käsittää henkilökohtaisesta näkökulmasta. Negatiivisuutta uutisesta löytyi yllin kyllin: kyseessä oli suuren yhtiön romahdus, joka vaikutti negatiivisesti oman henkilöstön lisäksi myös saneerauksessa mukaan joutuneisiin rahoituspankkeihin sekä kymmeniin tuhansiin asiakkaisiin, joiden rahat jäivät säästökassoihin. Henkilökohtaista näkökulmaa aiheeseen toivat nimenomaan säästökassa-asiakkaat,

joista suurin osa oli pienasiakkaita. Asia kosketti niin monia "tavallisia ihmisiä", että jokainen pystyi varmastikin omakohtaisesti eläytymään tilanteeseen ja koki asian kiinnostavaksi. Asia kosketti myös eliittejä; Ekan kriisi tiesi hankaluuksia myös valtiovarainministeriölle sekä suurille pankeille. Uutisoinnissa eliitit saivatkin välillä jopa kohtuuttoman suuren painoarvon: Mitä sanoi Ekan johto? Mitä teki valtiovarainministeriö? Mihin ratkaisuihin päätyivät rahoituspankit?

Peter Goldingin ja *Phillip Elliottin* uutiskriteeristö on varsin kattava ja monisäikeinen. Heidän mukaansa uutisten valinta ei ole aktiivista päätöstentekoa, vaan yleensä passiivista rutiinien toistoa. Uutisarvot ohjaavat Goldingin ja Elliottin mielestä sekä uutisten valintaa että painotuksia ja kerrontaa. Varsinaiset uutiskriteerit juontuvat lausumattomista tai implisiittisistä oletuksista, joita tehdään yleisöstä, uutisen saatavuudesta sekä sopivuudesta. (Golding & Elliott, 1979, 114–115.)

Eka-uutisen voidaan katsoa kiinnostaneen yleisöä ja olleen tärkeä yleisölle, koska se kosketti konkreettisesti niin monia. Aihe oli periaatteessa helppo ymmärtää, mutta tuntui, että usein siitä tehtiin turhan monimutkainen. Jälkeenpäin on vaikea sanoa, oliko uutinen helposti saatavissa, mutta en näe mitään syytä, miksei olisi ollut. Myöskään teknisen toteutuksen en usko olleen ongelma.

Golding ja Elliott (emt., 115–121) luettelevat myös pitkän listan erilaisia yksittäisiä kriteerejä, joita ovat muiden muassa draaman ainekset, visuaalinen houkuttelevuus, viihteellisyys, tärkeys, koko, läheisyys ja negatiivisuus. Lisäksi kriteereihin kuuluvat tuotannon vaatimuksista johtuvat, tuoreutta, eliittejä ja henkilöitä koskevat kriteerit.

Eka-uutisoinnista voi löytää perinteiset *draaman* elementit: alku, joka oli hyvin vahva ja paniikinomainen, pitkäveteinen keskiosa neuvottelu-uutisineen sekä loppu, joka alkupaniikkiin verrattuna jäi kuitenkin melko vaisuksi. Draamalle tyypillisiä vastakkainasetteluja ei Eka-uutisoinnissa ollut kovinkaan paljon.

Visuaalisuuden takia tapaus Ekaa ei varmastikaan uutisoitu. Juttujen ja sähkeiden kuvitus oli yksitoikkoista ja varsin yhdenmukaista alusta loppuun. Kuvissa nähtiin Ekan pääkonttori, neuvotteluissa mukana olleita herroja sekä säästökassojen asiakkaita jonottamassa kassojen ulkopuo-

lella. Myöskään *viihteellisyyttä* ei Eka-uutisoinnissa juuri ollut. Periaatteessa tiedotusvälineillä olisi ollut tässä tapauksessa hyvä tilaisuus kertoa vakava talousuutinen ihmisiä kiinnostavalla tavalla. Aiheesta olisi saanut lukuisia *human interest*-juttuja. Nyt niitä nähtiin vain muutama.

Tärkeyskriteeri täyttyy Eka-uutisoinnissa selvästi. Asialla oli merkitystä hyvin suurelle joukolle ihmisiä. Myös *kooltaan* Eka oli suuren mittaluokan uutinen. Se kosketti kymmenien tuhansien säästökassatallettajien lisäksi Ekan henkilökuntaa, sekä tietyllä tavalla melkeinpä jokaista suomalaista. Eka oli kotimaanuutinen ja sen myötä sekä kulttuurisesti että maantieteellisesti *läheinen*. Eka oli etenkin laajan vähittäiskauppaverkostonsa kautta läsnä lähes joka puolella Suomea. Säästökassoja käsitelleitä uutisia tehtiinkin jonkin verran myös muualta kuin Helsingistä, muiden muassa Lappeenrannasta ja Tampereelta. Ennen kaikkea Eka oli uutisena kuitenkin *negatiivinen* ja sen takia tiedotusvälineille "hyvää" uutisaineistoa. Se oli huono uutinen niin Ekalle itselleen, kuin päättäjille, pankeille ja tavallisille ihmisillekin.

Ylen radiouutisten kertoessa Eka-uutisen *skuuppina* eli itse hankittuna, "omana" juttuna asia oli taatusti *tuore*. Prosessin edetessä törmättiin selvästi siihen ongelmaan, että jokaisessa uutislähetyksessä aiheesta olisi pitänyt olla uutta, tuoretta kerrottavaa. Aihetta oli pakko seurata, mutta uutisten sisältö pysyi hyvinkin samanlaisena. *Eliitit* olivat Eka-uutisoinnissa näkyvästi esillä. Suosituimpia haastateltavia olivat Ekan johtajat, valtiovarainministeri Iiro Viinanen sekä rahoituspankkien edustajat. Tapahtumien seuraukset koskivat kuitenkin konkreettisesti tavallisia ihmisiä, joita itse uutisoinnissa näkyi ja etenkin kuului todella harvoin. *Henkilöimistä* löytyi Eka-uutisoinnista paljon: valtio oli yhtä kuin valtiovarainministeri Iiro Viinanen, Eka oli yhtä kuin toimitusjohtaja Eero Rantala. Uutiset pyritäänkin usein esittämään henkilöiden kautta, jolloin vaikeasta aiheesta saatetaan saada ymmärrettävämpi.

Kaiken kaikkiaan Eka-uutisointi istuu varsin mallikkaasti uutiskriteeristöihin. Tarkastelu osoittaa, että Ekan säästökassan romahdus oli uutinen, joka ylitti uutiskynnyksen selvästi ja usean päivän ajan. Kriteerien näkökulmasta Eka-uutisointi oli siis useimmiten "oikeutettua". 12 päivän otosjakson aikana oli kuitenkin useita sellaisia uutislähetyksiä, joissa toimittajilla ei käytännössä ollut mitään uutta kerrottavaa, mutta jotain oli aina pakko kertoa. Aiheen uutisointi oli ymmärrettävästi tärkeää säästökassatallettajien näkökulmasta; rahansa menettäneille oli hyvin tärkeää tietää, mikä tilanne oli minäkin päivänä. Mikäli aiheen "roikuttamista" lähetyksissä perustellaan tällä, syntyy kuitenkin ristiriita uutisten sisällön kanssa. Uutiset olivat usein sekavia ja täynnä vaikeaselkoisia termejä. Rahojaan säästökassasta odottava eläkeläinen tuskin ymmärsi, mistä on kyse.

Kansalaiset Eka-uutisoinnissa

Ekan säästökassalla oli kymmeniä tuhansia tallettajia, suurin osa heistä oli pienasiakkaita (Seppänen, 1995, 81). Säästökassojen sulkeminen vaikutti heihin merkittävällä tavalla. Monien eläkkeet, palkat tai lapsilisät olivat menneet suoraan säästökassaan ja nyt nuo rahat olivat lukkojen takana. Nämä tavalliset ihmiset olivat Ekan tapauksessa tärkeässä roolissa. Ekan syöksykierre paheni, kun tallettajat ryntäsivät säästökassoihin nostamaan talletuksiaan pois. Mutta vaikka uutinen koskettikin niin monia tavallisia ihmisiä, ei heitä Eka-uutisoinnissa juurikaan näkynyt saati kuulunut.

Ridell on todennut, että tavallisilla ihmisillä on tv-uutisissa "enintään kulisseissa vilahtavan statistin rooli" (Ridell 1994, 106–107). Gaye Tuchman (1978, 121–124) puolestaan nimittää uutisissa esiintyviä kansalaisia tunnelmia välittäviksi symboli-ihmisiksi, joiden tehtävä määrittyy suhteessa eliitin edustajiin. Symboli-ihminen ei edusta itseään, vaan esiintyy tyyppiesimerkkinä. Karvosen (1996, 161) mukaan niin sanottu tavallinen kansalainen on varsinkin talousuutisissa miltei näkymätön hahmo. Talousjournalismi on asiantuntijoiden ja viranomaisten maailmaa.

Kaikki nämä pohdiskelut pätevät hyvin Eka-uutisointiin. Pääosin tavalliset ihmiset esiintyivät Ekaa käsittelevissä jutuissa kuvituksena. Mikäli he pääsivät ääneen, oli heidän tehtävänsä juuri Tuchmanin kuvailema tunnelmien välittäminen. Heidän tunnelmiaan kysyttiin, kun haluttiin tietää, mitä mieltä tallettajat ryhmänä olivat. Haastatteluihin oli joko valittu tai valikoitunut lähinnä vanhoja ihmisiä, mikä oli osaltaan

vaikuttamassa tallettajista saatuun mielikuvaan. Heidät esitettiin useimmiten onnettomina ja voimattomina uhreina, jotka eivät juuri ymmärtäneet asioiden kulusta mitään.

Otan pois mitä siellä on, koska tilanne on sellanen vähän epävarma. Parempi kun saa ne pois sieltä. (Eläkeläisnainen MTV:n Seitsemän uutisissa 19.10.1993.)

Hyvin hoidettiin kaikki asiat. Kaikki eläkkeet tuli tän kautta ja kaikki ne mulle hoiti, maksut, että hyvin kaikki meni. Oon ollu ekalainen 40–50 vuotta. (Eläkeläisnainen Ylen klo 13 uutisissa 21.10.1993.)

Varsinaisiksi toimijoiksi tallettajia pystyi harvoin laskemaan. Mikäli heitä oli jutuissa haastateltu, oli kyseessä usein juuri tunnelmapalojen lisääminen muutoin raskaisiin juttuihin. Varsinainen asia kuultiin eliitin, kuten valtiovarainministerin tai Ekan johtajien suusta. Eräässäkin jutussa juonto antoi ymmärtää, että toimijoina olisi säästökassatallettajia. Kuitenkin itse jutussa tavaratalonjohtaja kertoi, minkälaisiin ongelmiin tallettajat ja Ekan työntekijät ovat törmänneet, kun he eivät saa nostettua rahojaan.

Myöskin tällainen sosiaalinen kanssakäyminen on keskeytynyt, he eivät voi matkustaa rahanpuutteessa eivätkä käydä sukulaisissa ja näin ollen koko suuren jäsenjoukon jokapäiväinen elämä on mitä suurimmassa määrin häiriintynyt. (Tavaratalonjohtaja Juhani Marsala MTV:n Kymmenen uutisissa 28.10.1993.)

Kaatoiko Yle Ekan?

Ylen radiouutisten osuus tapaus Ekassa on asia, jota ei voi jättää huomioimatta. Miten uutisoinnissa näkyi se, että prosessin pani alulle juuri radiouutiset, vai näkyikö ollenkaan? Miten muut mediat suhtautuivat asiaan? Syytettiinkö Yleä Ekan kaatamisesta?

Alkupaniikin keskellä Ekan johto ja rahoittajapankit olivat vankasti sitä mieltä, että Ekan kaatumisen takana oli Ylen radiouutisten ja sen toimittajan Harri Vänskän levittämä virheellinen uutinen. Yleä syytettiin avoimesti ja uhattiin oikeustoimilla ja Julkisen sanan neuvostolla.

Prosessin edetessä syytökset vaimenivat eikä Eka loppujen lopuksi ryhtynyt minkäänlaisiin toimiin Yleä vastaan.

Toimittaja: Mikä viime kädessä Ekan kaatoi?
Pääjohtaja Eero Rantala: Maanantain virheellinen radiouutinen laukaisi säästökassapaon joka johti säästökassojen hupenemiseen 200 miljoonalla 2 päivässä. (MTV:n Kymmenen uutiset 20.10.1993.)

MTV:n uutisissa Ylen roolia ei liiemmin paisuteltu. MTV mainitsi uutisissaan, että Eka syyttää Yleä, mutta ei itse ottanut asiaan sen enempää kantaa. Asia esitettiin varsin puolueettomasti, molemmalle osapuolelle annettiin mahdollisuus kommentoida asiaa. Ylen osuutta ei varmaankaan haluttu suuremmin alleviivata myöskään sen takia, että kyseessä oli kilpailijan skuuppi, uutisvoitto.

Kauppalehti sen sijaan oli vankasti sitä mieltä, että Yle oli kaatanut Ekan. Päätoimittaja Lauri Helve totesi kolumnissaan 22.10.1993, että Yle oli mennyt liian pitkälle ja aiheuttanut toiminnallaan koko kriisin.

Jos tämän lehden toimittaja saisi samanlaista tietoa vastaavasta tapauksesta kuin Ylen toimittaja, tiedot eivät riittäisi uutisen julkistamiseen. (...) Me emme halua, emmekä saa aiheuttaa velkasaneeraustilanteita eikä konkursseja. (Kauppalehti 22.10.1993.)

Etenkin pahimman paniikin laannuttua tiedotusvälineissä uskottiin yleisesti siihen, että Ekan kaatuminen johtui nimenomaan yhtiön omista virheistä. Useimmiten oltiin sitä mieltä, että yksi uutinen ei voi kaataa tervettä yritystä. Uutisen uskottiin olleen vain viimeinen sysäys tapahtumille.

(...) on turha syyttää radiotoimittajaa Ekan kaatumisesta; saman vaikutuksen olisi saattanut saada aikaan mikä tahansa toinen asiaan liittyvä, karkeasti muotoiltu uutinen. (Suomen Kuvalehti 43/93, 29.10.1993.)

Ekan ongelmat olivat Eka itse ja sen liikkeenjohto. Ekan omien toimien seurauksena yhtiö ajautui vaikeuksiin. Ei siinä muita syyllisiä ole. (Valtiosihteeri Eino Keinänen, Talouselämä 38/1993, 21–22.)

Ekan sortumiseen riitti loppujen lopuksi Ylen radiouutisten taloustoimittajan arvio todennäköisestä konkurssista. Se juoksutti säästökas-

satallettajat turvaamaan säästönsä ja pelotti myös tavarantoimittajat. Tämä veti maton Ekan alta. (Optio, 28.10.1993, 19.)

Saneerausprosessin käynnistäneen "väärän" radiouutisen virhe oli muuten noin 400 miljoonaa markkaa, Hakan oman ennusteen virhe yli 300 miljoonaa markkaa. Eka haudannee hiljaisuudessa kanteen, jonka nostamisesta radiotoimittaja Harri Vänskää vastaan se uhosi. (Talouselämä 2/1994, 24.)

Hämmästyttävää oli, ettei Yle itse enempää todistellut sitä, että Eka oli ollut vaikeuksissa jo pitkään. Yle tuntui jopa tyytyvän tilanteeseen, jossa sitä syytettiin Ekan kaatamisesta. Radiouutisten silloinen päätoimittaja Risto Pohjanpalo sanoo (henkilökohtainen tiedonanto 11.2.2000), että Radiouutisissa uskottiin koko ajan uutisen paikkansapitävyyteen. Radiouutisten toimittaja Harri Vänskä sai tietää asiasta henkilökohtaisten suhteiden ansioista. Vuoto tuli "niistä piireistä, joissa tehtiin päätös, että Ekaan ei enää pumpata rahaa". Pohjanpalo toteaa perustana olleen ajatuksen, että mikään yritys ei kaadu uutiseen, vaan oman talouden huonoon hoitoon. Eettistä keskustelua uutinen ei Pohjanpalon mukaan juurikaan synnyttänyt. Toimituksen jäsenet korkeintaan kyselivät, oliko tieto aivan varma.

Jutun tehnyttä toimittaja Harri Vänskää haastateltiin jupakan jälkeen Journalisti-lehdessä. Vänskä pysyi haastattelussa vankasti uutisensa takana eikä hänellä ollut aikomuksia paljastaa lähteitään. Sen hän kuitenkin kiisti, että radiouutisille olisi syötetty tarkoitushakuista, Ekaa vahingoittavaa tietoa.

Kriisi kriisissä

Ekan säästökassan romahdus tapahtui syvimmän talouslaman aikaan vuonna 1993. Ekan tapaus olikin eräänlainen "kriisi kriisissä", yksittäisen yhtiön kriisi suuren talouskriisin sisällä. Aineistosta löytyy selviä viittauksia lamaan ja lama mainitaan erilaisissa yhteyksissä, mutta mitenkään hallitsevassa asemassa se ei ole. Prosessin alkuvaiheessa lama esitettiin yhtenä taustatekijänä Ekan pitkään jatkuneisiin vaikeuksiin.

(...) on huhumylly raskaassa velkataakassa olevan yrityksen ympärillä kiihtynyt. Puolen vuoden tappio oli yli 400 miljoonaa markkaa. Kuinka kauan rahoittajat sietävät moista menoa? Varsinkin kun Ekalle tärkeät kotimarkkinat eivät näytä toipuvan lamasta. (Ylen klo 20.30 uutiset 18.10.1993.)

Näkymät kaikilla keskeisillä aloilla päivittäiskaupasta hotelleihin ja rakentamiseen ovat synkät. (Ylen klo 18.30 uutiset 20.10.1993.)

Myös rahoittajapankkien suunnitellessa Ekan hakemista velkasaneerakseen, muistuttivat lama ja sen aikaisemmat vaikutukset olemassaolostaan.

Yrityssaneerauksen takana ovat muut rahoittajat paitsi KOP. Kansallispankin kädet ovat sidotut, koska valtiovarainministeriö on taannut sille STS:ltä siirtyneitä vastuita Ekassa reilut 300 miljoonaa. (MTV:n Kymmenen uutiset 20.10.1993.)

Kun neuvottelut pankkien ja valtiovarainministeriön välillä venyivät, löytyi valtion selityksen takaa myös lama. Valtio alkoi olla korviaan myöten laman selvittelyissä.

Valtion edustajan mukaan pankeilta kesti kauan ymmärtää, ettei valtiolla ole pöytälaatikossa takuita kaikkiin yllätystarkoituksiin. (MTV:n Seitsemän uutiset 28.10.1993.)

Pankkiremontin lisäksi valtio on siis menossa mukaan myös kauppaan. (Ylen klo 20.30 uutiset 28.10.1993.)

Lama nousi esille myös, kun pohdittiin tapahtumien vaikutusta ihmisten elämään. Ongelmia lisäsivät ne seikat, että ihmisillä oli lama-aikana muutenkin vähän rahaa käytössään ja säästökassassa olevia rahojaan joutui nyt odottamaan jopa kuukausien ajan.

Haastateltava: No siit tulee varmasti jonkin verran monellekin haittaa. Toimittaja: Minkälaista haittaa tule teille itsellenne?
Haastateltava: No rahapula. (Ylen klo 20.30 uutiset 19.10.1993.)
Niin, pitäis ensi kuussa mennä leikkaukseen eikä tiedä mistä sais kerättyä rahat. (MTV:n Seitsemän uutiset 29.10.1993.)

Hyvää vai huonoa journalismia?

Analyysini tuloksista käy useassa kohdassa ilmi, että uutisoinnissa oli selkeitä puutteita; näkökulmia oli vähän ja uutisointi oli vaikeaselkoista. Sekä Yle että MTV lähtivät hämmästyttävällä tavalla mukaan paniikkiin ja jossain määrin jopa lietsoivat sitä. Mikä siis meni vikaan? Oliko Eka-uutisointi huonoa journalismia?

Selvää on, että Eka-uutisoinnissa oli sekä hyvää että huonoa journalismia. Puutteet saattavat suurelta osin johtua vain resurssien puutteesta. Taustojen ja syiden selvittäminen on työlästä ja aikaavievää, eikä siihen monissa toimituksissa ehditä paneutua. Uutismaailmassa eletään "ajan hermolla" lyhyissä sykleissä, jolloin pidempien prosessien seuraaminen jää vähemmälle.

Julkisen palvelun ja kaupallisen uutistoiminnan on ainakin aikaisemmin uskottu eroavan toisistaan hyvinkin paljon. Ekan romahduksen aikaan 1990-luvun alkupuolella erojen olisi luullut näkyvän myös tämän tapauksen uutisoinnissa. Yleisradion ja MTV:n uutisointi aiheesta oli kuitenkin hämmästyttävän samanlaista, oli sitten kyse juttujen näkökulmista, kärjistä tai haastateltavista. Ylellä saattoi olla hieman enemmän erilaisia näkökulmia aiheeseen, mikä johtunee kuitenkin osaksi vain siitä, että lähetysaikaa oli enemmän ja näin ollen myös tilaa useammille jutuille.

Resurssi- ja aikapulalla tai uutistoiminnan luonteella ei kuitenkaan voi, eikä saa, selittää kaikkia puutteita uutisoinnissa. Osan puutteista voisi kenties poistaa palauttamalla mieleen journalistin ohjeiden sen kohdan, jossa sanotaan, että uutisia tehdään ennen kaikkea yleisölle.

Lähteet

Bruun, Mikko; Koskimies, Ilkka ja Tervonen, Ilkka (1989). Uutisoppikirja. Helsinki: Tammi.

Chandler, D. (1999). An Introduction to Genre Theory. Saatavilla www-muodossa: http://www.aber.ac.uk/~dgc/intgenre5.html. 20.10.1999.

Galtung, Johan ja Vincent, Richard (1992). Global Glasnost. Toward a New World Information and Communication Order? Cresskill, New Jersey: Hampton Press.

Golding, Peter ja Elliott, Phillip (1979). Making the News. New York: Longman.

Karvonen, P. (1996). Missä on taloustekstin ihminen? Teoksessa Kalliokoski, J. (toim.): Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä. Helsinki: Helsingin yliopiston Suomen kielen laitos.

Pietilä, Veikko (1995). TV-uutisista, hyvää iltaa. Tampere: Vastapaino.

Ridell, Seija (1994). Kaikki tiet vievät genreen. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A 82/1994. Tampere: Tiedotusopin laitoksen julkaisuja.

Seppänen, Esko (1995). Punapääoman romahdus. Juva: WSOY.

Tuchman, Gaye (1978). Making News. A Study in the Construction of Reality. New York: Free Press.

Katja Pehrman

Työn kasvot

Työn kuvitus Helsingin Sanomissa vuosina 1989, 1993, 1995 ja 1997

Seuraavassa käydään läpi journalistisessa kontekstissa esiintyviä työhön liittyviä kuvitusvaihtoehtoja Helsingin Sanomissa vuosina 1989, 1993, 1995 ja 1997. Taustalla on ollut mielenkiinto tutkia tarkemmin sitä, miten työ on teemana kuvitettu Suomen suurimman päivälehden sivuilla eri vuosien ja etenkin laman aikana. Vertailulla on pyritty nostamaan esille mahdollisia eroja ja samankaltaisuuksia työ-teeman kuvituksessa ennen lamaa, laman aikana ja laman jälkeen. Teemalla on viitattu kaikkiin työhön liittyviin asiakokonaisuuksiin, jotka voivat koskea työtä tai ammattia, työllisyyttä, työttömyyttä, työelämän hyvinvointia, työelämän konflikteja, vapaaehtoistyötä, pimeää työtä tai työvoimapulaa. Työ valittiin sateenkaariteemaksi kuvituksen tutkimiselle, koska 1990-luvun lama vaikutti juuri työn kautta kansalaisiin ja siten oleellisesti heidän elämäänsä.

Uutiskuvaa on perinteisesti pidetty luonteeltaan realistisena, jolloin sen funktioksi on nähty totuudenmukaisen ja dokumentaarisen tiedon välittäminen tietystä tapahtumasta, asiasta tai henkilöstä. Valokuvan on siten arveltu antavan uutistekstiä realistisemman kuvan asioista; kuvat ikään kuin toimivat todellisuuden ja paikallaolon todistajina. (Noponen 1996, 200.)

Kuvien on myös uskottu helpottavan informaation välittymistä katsojille, koska kuvallisten elementtien avulla aiheesta voidaan saada realistisempi ja koskettavampi (Graber 1988, 372; ks. myös Jokela 1984, 46). Joskus kuvan merkitys on ensiarvoisen tärkeä aiheen kehittelyn

kannalta, joskus taas se voidaan tulkita toisarvoisemmaksi, tekstiä tukevaksi elementiksi.

Minkälainen sitten oli työn visuaalinen kieli Helsingin Sanomissa neljän eri vuoden aikana, jolloin työvoimapulasta siirryttiin suurtyöttömyyteen ja siitä takaisin taloudellisesti parempiin aikoihin? Osa varmasti muistaa laman ajalta kuvat katuja pitkin kiemurtelevista leipäjonoista. Toisten mieliin voi puolestaan piirtyä mielikuvia ahdistuneista kasvoista, joista välittyi laman epätoivo ja hätä.

Kaikkiaan kuvallisia juttukokonaisuuksia löytyi Helsingin Sanomien sivuilta neljän vuoden ajalta 1001 kappaletta. Eniten työhön liittyviä, kuvitettuja teemoja käsiteltiin vuonna 1993, sitten vuosina 1995, 1997 ja 1989. Suurimmaksi nousi työtä ja ammattia koskeva teemaluokka, jota seurasivat järjestyksessä työttömyys ja työelämän konfliktit (lomautukset, irtisanomiset, lakot ja muut työelämän ristiriitatilanteet)[1]:

Taulukko 1. Aineiston teemajaottelu ja teemojen lukumäärällinen esiintyminen Helsingin Sanomissa vuosina 1989, 1993, 1995 ja 1997.

Teemaluokat	lkm/kpl	%
Työ/ammatti	348	34,8
Työttömyys	206	20,6
Työelämän konfliktit	165	16,5
Työelämän hyvinvointi	102	10,2
Työllisyys	88	8,8
Työvoimapula	48	4,8
Vapaaehtoistyö	38	3,8
Pimeä työ	6	0,6
Yhteensä	**1001**	**100,1**

Tarkoitus on esitellä jokaisen vertailuvuoden yksi tai kaksi eniten kuvitettua teemaa, joskin pohdinnassa keskitytään lamavuosiin 1993 ja

[1] Alkuperäistä luokittelurunkoa on supistettu huomattavasti ja siitä on tässä poistettu muutamia ryhmiä, jotta tulokset voitaisiin esittää mahdollisimman yleisellä tasolla. Alun perin esimerkiksi työttömyys jaettiin ikäryhmittäin, sukupuolen, alojen ja erityisryhmien mukaan. Tässä alaluokat on yhdistetty yhdeksi suuremmaksi teemaluokaksi, työttömyydeksi, sillä erot pienemmissä luokissa eivät olleet oleellisia.

1995. Tarkoituksena ei ole tarkastella työhön liittyvää kuvitusta ilman tekstikontekstia, vaan otsikot ja kuvatekstit nähdään tässä sanomalehden kuvajournalististen ratkaisujen olennaisiksi osiksi. Lähtökohtana on siis ajatus, että kuva ja teksti tukevat toisiaan ja muodostavat yhdessä sanomalehden journalistisen kontekstin.

Vuonna 1989: Mitä tehdä työvoimapulalle?

Ennen varsinaisen laman alkua työttömyyttä ei juurikaan esiintynyt Helsingin Sanomien sivuilla. Päinvastoin aihetta käsiteltiin vuoden 1989 aikana ainoastaan kaksi kertaa kuvituksen yhteydessä. Työhön liittyvistä teemoista työvoimapulaa koskevia kuvallisia juttukokonaisuuksia löytyikin muihin vuosiin verrattuna eniten juuri vuonna 1989. Kyseisen vuoden kaksi kuvitetuinta teemaa olivat teemaluokat, jotka liittyivät työvoimapulaan sekä työhön tai ammattiin.

Tyypillisiä esimerkkejä työvoimapulasta olivat juttukokonaisuudet, joissa aihetta päiviteltiin työntekijöiden kautta:

"Mistä Suomi saa insinöörit?" (8.10.1989)

"Siivoojapula pakotti oppilaat harjan varteen" (16.11.1989)

"Kuljettajapula vähensi HKL:n vuoroja / Kurssit lähes ainoa keino saada liikennelaitokselle uutta työvoimaa" (15.8.1989)

"Pitkäaikaishoito pakahtumaisillaan / Helsinki tarvitsee 300 uutta sairaansijaa, parannukset kariutuvat työvoimapulaan" (19.5.1989)

Esimerkkinä toimii Helsingin Sanomissa julkaistu juttukokonaisuus puistotätien työvoimapulasta *(kuva 1)*. Vaikka aihetta käsiteltiin kokonaisuudessaan useimmiten tiettyjen ammattiryhmien kautta, työvoimapulaa kuvitettiin työn kohteilla, eikä niinkään itse työntekijöillä. Esimerkkikuvassa hoitotädin lisäksi esillä ovat työvoiman kohteet eli lapset.

Denotatiivisella tasolla esimerkkikuvassa nähdään puistotäti, joka häärii "kurahousukaartinsa" kanssa hiekkalaatikolla: nainen on lasten ympäröimä, eikä paikalla ole muita aikuisia. Ympäristöksi on valittu

Kuva 1. Kuvateksti/HS 11.2.1989: Puistotäti Eine Nieminen naureskelee kurahousukaartinsa kanssa. Väliäkös sillä, ettei ole lunta. Lasten leikkejä ilmat eivät estä. – Kuvaaja: Erkki Laitila

lasten leikkipaikka ulkona, vaikka paikkaa ei yksityiskohtaisemmin paljastetakaan katsojalle.

Työvoimapulaa käsittelevien juttukokonaisuuksien kuvituksissa pyrittiin lähes aina luomaan kiireinen ja työntäyteinen tunnelma. Nainen ei kiireensä keskellä ehdi katsahtaa kameraan, sillä lapsia kaitsettaessa työtä riittää. Otsikko (*"Puistotädeistä on kova pula / Nuoria vastuullinen ja alipalkattu työ ei kiinnosta" 11.2.1989)* siivittää konnotaatiota yksin puistossa ahkeroivasta vanhemmasta naishenkilöstä, jolla on äärimmäisen vastuullinen, mutta monien mielestä kiinnostamaton työ. Nainen nostetaan yhtäältä työn sankariksi, mutta toisaalta hän edustaa juuri sellaista ammattikuntaa, jonka työsarkaa ei pidetä houkuttelevana.

Toinen esimerkki *(kuvat 2a ja 2b)* käsittelee työtä[2] *("Keikkatyö vie-*

[2] Tämä osio muodostuu materiaalista, jonka otsikossa on mainittu työ. Vaihtoehtoisesti otsikoissa on voitu käsitellä jotakin tiettyä ammattia tai ammattiryhmää.

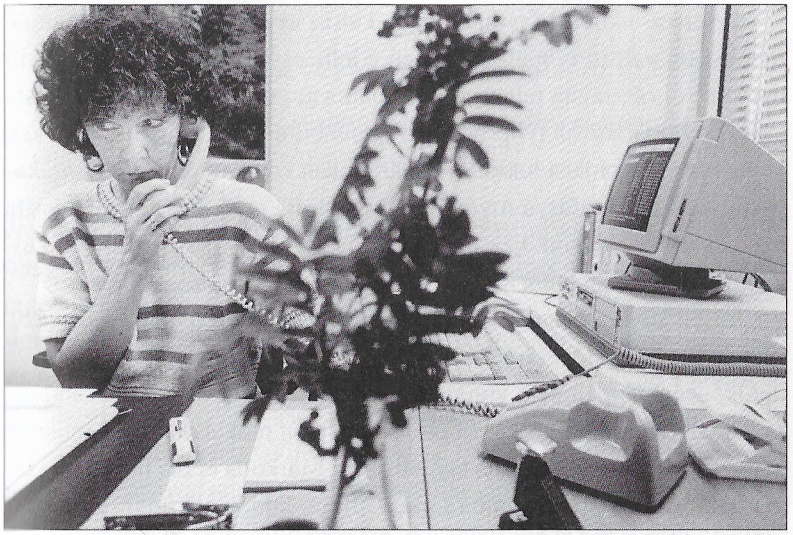

Kuva 2. Kuvatekstit/ HS 4.9.1989:
2a) Pirjo Ruuhela on keikkaillut kahden vuoden aikana seitsemässä toimistossa.

2b) Marko Teiste arvostaa vapautta, jonka freelancetyö antaa.

– Kuvaaja: Markus Jokela

hättää yhä useampia / Itsenäinen freelance-työ, määräaikaiset työsuhteet ja toimialapalvelut yleistyvät / 1980-luvulla reppufirmojen idea on puettu jakkupukuun tai sairaanhoitajan univormuun" 4.9.1989). Pääkuvassa työntekijä Pirjo Ruuhela istuu työpöydän ääressä ja puhuu puhelimessa. Kokonaisuudesta huokuu positiivisuus jutussa käsiteltävää keikkatyötä kohtaan. Kuvateksti lisää lukijalle välittyvää informaatiota Pirjon työhistoriasta, johon sisältyy keikkailua seitsemässä eri toimistossa kahden viime vuoden aikana.

Kyseisessä kuvassa työntekijä vaikuttaa kiireiseltä, ja kuvausympäristöksi on valittu työpaikka, kuten edellisessäkin esimerkissä. Tosin nyt kyse ei ole mistä tahansa leikkipaikasta, vaan muodollisemmasta toimistoympäristöstä työpöytineen ja puhelimineen. Mikäli kuvateksti ja otsikot eivät ohjaisi lukijaa ymmärtämään keikkatyön *viehätystä*, kuvasta voisi toki välittyä myös mielikuva töitä uuvuksissa paahtavasta naishenkilöstä. Otsikkojen positiivisuus luo juttukokonaisuuteen kuitenkin myönteisen tunnelman.

Toisen kuvan tunnelma on kuitenkin hieman toisenlainen *(kuva 2b)*. Siinä Marko Teiste lekottelee säkkituolissa, ja kuvan etualalla näkyvä tietokoneen näppäimistö viittaa Markon ammattiin. Tässä niin sanotussa kainalojutussa atk-ekspertti odottaa otsikon mukaisesti töitä rennosti kotona. Kuva tukee otsikkoa täydellisesti: Markolla ei ole hätää, hän ottaa rennosti ja päättää mennä töihin silloin, kun häntä huvittaa. Varsinaista pakkoa ei siis ole.

Juttukokonaisuudet ovat varsin tyypillisiä esimerkkejä vuoden 1989 tarjonnasta. Lukijalle esitellään erilaisia työn sankareita, joilla kaikilla tuntuu olevan jatkuva kiire. He ovat haluttuja ja heillä menee periaatteessa hyvin. Kuvat tukevat yhteiskunnallista tilannetta kyseisenä ajankohtana ja ne luovat autenttisuuden vaikutelmaa todellisesta työvoimapulasta ja työntekijöiden valinnanvapaudesta töidensä suhteen. Marko tekee töitä silloin, kun huvittaa ja Pirjo vaihtaa aina vain parempaan työpaikkaan, sillä töitä riittää. Neljä vuotta myöhemmin tilanne oli kuitenkin toinen.

Vuonna 1993: Työttömyyttä kaikkialla

Työttömyydestä muodostui lukumäärällisesti koko aineiston toiseksi suurin teema, ja eniten siitä julkaistiin kuvitettuja kokonaisuuksia vuonna 1993. Työttömyydestä ja työttömistä julkaistiin toinen toistaan erilaisempia juttukokonaisuuksia, joissa kerrottiin muun muassa työttömien lukumäärästä, heidän arjestaan tai hädästään:

"Insinööriäkään ei enää tarvita" (28.3.1993)

"Hiljaiset työttömät jäävät jalkoihin" (4.1.1993)

"Työttömyystilastoissa on aivan oikeita ihmisiä" (6.12.1993)

"Työttömät osoittivat olevansa vihoissaan / Mielenosoitus keräsi Helsinkiin reilut 10 000 pettynyttä" (5.11.1993)

Neljä vuotta aikaisempi huoli insinöörien riittämisestä työmarkkinoilla oli muuttunut julmaksi toteamukseksi heidän tarpeettomuudestaan. Enää ei lehden sivuilla esitelty työn sankareita, vaan ajan kaltoin kohtelemia ihmisiä. Esimerkiksi HS:n kaupunkisivuilla julkaistiin varsin vaikuttava Itsepintaiset-sarja, jossa työttömät ja konkurssin läpikäyneet kertoivat avoimesti ongelmistaan ja selviytymisestään. Kuvaustapa on hyvin poikkeava sanomalehden tyypillisestä linjasta: työttömät kuvataan edestäpäin, jolloin he katsovat suoraan kameraan. Ilme on totinen ja vakuuttava kuten tositarinoissa kuuluukin olla. Kuvien vakavalla ja totisella tunnelmalla vahvistetaan tarinan karua todellisuutta.

Edestäpäin kuvatut työttömien henkilökuvat vetoavat enemmän tai vähemmän tunteisiin, sillä suoraan kameraan katsomalla voidaan tehokkaasti vaikuttaa lukijaan. Kuten Gunther Kress ja Theo van Leeuwen (1996, 122) ovat todenneet, kuvattavan katsoessa suoraan kameraan, lukijan ja kuvatun kohteen välille syntyy tietynlainen yhteys. Silloin kuvattava ikään kuin vaatii lukijalta jotakin – oli kyse sitten vaikkapa ymmärryksestä tai huomiosta.

Seija Ridell (1998) on väitöskirjassaan todennut, että leipäjonojen ihmiset edustavat Suomen työttömiä kasvottomina ja nimettöminä. Helsingin Sanomissa leipäjonokuvat eivät kuitenkaan muodostuneet dominoivaksi tavaksi kuvata työttömiä ja laman uhreja, vaan työttömät esiteltiin varsin neorealistisella tavalla, suoraan edestä ja asiaa turhaan kaunistelematta, kuten *kuvassa 3 ("Helsingissä 5 000 uutta työtöntä / Työttömiä eniten keskisessä ja koillisessa Helsingissä, naisten työttömyys nousussa" 6.7.1993)*. Samaa tyylilajia edustavat myös Itsepintaiset-sarjan kuvat, joissa kuvan kohteet katselevat lukijoita ja lukijat kohteita.

Kuvassa 3 työttömyys paiskataan silmille: 30-vuotias, työtä etsivä Henkka tuijottaa suoraan lukijaan ja tyrkyttää katsomaan Työpaikat-

Kuva 3. Kuvateksti/ HS 6.7.1993: Henkka, 30, etsii töitä, nukkuu puolillepäivin ja kalastelee. Lihamestari sai kenkää, kun lihanmyynti kääntyi laskuun.
– Kuvaaja: Kimmo Räisänen

lehden etusivua. Kuva on vaikuttava, sillä se porautuu kainostelematta ongelman ytimeen, työttömyyteen. Se todistaa esittämänsä aiheen todellisuudesta ja kuljettaa mukanaan metasanomaa: tämä todella tapahtui ja tämä valokuva todistaa sen (ks. Hall 1984, 185).

Vakavailmeisen Henkan tukka on sekaisin. Kuvatekstissä Henkan kerrotaan nukkuvan puoleen päivään saakka. Aikaansa Henkka kuluttaa nukkumisen lisäksi töiden etsintään ja kalasteluun. Kuva eroaa hyvin paljon neljä vuotta aikaisemmista, kiirettä huokuneista kuvista. Mies esiintyy kuvassa työtä tekemättömänä, passiivisena ihmisenä, jolla ei mene hyvin. Hänellä ei ole valinnan varaa kuten työntekijöillä vuonna 1989. Vaikka kuva on aggressiivinen ja hyökkäävä, kohde ei voi tilanteelleen mitään.

Kuvat ovat jokseenkin epätavallisia, sillä yleensä arkipäivän kuvajournalismissa ei ole tapana painottaa näin muodollisia poseerauskuvia. Uutiskuvissa janotaan toimintaa ja sattumia. Niissä ei ole tarkoitus poseerata tai vaihtaa asentoa, saati flirttailla kameran kanssa. Sanomalehden arkipäivän kuvajournalismissa ei juurikaan käytetä studiokuvauksia, jotta kuviin saataisiin aitoa elämän makua.

Muotokuvia muistuttavien henkilökuvien lisäksi Helsingin Sanomissa julkaistiin myös kuvia, joissa työttömät olivat kääntäneet selkänsä lukijalle ja tuijottivat työvoimatoimiston seinällä roikkuvia työtarjouksia. Lehti julkaisi myös laajoja reportaaseja työttömyydestä. Niissä vierailtiin muun muassa työttömille järjestetyissä kerhoissa, jolloin työtä vailla olevien ihmisten elämään porauduttiin yksityiskohtaisesti.

Usein haastateltavista otettiin niin sanottuja tunnelmakuvia, ja juttukokonaisuutta täydensivät kuvat kolkosta ja yksinkertaisesta ympäristöstä. Työttömät esitettiin passiivisina kansalaisina ja koettelemuksen uhreina, laman kokijoina. Kuvien tunnelma oli äärimmäisen passiivinen, vaikka reportaaseissa oli tarkoitus seurata työttömien arkielämää, harrastuksia ja aktiviteetteja. Eräässä reportaasissa ujuttauduttiin mukaan työttömien yhteiseen kokoontumistilaan; tunnelma oli kolkko ja työttömät esiintyivät yksin jokaisessa kuvassa. Myös kokoontumistilasta julkaistiin tyhjyyttä ja ankeutta huokuva kuva.

Esimerkkinä konventionaalisista esitystavoista poikkeava reportaasi (*"116 mk työttömälle peruspäivärahalaiselle elämä on sarja numeroita" 24.10.1993*), jossa päivärahan suuruutta ja sen riittävyyttä on pohdittu työttömien kuvakavalkadilla *(kuvat 4a, 4b, 4c ja 4d)*. Pääkuvassa Kauko-niminen mies laulaa Stockmannin kulmalla, toisessa Mirkku osallistuu työttömien mielenosoitukseen, kolmannessa Mika esittelee typötyhjää jääkaappiaan ja neljännessä Sirpa tekee tyttärensä kanssa ikkunaostoksia Forumissa.

Erikoista kuvissa on se, että ne eivät edellisten esimerkkien tavalla ole passiivisia, vakavia tai totisia. Vaikka elämä ei ole herkkua 116 markan päivärahalla, kuvien tunnelma ei ole negatiivinen, eloton tai toivoton. Kuvissa laman ihmiskohtalot tulevat varsin hienotunteisesti esiin, kuitenkaan totuutta yhtään silottelematta. Mikan jääkaappi ammottaa tyhjyyttään ja Mirkku on jäätyä eduskuntatalon edessä järjestettävässä mielenosoituksessa. Kavalkadissa on käytetty hyväksi niin sanotun poseerauskuvan vakuuttavuutta, ja lisäksi kuvissa on seurattu työttömien arkipäivää vain olemalla paikalla. Kameran läsnäoloa ei siis huomaa yhtä selvästi kuin poseerauskuvissa. Kuvissa on elämää, ihmiset ovat aktiivisia.

Joissakin juttukokonaisuuksissa työttömille annettiin passiivisuuden

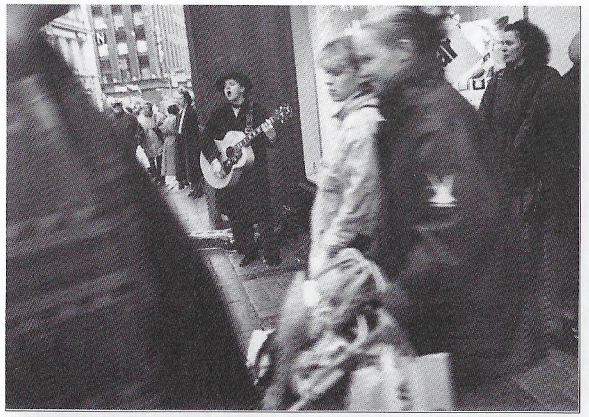

Kuva 4. Kuvatekstit/ HS 24.10.1993:

4a) Stockan kulmalla Kauko laulaa "Amsterdam".

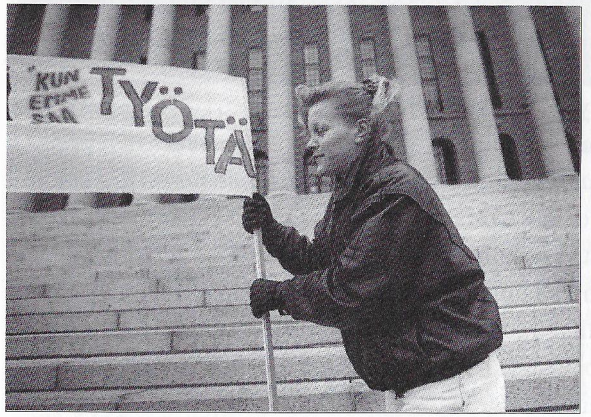

4b) Pohjoistuuli riepottaa Mirkun banderollia työttömien mielenosoituksessa.

lisäksi oikeus osoittaa olevansa raivoissaan. Erityisen vaikuttavia olivat juttukokonaisuudet, joissa kerrottiin tekstin ja kuvien avulla työttömien mielenosoituksista. Kuvista välittyy todellinen raivo ja viha – mielenosoittajien ilmeet kertovat vahvasta tunnelatauksesta. Kuvissa on läsnä tilanteen vakavuus, toivottomuus ja ennen kaikkea muutoksen välttämättömyys.

Vuoden 1993 kuvia leimaa kuitenkin kokonaisuudessaan yksi yhteinen piirre: alistuminen työttömyyteen ja työttömyydelle. Vuonna 1989 ihmiset olivat itsevarmoja ja pystyivät valitsemaan haluamansa uran ja ammatin. Heidät suorastaan revittiin töihin. Neljä vuotta myöhemmin

4c) Torstaina Mika ostaa jääkaappiinsa Pirkka-verilettuja.

4d) Sirpa tulee Helitytärensä kanssa ikkunaostoksille Forumiin.

– Kuvaaja: Heikki Kotilainen

kuvien avulla lukijoille esitellään erilaisia ihmiskohtaloita: suorasta puhuttelutavasta huolimatta ihmisillä ei ole vaihtoehtoja, vaan he ovat vihastaan tai pettymyksestään huolimatta avuttomia. He eivät pysty vaikuttamaan tilanteeseensa. He ovat lähinnä passiivisia, surullisia tai vihaisia.

Erona neljä vuotta aikaisempaan tapaan kuvata ihmisiä on juuri kuvien puhuttelevuuden suoruus ja työttömien henkilöityminen. Kuvissa näkyy myös persoonattomia ihmisryhmiä, mutta pääasiassa työttömyys esitellään kursailematta henkilöiden ja heidän kokemuksiensa kautta. Ero neljä vuotta aikaisemman työteeman kuvittamiseen on myös selvä. Esimerkkinä juttukokonaisuus, jossa Mari Hautala iloitsee saamastaan

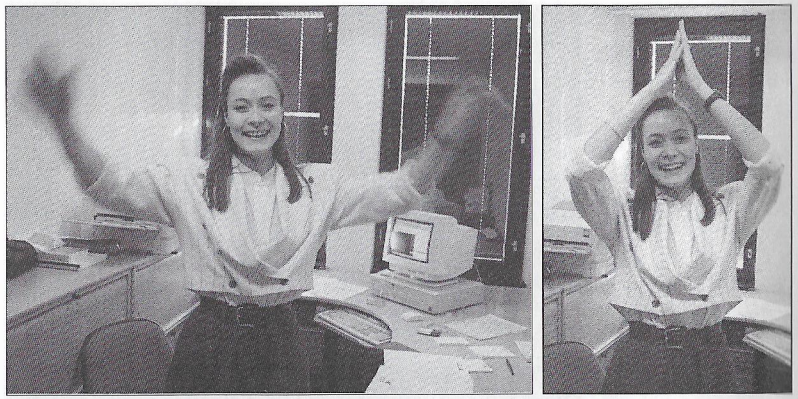

Kuva 5. Kuvateksti/ HS 12.2.1993: "Uskomatonta, mutta totta", Mari Hautala iloitsi työpaikastaan. – Kuvaaja: Erkki Laitila

työpaikasta *(kuvat 5a ja 5b)*. Jutun todistusvoimaa täydentää kuvapari Marista, jonka riemunhetkiä on kuvattu hänen saadessaan tietää tulleensa valituksi monien hakijoiden joukosta *("Töitä! Sadoista sihteerin paikan hakijoista valittiin yksi" 12.2.1993)*.

Kyseistä kuvaparia olisi tuskin julkaistu neljä vuotta aikaisemmin, jolloin työn saamisessa ei olisi koettu olevan mitään ihmeellistä. Töiden saannin vaikeus oli vuonna 1993 puolestaan normaalia. Onnistumisesta tuli tehdä näyttävä juttu lehteen: työtä oli mahdollista saada kaikesta huolimatta!

Vuonna 1995: esillä työ ja työelämän konfliktit

Vuonna 1995 uutisoitiin etenkin sairaanhoitajien, palomiesten ja rakennustyöläisten lakkoja unohtamatta opettajien lakon uhkaa ja muita työelämän konflikteja:

"Hoitajat aloittivat lakon" (25.2.1995)

"Rakennustyöläiset aloittivat lakon" (14.2.1995)

"Opettajien lakonuhka horjuttaa yo-kokelaiden oikeusturvaa" (14.2.1995)

Kuva 6. Kuvateksti/ HS 11.3.1995: Hyksin Meilahden odotushuoneissa katsottiin perjantaina iltapäivällä Kauniita ja rohkeita. Jonotusaika oli viisi tuntia. – Kuvaaja: Vesa Oja

"Palomiesten lakko alkoi pääkaupunkiseudulla / Pelastustehtävät ontuvat; yksityisambulansseilla kiire" (21.2.1995)

Esimerkkinä hoitajalakon laajennuksesta kertovan uutisen kuvitus *(kuva 6)*, joka on genreltään eli juttutyypiltään hyvin tyypillinen vuonna 1995 *("Hoitolakon laajennus ruuhkauttaa päivystysklinikoita" 11.3.1995)*. Kuvassa näkyvät lakon 'uhrit', useita tunteja hoitoa jonottavat potilaat. Taustalla vilahtavan hahmon voi tunnistaa sairaalan henkilökuntaan kuuluvaksi. Vaikka työelämän konflikteihin liittyvissä juttukokonaisuuksissa esiteltiin aika ajoin myös kiukustuneita työntekijöitä ja erityisesti poliitikkoja ja työelämän edustajia neuvottelupöytien ääressä, juuri uhrinäkökulma esimerkiksi potilaan kautta oli varsin tyypillinen lähestymistapa. Kaksi vuotta aikaisemmin kuvissa näkyneet uhrit olivat puolestaan työntekijöitä ja työttömiä.

Toisaalta sairaalan henkilökuntaa kuvattiin muun muassa HS:n reportaasissa *("Työtä tappotahdilla")*, jossa esiteltiin stressaantuneita ja ahdistuneita työntekijöitä. Vuonna 1995 käsiteltiinkin laajalti uutta il-

miötä, jonka lama oli tuonut tullessaan. Ne, jotka olivat töissä, joutuivat uurastamaan muidenkin edestä. Työpaikoille oli syntynyt liikaa tekemistä ja stressistä aiheutuvaa ahdistusta.

Työstä kyseisenä vuonna on esimerkkinä juttukokonaisuus, jossa pohditaan tiettyjen alojen työvoimapulan ja työttömyyden välistä ristiriitaa: *"Kaikki työt eivät kelpaa Helsingissä / Siivoojista, lehdenjakajista ja puhelinmyyjistä on jatkuvasti pulaa / Pienipalkkaiset, heikosti arvostetut työt eivät hevin houkuttele" (16.8.1995) (kuvat 7a ja 7b).* Aika oli siis kypsä arvosteluun. Vuonna 1993 ei vielä uskallettu puhua työpaikoista, joita kukaan ei halunnut. Niitä ei yksinkertaisesti ollut.

Vuoden 1995 uutisointi muistuttaa jonkin verran kuusi vuotta aikaisemmin HS:ssa ilmennyttä työvoimapulan uutisointia, jossa kaikille töille ei löytynyt tekijöitä. Tällä kertaa työntekijät esitellään jälleen työn touhussa. Pääkuvassa sairaalaympäristössä siivoojana työskentelevä Jussi Lehtinen katsoo kameraan siivousrätti kädessään. Toisessa kuvassa lehdenjakaja Tor-Leif Bäckman on työnsä parissa. Heidät esitellään 'esimerkillisinä kansalaisina'. He tekevät työtä, joka ei kelpaa kaikille.

Vuonna 1997: kohti valoisampaa tulevaisuutta?

Työ, työttömyys, mutta myös työllisyys olivat yleisimmin kuvitettuja teemoja Helsingin Sanomissa vuonna 1997. Tyypillisiä otsikoita olivat muun muassa:

> *"Määräaikaisuus on arkkitehdin arkea / Alan työttömyys helpottunut hiukan, mutta vakinaiset pestit ovat harvassa" (10.1.1997)*

> *"Teekkari revitään töihin / Yritykset kiertelevät oppilaitoksissa värväämässä opiskelijoita yhä varhaisemmilta vuosikursseilta" (23.11.1997)*

Lehdessä jatkui tietyn alan työvoimapulan ja toisaalta jatkuvan työttömyyden moralisointi. Lisäksi lehti julkaisi artikkelin, jossa valtiovarainministeriön ylijohtaja tuomitsi työttömyyden "pehmeän" hoidon. Samana vuonna myös lukijat osallistuivat keskusteluun: eräs lukija ar-

Kuva 7. Kuvatekstit/ HS 16.8.1995:

7a) Armeijan jälkeen siivoustöihin hakenut Jussi Lehtinen tulee toimeen palkallaan, kun asuu vielä kotona.

7b) Lehdenjakaja Tor-Leif Bäckman jakaa seitsemää lehteä viiteen piiriin keskustassa jokaisena viikonpäivänä.

– Kuvaaja: Kimmo Taskinen

veli työttömyyden olevan yksi syy suomalaisten lihomiseen. Mielipidettä kuvitettiin valokuvalla kahdesta olutta litkivästä kansalaisesta.

Työttömyyteen ja sen käsittelemiseen oli siis kyllästytty, vaikka orastava nousukausi ei pystynytkään laskemaan työttömyyttä kovin alhaiselle tasolle. Lehden journalistisessa linjassa oli havaittavissa positiivisten, työhön liittyvien uutisten lisääntymistä. Alettiin puhua uusista työpaikoista ja kuvissa esiintyi ahkeroivia kansalaisia. Toisaalta pitkäaikaistyöttömistä kävivät keskustelua etenkin miespoliitikot. Työttömiä ei kuitenkaan esitelty vuoden 1993 tapaan muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Nousukausi oli selvästikin alkanut.

Paremmista ajoista viestittivät myös juttukokonaisuudet, joissa esiteltiin tietyn ammatin harjoittajia. Esimerkkinä *"Elämä pyörii kalvojen ympärillä / Nuoren konsultin tie partneriksi on pitkä ja katkeaa monelta kesken" (7.10.1997) (kuva 8).* Laman aikana kyseistä juttukokonaisuutta olisi tuskin julkaistu. Kuka olisikaan silloin halunnut nähdä ja lukea pääkuvan nuoresta, menestyvästä konsultista, kun leipäjono Castréninkadulla piteni entisestään?

Kuvassa nuori konsultti Marika Kamppinen istuu edustamansa yrityksen seeprakuvioisella tuolilla. Lukija saa lisäinformaatiota kuvatekstistä, jossa Marika kertoo konsultoinnin yleistyneen. Marikasta jää todennäköisesti lukijalle mielikuva nuoresta, edustavasta, huolitellusta ja menestyvästä työntekijästä. Suoraan kameraan katsovat, toivottomat työttömät ja heidän syyllistävät ilmeensä ovat vaihtuneet tyyliltään toisenlaisiin esitystapoihin. Nyt esillä on huolettomuus, positiivisuus ja kepeys. Tunnelma on vaihtunut raskaasta kevyeksi ja myönteiseksi.

Myös erilaiset tuuraajat ja vuokratyöntekijät pääsivät vuonna 1997 lehden sivuille (esimerkiksi *"Heidi otti rutiinit haltuun kahdessa päivässä / Vuokratyöntekijä ehtii pestinsä aikana tutustua työhön muttei aina taloon tai ihmisiin"* 16.11.1997). Määräaikaisten työsuhteiden ja keikkatöiden esittely henkilöiden kautta oli varsin tavallista. Yhtymäkohtia vuoteen 1989 löytyi myös tiettyjen alojen työvoimapulan korostamisesta. Työvoimapulan piiriin kuuluivat muun muassa kotiapulaiset, joita kuvitettiin vuoden 1989 tapaan kiireisinä ja vauhdikkaina työnsä ääressä.

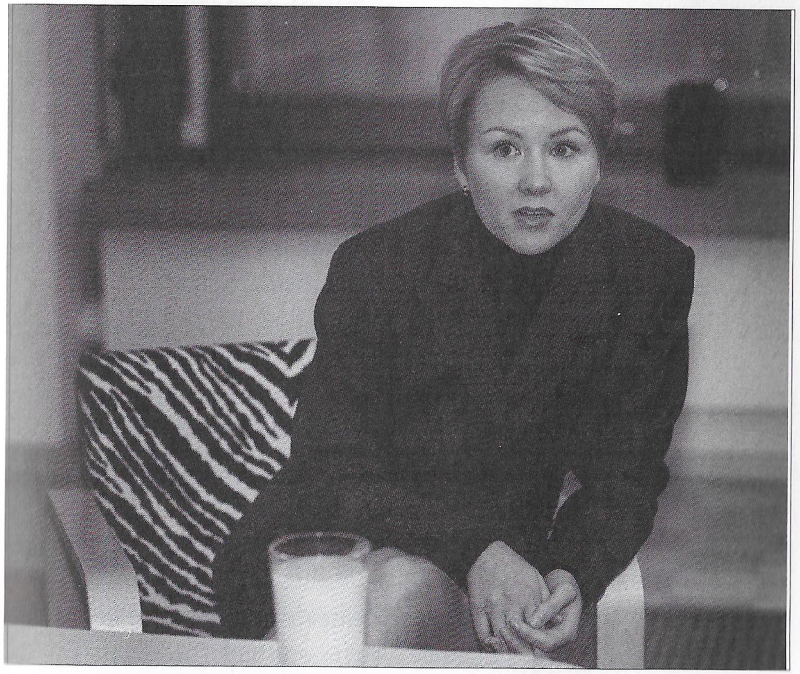

Kuva 8. Kuvateksti/ HS 6.7.1997: Konsultti Marika Kamppinen, alalla ensimmäistä vuottaan: "Konsultointi on yleistynyt. Nuorilta konsulteilta vaaditaan aikaisempaa enemmän." – Kuvaaja: Christian Westerback

Työ ja sen tekijät Helsingin Sanomien kuvissa

Aineiston 1001 juttukokonaisuutta luokiteltiin kuva-aiheidensa lisäksi sillä perusteella, kuka tai mitä kuvissa on esiintynyt. Eniten juttukokonaisuuksissa kuvitettiin toimijoita erilaisissa työtilanteissa, joissa jako miesten ja naisten kesken oli tasaväkinen. Miehiä kuvitettiin töiden äärellä 179 (17,9 prosenttia kokonaisaineistosta) ja naisia 163 kertaa (16,3 prosenttia). Työtilanne tarkoittaa nimensä mukaisesti työntekoa tai tietyn ammattiryhmän edustamista. Työtilannetta kuvaavien esimerkkien lukumäärät ovat mielenkiintoisia miesten ja naisten lukumäärien osalta, sillä osio on ainoa, jossa naiset ja miehet on kuvattu lähes tasavertaisesti jokaisena vertailuvuonna.

Kolmanneksi suurimman toimijaryhmän muodostavat poliitikko- ja asiantuntijamiehet, jotka esiintyivät Helsingin Sanomien sivuilla yhteensä 132 kertaa (13,2 prosenttia). Naispoliitikkoja ja asiantuntijoita sen sijaan kuvitettiin vain 20 kertaa (2,0 prosenttia), joten ero miehiin on suuri.

Miesten asiantuntijavaltaisuus on varsin mielenkiintoinen ilmiö. Vielä vuonna 1989 miespoliitikkoja ja asiantuntijoita esiteltiin kuvan voimin ainoastaan yhdeksän kertaa työteeman yhteydessä. Vuonna 1993 luku oli jopa 59, ja kaksi vuotta myöhemmin luku putosi 42:een ja sitten 22:een vuonna 1997. Näyttäisi siis siltä, että laman aikana miehet pääsivät työteemaan liittyvissä kuvakokonaisuuksissa naisia huomattavasti enemmän esille. Talouden voidessa hyvin erot tasoittuivat hieman. Tosin naispoliitikkojen ja asiantuntijoiden määrä juttukokonaisuuksien kuvituksissa pysyi kaikkien vuosien aikana jatkuvasti matalana.

Poliitikko- ja asiantuntijamiehet esiintyivät 44 kertaa työttömyysteemaluokan yhteydessä ja 35 kertaa työelämän konflikteissa, kun naisilla vastaavat luvut jäivät työttömyysluokassa ja työelämän konflikteissa molemmissa neljään. Tämä osoittaa, että lakkojen sovitteleminen ja niistä neuvotteleminen on ainakin visuaalisesta näkökulmasta hyvin miesvaltaista. Useimmiten asiantuntija- ja poliitikkomiehet kuvitettiin vakiintuneen uutiskäytännön mukaan pienehköillä passikuvilla.

Sami Noposen (1996, 200) mukaan tutun poliitikon kuva tuo lisäinformaatiota lukijalle, jolloin lukija kykenee suunnistamaan helpommin tekstimassojen viidakossa ja tunnistamaan uutisaiheita. Helsingin Sanomat noudattaa osaksi tämän ajatusmallin mukaista kuvankäyttöpolitiikkaa, sillä poliitikko- ja asiantuntijamiesten määrä oli hyvin suuri verrattuna muihin aineiston toimijoihin. Miespoliitikot esiteltiin useimmiten juuri yksipalstaisissa passikuvissa tai poliittisissa neuvottelutilanteissa, joista heijastui kiire. Naiset puolestaan kuvattiin usein työnteossa toimistoympäristössä, pankissa, kotona tai sairaalassa. Mielenkiintoista on kuitenkin poliitikkojen ja 'tavallisten kansalaisten' esittäminen ja niiden välinen ero. Kun poliitikot olivat usein kiireisiä, tavalliset kansalaiset jähmettyivät kameran edessä passiivisiksi ja tuijottivat kameraan.

Luokittelurungossa tehtiin myös jako mies- ja naiskansalaisten kesken. Kansalaisella tarkoitetaan miestä tai naista, joka on kuvattu vapaa-aikanaan esimerkiksi kotiympäristössä, eikä siis työn äärellä. Mieskansalaisia löytyi aineistosta 94 (9,4 prosenttia) ja naiskansalaisia 60 kappaletta (6,0 prosenttia). Miehet näkyivät kansalaisina enemmän kuin naiset jokaisen analysoitavan vuoden aikana. Toimijoiden ehdottomaan vähemmistöryhmään kuuluivat lapset ja vanhukset. Heitä kuvitettiin lähinnä vuonna 1989, kun sairaaloissa ja päiväkodeissa vallitsi työvoimapula.

Mitä kaikkea neljään vuoteen sisältyi?

Neljän vuoden kuva-aineistossa tulee selvästi esille, mitkä työtä koskettavat aiheet on eri aikoina koettu tärkeiksi tai miten niitä on painotettu. Kuten ensimmäisestä otsikkoesimerkistä käy ilmi, keikkatyötä pidettiin Helsingin Sanomien artikkelissa vielä vuonna 1989 mielenkiintoisena ja positiivisena työn tekemisen vaihtoehtona. Vuonna 1997 Helsingin Sanomissa kirjoitettiin määräaikaisuudesta ja pätkätyöstä ennemminkin huolta aiheuttavina kuin positiivisina työn muotoina.

Lyhyt läpileikkaus eri vuosien työhön liittyvistä ja ajan hengen mukaisista kuvajournalistisista ratkaisuista kertoo, että vuonna 1989 työn kuvajournalismi Helsingin Sanomissa ilmensi kiireisiä ihmisiä, jotka syöksyivät haluttuina työntekijöinä toinen toistaan parempien työpaikkojen perään. Vuonna 1989 visuaalisesti kantavia teemoja olivat siis työ ja työvoimapula. Neljä vuotta myöhemmin kuvitetuimpia teemoja olivat työttömyys ja työ, kun vuonna 1995 työ ja ammatti-teemaa kuvitettiin ahkerimmin, joskin myös työelämän konfliktit olivat usein esillä. Työ säilytti johtoasemansa myös vuonna 1997, jolloin sitä seurasivat työttömyys ja työllisyys.

Kiirettä huokuvista 1980-luvun lopun kuvista siirryttiin huomattavasti emotionaalisempaan suuntaan. Laman aikaisissa kuvissa ihmiset olivat epätoivoisia. Lama personifioitui ihmisten ja heidän tuntemustensa ja kokemustensa kautta. Laman aikaisten henkilökuvien intensiteetti oli hyvin voimakas ja epäkonventionaaliset kuvaustavat pysäyttivät avoimuudellaan.

Työ- ja ammattiteeman volyymin suuruus osoittaa työn suuren merkityksen ja sen, kuinka työ on saanut etenkin vuosina 1995 ja 1997 uusia muotoja, kuten vuokra- ja pätkätyön. Tosin kuvajournalismissa uusia työn muotoja on ollut vaikeaa esittää, ja useimmiten on tyydytty työntekijöiden henkilökuviin.

Otsikoinnit osoittavat vuosien välillä tapahtuneen vaihtelua. Vaikka vuonna 1993 "Insinööriäkään ei enää tarvittu", vuosina 1989 ja 1997 he olivat käypää tavaraa. Vuoden 1995 ja 1997 työhön liittyvästä keskustelusta heijastui usein huoli työstä ja sen säilymisestä. Perinteisen kahdeksan tunnin työaikamallin murentuessa suuri osa työntekijöistä joutui sopeutumaan pidempiin tai lyhyempiin työvuoroihin irtisanomisten uhalla. Työn lisäksi myös työelämän hyvinvoinnista ja kehityssuunnista alettiin keskustella.

Entä yhdistivätkö neljän vuoden kuvajournalistisia valintoja tietyt periaatteet tai kuvituskohteet? Mielenkiintoisia tuloksia paljastui erityisesti tarkasteltaessa toimijoita ja heidän lukumäärällistä esiintymistään. Naiset ja miehet olivat tasavertaisesti edustettuina ainoastaan työtilanteissa, jotka muodostivat aineiston suurimman toimijajoukon. Yllättävän suureksi nousi sen sijaan lukumäärältään miespoliitikko- ja asiantuntijaluokka etenkin naisten vastaavaan lukuun verrattuna.

Tämän aineiston perusteella naiset kelpaavatkin hyvin työntekoon ja jonkin verran myös naiskansalaisen esittämiseen, mutta yhteisten asioiden päättäjinä tai neuvoa-antavina asiantuntijoina he ovat visuaalisesti lähes näkymättömiä. Miesten dominoiva asema näkyi myös mieskansalaisten representoinnissa verrattuna naisiin. Melko odotettua oli, etteivät vanhukset, lapset ja lapset hoitajien kanssa olisi kovin paljon esillä, sillä lapset ja vanhukset sijoittuvat varsinaisen työelämän ulkopuolelle.

Kaikissa kuvissa on kuitenkin jotakin yhteistä. Niillä kaikilla on nimittäin todistusarvo tekstiin nähden: ne todistavat tekstin eli tässä tapauksessa otsikon tai kuvatekstin sanoman oikeaksi. Vaikka kirjoitettua tekstiä pidetäänkin usein ensiarvoisen tärkeänä kuvaan verrattuna (ks. esim. Kress & van Leeuwen 1996), kuvilla ei niinkään emotionaalisessa aiheessa kuin työttömyys ole ollut toisarvoista merkitystä, päinvastoin. On vaikeaa kuvitella työttömien selviytymiskertomuksia ja niiden

kokonaisilmettä ilman vaikuttavia henkilökuvia. Kuinka moni mahtoikaan lukea lehden juttukokonaisuuden vaikuttavan kuvan ansiosta?

Kuten Sami Noponen toteaa, haastattelututkimusten mukaan lukijat uskovat valokuvan antavan pelkkää uutistekstiä realistisemman kuvan asioista. Valokuvan autenttisuusvaikutus onkin tehokkaimmillaan juuri työttömien henkilökuvissa, joissa laman vaikutukset henkilöityvät armottomasti. Henkilökuvien avulla on mahdollista rakentaa juttukokonaisuuksia, jotka herättävät lukijassa voimakkaita tunteita. (Noponen 1996, 200.) Voidaankin kysyä, olisiko uutinen leipäjonosta saanut kansan reagoimaan uutiseen voimakkaasti sellaisenaan, ilman kuvitusta? Eikö juuri toivottoman pitkän jonon näkeminen saanut lukijat reagoimaan voimakkaasti näkemäänsä?

Lehden kuvajournalistisesta tarjonnasta löytyy myös perinteisiä esittämistyylejä kuten poliitikkomiesten yksipalstaiset passikuvat. Se, tuovatko ne lisäinformaatiota lukijalle, on kyseenalaista (esim. Postman 1987, 81–82, vrt. Noponen 1996, 200), eikä sitä ole tässä edes tarkoitus pohtia. Lukijan subjektiivisuus ohjaa aina luentaa ja tulkintaa, joten oikeita vastauksia ei kuvajournalismia analysoitaessa ole olemassakaan. On vain subjektiivisia havaintoja ja huomioita, kuten tässäkin työssä.

Konventionaalisiin esitystapoihin kuuluivat muun muassa 'tavalliset kansalaiset', jotka esiintyivät kuvissa usein erilaisten asioiden kokijoina ja uhreina, muutoksen objekteina. Vuosina 1989 ja 1997 kansalaisilla näytti olevan enemmän valinnanvaraa töidensä suhteen, mutta etenkin lamavuosien kuvatarjonnasta välittyi kansalaisen uhrin rooli juuri henkilökuvien kautta (ks. myös Noponen 1996, 207). Toisin kuin kansalaiset, lamaa ja muita yhteiskunnallisia ongelmia pääsivät ratkomaan visuaalisella puolella etenkin miespoliitikot ja -asiantuntijat. Heidän kasvonsa toivat juttukokonaisuuteen usein mukaan mielipiteitä, tärkeitä yhteiskunnallisia ratkaisuja ja arvovaltaa.

Työn kasvot Helsingin Sanomissa vaihtelivat oleellisesti vuosien varrella seuraten aikaansa ja yhteiskunnallista kehitystä. Joskin toimijat pysyivät miltei samoina; työn sankareiksi nousivat työtilanteiden miehet ja naiset, vaikka työhön vaikuttavat toimijat olivat erityisesti poliitikko- tai asiantuntijamiehiä.

Työn kasvot muodostuivat erilaisiksi vuosien aikana, vaikka lehtien sivuilla pyöriteltiinkin samoja aiheita ja toimijoita. Samankaltaisuuksista huolimatta sävyerot ja merkitykset muuttuivat. Työntekijät olivat kiireisiä vuonna 1989 ja sitten passiivisia olosuhteiden uhreja ja tilanteeseensa kiukustuneita työttömiä. Vuonna 1995 työn kasvot eivät olleet yhtä dramaattisia, sillä keskusteluun työttömyydestä oli tullut skeptisyyttä, ja kaksi vuotta myöhemmin työn kasvot alkoivat taas kuulua menestyville työntekijöille ja erilaisille vuokra- ja määräaikaisten joukoille. Työn uusille kasvoille siis.

Lähteet

Graber, Doris (1988). Processing the news: How people tame the information tide. New York, White Plains: Longman Inc.

Hall, Stuart (1984). Uutiskuvien määräytymisprosessi. Teoksessa Lintunen, Martti (toim.) Kuvista sanoin 2. Porvoo: Suomen valokuvataiteen museon säätiö.

Jokela, Markus (1984). Valokuva sanomalehdessä. Sanomalehtikuvan tehtävän määrittelyä ja neljän päivälehden kuvituksen tarkastelua. Pro gradu-tutkielma, Tampereen yliopisto.

Kress, Gunther ja van Leeuwen, Theo (1996). Reading Images. The Grammar of Visual Design. London and New York: Routledge.

Noponen, Sami (1996). Uutiskuva röntgenissä. Teoksessa Luostarinen, Heikki – Kivikuru, Ullamaija – Ukkola, Merja (toim.): Sopulisilppuri. Mediakritiikin näkökulmia. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Postman, Neil (1987). Huvitamme itsemme hengiltä. Helsinki: WSOY.

Ridell, Seija (1998). Tolkullistamisen politiikkaa. Televisiouutisten vastaanotto kriittisestä genrenäkökulmasta. Akateeminen väitöskirja, Acta Universitatis Tamperensis 617, Tampereen yliopisto.

III

Minna Aslama, Ullamaija Kivikuru ja Sanna Valtonen

Lamakansan kartat

Kolme näkökulmaa kokemuksiin talouskriisistä

Kun Suomi putos puusta, aikarauta näytti seitsemää
kahdeksalta jalka poikki tasoelinkisoihin
toinen jalka navetassa, toinen tenniskentällä
toinen käsi utareella, toinen kaukosäätimellä.
(Ismo Alanko 1990)

Ismo Alangon sanoitusta mukaillen: 1990-luvulla suomalaiset niin sanotusti putosivat puusta. Bruttokansantuotteen koko 1980-luvun jatkunut nousu kääntyi laskuksi, ja niin sanottu kulutusjuhla sodanjälkeisen Suomen pahimmaksi aallonpohjaksi. Työllisyys heikkeni voimakkaasti. Suomi nousi kahdessa vuodessa Euroopan työttömyystilastojen hänniltä teollisuusmaiden huipulle – vastaavan suuruinen teollistuneen maan työttömyyden nousu koettiin viimeksi 1930-luvun Yhdysvalloissa. Työttömien määrä kasvoi nopeasti lähes 400 prosenttia ja niin kansalaisten kuin yritystenkin varallisuusarvot romahtivat. Työttömyyden kasvu heikensi heti julkisen talouden tasapainoa: aktiivisen työvoimapolitiikan menot ja työttömyysturvakustannukset kasvoivat vuoden 1990 muutamasta miljardista yli 20 miljardiin vuonna 1993. Samanaikaisesti verotulot kääntyivät laskuun ja julkisen sektorin tasapaino järkkyi – seurauksena työttömyys, joka kohtasi ensimmäistä kertaa myös akateemisia ammatteja ja julkisen sektorin henkilöstöä. (Kiander ja Vartia 1998, 112–115.)

Kansalaisten selviytymistä heikensi myös nouseva korkotaso: jo vuonna 1990 peruskorko nousi 4,6 prosentista seitsemään prosenttiin, ja vuonna 1993 rikottiin kymmenen prosentin raja. Lamasta kertoo

myös sosiaalitukien saajien määrän huikea kasvu: kun 1980-luvun lopulla tukea sai 163 000 kotitaloutta ja 34 henkilöä tuhatta kohti, vuoden 1996 luvut ovat 350 000 kotitaloutta ja 119 henkilöä tuhatta kohti. Myös kyselytutkimukset kertovat talouden tilasta, 57 prosenttia haastatelluista arveli vuonna 1994 taloudellisen tilanteensa heikentyneen kahden edellisen vuoden aikana. Laman taituttua sosiaalimenot ovat Suomessa pudonneet eurooppalaisen keskitason alapuolelle. Pääasiallisia menettäjiä koko leikkausten ajan olivat yhteiskunnan heikoimmat ryhmät: sairaat, työttömät, lapsiperheet, nuoret ja köyhät. (Esim. Lehtonen 2000, Kosunen 1997.)

Nämä luvut piirtävät selkeän kartan siitä, että lama ei ollut kansantalouden vaan yhtälailla kansalaisten, yhteisöjen ja yksilöiden kriisi. Lama kosketti koko Suomea: viennin tyrehtymisen, pankkikriisin ja työttömyyden kanssa käsi kädessä kulki koko kulttuurisen ilmapiirin murros. Laman voi sanoa olleen taloudellinen, poliittinen, kulttuurinen ja henkinen kriisi – yhteiskunnasta yksilöihin.

Kriisi ei luonnollisestikaan ole 1990-luvun Suomen ilmiö; se on ollut tieteellisen teorisoinnin aiheena teollisen ja sittemmin jälkiteollisen, tai modernin ja jälkimodernin yhteiskunta-ajattelussa jo yli vuosisadan ajan. Tänä päivänä murrokset ja kriisit ovat jokapäiväistä terminologiaa niin joukkoviestimissä kuin arkipuheessa. Kriisin käsite on saanut valtavan, joskin hahmottoman merkityksen, ja se kiertää mediassa aiheinaan milloin Kosovo, milloin ihmissuhteet. Nykyään itse kriisin käsite on kriisissä: vaikka sanan etymologia johdattaisi hahmottamaan sen päätöksenteon hetkeksi, on kriisin merkitys muuttunut tilanteeksi, jossa hallittavuus rationaalisine ratkaisuineen on mahdotonta. (Bauman 1999, 140–141.)

Entä kun on kyseessä Suomen 1990-luvun lama? Suomessa ei juurikaan ole tehty sellaista tutkimusta, joka yhdistäisi rakenteelliset muutokset yksilöiden kokemuksiin (vrt. esim. Blom 1999). Kun media kertoo monitahoisesta murrosajasta, miten sen kokee kansa, yleisö, vastaanottaja? Miten tutkija voi hahmottaa suurta taloudellista ja kulttuurista murroskautta ihmisten puheesta? Kuinka tavoittaa median merkitys ihmisten arjessa ja yhdistää se mediasisältöihin? Millä keinoin rajata ja ymmärtää kokemusten yksilölliset ja yhteiskunnalliset artikulaatiot? Miten tavoittaa yhteisöllisyyden ja yhteisyyden murrokset, hajaantuminen ja uudet koalitiot? Ja kuinka tehdä tämä kaikki niin, että kykenee tuottamaan tietoa aineistosta ja yleisöstä, sortumatta mediatutkimuksen institutionaalisiin näkökulmiin tai muuhun laajempaan ja ennakolta asetettuun agendaan (vrt. Ang 1990)? Tavoitteenamme on antaa kolme näkökulmaa kansalaisten kokemukseen talouskriisistä. Pohdimme eri aineistojen avulla sitä, mitkä ovat kansalaisten valmiudet ja mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa heitä koskeviin keskusteluihin.

"Miten media sen näki, miten kansa sen koki?" -projektia edeltänyt, suomalaista julkisuutta laajemmin tarkastellut "EU-kysymys, kansalainen ja tiedonvälitys" -tutkimushanke osoitti, että vuosina 1992–95 lama näyttäytyi huomattavasti tärkeämpänä ja konkreettisempana, ihmisten omaan elämismaailmaan tunkeutuneena ilmiönä kuin Suomen liittyminen Euroopan Unioniin; se myös katkoi valtion ja kansalaisten välisiä luottamussuhteita huomattavasti rajummin kuin EU-kysymys (Alastalo 1995; Kivikuru 1996). Koska EU-projektin haastatteluaineisto nosti laman "kansalaisuuden keskiöön", katsottiin myös tässä "lamaprojektissa" tärkeäksi, että EU-tutkimushankkeen haastatteluosuudelle tuotetaan jatkumo: miten lamasta puhutaan tällä hetkellä; onko talouskriisi ohi ja kenen kohdalta; miten media, sen teemat ja toimijat muistetaan "jälkikäteen". Kansalaishaastattelujen avulla haluttiin selvittää, miten kansalaiset laman mieltävät ja jäsentävät, ja millaisen roolin he antavat medialle laman välittäjänä.

"Tapaus Laman" tarkastelu perustuu seuraaviin aineistoihin: 1) EVAn mielipidetiedustelut (1990-luvulta); 2) kansalaisten fokusryhmä- ja teemahaastattelut (vuosilta 1993–4 ja 1999); ja 3) koululaisaineet (1999–2000 [1994]).

Kenen mielipide, kenen kokemus?

Yleinen mielipide on monimerkityksinen käsite – arkikeskustelussa sillä usein tarkoitetaan enemmistön mielipidettä tai sillä viitataan mediassa tai julkisuudessa useimmin ilmenevään mielipiteeseen. Tavallinen

käsitys kuitenkin on, että yleinen mielipide on laskettavissa yksittäisten kansalaisten mielipiteistä. Kiivaat kiistat, joita käsitteen ympärillä on käyty, johtuvat siitä, että "yleinen mielipide" on läheisessä suhteessa demokratian ideaan ja sen käytännön toteutumiseen. Yleisen mielipiteen sisällön kohteista sen sijaan vallitsee Suhosen (1998, 182) mukaan suuri yhteisymmärrys: yleisen mielipiteen aiheet ovat yhteisiä, julkisia tai poliittisia asioita.

Yleisen mielipiteen synnyn oleellinen edellytys on ollut moderniin valtioon kuuluva laajeneva julkinen keskustelu – kansalaisyhteiskunnan synty tuli ylipäätään mahdolliseksi vasta kun lehdistö tavoitti riittävän suuren osan kansalaisia, kuten ranskalainen Gabriel Tarde (1998/1969) on todennut. Sosiologian klassikoista Ferninand Tönnies ajatteli yleisen mielipiteen perustuvan kriittiseen tietoon, koskevan julkisia ja yhteisiä asioita ja saavan poliittisen voimansa kansalaisten laajasta hyväksynnästä (Suhonen 1998, 174). Myös Habermas on kuvannut yleistä mielipidettä valistuneen julkisen keskustelun perusteella syntyväksi "demokraattiseksi voimaksi". Toisaalta liberalistiset teoreetikot ovat ajatelleet yleisen mielipiteen koostuvan kaikkien kansalaisten yksittäisistä mielipiteistä ennemmin kuin julkisen keskustelun perusteella syntyvästä yhteisymmäryksestä. Siksi on aiheellista Suhosen tapaan tehdä ero julkisen ja yleisen mielipiteen välillä; me metsästämme tässä eräänlaista yhdistelmää.

Tuoreessa keskustelussa on esitetty, että yleisessä mielipiteessä on kysymys ennemminkin yhteisöllisestä kuin yksilöihin sidotusta asiasta. Keskustelun ja järkeilyn perusteella syntyy mielipidettä, joka on eri asia kuin yksilöiden mielipiteistä yhteen laskettu massamielipide. Suomessa mm. Veikko Pietilä (1997), Risto Kunelius (1998) ja Pertti Suhonen (1998) ovat erottaneet yleisen ja julkisen mielipiteen käsitteet toisistaan. Yleisellä mielipiteellä viitataan tällöin yksittäisten ihmisten mielipiteistä laskettuun summaan tai keskiarvoon ja julkisella mielipiteellä julkisuudessa käytävään ja mielipiteitä muokkaavaan keskusteluun.

Tutkimuksellisesti yleistä mielipidettä voi ajatella lähestyttävän kahdella tavalla: joko kansalaiskeskustelua ja yhteisöllisyyttä korostavin menetelmin (esim. kansalaisjournalismin projektit, etnografia ja toimintatutkimus) tai erilaisin "massamielipidettä" mittaavin gallupein

ja kyselyin. Tässä projektissa on pyritty ottamaan huomioon molemmat tutkimukselliset suunnat. Yhtäältä ajatellaan, että etnografinen kansalaisten oman äänen ja oman kokemuksen kuvailu on poliittisesti merkittävä ja tärkeä tutkimuskohde, toisaalta kansalaisten "yhteenlaskettu ääni" on länsimaisessa poliittisessa kulttuurissa usein erilaisten päätösten taustalla ja siksi merkittävä.

Kansalainen ja kriisi, eilen ja tänään

Yllä kuvattu tutkimusasetelma sisältää kaksi keskeistä tavoitetta: tutkia kansalaisia (ei vastaanottajia tai yleisöjä) ja tutkia kokemuksia kriisistä (ei tietystä välineestä tai mediatekstistä). Kansalaisuus-käsitteen määrittelyssä peruslähtökohtamme lähestyy demokratian diskurssiteoriaa (ks. esim. Habermas 1998) ja ymmärrämme kansalaisuuden Mouffea (1993, 60) mukaillen "yksittäisten demokraattisten subjektien tulkintana", jota muokataan ja joka muokkautuu ihmisten "elämismaailmassa" (esim. Habermas 1989), mutta johon toki vaikuttavat eri sfäärit tai "maisemat" yksilön elämismaailman ja yhteiskunnan systeemien lisäksi, välissä ja jatkumolla (ks. esim. Appadurai 1989; 1996). Tutkimusasetelman mukaisesti erityisen keskeistä on elämismaailman lisäksi median kautta syntyvä julkisuus – julkisen sfääri (Habermas 1989), tai tässä kirjassa käytetty määritelmä mediamaisemasta (vrt. Appadurai 1989, 1996), ja sen rooli kansalaisuutta muovaavana elementtinä. Määrittelemme siis kansalaisuuden sen pluralistisia kytkentöjä korostaen ryppääksi moninaisia käytänteitä, jotka käsittävät yksilöt erilaisten ja joskus päällekkäisten yhteisöjen jäseninä, ja joista yhden tulisi ideaalitilanteessa muodostaa kansallinen (poliittinen) kulttuuri (ks. Hermes 1998, 159). Tämä tarkoittaa, että oletamme kansalaisuuden ja erityisesti kriisikansalaisuuden luovan määritelmiään – tai niiden representaatioita – projektimme etnografisissa aineistoissa, ihmisten omassa puheessa ja kirjoituksissa. Tähän oletukseen perustuen olemme löytäneet viitteitä niistä käytänteistä, jotka näyttäisivät liittyvän kansalaisuuden ja kansallisen poliittisen kulttuurin muodostumiseen.

Kriisin käsitteen osalta tilanne on samankaltainen ja sen määrittely

tässä yhteydessä on sekä yksinkertainen että kompleksinen: yhtäältä otamme annettuna tietyt taloudellis-poliittiset tapahtumat ja indikaattorit, jotka määrittävät haastattelujen ajanjaksoa, toisaalta etsimme kriisin määrittelyjä aineistosta itsestään. Tässä lähestymme Baumanin (1999, 141–143) ajatusta erillisten kriisiteorioiden tarpeettomuudesta: kriisi ei ole normaalin vastakohta, vaan sen voi nähdä asioiden vakinaisena tilana, joka vain nyt "postmodernissa" yhteiskunnassa on nostettu keskustelun keskiöön. Haasteemme ei siksi olekaan määrittää kriisin syitä ja syyllisiä, vaan kuvaamme ja analysoimme ei-toimivuutta ja epäjatkuvuutta luonnollisina ilmiöinä. Oletamme, että kansallisen talouskriisin hahmottamisessa tämä lähestymistapa tuottaa kiinnostavaa tietoa juuri kansalaisuuden normittamiselle ja käsitteen mahdolliselle muutokselle kriisin kuluessa.

Mielipidetiedustelut luovat haastatteluaineistolle viitekehyksen; sekä ajallisen jatkumon että toisaalta "kansalaiskulttuurin" (Dahlgren 1999) dimension. Tyypillistä mielipidetiedustelujen ("gallupien") maailmalle koko 1990-luvun ajan oli se, että kansalaisilta kysyttiin ani harvoin mitään lamaan liittyvää suoraan. Toisin kuin mielipidettä EU-jäsenyydestä tai viidennestä ydinvoimalasta talouskriisiä ei voitu edes kohtuullisen luontevasti puristaa pariin–kolmeen kysymykseen. Globalisaatiokin voitiin hoitaa parilla hyvin yleisellä kysymyksellä, kansalaisten arkea koskettavaa lamaa ei. Näin mielipidekartoituksia pohtiva artikkeliosuus pohjautuukin "hyvän elämän" aineksia koskeviin kysymyksiin ja vastauksiin ja niiden pohjalta rakennettuihin "tulkintapaketteihin", joita William Gamson (esim. Gamson ja Lasch 1983) on usein käyttänyt tulkitessaan kulttuurisia tekstejä ja niihin pohjautuvaa toimintaa.

Lisäksi analyysi pyrkii nimenomaan hahmottamaan kansalaisaktiivisuuden ulottuvuuksia eli ilmiötä, jota Peter Dahlgren on kutsunut kansalaiskulttuuriksi (Dahlgren 1999). Dahlgrenin mukaan kansalaiskulttuuri koostuu yhtäältä hyvin informoiduista ja informaatiotaan soveltamaan pystyvistä kansalaisista, jotka ovat lojaaleja demokratian arvoille ja pystyvät niitä myös soveltamaan omassa kansalaisarjessaan, toimiessaan järjestöissä ja tulkitessaan historiaa, tätä päivää ja tulevaisuutta. Lisäksi Dahlgrenin kansalaiskulttuuriin kuuluu hyvin vaikeasti

dokumentoitava "sosiaalipsykologinen" osuus, ihmisten kokema kansalaisidentiteetti – subjektiivinen tulkinta siitä, miten hyvin kansalainen kokee "istuvansa" omaan yhteiskuntaansa. Aineistovalinnat laajoista mielipidetutkimuksista pyrkivät noudattamaan Dahlgrenin kansalaiskulttuurin ulottuvuuksia. Tarkastelemme kansalaisten pääsyä relevantin informaation äärelle, heidän uskoaan demokratian perusarvoihin, heidän ilmaisemiaan toimintamalleja isoissa ja pienissä ympyröissä sekä heidän käsitystään itsestään kansalaisina, joskin viimeksi mainitusta ei paljon dokumentointia aineistosta kerry.

Haastatteluaineisto puolestaan tarjoaa vielä kolmannenkin määrittelytarpeen: kriisin ja kansalaisuuden ajallisen kontekstualisoinnin, kehyksiin panemisen. Niin tilastoaineistot kuin "seuraavan sukupolven" kirjoitukset ovat helpommin kontekstuoitavissa, kun taas haastatteluaineiston ominaispiirre on kansalaisten lähihistoriaa käsittelevä puhe: vuonna 1999 tehdyt haastattelut johdattavat haastateltavat katsomaan vuosikymmentä taaksepäin. Projekti ei kuitenkaan ole rakentanut haastatteluasetelmaa erityisesti muisteludiskurssin lähtökohdasta esimerkiksi tarjoamalla virikkeeksi mediatekstejä tai rakentamalla haastattelurunkoa muuten tukemaan tai korostamaan muisteluelementtiä, vaan tavoitteena on ollut katsaus tämän päivän talouskriisipuheeseen.

Kiinnostavaa luonnollisesti on, miten lamasta puhuminen muuttuu ajan kuluessa. Siksi haastattelut ovat seuranta EU-projektin haastatteluille ja siten ajalle, jolloin talouskriisi oli syvimmillään (vrt. esim. Kiander ja Vartia 1998). Emme kuitenkaan pyri tarkemmin määrittelemään saati analysoimaan "muistamista" ja sen dynamiikkaa, vaan lähdemme tässäkin aineistoista nousevista, haastateltavien itsensä tuottamista aikaan ja menneeseen liittyvistä pohdinnoista. Yksi keskeisistä kysymyksistämme onkin, puhummeko menneisyydestä, jos puhumme lamasta – ja kenen osalta?

Peruskoulun viimeisen luokan oppilaiden talouskriisistä kirjoittamien aineiden analyysi vie kansalaisten kriisikokemuksen aikajatkumoa tähän päivään. Perusajatuksena oli etsiä, onko Suomeen syntynyt laman vuosina uusi, "beckiläisittäin" (esim. Beck 1995) epävarmuuteen ja muutokseen varautunut sukupolvi, joka kukaties pitää työttö-

myyttäkin yhtenä elämän "luonnollisena" osana.

Aineistomme asemoituu julkisen ja yleisen mielipiteen kannalta seuraavasti:

Julkinen	Yleinen
Haastattelut • Aika: 1993–94, 1999 • Paikat: Rovaniemi, Kajaani, Joensuu & Liperi, Tampere, Somero, Lahti, pääkaupunkiseutu • Määrä: 20 teema- ja 20 fokusryhmähaastattelua	EVA (2300 haastattelua joka toinen vuosi) • Avautuva ja sulkeutuva Suomi 1987 • Kriittisinä 90-luvulle 1989 • Suomi etsii itseään 1991 • Kansa tienhaarassa 1993 • Epävarmuuden aika. Matkalla uuteen 1995 • Menestyksen eväät 1997 • Harmaantuvat härmäläiset 1998 • Mielipiteiden sateenkaari 1999
Aineet • Aika: Kevät/syksy 2000 • Paikat: Rovaniemi, Joensuu & Liperi, Tampere, Somero, Lahti, pääkaupunkiseutu • Määrä: 297 ainetta	Tilastokeskus (keskimääräinen otoskoko 4300) • Elinolot numeroina 1986 & 1994 • Elämän riskit ja valinnat 1996

Lama mielipidetiedusteluissa

Mielipidekartoituksen yhteenvetoaineistona on kahdeksan Elinkeinoelämän Valtuuskunnan (EVA) vuosina 1987–1999 julkaisemaa raporttia sekä kolme Tilastokeskuksen vuosina 1994 ja 1996 julkaisemaa raporttia. EVA on teettänyt raporttejaan suurelta osin lähes muuttumattomin kysymyspatteristoin vuodesta 1982. Tarkoituksena on ollut tavoittaa suomalaisen mielipideilmaston muutokset. Varsinkin 1990-luvun alkupuolella EU-kampanjan aikaan EVAn ideologinen linja – myönteisyys EU-jäsenyydelle – näkyi kysymyksenasetteluissa selvästi. Muutoin materiaalin koostaminen on noudattanut survey-tutkimuksen sääntöjä. Otokset ovat olleet edustavia ja kohtalaisen suuria: 2300 vastaajaa. Aineisto jakautui varsin luontevasti materiaalin keräämisajankohdan mukaan kolmeen jaksoon, "hulluihin vuosiin" 1986–91, lamavuosiin 1993–95 ja uuteen nousukauteen 1996–98. Tulkinnoissa on erityistä

painoa pantu myös "En osaa sanoa" -vastausten määriin, jotka varsinkin kansainvälisyyttä ja eurooppalaisuutta koskevissa kysymyksissä olivat huomattavia. Onhan tämän vaihtoehdon valinta käytännössä vastaajan ainoa mahdollisuus ilmaista haluttomuuttaan tai välinpitämättömyyttään. Yleistäen voinee sanoa, että vastaajat viljelivät eniten tätä vaihtoehtoa asioissa, jotka jäivät heille etäisiksi, ei niinkään esimerkiksi ideologiaa tai politiikkaa koskevissa kysymyksissä. Suomalaiset siis sulkivat pois pikemmin etäiset ja yhdentekevät kysymykset kuin jotenkin arkaluontoiset aiheet.

Keskiarvot ja arvot

Jo ennen tarkastelukauden alkua mielipidetutkimukset olivat osoittaneet suomalaisten arvojen kaksijakoisuuden "koviin" ja "pehmeisiin", muut huomioon ottaviin ja itsekkäisiin. Yksilölähtöisissä tarkasteluissa (esim. Puohiniemi 1996) altruismi ja egoismi, säilyttäminen ja itsenäisyys on liitetty persoonallisuustyyppeihin, mutta samantyyppiset ominaisuudet nousevat esiin myös yhteisöpohjaisissa tarkasteluissa. Tutkittuna jaksona, lamaa edeltäneistä vauraista vuosista läpi laman ja uuteen nousuun, tyypillistä näyttää olevan kansalaisryhmien arvojen ja asenteiden hajautuminen. Lama kohteli kansalaisia eri tavoin, ja tämä näkyi arvoissa ja asenteissa. Kansalliset keskiarvot kertoivat siis 1990-luvun lopulla yhä vähemmän todellisista muutoksista, sillä kansalaisryhmien vastakkaiset kehityslinjat tasoittivat keskiarvoja. Suomalaisten arvoyhteisyys näytti siis selvästi heikentyneen laman myötä, mutta kehitys oli lähtenyt liikkeelle jo paljon varhemmin; epäilemättä tiukan rahan aika voimisti tätä kehitystä, koska muutokset olivat eri vaiheiden välillä paljon isompia kuin 1980-luvulla.

Naiset näyttivät käyvän rohkeammin kiinni uusiin mahdollisuuksiin, kun taas miesten keskuudessa säilyttäminen näytti voimistuvan. Nuorten arvojen muutos egoismista kohti säilyttämistä laman aikana on tullut esiin useammissa selvityksissä (esim. Heiskanen 1996, Puohiniemi 1996), ja kehitys tuntuu toki johdonmukaiselta: kun elämäntilanne käy epävarmemmaksi, yksilökeskeisyys menettää merkitystään. Soli-

daarisuus heikompia kohtaan tuntui vähentyneen eniten keski-ikäisten keskuudessa, eikä korkea koulutuskaan tuntunut entiseen tapaan tukevan suvaitsevaisuutta ja heikkojen tukemista. Päinvastoin, heikommin koulutettujen keskuudessa rohkeus tarttua haasteisiin näytti voimistuvan huonojen aikojen myötä.

Mielenkiintoista oli myös se, että asenteiden koveneminen niin oman maan heikkoja kuin maahanmuuttajia kohtaan oli vahvinta maan suhteellisen hyvinvoivissa eteläosissa, kun taas selvästi köyhemmässä pohjoisessa ja idässä solidaarisuus ei heikentynyt alkuunkaan yhtä selvästi.

Säilyttämisen ideologia näkyy EVA-raporteissa kautta linjan: vastaajat valitsivat järjestään vaihtoehtoja, jotka selittivät elämänilmiöitä "realismin", "arkijärjen" tai "historian" kautta. Usein kyse oli pikemminkin kompromissihakuisuudesta kuin aidosta tukeutumisesta historiaan. Koko otoksen tasolla tämä pyrkimys säilyi yhtä vahvana tarkastelukauden läpi. Voi siis sanoa, että pyrkimys yhtenäiskulttuuriin oli vahva, mutta se kiinnittyi eri ryhmiin eri vaiheissa.

Epävarmuudesta turtumiseen

Selkeä linja näytti muodostuvan EVA-raporttien perusteella emansipaatioakselilla. Pyrkimys aktiiviseen kansalaistoimintaan tuntui vähentyneen laman myötä, eikä se palannut, vaikka useimpien kansalaisryhmien taloudellinen tilanne paranikin vuosikymmenen lopulla. Voimattomuuden ja ulkopuolisuuden tunne suhteessa valtaan voimistui eniten 1990-luvun lopulla. Tämän voi luonnollisesti selittää laman kokemuksella: lama ryöpsähti päälle, vaikka kukaan ei sitä halunnut, ja se näytti jättäneen jälkeensä pysyvän epävarmuuden olon. Tämä heijastui myös taloudellisiin hankintoihin, jotka toki lähtivät kasvuun pahimman kriisin mentyä ohi, mutta edelleen keskiluokkaiset, työelämässä mukana olevat kansalaisetkin selittivät hankintojen lykkäämistä: "Minulla ei ole varaa sellaisen." Suomalaisessa arvomaailmassa hyvin vahva turvallisuuden kaipuu näytti entisestään voimistuneen laman kokemuksen myötä jo mielipidetiedustelujen aggregaattitasolla liikuttaessa. Tämän

voisi tulkita kansalaisidentiteetin heikkenemiseksi, sillä annos aktiivisuutta ja siviilirohkeutta siihen toki tarvitaan.

Samoin puoluepolitiikan vierastus näytti tuntuvasti voimistuneen, vaikka esimerkiksi laman jälkeisenä kautena kolmelle vahvimmalle asenneryhmittymälle tuntui löytyvän puoluevastine. Oli suurehko kaupunkilainen ja keskiluokkaisesti suuntautunut, mutta myös solidaarisuutta ilmaiseva ryhmä, jonka arvot tuntuivat tulevan lähelle sosialidemokratiaa ja perinteistä hyvinvointivaltioajattelua. Oli lähes yhtä vahva ryhmittymä, joka oli asenteiltaan selvästi konservatiivisempi ja yksilökeskeisempi, mutta myös ajattelutavoiltaan kansainvälisempi; sen perusasenne valtiota ja virkamiehiä kohtaan oli myönteinen. Tämä ajattelutapa lähenee tuntuvasti kokoomuslaista ideologiaa. Kolmas ajattelutaparyväs oli selvästi "maalaisempi", ja sitä edustivat useammin maan keski- ja pohjoisosissa asuvat. He olivat arvoiltaan vahvimmin säilyttäviä ja hyvin varautuneita suhteessaan kansainvälistymiseen. Arvorakenne ei ole kovin kaukana keskustapuolueen ideologiasta. Kuitenkin kaikilla kolmella ryhmittymällä oli varsin stereotyyppinen – ja kielteinen – käsitys Suomen puoluekartasta sekä luja usko siihen, että heidän arvomaailmaansa ei edusta ainutkaan puolue maassa.

Pitkin 1990-lukua vahvistui mielipidetutkimusten mukaan käsitys siitä, että medialla on liikaa valtaa. Vuosikymmenen alkaessa tyytymättömyys kohdistui lähinnä yksityisiin lehtiin, kun taas Yleisradioon oltiin kohtalaisen tyytyväisiä. Tilanne muuttui vuosikymmenen kuluessa: media nähtiin yhtenä valtablokkina, jolla oli liikaa mahtia. Tosin myös kysymyksenasettelu muuttui jonkin verran, joten osaltaan media yhtenäiseksi käsittäminen saattoi olla tätäkin perua.

Lama kansalaisten puheessa

Koska käsittelemme kriisiä ja kansalaisuutta, kysymys siitä, millä perusteella tutkimus on oikeutettu puhumaan ihmisten nimissä, nousee erityisen tärkeäksi. Tutkimustamme edeltänyt "EU-kysymys, kansalainen ja tiedonvälitys" -projekti oli esimerkki tutkimuksesta, joka pyrki antamaan äänen yleisöille ja arjelle. Arjella oli EU-tutkimuksessa lavea

määritelmä: arkea ei ole vain "pieni" vaan yhtä lailla suuryrityksen johtajan kuin puhelinmyyjänkin elämän kyseenalaistamattomiksi käytännöiksi muodostuneet elementit ovat arkista – katsomme siis arkea nimenomaan rutiinien näkökulmasta.

Ylläkuvatut pohdinnat käsitteiden määrittelystä sekä näkökulmien ja metodien valinnasta ovat johtaneet meidät jatkamaan EU-tutkimuksen kansalaisosuuden viitekehyksessä. Vaikka habermasilainen sfääriajattelu ja siinä julkisuuden asemointi (vrt. Habermas 1989, vrt. myös tämän kirjan muut osiot) on tarjonnut lähtökohdan, olemme päätyneet kiteyttämään analyysimme raamit paikallismaiseman, mediamaiseman, etnomaiseman ja ideomaiseman neliyhteyteen (vrt. Appadurai 1989, 1996; Kivikuru 1996). Tämä lähestymistapa korostaa elämismaailman, erillisten institutionaalisten sfäärien, sekä systeemien sijaan useita maisemia, joiden merkitys kansalaisille vaihtelee tilanteittain. Jokainen jossakin määrin organisoitu yhteiskunnallinen toiminta luo ympärilleen julkisuuden, joka rakentuu paitsi median kautta, myös välittömästi erilaisissa keskusteluissa. Niinpä sinänsä yhdenmukainen mediasfääri luo kansalaisten näkökulmasta tarkasteltuna erilaisia julkisuuksia. Eri julkisuuksien uskottavuusarvot vaihtelevat kansalaisille asian ja ajan mukaan, mutta valtajulkisuudella on erityinen sijansa suuren volyyminsä ja vahvan toistonsa vuoksi.

Perusoletus on, että jokaista kansalaista ympäröi konkreettisen paikallismaiseman ohessa kolme abstraktimpaa maisemaa siten, että kansalaiselle jää valinnan mahdollisuus tukeutua yhdessä tilanteessa enemmän johonkin/joihinkin maisemansa osiin. Mediamaisemalla tarkoitamme kansalaisen ympärillä avautuvaa mielikuvien, kertomusten, mediarakenteiden ja -sisältöjen verkostoa. Lukukoodin mediamaisemalle tarjoaa ideomaisema, kollektiivisten identiteettien pohjana oleva yhteiskunta-ideologia. Ideomaisemassa on tietyt, kaikille kansalaisille yhteiset perusteesit – esimerkiksi itsenäisyyden, turvallisuuden ja demokratian määritykset ja arvolataukset – mutta myös yhteisöllisiä, ikäryhmään, paikkaan ja sukupuoleen liittyviä seikkoja, joiden kirjo muotoutuu hyvinkin erilaiseksi yksilöiden ja ihmisryhmien kesken. Kolmantena maisemana otamme huomioon etnomaiseman, jolla viittaamme lähiverkoiksi kutsuttuihin

toiminnallisiin julkisuuksiin, kuten perheeseen, naapureihin, ystäviin ja työtovereihin. Tarkoituksena on luoda kokonaiskuva siitä, miten näitä maisemia hahmotetaan jälkikäteen talouskriisin osalta ja peilata sitä EU-tutkimuksen (ja laman) aikaisiin maisemiin.

Laman maisemat: yleiskuva haastatteluista

"Miten media sen näki, miten kansa sen koki" -projektin kansalaishaastattelut tehtiin kesällä 1999 EU-projektin haastattelujen seurantana seitsemällä paikkakunnalla: Rovaniemellä, Seinäjoella, Lahdessa, Joensuussa, Somerolla, Kajaanissa ja pääkaupunkiseudulla. Tätä artikkelia varten on analysoitu kymmenen teema- ja kymmenen fokusryhmähaastattelua vuodelta 1999 ja sama määrä valikoituna vuosien 1993–94 haastatteluista. "Uusi" haastattelukierros suunniteltiin siten, että se nostaisi esiin erilaisia kriisin kokemisen tapoja; siksi haastateltaviksi pyrittiin saamaan mukaan sekä työttömiä, pätkä- ja osa-aikatyöntekijöitä, opiskelijoita että laman aikana täystyöllistettyjä. EU-aineistosta on vertailuun samoin valittu sekä haastatteluhetkellä työttömien että työelämässä toimineiden haastatteluja samoilta paikkakunnilta.

Kansalaishaastattelujen avulla on ollut tarkoitus selvittää, miten kansalaiset laman mieltävät ja jäsentävät, ja millaisen roolin he antavat medialle laman välittäjänä. Haastattelurunkoon sisältyvät yksityiskohtaisesti seuraavat aihepiirit: 1) laman ajoitus (milloin lama alkoi, milloin näkyi omassa arjessa, milloin loppui); 2) laman teemat, myös alueittain; 3) laman välittäjät (miten ja mistä saatiin tietoa lamasta, miten ja missä lamasta puhuttiin, joukkoviestinten rooli alueittain, medioittain, ohjelmatyypeittäin), 4) laman kasvot (keitä päättäjiä ja virallisen eliitin edustajia sekä toisaalta muita mediakasvoja muistetaan).

Kaikkien lama

Kuten jo EU-tutkimus osoitti (Kivikuru 1996), lama oli läsnä miltei kaikkien suomalaisten elämässä – siis paikallis- ja etnomaisemissa. Suurimmiksi kansalaisten kokemuksia jäsentäviksi ja samalla heitä

omakohtaisen kokemuksen kautta erotteleviksi tekijöiksi ja teemoiksi muodostuivat työttömyys ja toimeentulo. Teema nousee haastatteluissa etnomaisemasta myös ideomaiseman tasolle, sillä kansalaisuuden on Suomessa oletettu rakentuvan työn tekemisen ympärille (ks. esim. Anttila 1993; Kettunen 1997; Kortteinen 1992; Valtonen 1999). Alueellisuus näyttäytyy, luonnollisestikin, haastatteluissa siten, että laman vaikutukset eri alueilla heijastuvat melko selkeänä kahtiajakona haastateltavien kokemuksissa työllisyystilanteesta kaupungeissa ja toisaalta maaseudulla; moni alue ei välttämättä ole edelleenkään tilanteessa "laman jälkeen" (EU-tutkimuksen tuloksista Kivikuru 1996; lamasta ja alueellisuudesta esim. Moring 1999 ja tämän kirjan artikkeli). Tässä yhteydessä myös ikä leimaa voimakkaasti kokemuksia ja arvoja laman merkityksestä. Kireä työllisyystilanne ja sen heijastuminen työpaikoilla, lomautukset, ja mahdollinen työttömyys näyttäytyisivät vanhempien haastateltavien kommenteissa selkeästi "erään ajan loppuna" – ajan, jolloin työ oli monen elämän keskiössä. Toisaalta nuoremmat, lama-aikana työelämää aloitelleet haastateltavat puhuivat talouskriisistä opettavana aikana 1980-lopun kulutusjuhlan jälkeen:

- Me ollaan nyt sen ikäsii kaikki et meidät on kasvatettu siihen et se työ on kaikki elämässä et se on ihan ainoo tärkee asia ja sillon kun se katoo pois ni tottakai meilt menee se pohja pois ja meiltä se nyt vielä katos valitettavasti vielä tässä iässä et meillei oo niin kauheesti mahdollisuuksia alottaa alusta mitään. (Mies, 59 v., työtön, Vantaa, 1999.)

- Et oppi niinku sen että pitää kunnolla yrittää ja tehä sen eteen töitäki et se on iha hyvä jos sellanen on jääny lopuks elämääki että mä luulen et siitä on niinku apua et ei oo päässy helpolla. (Nainen, 30 v., toimittaja/tiedottaja, Helsinki, 1999.)

Laman ajoitus

Haastatteluista nousee esiin, että laman alku näytti olevan helposti määriteltävissä: se paikannettiin vuosiin 1991 ja 1992. Tässä ikä tekee selvän eron. Laman aikana jo työelämässä olleet heijastivat asian etnomaisemaan: työpaikan tilanteeseen, kahvihuonekeskusteluihin, tuttavan

yrityksen konkurssiin, läheisten (tai omaan) työttömäksi joutumiseen. 1990-luvun alussa vielä opiskelleet nostavat esille, luonnollisestikin, etnomaisemaa selvemmin myös mediamaiseman osuuden:

- En mä muista mitään sellasta konkreettista, vaan siis että rupes niinku tuleen televisiosta ja koulussa ruvettiin puhumaan. Joka paikkaan rupes ilmestymään se lama-sana. (Nainen, 28 v., koulutussuunnittelija, Seinäjoki, 1999)

Kun laman alkua hahmotettiin usein omien ja läheisten kokemusten kautta, laman lopusta oltiin haastatteluissa jo epävarmempia. Siitä keskusteltaessa siirryttiin usein pois etnomaisemasta ja vedottiin median välittämään kuvaan esimerkiksi yritysten menestyksestä tai työttömyydestä. Medialle annettiin kuitenkin tässä yhteydessä suuri rooli, jota kritikoitiin hieman epäilevinkin äänensävyin:

- Mitä sitten sun mielestä onko lama nyt loppu? Tai onko se taittunut ja missä vaiheessa?

- On se mun mielestä taittunu siinä mielessä että siitä ei enää puhuta mediassa samalla sävyllä mun mielestä media on päättänyt sen et se on loppunut ja ja se on loppunut nyt niinku.. se on mennyt koko ajan vaivihkaa (...) (Mies, 28 v. markkinointiassistentti, Lahti, 1999.)

- Sit tässä tuli mieleen että media on täysin unohtanut et aikasemmas vaihees oli sensaatiota esitettiin nää leipäjonot ja jotka ovat vielä edelleenki tällä hetkellä ei televisio eikä lehdistö noteeraa näitä enää millään lailla et ne ne on käytännössä vaiettu (naurahtaa) pois (Mies, 55 v., työtön, Vantaa, 1999.)

Lopullinen muutos?

Kansalaishaastattelut ovat tiivistäen puhetta muutoksesta: vaikka laman katsotaankin väistyneen, siitä puhutaan perustavaa laatua olevana ilmapiirin ja asenteiden muuttajana. Haastateltavat puhuvat myös laman arkeen ja perhe-elämään tuomista muutoksista. Arvioita löytyy ääripäistä: "perhearvojen paluusta, siihen mitä niiden pitäisikin olla" huoleen ihmisten ja varsinkin nuorempien henkisestä hyvinvoinnista. Useimmi-

ten esiin noussut muutoksen diskurssi on yleinen, huolena koettu uhka uudesta sukupolvisegmentistä, joka rasittaa muuta yhteiskuntaa ja jonka arvomaailma poikkeaa muista. Tämä muutospuhe linkitettiin odotetusti arvomaailmaan ja työn normeihin:

- ... meillä on kuitenkin sellasiakin ihmisiä, jotka tavallaan oli hyväksyny sen, et ne ei oo saanu työtä ja lama on ja mä haen nyt täältä ja tuolta apua ja sitten oli sellasia jotka ovat tunnustaneet, että lasketaan kuukauden menot (...)

- Niin se on sinänsä hyvä, että tän laman myötä, se on positiivista, että siitä työttömyydestä yleensä puhutaan, että ollaan rohkeasti työttömiä, se on sinänsä positiivista mutta se on mun mielestä vaarallista, niin kuin justiin nuorilla, se arvomaailma tosiaan muuttuu, hyväksytään se että työttömyys kuuluu ja opitaan pitämään sitä työttömyysturvaa niinku kansalaispalkkana... (Ryhmäkeskustelu, naiset 32v. työvoimaneuvoja ja 39 v. työvoimaohjaaja, Seinäjoki, 1999.)

Muutoksen diskurssi on kuitenkin haastattelujen keskiössä, olipa se aiemmin siteerattujen haastatteluosuuksien kaltaisesti oman elämän romahdus tai toisaalta opetus tulevaa elämää varten. Omasta kokemuksesta muutos kuitenkin yleistetään ainakin tiettyjä ihmisryhmiä koskevaksi; samoin muutospuhetta värittää teema pelosta muutoksen taustalla ja oletus muuttuneiden asenteiden ja ilmapiirin pysyvyydestä, vaikka suomalainen taloudellinen ja yhteiskunnallinen tilanne olisikin aivan toinen kuin talouskriisin aikana. Kiinnostavaa on, että niin muutospuheen kuin laman ajoittamisenkin yhteydessä pitäydytään tiiviisti omassa arjessa ja sen tuomissa johtopäätöksissä; poliittisesta päätöksenteosta ja yleisestä muutoksesta yhteiskunnan rakenteellisella tasolla puhutaan vain vähän, jos lainkaan. Samoin varsinaista "syntipukkipuhetta" vältteltiin selvästi, niin yleisesti kuin tiettyjen teemojenkin yhteydessä: mainitessaan esimerkiksi sosiaaliturvan tai pankkikriisin haastateltavat tekevät selkeän pesäeron syyttelyyn ja toteavat työttömyysturvan väärinkäytösten ja toisaalta vaikkapa pankkien vastuuttoman lainanannon olleen liioitellun negatiivisesti esillä julkisuudessa. Tavallinen kansalainen tai edes rötösherra ei saa osakseen vastuuta näissä kriisipuheissa:

muutokseen ja sitä edeltäneeseen lamaan ei näytä etsittävän syyllisiä eikä pelastajia, vaan muuttunut tilanne otettiin annettuna.

Mediaunohdus – median yksipuolisuus

- Mä muistan sillon kun alettiin lamasta puhumaan, niin sillonhan sitä tuli tuutin täydeltä. Millon vaan sitä ku katto, niin alko kyllästyttämään, kun oli liikaa tän asian kanssa tekemisissä, kun sitä tuli tuutin täydeltä, että nyt mennään huonoon suuntaan ja sitä ja tätä. Ja seuraavana päivänä sit aina tapahtu jotain. Että nyt taas mentiin. Jotenkin se oli mediatapahtuma se lama. (Nainen, 32 v. , työvoimaohjaaja, Seinäjoki, 1999)

Kansalaishaastattelujen mediaa käsittelevän osuuden toteutuksesta ja analysoinnista tuli erityisen haasteellinen tehtävä. Haastattelut viittaavat siihen, että kansalaisten "mediamuisti" on lyhyt; haastateltavien on ollut vaikeaa muistaa ajalta minkään erillisen lamateeman uutisointia tai esimerkiksi tämän ajanjakson suosittuja ohjelmia, mediassa esillä olleita henkilöitä tai eroja eri medioiden välillä. Yleisesti puhetta medioista voisi luonnehtia "hahmottoman negatiivisuuden" diskurssiksi – joukkoviestinten tapa puhua lamasta oli haastateltavien sanoin äärimmäisen samankaltaista, negatiivista ja yksipuolisuudessaan turruttavan runsasta, lähinnä abstrakteista talouden indikaattoreista raportoimista.

"Mediaunohdus" ja mediamaiseman merkityksellistäminen vasta laman loppumisen yhteydessä on ongelmallinen tulkinta: kun laman alusta muistetaan ainoastaan omakohtaiset kokemukset, laman loppuvaiheista on vielä mielessä myös joitain mediarepresentaatiota (tai niiden väheneminen). Laadullinen median yleisötutkimus on usein osoittanut, miten haasteellista on muisteluttaa ihmisiä edes menneiden viikkojen tarjonnasta tietyssä välineessä, saati sitten kysyä vuosikymmenen muistikuvista koko mediamaiseman osalta. Myös tutkimusjaksomme aikana suomalainen mediakenttä koki useita murroksia (vrt. Aslama ja Kivikuru tässä kirjassa sekä esim. Kivikuru 1999), esimerkiksi paikallisradioiden kasvun ja kuihtumisen, aluelehdistön murroksen, sekä kahden uuden kansallisen kaupallisen tv-kanavan synnyn. Kuitenkin puhe

median yksipuolisuudesta ja kärjistävästä luonteesta saattaa hyvinkin olla osoitus media- ja etnomaiseman erillisyydestä. Kärjistäen: kansalaisten puheen perusteella media unohti heidän arkensa – miksi he sitten muistaisivat mediasisältöjä?

Kansalaisten teemat: Suomi sään armoilla

Yleiskuva kansalaishaastatteluista antaa useita näkökulmia kriisipuheeseen – miten kriisi määrittyy, mitä ilmiöitä se haastateltujen mukaan sisältää ja mitä vasten sitä peilataan. Lisäksi keskeistä on vertailu EU-projektin aikaisiin (1993–94) haastatteluihin. Miksi lama nousi jo silloin EU-kysymystä selvästi tärkeämmäksi? Miksi Suomen jäsenyydestä ei puhuttu vaikkapa itsenäisyyden kriisinä? Ja toisaalta: mitä yhteistä voimme löytää lama- ja EU-puheesta erityisesti kansalaisuuden määrittelyn kannalta?

Etäinen EU, läheinen lama

EU-haastattelujen aikaan kansalaisten mediamaiseman runkona olivat valtavirtavälineet, joista eritoten televisio mainittiin useimmin. Mediakäyttö oli kuitenkin huomattavasti denotaatiototeamuksia epämääräisempää: kansalaiset eivät juuri muistaneet mistä välineestä olivat minkin sanoman ottaneet vastaan. He kiittivät ja kritikoivat välineitä yleisesti, joskus nimiä mainiten, mutta harvoin välineitä ja asioita yhdistäen (vrt. Kivikuru 1996). Kansalaiset olivat osin välinpitämättömiä, osin ärtyneitä median muodostamasta valtajulkisuudesta, koska kansalaisten ja median EU-diskurssit liikkuivat tavallaan eri tasoissa: media seurasi EU-prosessia valtakunnantasolla ja kronologisesti, kun taas kansalaisten elämismaailma kohdentui yhtäältä arjen varsin konkreettisiin seikkoihin tässä ja nyt ja toisaalta sellaisiin hyvin abstrakteihin ja yleisiin ikuisuusasioihin kuin turvallisuus, tulevaisuus ja itsenäisyys, joita media harvoin tohti edes sivuta.

Lamahaastattelujen konteksti ja niistä tulkittavissa olevat maisemat piirtävät hieman toisenlaisen kartan: kun EU-kysymyksessä pohdittiin

tulevaa, lamapuhe suuntautuu selkeästi menneisyyteen paikantaen laman alkuhetket vuosiin 1991–92. Kansalaisten kannalta lama on jo tuottanut "lopullisen muutoksen", joten viittaukset tulevaan ovat vähäisempiä: niissä mietitään hetkittäin, kenen lama mahdollisesti jatkuu edelleen ja miten erityisesti nuoret tulevaisuudessa hahmottavat maailman. Median volyymiin viitataan haastatteluissa laman alun yhteydessä, jolloin lamaraportointi kasvoi roimasti; samoin mediavälitteisen laman hiipuminen pannaan merkille.

Kansalaisten lamapuheessa mediamaisema ei juuri risteä etnomaisemaa eikä se tuota puheeseen erityisiä arvioita median välittämistä teemoista – hyvin samoin kuten EU-kysymyksen suhteen. Tämä voi johtua osaltaan rutiineista – mediamaailmaa ei ehkä aina tunnisteta etnomaailmasta eriäväksi. Kansalaisten näkökulmasta abstraktista raportoinnista tulee rutiini: ajan kuluessa asioihin tottuu, eikä niitä enää pohdi. Lama ei mullistanut kaikkien suomalaisten elämää, mutta se näkyi EU-kysymystä selvemmin arjessa ja rutiineissa; juuri siksi myös mediamaisema peittyy lamapuheessa etnomaisemien ja konkreettisten kokemusten taakse. Toisaalta mediamaisema ei ole näyttänyt pyrkineenkään risteämään kansalaisten etnomaisemia: esimerkiksi jo karkeat määrälliset arkistoanalyysit Ylen tv-ohjelmista vuosina 1988–98 osoittavat EU-aiheiden peitonneen määrällään moninkertaisesti lamateemaiset ohjelmat. Määrällinen analyysi Ylen 20.30 uutisista, eräänlaisesta "valtakunnan virallisesta uutislähetyksestä" samoilta vuosilta todentaa edelleen, että vaikka EU:lla ei ollut niissä yhtä suurta ylivaltaa kuin muussa ohjelmistossa, keskittyi lamauutisointi eliitteihin ja yrityksiin, niin aiheiden kuin toimijoidenkin puolesta. Rivikansalaisia tai työttömiä näkyi hyvin harvoin juttujen päätoimijoina (vrt. tämän kirjan mediasisältöjä käsittelevä osio).

Kriisin ideomaisema

Kansalaisten ideomaisemat ovat käytännössä monessa suhteessa yksilöllisiä, ja myös historiallinen tilanne asettaa ideomaisemien synnylle erilaisia institutionaalisia ehtoja. Kuitenkin yleisiä vihjeitä ideomaiseman liikahtelusta löytyy. Aineistoista onkin noussut esiin kolme kes-

keistä puheen tapaa, jotka osoittavat liikahtelun suuntaa: muutoksen/vääjäämättömyyden diskurssi, työn käsitteeseen liittyvä diskurssi ja sukupolvidiskurssi.

Lama-aika hahmotetaan yleisesti muutoksen ja vääjäämättömyyden ympärille. Lama piirtyy haastatteluista tilanteena, joka aiheutti mullistuksia lähes kaikille ja kaikilla elämän alueilla ja toi arkeen epävarmuuden. Muutamissa ääritapauksissa haastateltavat puhuivat lama-ajasta jopa "irrationaalisen pelon" jaksona, jolloin määrittelemättömän "katastrofin odotus" leimasi elämää. Samansuuntaisen mutta lievemmän tulkinnan voi tehdä jo vuoden 1993–94 EU-haastatteluista. Yksi kansalaisten keskuudessa tavallinen hämmennyksen ja epävarmuuden lähde tuntui silloin olevan muutosten nopeus: oman elämän hallinta tuntui vaikealta, jos kaikki muuttuisi nopeasti. Median perusdiskurssina oli hallittu muutos, mutta kansalaiset eivät asiaa samalla tapaa mieltäneet. Kansalaiset toivat argumentoinnissaan varsin usein esiin asioita, jotka korostivat jatkuvuutta ja turvallisuushakuisuutta, sekä hyvin konkreettisella tasolla että periaatteena. Bauman (1999, 145) puhuukin Giddensiin viitaten yhteiskunnan tuotetusta epävarmuudesta (*manufactured uncertainty*), joka korostuu ja moninkertaistuu sen korjausyrityksillä. Voikin pohtia sitä, mikä median rooli oli epävarmuuden tuotannossa: korostiko EU-kysymyksen määrittäminen "hallituksi muutokseksi" vain sen vastakohtia; tuottiko media myös osaltaan lamaa poikkeustilana, jota tulisi korjata?

Vastakohtaa epävarmuudelle ei kuitenkaan kansalaisten lamapuheista hahmotu. Niistä määrittyy muutoksen vastakohdaksi ja "normaaliksi" menneisyyteen sijoittuva muuttumattomuuden tila, jota ei kuitenkaan tarkkaan osata paikantaa monien peräkkäisten ja päällekkäisten muutosten keskeltä (keskusteluissa nousivat esiin esim. 1980-luvun lopun "hullut vuodet", EU-jäsenyysprosessi, viestintäteknologioiden kehitys). Niinpä haastatteluissa kriisitilanteen vastakohta, "normaalin normi" määrittyy usein ideomaisemasta erillään yksilön tasolla, paikallis- ja etnomaisemassa: "ennen kuin vaimo jäi työttömäksi, ennen kuin se konkurssikierre täällä alkoi". Talouskriisi läpäisi koko yhteiskunnan. Se esitetään haastatteluissa vääjäämättömänä muutoksena, joka asettuu rationaalisen päätöksenteon ja ohjattavuuden ulkopuolelle (vrt. Bauman 1999). Syitä ja syyllisiä ei juuri haeta, samoin "jälkiviisaus" ja erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen esittäminen on vähäistä. Näiden sijaan hallitsevaksi nousee eräänlainen väistämättömyyden ja välttämättömyyden diskurssi.

Samalla tavoin myös niin mediamaisemalle kuin talouden ja politiikan sfääreille näyttävät olleen tyypillisiä tietynlaiset välttämättömyyden puhetavat. Suomalaisessa yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa onkin 1990-luvulla usein viitattu eräänlaiseen välttämättömyysoppiin, jolla on oma argumentaatiotapansa ja retoriikkansa ja joka vallitsee niin talouspoliittisessa päätöksenteossa kuin sitä koskevassa julkisuudessakin. Välttämättömyysoppia on pidetty niin toimintaohjeena kuin legitimaation antajanakin, ja sen mukaiset puhetavat ovat hallinneet varsinkin talouskriisistä käytyjä keskusteluja. (esim. Blom 1999; Luostarinen 1993; Vartiainen 1993). Kansalaisten positio välttämättömyysopin mukaisessa diskurssissa on päätöksenteon passiivinen seuraaminen ja hyväksyntä. Kansalaishaastatteluissa position hyväksyminen näkyi selvästi – laman tiimoilta ei etsitty vastuullisia, eikä yhtäältä päättäjien toimia tai toisaalta mediamaiseman koostumusta kyseenalaistettu kovin kärkkäästi.

Kuvattu välttämättömyysideologia on siis läsnä kansalaisten puheessa ja kiinnostavasti ristiriidassa konkreettisimpaan kriisipuheen ideomaiseman ominaisuuteen – työn merkitykseen. Suomalaisen yhteiskunnan 1990-luvun työllisyyskriisin kun olisi voinut kuvitella tuottaneen kiihkeitä soraääniä ja vastuunkantajien kaipaamista. Työhön liittyvien teemojen voi olettaa talouskriisin kannalta olevan merkittävässä asemassa, kun mielitään määritellä uusiutuvia kansalaisidentiteettejä: työ on se elämänalue, jolla suomalaiset ovat perinteisesti mitanneet arvoaan muiden silmissä ja samalla toteuttaneet itsenäisyyden ihanteeseen liittyvää tarvetta oman elämän hallintaan. Työn käsite liittyy vahvasti kansalaisuuteen. Työtä tekevät konstruoivat kansalaisyhteiskunnan "me" ja työttömät näyttäytyvät "heinä", ulkopuolisina ja toisina. Työtä ja sen sosiaalisia ulottuvuuksia pohtivissa tutkimuksissa on esitetty, että agraarisen Suomen karu luonto on vuosisatojen ajan korostanut kovaa talonpoikaista tai protestanttista työmoraalia (Kortteinen 1992, 30).

Moderni maailma on kuitenkin rakenteiltaan moniulotteisempi ja mutkikkaampi, ja välittömät luonnonolot tai sisäistetyt yhteiskunnalliset velvollisuudet säätelevät yhä vähemmän suhdetta maailmaan ja työhön. Harvat tekevät enää työtä vain siksi, että se on työtä. Yhteiskunnallisen velvollisuussuhteen ja moraalin rinnalle ovat kasvaneet yksilöllinen työmotiivi ja henkilökohtaiset syyt. Beckin mukaan työmotiivien yksilöllistyminen käynnistyi toisen maailmansodan jälkeen. Sosiaalinen elämä jäsentyy pikemminkin yksilöllisiksi elämänprojekteiksi kuin kollektiivisiksi velvollisuuksien ja moraalien värittämiksi tajunnoiksi. (Beck 1995.) Kortteinen (1992) esittääkin, että kulttuurisen yksilöitymisen ja taloudellisen yhdentymisen asettamien vaatimusten välillä on ristiriita, joka leimaa työhön suhtautumista ja työidentiteettiä rakenteellisesti. Voikin sanoa, että Suomi on tyypillinen työyhteiskunta, jossa valtaväestön toimeentulo ja yhteiskunnan kiinteys ovat olleet sidoksissa työhön. Joutenolon on jopa tulkittu uhkaavan järjestelmää ja synnyttävän ahdistusta. Niinpä 1990-luvun työllisyyskriisi ja joukkotyöttömyys ravistelivat yksilöiden ja yhteisöjen arvojen lisäksi koko suomalaisen yhteiskunnan perustaa. Vahvan työetiikan omaksuneiden suomalaisten mahdollisuudet selviytyä ilman työtä näyttivät heikonlaisilta: vain harva pystyi tosissaan ajattelemaan tekevänsä vaan jotain muuta, kiinnostavaa (vrt. esim. Kettunen 1997).

Työ osoittautuikin – ennakko-oletusten mukaisesti – siksi yksittäiseksi käsitteeksi, joka nousi kriisin ja toisaalta normaaliuden mittariksi. Jo EU-projektin kansalaishaastatteluissa työttömyys näyttäytyi suurimpana tulevaisuuden huolenaiheena ja työvoimapolitiikka suurimpana "herroihin" liittyvänä pettymyksen aiheena. Lamahaastatteluissa työttömyys ja siihen suhtautuminen raamittivat kriisin ajan ja mittasivat muutoksen laajuuden ja merkityksen. Työ tai sen puute oli keskeistä niin puheessa siitä, mitä lama on, kuin keitä se kosketti tai kenen elämässä se vieläkin jatkuu. Erityisesti työttömien haastattelut toivat suoraan esiin määritelmät "kakkosluokan kansalaisuudesta" ja kuvittivat kokemuksia siitä hyvin konkreettisilla esimerkeillä: "koska kehdattiin kertoa naapureille, että aamulla ei lähdettykään enää toimistoon". Samoin työttömien haastattelut toivat esiin kärkkäimmän mediakritiikin

joko unohduksen tai negatiiviseksi koetun raportoinnin vuoksi. He olivat kuitenkin lähes ainoita, jotka korostivat valtaeliittien vastuuta, tosin silloinkin yksittäisten kysymysten kuten työttömyysturvan, ei niinkään laman yleisen päätöksenteon kannalta. Välttämättömyyden diskurssi näyttää hallitsevan myös työstä ja työttömyydestä puhumista.

Muutoksen ja työn diskursseja yhdistäväksi alateemaksi voisi tulkita haastatteluista nousseen puheen uudesta kansalaissegmentistä tai eräänlaisesta X-sukupolvesta, jolle yhteiskunta ja kansalaisuus näyttäytyy hyvin toisenlaisena kuin aikaisemmille sukupolville. On spekuloitu, että muutosten nopeus moninkertaistaa "sukupolvien määrän": enää ei voida määritellä sukupolvea kymmenien vuosien raameissa, vaan jo muutamien vuosien jaksot synnyttävät taustoiltaan, kokemuksiltaan ja siten arvomaailmoiltaan eriäviä sukupolvisegmenttejä (vrt. Bauman 1999, 144). *Generation X* on ollut mediakeskusteluissa esillä runsaasti, samoin on puhuttu vuosina 1965–69 syntyneestä väliinputoajasukupolvesta, joka ei yrityksistään huolimatta yllä samoihin saavutuksiin ja yhteiskunnallisiin asemiin kuin muutamaa vuotta vanhemmat edeltäjänsä. Kansalaisten puheessa työttömyyteen tottuneissa nuorissa näyttää piilevän eräänlainen ideomaisemaan liittyvä, mutta mahdollisesti mediamaisemista voimaa saava moraalipaniikki. Se ei koskaan kiinnity omaan arkeen vaan suuntautuu hahmottomiin ja äänettömiin "toisiin" – ryhmään, johon haastateltavat ottavat selvästi etäisyyttä ja joka ei konkretisoidu arjen kokemusten kautta (toisin kuten esimerkiksi vanhemmat, työelämästä työttömäksi joutuneet).

Moraalipaniikin hahmottaminen on erityisen kiinnostavaa sekä sukupolven että työn käsitteen kannalta. Tyypillisin moraalipaniikin tilanne on sellainen, missä jokin asia, tapaus, henkilö tai ryhmä yhtäkkiä nostetaan esiin ja määritellään uhkaksi yhteisille arvoille tai pyrkimyksille. Mediamaisemien lamapuheen yhteydessä demonisointi näyttäisi olleen kohtuullisen vähäistä: yhtä moraalisen keskustelun liikkeelle syssäävää tapausta ei löydy edes työttömyysturvan leikkauskeskustelusta, joskin tarinat vankilaan toimeentulotukea huijaavasta vangista ja muista vastaavista ääritapauksista olivat hyvin esillä (Renvall & Valtonen 2000). Laman alkuvuosina mediakirjoittelua hillitsi todennäköisesti

kriisitietoisuus, sosiaaliturvan varaan joutuneita kohtaan tunnettu myötätunto. Kun haastatteluissamme työttömiltä on kysytty näkemyksiä mediasta, leimaamiseen liittyvät kokemukset ovat kuitenkin nousseet esiin (ks. laajemmin myös Ridell, 1998). Kiinnostavaa onkin haastatteluissa esiintyvä dualistinen moraalipuhe juuri työn osalta. Työttömäksi jääneitä, kriisin kautta muutoksen joutuneita ymmärretään yleisestikin puheissa herkemmin. Sen sijaan monissa, myös työttömyyttä kokeneiden henkilöiden haastatteluissa esitetään uhkakuvia uudesta kriisin synnyttämästä "elämäntapatyöttömien" sukupolvesta.

Puhetapojen sääkartta

- Varmaan se oli semmonen keskeinen puheenaihe jossain vaiheessa, vähän niinku säätila, et siitä puhuttiin
(Mies 46 v., psykiatri, Kajaani 1999.)

Laman kartta piirtyy kansalaishaastatteluista kiteytettynä seuraavanlaiseksi: talouskriisiä ei koettu perinteiseen tapaan poliittis-yhteiskunnallisena ilmiönä, vaan enneminkin luonnonvoimaisena myrskynä. Lamasta puhuttiin aivan kun siihen eivät juurikaan vaikuttaisi perinteiset päätöksenteon prosessit ja kuin se ei liittyisi kansalaisuuden käsitteeseen lainkaan. Sen sijaan lamadiskurssit loivat kuvan kriisistä ennalta arvaamattomana luonnonilmiönä, joka toi ongelmia ja kärsimystä miltei kaikkien arkeen tai etnomaisemaan. Kuitenkin, vaikka lamasta puhuttiinkin kuten luonnonvoimista, sen tuoma sää ei määrittynyt kaikille yhtä tuulisena tai sateisena, vaan kansalaishaastatteluista nousi esiin eri ilmastoja. Tätä sääkarttaa määrittävätkin kaksi tekijää: iän ja työtilanteen luomat kontekstit. Ensimmäinen konteksti on itsestäänselvyys, jälkimmäinen tarkoittaa sitä tilannetta, jossa haastateltavat olivat lamavuosina: jatkuvasta työllisyydestä osa-aika- ja pätkätöihin sekä työttömyyteen. Nämä ilmastot voidaan havainnollistaa seuraavasti:

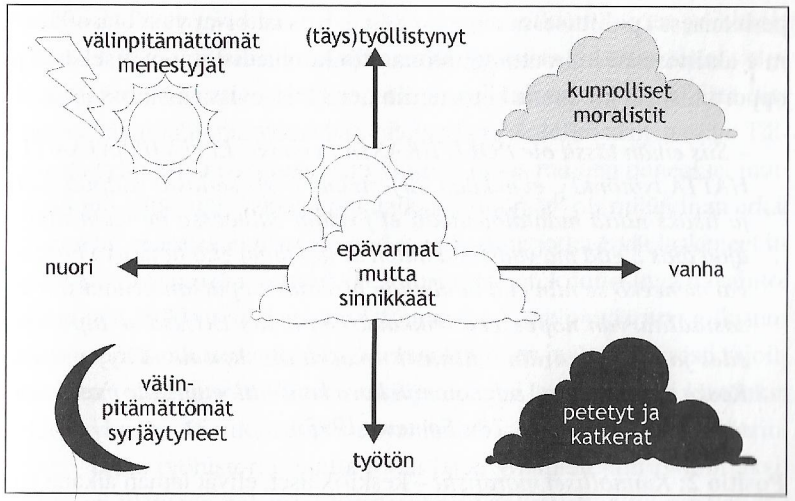

Kuvio: "Talouskriisin sääkartta" kansalaisten puheessa.

Tässä yhteydessä on syytä korostaa, että yllä kuvatun kartan viisi ilmastoa ovat diskursiivisia: ne kiteyttävät puhetapoja, jotka nousivat kansalaishaastatteluista ja viittaavat joko haastateltujen omiin etnomaisemiin tai heidän kuvaamiinsa käsityksiin "muiden" tilanteista. Tällainen kartta on kuitenkin ollut mahdollista konstruoida siksi, että siinä esitetyt positiot tulivat ilmi miltei kaikissa –sekä laman aikaisissa että vuoden 1999 – haastatteluissa. Koska haastateltavat luonnollisesti puhuivat kuitenkin "ihmisistä" (itsestä, meistä, heistä) eivätkä diskursiivisista konstruktioista, käytämme samaa puhetapaa kuvatessamme näitä positioita.

Positio 1: *Välinpitämättömät menestyjät* – nuoret, varmat, näennäisen vakaa asema (työ, opiskelu). Tämä ryhmä näyttää olleen kauimpana talouskriisin myrskystä. Vaikka tämän ryhmän työsuhteet eivät käytännössä olisi olleet vakaita ja turvattuja, sitä ei merkityksellistetty, koska kriisi ei kuitenkaan juurikaan koskettanut arkea ja saattoi jopa edistää urakehitystä ja asemaa. Vain harva haastateltava mielsi itsensä tähän ryhmään kuuluvaksi. Sitä käytettiin ennemminkin kuvaamaan pientä, eksklusiivista "toisten" joukkoa – niitä, joita lama hyödytti ja jotka olivat eräänlaisia seuraajia 1980-luvun lopun äkkirikkaille. Tämän ryhmän kansalaisuus näytti haastatteluissa muodostuvan olemattomaksi

perinteisessä poliittisessa merkityksessä: he saattoivat yksilötasolla toimia aktiivisestikin, mutta toiminnan funktionaalista, jopa itsekästä ja opportunistista luonnetta korostettiin heitä koskevissa diskursseissa.

– Siis eihän tässä ole POLITIIKASTA kysymys. Et ei VIISSATAA TUHATTA työtöntä .. ei mikään järjestelmä pysty sellasta ylläpitämään ja lisäks näitä maataloustukia et jossain vaiheessa ne vaan täytyy ajaa alas .. että mä vaan että miten se tapahtuu että hoitaako hallitus vai meneekö se niin että lähdetään hirvittäviin palkanalennuksiin tai sosiaaliturvan nopeeseen leikkaukseen .. siis EU:ssa se tapahtuis edes jossain määräin hallitusti .. koska alashan ne täytyy mennä. Koska ei oo rahaa .. raha on niin kova konsultti, ettei sille mahda mitään. (Mies, opettaja, 28v. Somero, 1993.)

Positio 2: *Kunnolliset moralistit* – keski-ikäiset, elivät laman aikana jatkuvassa epävarmuuden tilassa vaikka käytännössä toimivatkin työelämässä. Tämä oli haastateltavien keskuudessa yleisin puheentapa itseä kuvattaessa. Tähän ryhmään "kuuluvat" haastateltavat löysivät paljon yhteistä oman ikäryhmänsä kesken (40+ -vuotiaat), työstatuksesta huolimatta tai välittämättä: he tuottivat puheessaan eräänlaista sukupolvisolidaarisuutta. Samoin tämän ryhmän piirteenä oli nostalgia, haikailu "menneeseen hyvään aikaan". Hyvä menneisyys ei kuitenkaan paikantunut mihinkään konkreettiseen ajanjaksoon, pikemminkin se määrittyi negaationa (eivät lamavuodet, eivät 1980-lopun yltiönousukauden vuodet). Erityisesti tähän ryhmään identifioituneet tuottivat hyvinkin kriittistä puhetta "X-sukupolvesta" (ks. positio 5). Nämä haastateltavat määrittelivät puheessaan itsensä kansalaisina melko perinteisesti: he puhuivat itsestään työtä arvostavina, ahkerina ja vastuullisina – mutta korostivat tätä positiota erityisesti moralisoimalla ja arvioimalla "muita".

– Kyllä varmaan NUORTEN osalta se arvomaailma on muuttunu, että niitä ei kyllä varmaan kiinnosta politiikka enää ollenkaan.
– Kyllähän tää maailma kovemmaksi on muuttunu ja näyttäis muuttuvan edelleen. Politiikastakin on kadonnu aate ja henki.
(Mies, työvoimaohjaaja 43 v. ja nainen 32 vuotta, työvoimaneuvoja, Seinäjoki, 1999.)

Positio 3: *Petetyt ja katkerat* – iäkkäämmät, pitkiä työttömyysjaksoja kokeneet, katkeroituneet lama-ajan omakohtaisista kokemuksista, skeptisiä sekä omasta että koko "kansakunnan" tulevaisuudesta. Tätä diskurssia käytti lähinnä ryhmä haastateltavia määritellessään itseään. Tällaisesta ryhmästä nousi toki esiin viitteitä myös muiden puheessa, mutta vaikutti siltä, että "iäkkäät pitkäaikaistyöttömät" oli miltei liian arka, etäinen tai epärelevantti teema niiden puheessa, jotka eivät laskeneet itseään tähän ryhmään kuuluviksi. Juuri tämä on kiinnostava havainto, sillä ennen 1990-luvun lamaa työttömyyskeskustelu määrittyi julkisuudessa usein kouluttamattomien, vieraantuneiden ja "sosiaalisesti rajoittuneiden" ongelmaksi. Viime vuosikymmenen lama synnytti kuitenkin uuden ryhmän: 45-vuotiaat ja sitä vanhemmat, joilla on takanaan perinteinen, pitkä työhistoria, mutta jotka lama yllättäen jätti työttömiksi. Tällaisen tilanteen kokeneet haastateltavat puhuivatkin juuri petetyksi ja hylätyksi tulemisesta, niin työnantajien kuin koko yhteiskunnankin taholta. He olivat niitä, jotka selvimmin ja suorasanaisimmin arvostelivat päätöksentekoeliittejä ja -prosesseja sekä myös median tuottamia representaatioita talouskriisistä. He positioivat itsensä entisiksi kunnon kansalaisiksi, joiden lojaalisuutta koko yhteiskunta oli käyttänyt väärin; siitä näytti kumpuavan myös epäily poliittisen kansalaisvaikuttamisen todellisiin mahdollisuuksiin. Tämän ryhmän aktiiviset jäsenet keskittyivätkin toisenlaiseen toimintaan: käytännön ja arjen ruohonjuuritasoon, harrastuksiin ja vapaaehtoistyöhön.

– Mikäs sitte tää ikääntyvä pitkäaikastyötön et mikä hänen kohtalonsa on
– Se se on tietyst sillail oma se asia et mitenkä täs sit pärjätään kun tullaan eläkeikään et kukas meit sitte elättää. No en sano rumasti hah hah
– Sano vaan...
– Kyl viedäänkö nurkan taa ja lopetetaan?
(Mies, 59 v., ja mies 56 v. työttömiä, Vantaa, 1999.)

Positio 4: *Epävarmat mutta sinnikkäät* – pätkätyöläisiä; lyhyitä työttömyysjaksoja kokeneita; alipalkattuja ja ylityöllistettyjä, koska pelkäsivät työttömyyttä, jne.; heterogeeninen ryhmä kriisin kokemisen ja työn ar-

vostamisen kannalta. Suuri osa tähän ryhmään "kuuluvista" vanhemmista haastateltavista puhui samankaltaisesti kuin kunnon moralistit tai petetyt ja katkerat. Yhteinen nimittäjä oli "kunnon kansalaisuuden" diskurssi, jolla haastateltavat määrittelivät itsensä periaatteessa kovaa työtä arvostaviksi ja yritteliäiksi, mutta laman uhreiksi. Toisaalta tämän ryhmän aurinkoisemmalta puolelta löytyi hyvin koulutettuja hieman yli kolmikymmenvuotiaita, jotka olivat astuneet työmarkkinoille laman keskivaiheilla. He olivat luultavimminkin tavoitelleet menestyjien positiota, mutta joutuneet pettymään. Vaikka talouskriisi pisti tiukille ja muutti ideomaisemaa lopullisestikin, tätä ryhmää yhdisti kuitenkin sinnikkyys ja eräänlainen epävarmuuden sietokyvyn oppiminen arjen, etnomaiseman tasolla. Tämä näkyy myös haastateltavien kansalaisuuden määrittelyssä: perinteinen kansalaisuus oli läsnä puheessa, muttei kovin merkityksellisenä teemana tai ainoana oikeana kansalaisuuden kokemisen muotona – osa näistä haastateltavista suhtautui siihen kovinkin välinpitämättömästi.

> *– Niitä jonku verran on ja, koska mie oon siis ollu viime kesänä työvoimatoimistossa työvoimaneuvojana harjottelemassa kolome kuukautta, nii semmosia töitä hain ja sitte tietysti koko ajan haen ympäri Suomee semmosia.. auki olevia virkoja siis julkisen sektorin virkoja. Mutta, siis kyllähän suattaa olla myös niin että siis joutuu tässä töihin tehtaaseen esimerkiks taikka kaivokseen ja, ja mikäpäs sen kummempaa, työtä pitää ihmisen tehä.*
> *(Mies, 29 v., yhteiskuntatieteiden kandidaatti, työtön 1993.)*

Positio 5: *Välinpitämättömät syrjäytyneet* – "X-sukupolvi", nuoret opiskelijat ja nuoret työttömät, lyhyt työhistoria tai ei lainkaan kokemusta työelämästä. Tästä ryhmästä puhuttiin "muiden" puheessa, erityisesti positioiden 2 ja 4 diskursseissa, mutta yksikään haastateltavista ei taustoiltaan sopinut eikä myöskään ilmaissut kuuluvansa tähän joukkoon. Täten välinpitämättömät syrjäytyneet nousivat haastatteluissa laman todellisiksi "toisiksi". Vuoden 1999 haastatteluissa ryhmä toimi haastateltavien omien lamanaikaisten positioiden määrittelijänä – siihen otettiin etäisyyttä määrittelemällä oma tilanne valoisammaksi, oma toiminta ahkerammaksi, kunnollisemmaksi, oikeammaksi. Samoin kuin ryhmä 3, myös tämä ryhmä erottautui haastateltavien puheessa selvästi lamaa edeltäneen

työttömyyden mallista, johon vaikkapa lahjattomuus ja sosiaalinen rajoittuneisuus saattoivat johtaa. Samanaikaisesti kuitenkin tunnustettiin, että tämä ryhmä oli ennemminkin laman seurausta kuin sen aikainen ilmiö. Kuitenkin välinpitämättömien syrjäytyneiden suurin ongelma määrittyi haastateltavien puheessa vapaaehtoisuuden kautta: heitä ei koettu niinkään talouskriisin uhreiksi kuin omaehtoisiksi syrjäytyjiksi, joilta puuttui yrittämisen tahto ja kaikki yhteiskunnallinen, kunnon kansalaisuuteen kuuluva vastuu. Perinteinen kansalaisuus sai tästä ryhmästä määrittelyapua, sillä omaehtoinen syrjään jättäytyminen ja yhteiskunnan tarjoaman tuen hyväksikäyttö ilman suurta syyllisyyttä nousivat haastatteluissa huomattavasti keskeisemmiksi teemoiksi kuin esimerkiksi talouspetokset, pankkikriisi tai poliittinen päätöksenteko laman aikana.

Vaikka kuvatut diskurssit näyttävät päällisin puolin määrittyvän iän ja haastateltavien työllisyystilanteen mukaan, ne piirtävät lama-Suomesta hyvin toisenlaisen kartan kuin perinteiset sosio-ekonomiset mittarit. Kun kyse on vaikkapa politiikan ja yhteisöllisyyden määrittelemisestä, "menestyjät" ja "häviäjät" muodostavat erilaisia alliansseja yli traditionaalisten rajojen. Keskeistä ei ole enää ikäpolvien välinen kuilu konkreettisesti ikään sidottuna. Nuoruus, keski-ikäisyys tai vanhuus ei ole enää fysiologista, vaan vaikkapa politiikkakäsitykseen ja sitä kautta kansalaisuuden hahmottamiseen liittyvää, ja näyttäisi vaihtelevan niin työtilanteen, koulutuksen ja asuinalueenkin suhteen. Esimerkiksi X-sukupolvea päivittelevät samankaltaisesti toisaalta 55-vuotias helsinkiläinen yrittäjä, toisaalta 32-vuotias sosiaalialan työntekijä maalaiskaupungista: "Kyllä varmaan NUORTEN osalta se arvomaailma on muuttunut, että niitä ei kyllä varmaan kiinnosta politiikka enää ollenkaan."

Kansalaisten teemoina työ ja työllisyys nousevat haastatteluissa keskeisimmiksi. Lisäksi kuvattujen diskurssien sääkartta osoittaa, että työttömyys–työllisyys-dikotomia on muuttunut joustavaksi työn käsitteeksi. On pätkätöitä, määräaikaisuuksia; on hyviä eli vastentahtoisia työttömiä ja huonoja eli tietoisesti työelämästä syrjään vetäytyneitä. Jos työ on yhteinen teema, puhetapojen sääkartan suurimman ja synkimmän yhteisen ideologisen pilven voi nähdä väistämättömyyden ja eräänlaisen skeptisyyden diskursseissa. Ne nousevat esiin eri tavoin, ja ottavat eri muotoja

eri diskursiivisissa ryhmissä, mutta useimmiten ydin on sama: politiikan sisällöttömyys ja kansalaisaktiivisuuden hiipuminen. Tämä ilmenee siten, että vaikuttaminen omiin asioihin nousee esille vain harvoin omalla kohdalla; yksilöllistä selviytymistä, ryhdistäytymistä ja toimintaa penätään vain niiltä, jotka ovat marginaalin "muita". Politiikka on enää eliitin laskutikkupuuhaa ja harmaan eri sävyjä, ja siten väistämättömyyden diskurssi ruokkii uuden laman odotuksen ajatusta. Tämä on myös siirretty sille ikäpolvelle, joka vietti varhaislapsuutensa lamasäässä.

Lama seuraavan sukupolven kirjoituksissa

Lama kosketti erityisesti ja monella tasolla lapsiperheitä, talouskriisin ensimmäisten vuosien aikana työttömyys koski lapsiperheitä enemmän kuin muista perheitä. Sosiaalisektorin leikkaukset tuntuivat selkeästi lasten elämässä viime vuosikymmenenä, myös siksi, että sosiaalipalvelujen laatu laski, koulutuksesta terveydenhuoltoon. Vielä 1998 Suomessa oli 35 000 lasta joiden toinen vanhempi tai yksinhuoltajavanhempi oli työtön (YK 2001).

Millaiset jäljet laman odotuksen lisäksi talouskriisi jätti seuraavan sukupolven maisemiin? Näkyykö vaikkapa X-sukupolven diskurssista viitteitä nuorten kirjoituksissa? Yhdeksäsluokkalaiset kirjoittivat aineen aiheesta "Kun Suomessa oli lama" tai "Laman syyt ja seuraukset" keväällä 2000 (yhteensä 42 ainetta) ja syksyllä 2000 (yhteensä 255 ainetta) kahdeksassa koulussa kuudella paikkakunnalla: pääkaupunkiseudulla, Somerolla, Tampereella, Joensuussa, Liperissä ja Rovaniemellä. Hieman alle kymmenen prosenttia – etupäässä poikia Vantaalta ja Tampereelta – totesi yhdellä, kahdella lauseella, ettei muista mitään koko lamasta. Reilut kymmenen prosenttia – etupäässä Helsingin ja Tampereen "hyväosaisten" kouluissa, joissa opettajat ilmiselvästi olivat myös valmentaneet oppilaitaan lama-asioissa etukäteen – kehitti lamasta fiktiivisen tarinan, joka yhtäältä heijasteli koululaisen omia stereotypioita laman ilmentymisestä ja syistä, toisaalta kertoi koulun tai vanhempien esittelemiä syy- ja seuraussuhteita talouskriisistä ja sen syistä.

Valtaosa kirjoittajista korosti että oli laman aikana niin pieni, ettei tiennyt koko ilmiöstä mitään. Joillekin tuntui myös tärkeältä korostaa,

että he eivät olleet "oikeasti" kokeneet niitä synkkyyksiä, joista kirjoittivat: "Äskeinen oli täysin fiktiivinen tarina, sillä olin niin pieni, etten muista lamasta mitään" (tyttö, 15, Helsinki). Kovia kokeneet "he" asetettiin oman elämän ulkopuolelle useimmiten näin osoitellen, keksityissä tarinoissa myös liioittelun ja satiirin keinoin.

Aineita on tarkasteltu ensin Gamsonin (Gamson ja Lasch 1983) tulkintapakettien avulla; mutta koska menetelmä hävitti eräitä aineiston peruspiirteitä, analyysi etenee tulkintapakettien ulkopuolelle, päätyen eräänlaiseen lähilukuun.

Tulkintojen olennaisimmat erot olivat tietotasossa ja kerronnan loogisuudessa – näissä asioissa näkyi usein selvästi myös koulun tai kodin "preppaus". Monet lamailmiöiden pohdiskelut liikkuivat valtakunnan tai maailman tasolla: työttömyys, konkurssit, viennin tyrehtyminen, Neuvostoliiton romahdus. Samantyyppinen stereotypiointi ulottui myös moniin fabulointeihin, vaikka ne useimmiten kertoivatkin yhden yksilön tai perheen keksityn tarinan. Auktoriteettien kertoma vain sijoitettiin yksilötasolle. Mainittavaa ehkä kuitenkin on, että mielenterveysongelmat mainittiin aineissa lamavitsauksena melkein yhtä usein kuin työttömyys. Fabuloinneissa taas onnettoman laman uhrin kohtaloksi tuli alkoholi tai avioero. Kaikissa lamakuvauksissa asunnon vaihto huonompaan tai pienempään oli vahvasti esillä. Kahden asunnon loukoistakin puhuttiin. "Suomen talousjohdolla oli näköjään hieman piuhat sekaisin" (poika, 15, Vantaa). Valtaosa kuitenkin kuvaili ilmiötä pohtimatta sen syitä: "En todellakaan tiedä syitä lamaan. Voisi olla rahanpuute, ehkä tuhlasimme vähän liikaa ja sitten pitikin ruveta säästämään" (tyttö, 15, Liperi).

"Pyyhekumit pantiin puoliksi mutta siitä selvittiin"

Lähes yhtä usein valtakunnantason kerronnan kanssa aineet yhdistivät muutamia yleisiä ilmiöitä oman elämän tai tuttujen kokemuksiin. Tavallisimpia oli koulussa koettu niukkuus: oppikirjojen kierrätys, kouluruuan huononeminen ja pyyhekumien puolitus, joista tuli dokumentteja kaikilta paikkakunnilta. Opettajien pakkolomia myös monet muistelivat – mutta etupäässä hyvällä, sillä sadan oppilaan luokat tai pakeneminen pizzeriaan tai kaverin kotiin keskellä koulupäivää olivat elämyk-

siä, jotka muistuivat mieleen vuosien takaa. Lähikaupan tai -kioskin nurin meno oli myös seikka joka muistui mieleen, samoin kodin tai koulun roskikselle säännöllisesti ilmestynyt tyhjien pullojen keräilijä.

Omien läheisten vaikeuksiin laman aikana nuoret suhtautuivat eri tavoin: muutama rehvasteli, että meillä vaihdettiin auto ja matkustettiin ulkomaille joka vuosi vaikka isän firma meni konkurssiin, useampi totesi, miten kivaa oli, kun varsinkin äiti saattoi kouluun tai oli iltapäivällä kotona lettuja paistamassa työttömyyskausinaan – lapsen turvallisuus lisääntyi, kun vanhempi oli kotona, vaikka rahan niukkuus tuntuikin. "No isä jäi kotiin, ja aina kun tulin kotiin, hän laittoi minulle ruokaa ja auttoi läksyissä. Silloin tavallaan tutustuin isääni, ennen hän oli aina ollut töissä" (tyttö, 15, Somero).

Tavallisin puhumisen tyyli oli läheisten vaikeuksista kerrottaessa kuitenkin vähäeleisyys ja etäisyydenotto. Kertoja joka tarinoi rattoisasti opettajan pyyhekumien katkaisusta, saattoi todeta vain: "Sitten äiti joutui työttömäksi, mutta minua se ei silloin oikein haitannut, koska enhän minä tarvinnut silloin paljoa rahaa" (poika, 14, Tampere) tai "Isäni lupaama syntymäpäivälahja, uusi polkupyörä, jäi saamatta kun velkojat saapuivat. ... Matkailu jäi väliin ja nyt he haluavat hyvittää sen ajan meille" (poika, 15, Joensuu) tai "... tai no meidän äidillä ei ollut silloin työpaikkaa ja hän haki minut joka päivä koulusta ja vei minut kouluun!" (tyttö, 15, Rovaniemi) tai "Jollakin sukulaisellani oli lainaa ulkomaisesta pankista. Korot nousivat paljon ja yritys joutui konkurssiin. Tällaista tapahtui paljon." (tyttö, 15, Liperi) tai "Sen vielä muistan siitä ajasta että isä sai kenkää sen työpaikasta, jossa se oli ollut 19 vuotta" (poika, 15, Rovaniemi). Muutama latasi koruttomasti: "Laman jäljet näkyvät vieläkin. Äitini on ollut työttömänä jo yli 18 vuotta. 28 ja puolen vuoden yhdessä olon jälkeen äitini muutti omaan asuntoonsa naapurikaupunkiin vieden pikkusiskoni mukanaan. Minä jäin isäni kanssa asumaan lapsuudenkotiini. Siskoni oli jo pari vuotta sitten muuttanut Helsinkiin kihlattunsa luokse. Äiti on monta kertaa sanonut, että eron yksi suurimmista syistä on huono taloudellinen tilanteemme. Perheemme on hajalla, äiti ja isosisko työttömiä. Isän ja äidin avioero astuu voimaan tässä kuussa" (tyttö, 15, Somero).

Nuorten niukoista kipeiden asioiden toteamuksista nousee esiin

eräänlainen yleistys- ja välttämättömyysdiskurssi: tällaista silloin oli monilla, mutta siitä selvittiin. Toisaalta kasvojen säilyttämien tarve ja korrektius läheisiä kohtaan tulee myös selkeästi esiin. Yhteiskunnan ja koulun lamasta oli helpompi puhua kuin oman kodin. Toisaalta useammista aineista huokui myös hienoinen loukkaantuminen koko Suomen puolesta aiheen antajaa kohtaan: miksi pitää muistaa vanhoja huonoja aikoja, kun kaikki nyt on valtakunnassa hyvin? Kasvojen säilyttämisen tarve näkyi siis valtakunnantasollakin.

Toisaalta laman massatyöttömyyskään ei ilmeisesti saanut nuoria pitämään työttömyyttä luonnollisena ilmiönä. Aineissa työttömyys näyttäytyi selvästi niin perheen kuin kansakunnan katastrofina, ja useimmat nuoret todistivat, että laman päättyminen näkyi ennen kaikkea siinä, että ihmisillä nyt on taas töitä.

Nekin nuoret, jotka vakuuttivat, ettei lama heidän kotiaan koskettanut, totesivat, että 1990-luvun alkuvuosina heidän perheensä luopui vuosittaisista ulkomaanlomista, jotka nyt ovat palanneet perheen elämänmuotoon. Sen sijaan nuoret eri puolilta maata totesivat, että lamasana syöpyi heidän tajuntaansa varsinaisesti siitä vuosittaisesta rituaalista, jonka avulla vanhemmat ennen joulua varustivat jälkikasvuaan joululahjojen määrän vähenemiseen, vaikka olennaista supistusta lahjojen määrässä ei sitten nuorten mielikuvien mukaan tapahtunutkaan. Moni perhe hankki lama-aikaan lemmikin – koiran, kissan, kanin tai hiiriperheen – ulkomaanmatkoja korvaamaan; lemmikkieläinten määrän kasvusta on todisteita tilastojenkin tasolla. Vuosittainen ulkomaanmatka on kuulunut laajojen piirien elämänmuotoon, ja tähän lama toi muutoksen, mutta lapset eivät ole pitäneet muutosta mitenkään merkittävänä; sen sijaan kotia ja asumista koskevat supistukset ovat olleet arkoja, mutta niitäkin kompensoi vanhempien lisääntynyt seura. Moni sanoikin, että valtakunnan lamavuodet olivat hänelle itselleen elämän onnellisinta aikaa, jos kohta tuolloin ei vielä osannut paljon vaatiakaan.

Kun Suomi putos puusta

Valtaosa nuorista oli sitä mieltä, että lamavuosina mediasta "vyöryi" lama-aiheisia juttuja, mutta ne eivät eka- tai tokaluokkalaista kiinnostaneet. Mediasta tarttuivat myös mieleen lama-ajan sankarit ja syylliset: pankkiherrat ja erityisesti "Uffe", Mauno Koivisto, Iiro Viinanen, Esko Aho, Kauko Juhantalo, Boris Jeltsin – Neuvostoliiton romahdus tarjottiin ehkä yleisimpänä "mediasta hankittuna" laman syynä, pankkien ylenpalttinen lainananto ja yksittäisten ihmisten kulutusjuhla seuraavina. Rovaniemellä useampi mainitsi oppineensa mediasta, että lama toi Suomeen paljon pakolaisia. Leipäjonot mainittiin niin Helsingissä, Tampereella kuin Liperissäkin, ja melkein kaikilta paikkakunnilta tuli muistikuvia siitä, miten TV-uutiset visualisoi markan kellumisen. Ismo Alangon laulu "Kun Suomi putos puusta" mainittiin useammassakin Tampereen ja yhdessä Rovaniemen aineessa. "Metsolat"-sarjan Erkin hiihtokeskuksen konkurssi muistui parin liperiläisen mieleen esimerkkinä laman tuhoista.

Lama-sanalla on kaikista vähättelyistä huolimatta vahva arvolataus. Vähiten lamasta tietävät tuntuivat olevan eniten huolissaan siitä, että seuraava lama jo kukaties kurkottaa nurkan takaa: "Kukapa voisikaan kukistaa tuota vihreänilkeää peikkoa, joka palaa aina takaisin?" (tyttö, 15, Joensuu), "... voimme vain toivoa, että Suomi jatkaisi voittokulkuaan emmekä me saisi koskaan kokea, millaista todellinen lama on" (tyttö, 16, Joensuu), "Onneksi nykyään lamaa ei ole laajalti. Mutta vieläkin osa suomalaisista kärsii, osalla on yhä lama" (tyttö, 15, Vantaa), "Minusta tuntuu, että meitä uhkaa toinen lamakausi, koska nyt ihmiset ovat ruvenneet lakkoilemaan" (tyttö, 15, Somero). Nuorten usko Suomen selviämiseen tuntui kuitenkin vankalta varsinkin pääkaupunkiseudun ulkopuolella.

Menestyksen merkkeinä mainittiin parantunut työtilanne, mutta ennen kaikkea Nokia, kännykät ja tietokoneet, ja joku Liperissä mainitsi EU:kin menestyksen takaajana, somerolainen kirjoittaja taas näki juuri EU:n mahdollisen uuden laman aiheuttajana. Pääkaupunkiseudun ja Tampereen nuoret olivat selvästi varovaisempia muotoiluissaan. He pohtivat laman ja nousukauden syklisyyttä eräänlaisena automaattina, johon pieni ihminen ei juuri voi vaikuttaa muutoin kuin säästämällä ja investoimalla varoen. Näissä yhteyksissä heikosta huolehtiminen, van-

husten huolto ja terveyskeskusten toiminta nousi esiin muutamissa teksteissä yleisinä mainintoina siitä, että tällaisista asioista tulee huolehtia, kun taas muiden paikkakuntien nuoret kertoivat hoitotyön tason laskusta lama-ajan ilmiönä, joka nyt on jo ohitettu.

Aineissa näkyi selvä ero kevään ja syksyn kirjoittajien kypsyyden ja muistamisen välillä, olihan kirjoittajilla ikäeroa ja ajallista etäisyyttä pahimpiin lama-aikoihin lähes vuosi. Sukupuolierojakin näkyi: jos pojat eivät muistaneet mitään lamasta, he totesivat asian tyttöjä useammin ja jättivät vastauksensa muutamaan virkkeeseen, kun taas tytöt yleensä kehittivät samoin tiedoin ainakin kahdesta kolmeen kappaletta. Kohtalaisen selkeä ero tuntui olevan myös suurten kaupunkien – pääkaupunkiseudun ja Tampereen – ja muun Suomen nuorten tieto- ja motivaatiotasossa. Molemmat korostivat, etteivät tiedä saati muista mitään lamasta, mutta silti isojen kaupunkien nuoret osasivat lyhyissä kuvauksissaan sijoittaa laman oikeisiin vuosiin ja usein nimesivät "oikeat" yleistävät tunnuksetkin lamalle, kun taas osa saman toteamuksen muotoilijoista ei todella tiennyt vähääkään lamasta vaan sijoitti sen esimerkiksi 1940-luvulle. Toisaalta myös kyynisimmät puheenvuorot tulivat suurista kaupungeista, kun taas muut nuoret olivat asiasta lähinnä hämillään.

Pääkaupunkiseudulla niin "hyvinvoivien" kouluissa (esim. SYK, Töölön yläaste) kuin monien sosiaalisten ongelmien rasittamilla alueilla (Hakunila) sekä tiedontaso että suhtautuminen oli hyvin samantyyppistä, usein ironian tai liioittelun sävyttämää, mutta ilmaisutavassa ja -kyvyssä oli tuntuvia eroja: toiset kirjoittivat seikkaperäisesti ja analyyttisesti, toiset töksäyttelivät sanottavansa lyhyesti ja usein pelkkiä päälauseita käyttäen.

Kaikesta päätellen suomalaiset vanhemmat varjelivat lapsiaan hyvin laman kokemuksilta niin valtion kuin yksilöiden tasolla. Tämän päivän koululaiset ovat selkeästi kahta mieltä ratkaisusta. Valtaosa tuntui olevan sitä mieltä, että "ehkä oli hyvä olla vasta vähän yli viisivuotias sinisilmäinen lapsi, jonka ainoa murhe oli kauppaan jäänyt Barbie" (tyttö, 14, Helsinki) tai "En tiedä paljoakaan, mutta eipä paljon vähempää voisi kiinnostaa" (tyttö, 15, Helsinki) tai "... vaikka en ymmärrä, miksi pitää tietää jostain 10 vuotta sitten olleesta lamasta...???" (tyttö, 15, Rovaniemi). Toisaalta joku muu pohti: "Haluaisin tarkemmin tietää lamasta, koska pääsäni pyörii paljon kysymyksiä" (tyttö, 14, Joensuu) tai "Vieläkin ihmette-

len että olinko ainoita lapsia joille tästä lamasta kerrottiin? Ja oliko se että lapsille ei kerrottu, hyvä?" (tyttö, 15, Tampere) tai "Voisinko sitten itse vaikuttaa asiaan? Pystyisinkö minä, yksi nuori monien muiden joukossa vaikuttamaan ja osaisinko edes?" (tyttö, 15, Helsinki).

X- vai mediasukupolvi?

Kaiken relevantin informaationsa yhteiskunnan asioista nuoret kokivat saaneensa koulun ja median kautta. Media nousi näin selkeästi koulun jälkeen lasten tärkeimmäksi yhteiskunnalliseksi instituutioksi, jos kohta useammat sanoivat ohittaneensa "silloin" mediasisällöt, jotka eivät tuntuneet heistä mielekkäiltä. Silti mediasta oli tarttunut kosolti yksinkertaistavia kuvaus- ja selitysmalleja yhteiskunnan toiminnasta. Vanhempien rooliksi jäi valtaosin lasten suojeleminen ikäviltä asioilta, jotta nämä voisivat viettää hyvän, huolettoman lapsuuden. Tässä ihanteessa näkyy selvästi se lapsuuden sfäärin eristäminen eräänlaiseksi "voimapankiksi", josta tutkijat ovat puhuneet muissakin yhteyksissä (esim. Söderlund 1999): jos lapselle tarjotaan turvallinen lapsuus, siitä kumpuaa valmiuksia ottaa vastaan aikuisuuden haasteet. Tälle sfäärille on tunnusomaista tunnekyllyys ja tiedollisen aineksen vähäisyys, "kaukana katala maailma" -ajattelu. Aineenkirjoittajat tuntuivat valtaosin hyväksyvän tämän arvomaailman, jonka varassa heidän vanhempansa olivat toimineet. Kansalaiskulttuurin kannalta tämä lapsuusnostalgia merkitsee selvästi privatisoitumisen voimistumista ja yhteiskunnan kokemista useina erillisinä sektoreina, jotka eivät liity toisiinsa ja joihin yksilö voi vaikuttaa hyvin vähän. Kansalaisyhteiskunnan sfääri ei teksteissä juuri noussut näkyviin.

Dahlgrenin (1999) kansalaiskulttuuridimensioilla tarkasteltuna nämä peruskoulua lopettelevat nuoret näyttäytyvät – toki poikkeuksiakin oli – melko selvästi alamaisina, joiden oma elämä jää varsin etäälle yhteiskunnasta ja yhteiskunta taas samastuu varsin usein valtioon. Oma elämä kuuluu privaattiin, johon valtio tekee aika stereotyyppisiä, negatiivissävyisiä interventioita: verotus, "huono politiikka", heikosti toimiva hoitosektori. Valtiolle lastattiin kyllä myös erilaisia arvokkaita tehtäviä, mutta yksittäisten ihmisten mahdollisuudet vaikuttaa valtion toimintoihin koettiin vähäisiksi. Lama nähtiin – taaskin oli toki poikkeuksia – enimmäkseen

talouden ja yksilöiden holtittoman varainkäytön seurauksena, ei poliittisena kysymyksenä, ja näin lamasta toipuminenkin oli eräänlainen hokkuspokkus-ihme, jota ei juuri pysytty erittelemään.

Laman kartografia

Mitä voi vetää yhteen kansan lamakokemuksista näiden kolmen aineiston perusteella? Millainen kartta piirtyy kansalaismielipidemittauksista ja laman kokemuksia rakentavista diskursseista? Millaisia tulkintoja aineistomme ylipäätään mahdollistavat? Gallupeissa kansalaiset eivät voi vapaasti sanoa mielipiteitään, vaan valitsevat ennalta asetetuista vaihtoehdoista – kuinka aitoja ja edustavia ovat silloin tulokset? Toisaalta etnografian ongelmana on yleistettävyys toisella tavalla – tutkimuksessa on työekonomisesti mahdotonta käyttää kovin suuria aineistoja, jolloin aineiston edustavuus asetetaan usein kyseenalaiseksi. Sekä teema- että ryhmähaastatteluja on menetelminä kritisoitu siitä, etteivät ne tuota aineistoksi tarpeeksi luotettavaa puhetta, koska "ihmiset eivät kehtaa muiden aikana kertoa rehellisesti omista asioistaan". Kritiikki on osin kohtuutonta, sillä katsoaksemme haastattelutilanteissa tuotetaan molemminpuolisten tilanteenmäärittelyiden mukaista diskurssia. Julkinen tilanne aktivoi kansalaisminän (ks., esim. Dahlgren 1987, 8) ja juuri kansalaisminän syntymisen näkisimme haastattelujen "suurena plussana": tietty julkisuuden kokemus saa ihmiset käyttäytymään kulttuurisesti hyväksyttäviksi kokemillaan tavoilla.

Edellä mainituista syistä kahtiajakoinen – julkinen ja yleinen, määrällinen ja laadullinen – lähestymistapa talouskriisin kokemiseen on ollut tarpeellista ja hedelmällistä. "Seuraavan sukupolven" kirjoitusten analysointi on tuonut tämän päivän ja ajallisen perspektiivin 1990-luvun elämäntapa- ja arvogallupeihin sekä haastatteluihin. Koska kansalaisuus ja toisaalta kokemus ovat olleet analyysiemme peruskäsitteet, on mahdollista hahmottaa yleiskuva näistä kolmesta näkökulmasta ja lähestymistavasta käsin. Seuraavan aukeaman taulukossa piirrämekin kärjistäen laman kansalaiskartan: tiivistämme kolmen analyysin keskeiset tulokset Appadurain (1996, 1990) ideo-, media- ja etnomaisema-käsitteiden avulla.

Aineisto **a) ennen lamaa** **b) laman aikana** **c) laman jälkeen**	**IDEOmaisema**	**MEDIAmaisema**	**ETNOmaisema**
Mielipidekyselyt (EVA, Tilastokeskus)	a) Suomen on - kansainvälistyttävä - unohdettava luokkaerot - puhallettava yhteen hiileen - luotettava auktoriteetteihin - muistettava luonto - muistettava teknologian tärkeys b) Suomen on - uskottava suomalaisiin arvoihin - uskottava EUhun - uskottava yrittäjyyteen - luotava kansallinen tulevaisuus-ohjelma - Luonto on tärkeä c) Suomen on - Uskottava edustukselliseen demokratiaan - Kansainvälistyttävä - Säilytettävä kansalliset arvot realistisesti - Hyväksyttävä muutos - Luonto on tärkeä	a) - Medialla on liikaa valtaa - Median luotettavuus vähenee ylitarjonnasta b) - Medialla on ehdottomasti liikaa valtaa - Media tuottaa mielikuvia, ei tietoa c) - Medialla on ehdottomasti liikaa valtaa - Media on osa päätöksente-kokoneistoa	a) - Meillä menee hyvin mutta emme voi vaikuttaa - Presidentti ja armeija auttavat - Luonto on tärkeä - Tekniikka auttaa - Herrat pettää b) - Meillä ei mene hyvin emmekä voi vaikuttaa - Maalaisilla/kaupunkilaisilla menee paremmin kuin meillä - Ostetaan videot/traktori vasta ensi vuonna - Luonto on tärkeä - Ulkomaalaiset ulos - Vahvat johtajat auttavat c) - Meillä ei mene hyvin emmekä voi vaikuttaa - Poliittinen järjestelmä on aikansa elänyt - Missä on hyvinvointivaltio?
Numerointi: vrt. 5 diskurssia HUOM: a), b) konstruoitu muistelusta ajankohtana c)	a) 1 Suomi on Euroopan Japani Suomi on lintukoto 2 Suomi käy ylikierroksilla Suomessa on helle Suomi ei kiinnosta b) 1 Suomi on saneerattava 2 Suomi on tullut hulluksi 3 Suomi ei ole reilu 4 Suomessa myrskyää 5 Suomi ei kiinnosta c) 1 Suomi ei ole merkittävä, mutta ihan ok 2 Suomi on toipumassa, ehkä? 3 Suomi ei koskaan palaa entiselleen 4 Suomessa aurinko pilkistää 5 Suomi ei kiinnosta	a) - Medialla on liikaa valtaa - Media vyöryttää lamaa; masentaa - Media on epätarkka, joskus epäoleellinen, pahimmillaan kärjistävä - Onko lama vain tilastoja, missä on mediassa pieni ihminen? c) - Lama on ohi kun leipäjonokuvia ei näy	a) 1 Kaikki on OK – eikä huolta huomisesta 2 Elämä on järjestyksessä 3 Elämä menee entiseen malliin, vaikka... 4 Elämä on järjestyksessä 5 Elämä on leikkiä b) 1 Fiksu hyötyy olosuhteista, muista viis 2 Kaikki on OK minulla, ansaitustiko? 3 Kaikki on mennyt, enkä ansaitse sitä! 4 Elämä on nuorallatanssia 5 Elämä on sossu, eri syistä c) 1 Kaikki on OK 2 Kaikki on OK minulla, ansaitustiko? 3 Kaikki on mennyt, enkä ansaitse sitä edelleenkään 4 Elämä on edelleenkin nuorallatanssia 5 Elämä on edelleenkin sossu, ja se on OK
Aineet **HUOM:** a) ei noussut esiin (aineiden tehtäväksiannon puitteissa) b) konstruoitu muistelusta ajankohtana c)	b) - Koulussa halkaistiin kumit - Koulussa huononi ruoka - Lasten pitää saada olla lapsia - Idänkaupan syytä kaikki c) - Suomella menee hyvin, maaseudulla ei niinkään - Kauppa käy ja EU toimii - Onni = Nokia	b) - Ei Pikkukakkoksessa mitään kerrottu - Kai se lama uutisissa oli c) - Lamasta on tullut variksenpelätin - Lama, lama, lama	b) - Ei meillä mikään muuttunut, ulkomaille ei kyllä matkustettu - Meille hankittiin koira kun iskä lähti - Kioski meni konkkaan c) - Ei mun tarvitse tietää vanhoja asioita - Voiko lapset pitää tietämättöminä kaikesta - Entäs jos se tulee uudestaan?

Laman kartta osoittaa, että mielipidetutkimusten tiukat prosentit saivat lisää sävyjä teemahaastatteluista. Toisaalta mielipidetiedustelut – varsinkin jos ne "rikottiin" pienemmiksi yksiköiksi joita tulkittiin erikseen – nostivat pintaan kolme keskeistä seikkaa: Ensinnäkin lama kohteli suomalaisia eri tavoin, ja tämä heijastui arvorakenteissa, joihin tuli säröjä; kansalaiskulttuurin yhtenäisyys rikkoutui. Toiseksi suomalaiset ylipäätään ja marginalisoituneet ryhmät erityisesti kokivat itsensä voimattomiksi ja vallattomiksi; alamaisasenteet voimistuivat ja kansalaisidentiteetti näytti voimistuvan. Kolmanneksi media koettiin tärkeäksi joskin sisällöltään välillä hyvin ristiriitaiseksi tai riittämättömäksi kansalaiskulttuurin informaatiokanavaksi.

Kansalaisten haastattelupuheesta ei nouse yhtä kuvaa lama-Suomesta, vaan pikemminkin niistä piirtyy erilaisia sääkarttoja. Yhteistä niille on laman kokeminen Suomen yli käyneenä myrskynä: se aiheutti monille huonon sadon, jopa vuosiksi eteenpäin, mutta siitä on vaikea syyttää ketään. Samoin kriisi ei ollut selkeä käännekohta vaan hahmoton kontrolloimaton kaaos, joka jätti pakostakin jälkeen muutoksen. Kriisikansalaisuus määrittyi haastatteluissa aktiivisen toiminnan sijaan lähinnä sään armoilla sinnittelyksi ja selviytymiseksi. Median rooli kriisissä sopii myös säätiedotuksen analogiaan: kuten säästä, myös kriisistä puhuttiin joukkoviestimissä päivittäin. Kuitenkin suomalaisten medioiden meteorologit näyttivät kansalaisten mielestä kertoneen säästä aivan vierailla mantereilla.

Talouskriisin sääkartta ei nuorten teksteissä myöskään muotoutunut kovin toisenlaiseksi kuin aikuisten teema- ja fokusryhmähaastatteluissa. Petettyjä ja kitkeriä ei ollut aineenkirjoittajien joukossa lainkaan, säästämiseen yllyttäviä moralisteja kyllä tuntuvasti varsinkin pääkaupunkiseudun ja Tampereen ulkopuolella ja useimmiten tyttöjen keskuudessa; isoissa keskuksissa sen sijaan oli niin välinpitämättömiä syrjäytyneitä kuin välinpitämättömiä menestyjiäkin. Epävarmojen mutta sinnikkäiden diskurssi oli sittenkin ehkä vahvin. Talouskriisin synnyttämää uutta, erilaisiin muutoksiin jo lapsuudessa kypsytettyä sukupolvea teksteistä on hankala löytää. Lama oli kuin pyörre, joka tuli jostakin ja katosi jonnekin, sipaisten hetken lasten elämää. Elämän rationaliteetti

rakentuu aivan toisenlaisten ainesten varaan aivan kuten teemahaastattelujenkin ihmisillä.

Nuorissa tuntui olevan uskoa huomiseen enemmän kuin vanhemmissa sukupolvissa – ja heille Suomi näyttäytyi menneestä lamasta huolimatta hyvänä maana, joka tarjoaa mahdollisuuksia moneen suuntaan. Lama-aikaa sävytti monen mielessä hienoinen nostalgia, jolla toki ei ollut mitään tekemistä laman kanssa vaan joka nousi perheen sfääristä. Kaikesta päätellen lama-Suomikin kykeni tarjoamaan lapsille varsin turvallisen lapsuuden, joskin vaikenevien vanhempien ansiosta.

Kuten kaikki aineistomme osoittavat, lama-ajan aikuisten toiminta-alue on ollut sitkeä työ suojamuurina, arvorakenteiden säilyttäjänä kaikkien muutosten uhallakin. Onko usko huomiseen syntynyt tästä turvallisuudentunteesta vai niistä kollektiivisista tulevaisuudenodotuksista, joille niin koululaitos kuin media rakentaa toimintansa, jää epäselväksi, joskin nuoret tästä päivästä puhuessaan usein mainitsevat tiedotusvälineet sekä sen seikan, että he tänään seuraavat mediaa paljon enemmän kuin eka- ja tokaluokkalaisina. Viitteet mediaan jäävät kuitenkin niin pintaan, että pitkälle meneviä päätelmiä niiden perusteella ei voi tehdä.

Suomen säröytyminen erilaisiin ja eri ehdoilla pelaaviin elämänpiireihin näyttäytyi myös viisitoistavuotiaiden teksteissä. Toisaalta hyvän elämän aineksista nuorilla näytti olevan varsin yhtenäinen kuva: työtä, mukava asunto, kosolti maallista mammonaa, mutta myös solidaarisuutta oman yhteiskunnan heikkoja kohtaan – tosin viimeksi mainittu jätettiin useimmiten valtion huostaan: "Onneksi meillä on sosiaaliapu." Lisäksi tätä solidaarisuutta esiintyi vähemmän isojen keskusten nuorten teksteissä. Myös haastatteluaineistot osoittavat, että solidaarisuus perinteisessä mielessä on menettänyt merkitystään. Yhteenkuuluvaisuus syntyy pikemminkin eri ryhmien kesken, niiden, jotka liikkuvat samankaltaisilla reiteillä etno-, media- ja ideomaisemissa.

Kun Erik Allardt 1960-luvulla pohti, kuinka yhteiskunnan koheesio voidaan säilyttää kiihtyvästä työnjaosta ja siitä seuraavasta eriytymisestä huolimatta, on kysymys 2000-luvun taitteessa vielä ajankohtaisempi. Kiihtyvän työnjaon lisäksi talouskriisi on jakanut kansaa myös toisessa mielessä: samalla kun työ, työttömyys, selviytyminen ja syrjäytyminen

eriyttävät kansalaisia, myös alueellisten erojen kasvu sekä teknologiat ja niiden hallinta jakavat ihmisiä ryhmiin. (vrt. Lappalainen 2000.) Marginaalit ovat laajenneet ja keskukset muuttuneet ontoiksi. Enää ei kiistellä eri näkökulmista yhteen teemaan vaan kiistat ovat teemojen välisiä. Tässä näkyykin selvimmin yhtenäisyyden ja yhteisyyden muutos – tämä kertoo syvästä epäluottamuksesta yhteiskunnan vanhakantaista kokonaisedun politiikkaa kohtaan.

Kun Suomi putos puusta kaikki kävi äkkiä
ei nähty itse sikaa eikä edes säkkiä
kun Suomi putos puusta maito oli milkkiä
pilkkisaalis pakasteita, yöt blackia,
kun Suomi putos puusta kaikki kävi äkkiä
(Ismo Alanko, 1990)

Kolme näkökulmaa kansalaisten kokemuksiin talouskriisistä osoittavat, miten yhteiskunnallinen kriisi yllätti, hajotti, vei uskoa perinteisiä päätöksentekoprosesseja ja traditionaalista kansalaisuutta kohtaan. Toisaalta kriisissä, etymologiansa mukaisestikin, on aina uuden alun potentiaali. Uskomme, että kansalaisten kokemusten jäsentäminen on yksi askel kohti ajatusta uudenlaisista politiikan muodoista.

Lähteet

Alastalo, Marja (1995). "Saaks sanoa suoraan?" Tulkinta ihmisten EU:a koskevasta puheesta. Tiedotustutkimus 3/95.

Ang, Ien (1990). "Culture and Communication: Towards an Ethnographic Critique of Media Consumption in the Transnational Media System." European Journal of Communication vol.5.

Ang, Ien (1996). Livingroom Wars. Rethinking Media Audiences for a Postmodern World. London: Routledge.

Anttila, Jorma (1993). Mitä on suomalaisuus? Helsinki: Suomen antropologinen seura.

Appadurai, Arjun (1989). "Disjuncture and Difference in Global Cultural Economy." Teoksessa Featherstone M. (toim.): Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity. A Theory, Culture and Society special issue. London: Sage.

Appadurai Arjun (1996). Modernity at Large. Minnesota/ London: University of Minnesota Press.

Blom, Raimo (1999). Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 90-luvun Suomesta. Tampere: Hanki ja jää/Gaudeamus.

Bauman, Zygmunt (1999). In Search of Politics. Cambridge: Polity Press.

Beck, Ulrich (1995). "Politiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivistä modernisaation teoriaa." Teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, S. (toim.): Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio.Tampere: Vastapaino.

Dahlgren, Peter (1987). Pressens bild av brottsligheten. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Dahlgren, Peter (1995). Television and the Public Sphere. Citizenship, Democracy and the Media. London, Thousand Oaks/ New Delhi: Sage.

Dahlgren, Peter (1999). "EU, medborgarkultur och mediernas demokratiska uppgift." Teoksessa Amnå, E. (toim.) Politikens medialisering. Demokratiutredningens forskarvolym III. Stockholm: SOU 1999:28.

Drotner, Kirsten (1993). "Media Ethnography. An Other Story?" Teoksessa Carlsson, U. (toim.): Nordisk forskning om kvinnor och medier. Göteborg: Nordicom.

Gamson, William ja Lasch, Kathryn (1983). "The Political Culture of Social Welfare Policy." Teoksessa Spiro, Shimon E. (toim.): Evaluating the Welfare State. Social and Political Perspectives. New York et al.: Academic Press.

Habermas Jürgen (1989). The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Public Sphere. Cambridge: Oxford University Press.

Habermas, Jürgen (1985/1995). "Uusi yleiskatsauksettomuus." Teoksessa Eräsaari, R. ja Rahkonen, K. (toim.): Hyvinvointivaltion tragedia. Helsinki: Gaudeamus.

Habermas, Jürgen (1998). The Inclusion of the Other. Studies in Political Theory. Cambridge: Polity Press.

Heiskanen, Markku (1996). "Suomalaisten pelot. Hyvinvointi ja turvattomuuden kokeminen." Teoksessa Ahlqvist, Kirsti ja Ahola, Anja (toim.): Elämän riskit ja valinnat. Hyvinvointia lama-Suomessa? Helsinki: Edita & Tilastokeskus.

Hermes, Joke (1998). "Cultural Citizenship and Popular Fiction." In Brants, K., Hermes, J. & van Zoonen , L. (toim.): The Media in Question. Popular Cultures and Public Interests. London: Sage.

Jensen, Klaus Bruhn (1993). "The past in the Future: Problems and Potentials of Historical Reception Studies." Journal of Communication, Autumn 1993.

Kettunen Pauli (1997). Työjärjestys. Tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta. Helsinki: Tutkijaliitto.

Kiander, Jaakko ja Vartia, Pentti (1998). Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu. Helsinki: Taloustieto Oy.

Kivikuru, Ullamaija (1996). "Tasot eivät kohdanneet. Kansalainen ja media." Teoksessa Kivikuru, U. (toim). Kansa euromyllyssä. Helsinki: Yliopistopaino.

Kortteinen, Matti (1992). Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hämeenlinna: Karisto.

Kosunen, Virpi (1997). Lama ja sosiaaliturvan muutokset 1990-luvulla. Teoksessa Heikkilä, M. ja Uusitalo, H. (toim.): Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaali-

turvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa. Stakes, Raportteja 208. Helsinki: Stakes.
Kunelius, Risto (1998). Viestinnän vallassa. Helsinki:WSOY.
Lappalainen, Pertti (2000). "Rakenteista fragmentteihin, tiedosta toimintaan – suomalaisen kansalaisaktivismin tyylien ja niiden kontekstin muutoksista." Politiikka 4.
Lehtonen, Heikki (2000): Voiko suomalainen hyvinvointivaltiomallli muuttua? Sosiologia 2000. 37:2.
Luostarinen Heikki (1993). "Julkisuus: ennen kuin kansalainen katoaa." Teoksessa Ilmonen, K. (toim.) Kestävyyskoe. Kirjoituksia 1990-luvun Suomesta. Tampere: Vastapaino.
Moring, Inka (1999). "Alueellinen ääni ja lamajulkisuuden kehitys. Talouskriisi alueellisissa sanomalehdissä." Teoksessa Moring, I. ym. (toim.): Mediakriisi. Lehdistö, lama ja talouspuhe. Helsingin yliopiston viestinnän laitos, sarja 2A/1/1999. Helsinki: Yliopistopaino.
Mouffe, Chantal (1993). The Return of the Political. London: Verso.
Pietilä, Veikko (1997). Joukkoviestintätutkimuksen valtateillä. Tampere: Vastapaino.
Puohiniemi, Martti (1996). "Suomalaisten arvot yhteiskunnallisessa muutoksessa." Teoksessa Ahlqvist, Kirsti ja Ahola, Anja (toim.) Elämän riskit ja valinnat. Hyvinvointia lama-Suomessa? Helsinki: Edita ja Tilastokeskus.
Renvall, Mika ja Valtonen, Sanna (2000). Miten sosiaaliturvan väärinkäytöstä puhuttiin julkisuudessa? Teoksessa Hellsten, Katri ja Uusitalo, Hannu. (toim) Näkökulmia sosiaaliturvan väärinkäyttöön. Helsinki: Stakes.
Ridell, Seija (1998). Tolkullistamisen politiikkaa. Tampere: Tampereen yliopisto.
Suhonen, Pertti (1998): Kansan tahto – siis kenen? Teoksessa Kivikuru, U. ja Kunelius, R. (toim.) Viestinnän jäljillä. Porvoo: WSOY.
Söderlund, Anna Jeanne (1999). Stoppa pedofilerna! Hur en god fiende konstrueras i massmedierna. Viesitnnän pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
Tarde, Gabriel (1998/1969). "Opinion and Conversation." Teoksessa Clark, T. N. (toim.): Gabriel Tarde on Communication and Sovciel Influence. Selected Papers. Chicago: The Chicago University Press.
Valtonen Sanna (1999). "Työn ja työttömyyden tarinoita Helsingin Sanomissa 1988–1997." Teoksessa Moring, I. ym. (toim.). Mediakriisi. Lehdistö, lama ja talouspuhe. Helsingin yliopiston viestinnän laitos, sarja 2A/1/1999. Helsinki: Yliopistopaino.
Vartiainen, Juhana (1993). "Suomen talouspolitiikan vaihtoehdot 1990-luvulla." Teoksessa Ilmonen, Kaj (toim.) Kestävyyskoe. Kirjoituksia 1990-luvun Suomesta. Tampere: Vastapaino.
YK 2001 = Special Session of the UN General Assembly for Follow-up to the World Summit for Children in 2001. Country Report of Finland. www.unicef.org (1.10.2001).

Tuija Parikka

Muistoja lamajulkisuuden reunalta

Pitkäaikaistyöttömien nais- ja mieskansalaisten muistelupuhetta lamasta ja mediajulkisuudesta

Suomalaisessa työyhteiskunnassa, jossa 80 prosenttia ammatissa toimivasta väestöstä on ollut palkkatyöläisiä (Melin 1999, 30), 1990-luvun alkupuolella nopeasti kasvaneen joukkotyöttömyyden seurauksia pidetään yhtenä kipeimmistä yhteiskunnallisista ongelmista (Ahlqvist 1996, 129). Erityisesti pitkäaikaistyöttömyyden ratkaisemiseksi ei ole löytynyt riittäviä keinoja. Uudesta noususta huolimatta pitkäaikaistyöttömien taloudellinen selviämiskamppailu jatkuu yhä, eikä erilaisista tuista riippuvaisten määrä ole pienentynyt odotetulla tavalla. Sitä vastoin toimeentulotuen saajien osuus on kasvanut koko 1990-luvun ajan ja työttömyysjaksot ovat pidentyneet. (Laaksonen 1999, 60–69.)

Työttömyys ei aiemmin ole selittänyt huono-osaisuutta (Blom 1999, 222), eikä kaiketi ole ollut samanlainen syrjäytymisriski kuin nykyisissä niin taloudellisesti kuin yhteiskunnallisesti muuttuvissa oloissa. 1990-luvulla työttömiksi jääneiden naisten ja miesten muistot ja kokemukset lamasta ja mediajulkisuudesta kertovat erityisesti siitä, miten pitkäaikaistyöttömät nais- ja mieskansalaisina kokivat saaneensa äänensä kuuluville lamajulkisuudessa ja miten heitä heidän oman näkemyksensä mukaan luonnehdittiin suhteessa muihin kansalaisiin.

Vaikka naisten ja miesten työttömyysaste kasvoi laman aikana suhteessa yhtä paljon eli noin kaksi ja puolikertaiseksi (Ahlqvist 1996, 135), palkkatyökansalaisuus on siitä huolimatta sukupuolisesti eriytynyttä. Klassisissa kapitalistisissa yhteiskunnissa erityisesti maskuliiniseen identiteettiin on kuulunut työntekijän ja perheenelättäjän rooli, ja siksi työttömyys usein on taloudellisesti ja psykologisesti tuhoisaa var-

sinkin miehille. Miehenä oleminen on perinteisesti paljolti merkinnyt lähtemistä työhön kodin ulkopuolelle ja palkan käyttämistä perheen hyväksi. (Fraser 1989, 124.)

Myös suomalaisittain miesidentiteetin ja työntekijän roolin välillä on vankka sidos. Sen sijaan naisten elämänkulussa on usein oletettu, että perhe on etusijalla ja naisten työrooliin on liitetty perheen "apuelättäjän" sisältö (Ahlqvist 1996, 131). Naisten äidillisyys on Suomessa oman perheen hyvinvoinnista huolehtimisen lisäksi ymmärretty myös yhteiskunnalliseksi toiminnan alueeksi (Anttonen ja Sipilä 2000, 43–44). Matalapalkkaiset "apuammatit", kuten esimerkiksi hoiva-ammatit ja osa-aikatyöt, ovat muodostuneet naisten työmarkkinoiksi sen lisäksi, että naiset yhä paljolti tekevät myös palkattoman kotityön (Fraser 1989, 124–125).

Kun naisten tehtäviä on ensisijaisesti katsottu perheen näkökulmasta, on naisten joustavuutta työmarkkinoilla voitu perustella kollektiivisen hyvän perusteella (Pohjola 1996, 118, 124). Naiseuden ideologinen sitominen ensisijaisesti hoivaajan rooliin merkitseekin helposti naisten erillisen yksilöllisyyden ohittamista. Silloin kun perheestä ja naisista puhutaan, yksilöllistymistä ei itse asiassa ole naisten osalta viety riittävän pitkälle. (Nussbaum 1999, 33, 63.)

Työmarkkinoiden sukupuoliset erot ja työntekijän roolin sukupuolisuus ovat syvälle juurtuneita kulttuurisia konstruktioita. Yhteiskunnallisessa murroksessa on oletettavaa, että nais- ja mieskansalaisuutta uusinnetaan paitsi yhteiskunnallisissa rakenteissa ja suhteissa myös diskursiivisesti. Fraserin sosiaalisen diskurssimallin mukaan yhteiskunnassa on historiallisesti ja kulttuurisesti erityinen joukko diskursiivisia resursseja, joiden perusteella tietyn sosiaalisen kollektiivin jäsenet perustelevat vaatimuksia toisilleen. Tällaisiin diskursiivisiin resursseihin kuuluvat esimerkiksi narratiiviset konventiot ja subjektivoimisen keinot (*modes of subjectification*). Narratiivisten konventioiden perusteella rakennetaan ihmisten sosiaalisten identiteettien perustana olevia kollektiivisia tarinoita. (Fraser 1989, 164–165.) Esimerkiksi työttömien kollektiivisiin tarinoihin kuuluvat yhteiskunnan ja yksilön vastakkaisuutta korostavat narraatiot erilaisissa "tukiviidakoissa" selviämisestä. Subjektivoimisen keinot ovat puolestaan tapoja, joilla erilaisissa puhetavoissa ihmisiä asemoidaan tie-

tynlaisina subjekteina tiettyihin toimintoihin (mt.)[1]. Subjektivoimisen näkökulmasta esimerkiksi naisia voidaan julkisuudessa asemoida äitikansalaisina (ks. Anttonen 1994) vetoamalla naisten hoivaamiskykyihin ja näin luoda naisia koskevia odotuksia.

Julkinen sfääri ei ole yksinomaan diskursiivisen mielipiteenmuodostuksen areena, vaan myös sosiaalisten identiteettien rakentamisen areena, jossa pyritään vahvistamaan oman sosiaalisen ryhmän asemia. Fraserin mukaan dominoivat ryhmät pyrkivät sulkemaan pois vastatulkintoja ja alisteiset ryhmät puolestaan pyrkivät kyseenalaistamaan dominoivia tulkintoja. Tällaisissa diskursiivisissa kamppailuissa kyse ei ole yksinomaan representaatioista, vaan myös toiminnasta. (Mt. 166.)

Työttömien joukko muodostaa nyky-yhteiskunnassa yhden merkittävän sosiaalisen kollektiivin, joka joutuu kamppailemaan saadakseen äänensä kuuluville. Poliittinen erilaistuminen viittaa nykyisellään siihen, että kansalaisten sosiaaliset erot ja moninaiset lojaliteetit useille erilaisille yhteisöille tulisi ottaa kansalaisuuden tarkastelussa aiempaa näkyvämmin huomioon (van Gunsteren 1998, 15, 24–30). Loiko siis esimerkiksi joukkotyöttömyys paineita nais- ja mieskansalaisuuteen kytkeytyvien sisältöjen moninaistumiselle? Uusinnettiinko lamassa esimerkiksi naiseuden ja hoivan välistä kytköstä vai missä määrin naisille muodostui toiminnallista tilaa yksilöllistyä?

Media on yksi julkisen sfäärin pääinstituutio (Dahlgren 1995, 7–8), jossa mahdollisuuksia "puhua omalla äänellä" ja rakentaa omaa kult-

[1] Poststrukturalistinen feministinen subjektiviteetin ja identiteettien teoretisointi on laaja ja erimielinen aihealue (ks. esim. Brooks 1997; Benhabib et al. 1995), jota ei tässä yhteydessä ole mahdollista kattavasti esittää. Subjekti mielletään tässä kuitenkin neuvotteluprosessiksi tiettyjen materiaalisten ja semioottisten ennakkoehtojen välissä yhtenäisen, muuttumattoman substanssin sijaan. (Braidotti 1994, 118; ks. myös Alexander 1995; Grosz 1994/1995; Ang & Hermes 1991.) Tarjolla olevat puhetavat ovat usein sukupuolisesti eriytyneitä. Esimerkiksi ajatteleva subjekti on länsimaisessa ajattelussa usein assosioitu yhdenmukaiseksi universaalin kanssa ja sekä ajatteleva subjekti että universaali maskuliiniseksi. Dominoivat puhetavat ovat paljolti toimineet poissulkemalla esimerkiksi naiset representaatioiden marginaaliin, toiseuteen (Braidotti 1994, 121–122; ks. myös Parvikko 1993.)

tuurista identiteettiä siivilöidään. (Fraser 1997, 68–69; Alexander ja Jacobs 1998, 24–29.) Yhä enemmän medialla on myös paitsi asioiden esille nostamiseen liittyvää valinnan valtaa myös ideologista asioiden määrittelyvaltaa (Aslama ym. 2001). Joukkoviestintäinstituutioilla on omat konventionsa esimerkiksi sen suhteen, kenellä on asioiden määrittelyvaltaa ja millaiset tietämisen muodot ovat arvostettuja. Yankelovichin mediakritiikin mukaan joukkoviestintä nojaa usein asiantuntijuuteen perustuvaan tietoon, jolloin objektiivisuuteen ja numeroihin perustuva tieto on muita tietämisen muotoja arvokkaampaa. Media arvostaa mieluummin varmaa, joskin toisinaan triviaalia, informaatiota epävarmuuden sietämisen sijaan. Tietämisen arvottaminen näin useimmiten tukee eliittien työskentelyä pikemminkin kuin eliittien julkista arviointia (Yankelovich 1991, 16, 187–189.)[2]

Mediasisältöjen vastaanottajien suhde mediajulkisuuteen on jossain määrin ambivalentti. Toisaalta kansalaisten valtaan kuluu mediasisältöjen vastaanoton valikointi, hyväksyntä tai hylkääminen (Aslama ym. 2001), joka osaltaan rajaa median määrittelyvaltaa mutta toisaalta media vaikuttaa kansalaisten subjektivoimiseen eli asemoimiseen ja luonnehtimiseen suhteessa toisiin kansalaisryhmiin. Mediassa toisin sanoen konstruoidaan tulkintoja sosiaalisista suhteista. Tällä on merkitystä sen kannalta, miten kansalaiset näkevät itsensä ja toisensa tai uskovat muiden näkevän heidät. Mediajulkisuus on sikäli erottamaton osa kansalaisten sosiaalisia, subjek-

[2] Tietämisen arvottamisen näkökulmasta kiintoisa kysymys on, missä määrin media nojautui syvimpinä lamavuosina juuri eliittien toimintaa tukeviin tietämisen muotoihin. Jotkut työttömistä muistivat lama-ajalta erityisesti numeerisen informaation runsauden. Tämänkaltainen uutisointi herätti ahdistusta siitä, kuka irtisanottaisiin seuraavaksi ja kenestä tulisi numero muiden numeroiden joukossa. (*"Televisiossa kerrottiin lukuja ja näin, näin, mut ei siihen niinkun missään mä en muista et olis otettu kunnolla, tehty ohjelmia tai tutkittu taustoja tai se tuli vaan päivästä toiseen että se laittaa 150 kävelee, sieltä tuli lomautusvaroitus kahelle puolelle sadalle, neljä sataa on saanut lopputin, tällä tavalla se tuli se tieto"* M45/*"media ei puuttunut siihen käytännössä muuta kuin ilmottamalla vain et näin on käynyt"* M37/ *"kun oli tämmönen helvetin vahva lamahenki ensinnäkin rummutettu että niin porukat oli aika hädissään...tommosilla työttömyysluvuilla niin kyllä niillä hallitaan aika vahvasti porukkaa, oot sä nöyrempi silloin"* M45).

tiviteettiin vaikuttavia olosuhteita. Esimerkiksi pitkäaikaistyöttömille naisille ja miehille ei ole yhdentekevää, miten heitä työttöminä julkisuudessa määritellään ja kenellä on tässä määrittelyvaltaa.

Erityisesti Fraser (Fraser 1989, 1997) on kyseenalaistanut sen kaltaisten kategorioiden kuin julkinen ja yksityinen absoluuttisen luonteen ja osoittanut julkisen ja yksityisen rajankäynnin poliittisen taistelun kentäksi. Luce Irigaray puolestaan painottaa universaalin, objektiivisuuden ja "yleisen hyvän" ymmärtämistä medioivina periaatteina yleisen totuuden sijaan. Tällaisten medioivien periaatteiden tulisi suojella sekä miesten että naisten oikeuksia kansalaisina. (Irigaray 1993, 127–140, 146.) Näin ymmärrettynä yleinen hyvä julkisuudessa ei merkitse yleistä totuutta, vaan pikemminkin tiettynä aikana rakentuvaa ymmärrystä poliittisesti, etnisesti ja seksuaalisesti eroavien subjektien tarpeista, oikeuksista ja keskinäisistä suhteista.

En tässä tutki mediajulkisuuden sisältöjä, vaan pitkäaikaistyöttömien naisten ja miesten käsityksiä mediajulkisuuden tavoista subjektivoida heitä kansalaisina suhteessa muihin kansalaisiin. Lähtökohtana on siis ensinnäkin pitkäaikaistyöttömien naisten ja miesten itseymmärrys itsestään työttöminä. Tämän itseymmärryksen perusteella nämä naiset ja miehet rakentavat työttömyysidentiteettiään[3] eli käsitystään siitä, keitä he työttöminä ovat ja miten he eroavat muista kansalaisista. Toiseksi lähestyn median vaikutusta subjektiviteetteihin sen perusteella, miten nämä naiset ja miehet näkevät, miten mediaeliitit[4] julkisuudessa subjektivoivat heitä ja erityisesti suhteessa palkkatyöläisiin. Toisin sanoen miten ja millaisina kansalaisina pitkäaikaistyöttömiä heidän oman tulkintansa mukaan asemoidaan mediajulkisuudessa?

[3] Identiteetillä viitataan tässä muuttuviin ja kerroksisiin itsen narraatioihin, joita rakennetaan erottautumalla muista ja muita poissulkemalla (Hall 1996, 3–5). Fokusoin työttömyysidentiteettiin varsin yleisellä tasolla. En pyri erittelemään erilaisia työttömyysidentiteettejä ja työttömien välisiä eroja muutoin kuin kiinnittämällä huomiota mies- ja naisryhmien välillä esiin tuleviin sukupuolisidonnaisiin eroihin.

[4] Pääasiassa toimittajat, poliitikot ja erilaiset asiantuntijat nousivat muistelupuheessa mediaeliitteinä esiin.

Seuraavassa esittelen aluksi pitkäaikaistyöttömien naisten ja miesten muisteluryhmät ja sivuan hieman metodisia kysymyksiä. Toiseksi pyrin luonnehtimaan ryhmiä nostamalla esiin esimerkit niistä keskeisimmistä teemoista, joiden perusteella ryhmät rakentavat kollektiivista itseymmärrystään työttöminä ja näkevät tulevansa subjektivoiduiksi suhteessa muihin.

Muisteluryhmien yleiskuvasta

Kahdessa pitkäaikaistyöttömien muisteluryhmässä Vantaan työttömien tuvalla pohdittiin sitä, missä määrin poliittista toimintatilaa erilaisille subjekteille onnistuttiin lama-ajan mediajulkisuudessa luomaan. Syksyllä 1999 kokoontuneissa ryhmissä kolme naista ja neljä miestä muistelivat lama-ajan mediamuistojaan mutta keskustelivat toki elämästään yleisemminkin. Iältään naiset ja miehet olivat 37–60-vuotiaita. He olivat kaikki pitkäaikaistyöttömiä, jotka olivat tehneet muutamia muutaman kuukauden työjaksoja työttömyysaikanaan.

Metodisesti muisteluryhmien työskentelyssä hyödynnettiin joitakin Frigga Haugin kollektiivisen muistelutyömetodin lähtökohdista ja käytännöistä (Haug 1987, 1992). Haugin metodin lähtökohtien mukaisesti oletuksena on, että yksittäisiä elämän episodeja ja henkilökohtaisia kokemuksia muistelemalla on mahdollista päästä keskeisten kulttuuristen merkitysten jäljille sekä luoda ymmärrystä tämänhetkisestä identiteetistä (mt., myös Rantalaiho 1988, 43–44).

Tärkeää ei ole niinkään "todellisen" tapahtuman mahdollisimman tarkka muistaminen kuin se, miten menneet tapahtumat kerrotaan ja miten ihmiset muistojaan jäsentävät eläkseen "datan" kanssa jotakuinkin ristiriidattomasti (mt.) Myös muisteluryhmissä keskeistä oli siis se, miten lamaa ja lamanaikaista mediajulkisuutta kollektiivisesti muistellaan ja millaista itseymmärrystä muistojen perusteella luodaan. Yhtä tärkeää ei ollut se, miten yksityiskohtaisesti lamatapahtumat sinänsä muistetaan.

Käytännössä molemmissa ryhmissä keskusteltiin aluksi melko vapaamuotoisesti kunkin henkilökohtaisista lamakokemuksista ja niiden herättämistä tunteista. Tämän jälkeen kukin luki oman, ennen kokoontumista

kirjoittamansa muiston. Osallistujia oli ennen tapaamista pyydetty kirjoittamaan muisto itseään koskettaneesta mediassa esitetystä lamajutusta. Yllättävää oli, että muistot uudelleen muisteltaessa yhä herättivät varsin voimakkaita tunteita huolimatta siitä, että aikaa oli juttujen julkaisemisesta tai televisiossa esittämisestä kulunut kuitenkin useita vuosia.

Muistoissa esiin nostetut teemat ja muistelun ohessa kerrotut henkilökohtaiset elämänkokemukset muodostivat keskustelun varsinaisen rungon. Tarkoituksena oli, että laman teemat nousisivat muistelussa mahdollisimman omaehtoisesti esiin ja että tutkijan osuus niiden ennalta määrittelemisessä olisi minimaalinen. Tutkijan rooliksi muotoutuikin keskustelun kuluessa pääasiassa aktiivisen kuuntelijan rooli.[5]

Lama kriisinä ei yksioikoisesti ollut vielä keskustelijoiden näkökulmasta ohi. Laman alku sijoitettiin yksimielisesti 1990-luvun alkuun, mutta erityisesti taloudellisesti keskustelijat näkivät laman yhä jatkuvan. Näissä tulkinnoissa työttömyys on laman ensisijainen sisältö, eikä lama uudesta talouskasvusta huolimatta ollut ohi niin kauan kuin työttömyys jatkui. Niin lama, työttömyys kuin huono-osaisuuskin nähtiin päällekkäisinä ilmiöinä, kuten kahden pitkäaikaistyöttömän naisen puheesta käy ilmi:

> *- Minä sanoisin että näin eihän se lama ole vielä edes ohikaan vaan se jatkuu ja se tulee jatkumaan ja se on tullut pysyäkseen...ja se jatkuu ja tietyiltä osin se vaan pahenee, hyväosasien lama on ohi huono-osasien lama pahenee, ei se ole ohi ei se ole ohi ei se ole loppu eikä se tällä tavalla lopu... sanoisin että loppua ei näy. (N53)*
> *- Ei näy. (N59)*

Vaikka lama pitkäaikaistyöttömyytenä ja huono-osaisuutena olisi tullut jäädäkseen, akuutin kriisin tunne oli jo ainakin kyseisten naisten koh-

[5] Kuuntelijan roolista huolimatta nostin esille joitakin kysymyksiä, kuten laman alkamisen ja loppumisen ja laman sukupuolispesifit seuraukset. Muistelun lopuksi pyysin niin ikään kommentteja muutamaan ennalta valittuun lehtijuttuun, joissa naiseuteen tai miehisyyteen kiinnitettiin eksplisiittisesti huomiota. Näitä kommentteja ei luonnollisesti ole muistoina analysoitu, vaan pikemminkin ne toimivat johdantona sukupuolesta keskustelemiseen. Muut oraaliset ja kirjalliset muistot analysoitiin teksteinä eräänlaisina itsen representaatioina (ks. Alexander 1995; ks. myös Rose 1993, 250).

dalla väistynyt. Kriisi epäjärjestyksen tunteena tai kaaoksena, jossa asiat eivät enää voi tietyllä tavalla jatkua (Haug 1992, 115) on mitä ilmeisimmin pakottanut jotenkin tulemaan toimeen ja hyväksymään olot, joiden muutokseen pitkäaikaistyöttömät eivät välttämättä juuri luota.

- Mullakin nyt jo kun mä -91 vuodesta oon ollu pääsääntösesti työttömänä niitä muutamaa pätkää lukuun ottamatta niin on siinä jo oppinut yhtä sun toista, se on ollut pakkokin. (N59)
- Niin, emme ole työtä vieroksuvia huviklubilaisia. (N53)
- Emme suinkaan, siitä huolimatta minä pidän hauskaa. (N59)
- Ei anneta periks. (N37)

Näreen mukaan tunteet ovat osa sosiaalisia prosesseja ja usein taustalla monissa poliittisissa ja sosiaalisissa muutoksissa (Näre 2000, 10). Muisteluryhmien keskustelijoissa käsitykset mediaeliittien ja palkkatyöläisten tavoista subjektivoida työttömiä kansalaisia niin sanotun kannustuspuheen perusteella herättivät erityisen voimakkaita harmin ja kiukun ilmaisuja. Julkisuudessa kannustuspuhe rakentui työttömien subjektivoimisena ihmisinä, joita tulisi kannustaa työn etsimisessä. (*"Mul alko sitte viime vaiheissa olla ku yhtenään työvoimaministeri Liisa Jaakonsaari kun se aina et pitää kannustaa ihmisii yrittämään pitää kannustaa työttömiä ihan niinku ne olis jotakin semmosia jotta ne ei itsekseen osaa hakea töitä..."* N59)/*"Noihin aikoihin [kun muistelija oli itse jäänyt työttömäksi] Ilkka Kanerva esiintyi televisiossa...siinä hän "kirkkain silmin" ehdotti, että työttömät perustaisivat omia firmoja, koska ovat ammattitaitoisia ja kokeneita. Minua suorastaan raivostutti tuollainen puhe. Miten se olisi kannattanut esim. minulle, kun kerran se ei kannattanut jo pitkään liiketä pitäneellekään...Olen monasti jälkeenpäinkin ihmetellyt poliitikkojen ja ministereiden lausuntoja. Ovatkohan he niin normaalista elämästä vieraantuneita tosissaan. On kuin he pitäisivät kansalaisia niin tyhminä, etteivät mitään ymmärrä."* N59).

Eliittien esittämässä kannustuspuheessa työttömiä rivien välissä identifioidaan kansalaisina, joiden työn hakemisen ja yrittämisen kapasiteetit ovat puutteellisia. Kannustuspuheeseen kutoutuu joukko myös muita työttömiä asemoivia puhetapoja, kuten työttömyydestä syyllistäminen ja työttömien yleistäminen eriytymättömäksi joukoksi (ks. luku Subjektiksi tulemista vai ...). Kannustuspuheen sisältämä vihjaus työttömien passiivisuudesta on tulkinta, jota työttömät naiset ja miehet pyrkivät kyseenalaistamaan.

Keskustelijat kehittelivät kuitenkin omaa vastatulkintaa työttömistä työttömyysidentiteetin perusteella. Muistelijat erittelivät sitä, kuka voi esiintyä työttömyyttä koskevien kysymyksien auktoriteettina ja identifioituivat työttömyyden asiantuntijoiksi. Työttömyyden asiantuntijuudesta puhuttiin kaiken kaikkiaan hyvin tunnelatautuneesti. (*"Asiantuntemattomat toimittajat haastattelevat asiantuntemattomia henkilöitä nimenomaan tässä työttömyysasiassa, sellainen henkilö esimerkiks toimittaja tai joku tiedemies tai joku matemaatikko niin se ei tajua työttömän tilanteesta eikä työttömyydestä yhtikäs mitään."* M60, *"Se on vaan lukenut syrjäytymisestä yhen artikkelin jota se siteeraa, sivulauseessa."* M45, *"Kun puhutaan työttömyydestä siitä puhuu semmoset ihmiset jotka ei ole ikinä ollut työttömänä, mitä ne siitä tietää?"* N59).

Työttömyyden asiantuntijuus tarjoaa erottautumisen mahdollisuuksia myös muista kansalaisista. Ollakseen työttömyyden asiantuntija on oltava työtön useita vuosia sekä tunnettava aiheeseen liittyvät säännökset. Kollektiivista ryhmäidentiteettiä vahvistavat niin ikään omien kokemusten tulkinnat ja jaetut merkitykset, kuten eräs työtön ylpeänä kertoi: *"Me ollaan oltu työttöminä jo jonkun aikaa et me ollaan ehditty pohtimaan näitä asioita ja käytännössä kokemaan niitä."* (M58).

Työttömyysidentiteettiä tukevissa vastatulkinnoissa kamppaillaan asioiden määrittelemisestä, tietävästä subjektiudesta. Eritoten miehet ilmaisivat vastuunottoa yhteisten asioiden hoidosta keskustelemalla niistä vilkkaasti ja rakentavasti sellaisina tietävinä subjekteina, jotka uskovat tietämisen ja toimimisen kykyihinsä täysinä kansalaisina. Miehet puhuivat niin ikään itsestään "hyvinä työttöminä" ja pyrkivät rakentamaan tietämisen autoritäärisyyttä työttömiä koskevissa määrittelyissä ja kyseenalaistamaan mediaeliittien kompetenssin työttömyysasioiden käsittelyssä. Identifioitumalla hyväksi tai kunnolliseksi työttömäksi on mahdollista erottautua mediaeliittien työttömiä objektivoivista puhetavoista sekä tunnistaa emotionaalisesti ja sosiaalisesti "meidät".

Vaikka suomalaisessa sukupuolten välisessä tasa-arvosopimuksessa on paljolti pyritty yhdistämään sukupuolesta riippumattomasti kansalaisuuden eri alueita kuten vanhemmuutta, yhteiskunnallista osallistumista ja ansiotyötä (Julkunen 1993, 41), naisilla ja miehillä on kuitenkin säilynyt erilainen suhde kansalaisuuteen. Naisten kansalaisuussuhteessa hoivaamisen kansalaistehtävän perinne yhä vielä näkyy, ja sitä muisteluryhmän naisetkin uusintavat. Naisten ryhmässä naiset subjektivoituivat varsin näkyvästi äidillisyyteen ja hoivaamiseen liittyvien teemojen ja asenteiden perusteella.

Naisten toinen toisensa sosialisoiminen äidillisyyden tai hoivatuksi tulemisen asemaan nousee esimerkiksi esille keskustelun katkelmassa, jossa puhutaan eliitteihin vaikuttamisesta. Kuten miestenkin kohdalla myös naisissa eliitit herättivät aika ajoin inhoa. Nuorin naisista toi kuitenkin esille uskonsa vaikuttamisen mahdollisuuksiin, mikäli kansanedustajille kerrotaan suoraan ja avoimesti, mistä on kysymys. Muut naiset kuitenkin mitätöivät tulkinnan vaikuttamisen mahdollisuuksista asemoimalla nuoren naisen lapsen asemaan. (*"Mä en taas noin pessimistinen, mä sanon niille suoraan...kyl mä uskon tähän vaikuttamiseen et aina voi kasvoja vaihtaa että et mä en oo pessimistinen...aina löytyy jotain"* (N37/*"sä et ole elänyt vielä niin kauan kuin meikäläinen"* (N59)/*"mä meinasin juuri olisin sanonut siihen että sinä olet vielä niin nuori"*(N53)/*"saman ikänen kun minun vanhempi lapsi"* (59)/*"että se on hienoa että sinulla on vielä toivoa"* (N53)/*"joo"* (N37)/*"joo tässä vaiheessa"* (N59)/*"näkee jo totuuden aika toisella tavalla"* (N53).

Seuraavassa tarkastelen muisteluryhmien keskusteluja lähemmin ja koetan hahmottaa heidän asemoitumistaan kollektiiveina "meidän työttömien" narraatioiden perusteella, jotka osaltaan mahdollistavat kriisin kontrolloimisen. Samalla nostan esille niitä keinoja, joiden avulla naiset ja miehet näyttävät selviytyneen työttömyydestä kriisinä.

Muodonmuutoksia: kriisistä identiteettiin

> *Meil on viel vähän veressä et se työ on niin tärkeetä niin nyt se kato pikku hiljaa alkaa oppii että tätä elämää saattaa olla näin. (M58)*

Siitä, että työttömyysvuodetkin ovat "tätä elämää", kertoo vähäinen oman työttömyyden syiden selvittäminen. Omakohtaisiin työttömäksi jäämisen tarinoihin on jo etäisyyttä. Ikä on kuitenkin yksi kollektiivinen selitys, johon molemmissa ryhmissä viitattiin. Ikärasismin (ks. myös Aslama ja Valtonen 1999) vuoksi muistelijat sijoittuvat työmarkkinoiden laitamille. Tiettynä sukupolvena he käyttivät "ikähaitaria" spatiaalisesti ja sijoittivat itsensä jonkin väliin, marginaaliin ja keskelle. Esimerkiksi suhteessa työnantajiin työttömät ovat ikänsä vuoksi ristiriitaisten vaatimusten keskellä (*"pitäis olla kakskytviisi vuotta, ekonomeja ja kymmenen vuoden työkokemus"* M37). Yhteiskunnallisen elämän ja osallistumisen kannalta he ovat väliinputoajia (*"mä olen siinä pahassa raossa, liian vanha liian nuori liian..."* N53) ja kuuluvat vanhempaan sukupolveen, jonka taidot ja tietämys on korvattu uusin teknologioin. Nuoriin nähden työttömät näkivät itsensä jo marginaalissa olevina (*teijän kaikki tietokoneet hävii mennen tullen, ne sano nuoret et mennään kuuntelee kun Heikki* [nimi muutettu] *uhoo tuolla vähän... sano et se tekee äkkii ne sivut ja sit se vei ne hevosella postiin, että tuntu vanhalta, että tuntu vanhalta"* M58), vaikka toki myös korostivat iän myötä kertynyttä kokemusta. Itseään vanhemmista työttömät kuitenkin irrottautuivat arvomaailman eriytymisen perusteella. Työtä ei enää nähty itseisarvona sinänsä (*"vanhemmilla ihmisillä oli sellainen periaate, että töitä pitää tehdä aina vaikka pelkästään työn tekemisen takiakin jo"* M37).

Työttömyyden selittämistä näkyvämmin molemmissa ryhmissä puhuttiin työttömyyden yhteiskunnallisista seurauksista koko kansalle. Lamalla nähtiin olevan tulevaisuuden kustannuksia, jotka ovat vielä piilossa. Tulevat sukupolvet joutuvat kärsimään. Erityisesti lasten, jotka eivät ole koskaan nähneet vanhempiensa menevän töihin, pelättiin hakevan pikemminkin sosiaalietuuksia kuin töitä. Lamassa tehtyjen päätöksien seuraukset näkyvät viiveellä epätasa-arvoistuvana yhteiskuntana. (*"Suomessakin me ollaan totuttu aika tasasesti levittämään sitä rahaa ja nyt tulee sit semmosta kahdenkerroksen väkee ihan ilmiselvästi... se ei oo varmaan yhteiskuntarauhan kannalta hyvä että meitä on hyvin kahdenkerroksen väkee koska meillä ei ole edes totuttu siihen"* M58,*"Tää pommi räjähtää, sille ei vaan mahda mitään" N53, "Me ollaan nyt totuttu liian monta*

vuotta et meillä menee aika noin tasan... mut ei näin jyrkkiä eroja niinku nyt et joku kansanosa miettii postimerkin kohtaloa ja toisilla on sit ihan mennen tullen että joku satatonniikaa ei oo mikään raha mihkään jos sillä tulee vähän hauskaa niin pannaan satatonnii tonne ja muut miettii täällä kolmenmarkan postimerkkii" (M58).

Työttömyyskriisin ratkaisemisessa miesten ja naisten erilainen suhde kansalaisuuteen ilmenee tulkinnoissa työn, sukupuolen ja palkan välisistä yhteyksistä. Miesten ryhmässä tuotiin yksimielisesti esiin se, että työ on miehen kunnia. Miehet kuvasivat tuntemuksia, jotka heräävät, kun työ "väkivalloin" viedään: *"aina ensin on se työ ja sit kun se väkivalloin viedään niin siinä tulee semmonen ihan myllerys... mä en kässää et mun nyt pitäis mennä jonnekin pienellä palkalla tekee taas töitä kun mää olen tehnyt jo pitkän aikaa ammattimiehen töitä jo kymmenii vuosii"* (M58), *"ei työssä ole mitään järkeä siinä jos sä menet jollain nälkäpalkalla tekemään jotain ammattiduunii jonka sä osaat erittäin hyvin ja sit sä saat sellasen liksan jolla sinä et tule eikä sun perhees tule toimeen vaan joudut menemään sossun luukulle, se on niin helvetin nöyryyttävää että ei varmasti ota minkäänlaista duunia saakeli. Tätähän ei sit nuo päättäjät käsitä alkuunkaan, puhutaan vaan että kyllä työtä on kyllä työtä on"* (M60).

Ronkainen erottaa häpeän ja syyllisyyden siten, että häpeä viittaa syvimmän itsen arvostelemiseen ja syyllisyys pikemminkin tehdyn teon kuin itsen arvostelemiseen. Häpeässä ihminen kadottaa itsemäärittelyn mahdollisuutensa (Ronkainen 2000, 135). Työn riistämisestä selviytyminen edellyttää työmiehen identiteetin, "ammattimiehen", puolustamista. Työn "väkivaltainen " vieminen altistaa häpeälle mutta siitä huolimatta ammattimiehen kunnian puolustaminen mahdollistaa identifioitumisen sellaiseksi mieheksi, joka ei enää polje työvoimansa arvoa. Miesten puheessa kunnia voi toisin sanoen toimia kilpenä häpeää vastaan ja työttömyyden uhrimieliala työstyä tietoisuudeksi ammattiylpeydestä. Kunnialisen ammattityömiehen identiteetti tarjoaa miehille myös muita yhteisyyden ja yhteenkuuluvuuden lähteitä, kuten yhteistä huumoria, ajankäytön normeja, sankareita, kuluttamisen tapoja sekä kriittisen kansalaisuuden lähtökohtia päättäjien arvostelemiseksi ja neuvomiseksi.

Sukupuolten välisistä eroista kysyttäessä sekä miehet että naiset olivat yksimielisiä siitä, että lopulta pääasiassa uusintamisfunktio erottaa sukupuolet toisistaan. Siitä huolimatta sukupuolta käsiteltiin muistelijoiden puheessa biologisiksi ymmärrettyjä eroja laajemmin. Tässä puheessa tuli esiin erityisesti kaksijakoisuus julkisten periaatteiden ja yksityisen käytännön elämän välillä. Periaatteiden tasolla sekä naisten että miesten mukaan esimerkiksi palkkaepätasa-arvo on väärin mutta käytännön elämässä naisten suhteen työhön ja sen arvoon nähtiin kuitenkin määrittyvän toisin kuin miesten kohdalla.

Miehet assosioivat naiset kotitöihin (*"Tykkään et me miehet on naisistuttu enemmän kun te naiset miehistyny, me ruvetaan tekemään kotitöitä me tiskataan noin luonnollisesti jopa sillä lailla ettei se oo mikään numero ja siivotaan jotain...tää oli nyt vähän voi ottaa kehumisenakin tietysti"* M58) ja määrittelivät näin yksityistä sukupuolisen eronteon alueena. Kodin yksityisyyden töineen ajateltiin suojelevan naisia erilaisilta elämän kriiseiltä, kuten työttömyydeltä ja avioerolta. Naisilla on vähemmän menetettävää, koska *"naisilla on aina teillä on niitä kotitöitä semmosii jotka luonnistuu teille nyt vaikka tasa-arvosta puhuttiin, siellä on aina sitä ruoanlaittoo siivoomista ompelemista...* (M58). Yksi miehistä selitti niin ikään sukupuoleen perustuvien palkkaerojen oikeutusta naisten domestisen roolin ensisijaisuudella: *"tässä on suomalaiskansallista kasvatusta taas se että kun naisen äidin vaimon paikka on kotona niin sit tuota noin tämmöstä kompensaatiota maksetaan sille vähempi kun se on täällä töissä"* (M45). Näin kuvailtuna palkkaerot ovat ideologisesti luontevia ja julkiset tasa-arvoperiaatteet arkielämässä uusinnettavista käsityksistä irrallisia. Myös naisten näkemys oli, että naiset ja miehet ovat keskenään melko erilaisia. Eroavuuksien takia samojen intressien ajamista ei välttämättä pidetä edes järkevänä.

Naisten puheessa rajaa palkkatyön ja palkattoman työn välillä ei rakenneta yhtä jyrkästi kuin miesten kohdalla, joille juuri työn taloudellinen arvo on keskeinen itsemäärittelyn lähde. Toisin kuin miehet, naiset kertoivat tehneensä kompromisseja työnsä arvon määrittelemisessä joko tekemällä "apuammateista" matalapalkkaisimpia, kuten esimerkiksi osa-aikaisia siivoustöitä, tai inhimillisistä yksityisistä syistä. Naiset olivat esimerkiksi tunteneet olevansa pakotettuja tekemään vapaaeh-

toistyötä sairaaloissa jonkin läheisen omaisen hädän takia. Siitä huolimatta he olivat työttömien yhdistyksessä kollektiivisesti kieltäytyneet tekemästä sellaista vapaaehtoistyötä sairaaloissa ja vanhainkodeissa, joka saattaa estää uusien työpaikkojen luomista alalle.

Työstä ei kuitenkaan puhuta naisten kunniana, eikä työn taloudellinen arvostus näytä olevan samanlainen itsemäärittelyn lähde kuin miehillä. Miesten ja naisten tekemän työn symbolisia ja taloudellisia arvostuksen eroja yksi nainen kuvaili näin: *"mä olen ollu joskus aikoinani tai siis olen myyjä niin tota ja mä olen ollu elintarvikeliikkeessä, jos mä olen lihatiskintakana mä olen tavallinen myyjä mut jos se on mies niin se on joku lihanleikkaaja tai lihamestari tai joku tämmönen ja hänellä on parempi palkka elikä just tasan tarkkaan samaa työtä kuin minä teen...se nimike niinku vaihdetaan et sillain ollaan oikeutettuja maksamaan, työ on periaatteessa ihan samaa"* (N59).

Naisten kohtalaisen joustava asemoituminen julkisen ja yksityisen välillä näyttää paljolti kytkeytyvän hoivakansalaisuuteen. Toisten ihmisten hyvinvointiin suuntautuneisuus on naisten puheessa yksityistä ja julkista elämää yhdistävä tunneulottuvuus. Huoli toisista ja toisten hoivaaminen oli usein ylitsevuotavasti esitelty aihe. Jopa henkilökohtaisen katastrofin äärellä naiset nimesivät lapset ja vanhukset laman pääasiallisiksi kärsijöiksi ja vasta kolmanneksi työttömät. Kansalaisina naiset kenties ilmaisevat näin rakastamisen velvollisuuksiaan (vrt. Irigaray 1996, 22). Myös keskinäisessä sosiaalisessa kanssakäymisessään naiset kohtasivat toisensa käsittelemällä kosolti kuuntelijoissa myötätuntoa herättäviä aiheita, kuten kuvailemalla erilaisia onnettomuuksia, ruumiin kipuja ja tuskia (*"mun tilanne tulee huononemaan joka päivä, mulla on selkä joka on ihan todettukin että ei kestä fyysistä työtä ja nyt on mennyt jalka ne on rajottavia tekijöitä... lääkäri on ilmoittanut että nyt pitäisi kouluttautua kevyeen työhön uuteen ammattiin ja ikä on nyt ihan lähipäivinä 54 niin minä kysyin että mikä on se uusi ammatti mihin mut koulutettaan tämmösillä lääkärinlausunnoilla, plus että sairastan verenpainetautii"* N53).

Sekä miehet että naiset ovat ainakin jossain määrin jo hyväksyneet elämisen olosuhteensa. Välitön kriisi on muovautunut osaksi identiteet-

tiä, jota erilaiset kriisin normalisoimisen elementit tukevat. Työttömien keskuudessa on omia sankareita, joista ihaillen puhutaan. Eräs heistä on nainen, joka *"on sellainen selviytyjä... et se on kaikki huonekalunsa kerännyt roskiksesta, se kiertää kaikki kirpputorit kierrätyskeskukset, sil on erittäin hyvän näkönen huusholli, se kunnostaa kaikki...sit se maalaa tauluja, upeita tauluja kaikkii tällasia et se on sopeutunu elämään suurinpiirtein ilman rahaa"* (N37). Kertomuksessa nainen esitetään lähes kaiken, työn, avioliiton ja taloudellisen turvan, menettäneenä. Siitä huolimatta äärimmäinen kriisi on kääntynyt henkilökohtaiseksi voitoksi ja sankaruudeksi. Sankari on aina löytänyt selviämisen keinonsa ja säilyttänyt vielä onnellisuuden mahdollisuutensakin. Vaikka kaikki muu on mennyttä, naisen toimijuuden mahdollisuus on säilynyt.

Työttömien keskuudessaan harrastama huumori on eräs keskeisistä kollektiivisen työttömyysidentiteetin rakentamisen keinoista ja suojauksista muutoin usein mahdottomissa olosuhteissa. Bergerin mukaan (1993, 19, 65) huumoria voidaan käyttää paitsi sosiaalisen kontrollin myös vastustamisen keinona, jonka avulla voidaan ylläpitää suhdetta todellisuuteen ja vahvistaa oman ryhmän identiteettiä. Kun elämä on absurdia, huumori absurditeetista voi tukea suhdetta todellisuuteen vähemmän absurdina (mt.). *"Ollaanko me hyviä työttömiä kun me ollaan vuosia harrastettu?"*, yksi miehistä naureskeli ja sekoitti työttömyyden työksi ja työttömyyden harrastukseksi.

Naisten huumorissa miehistä erottauduttiin nauramalla miesten rahan ja vallan himolle ja sekoittamalla se tietoisesti miehiseen turhamaisuuteen ja moraalin puutteeseen. (*"90-luvun alussa sillon kun jäi työttömäksi sillon oli enemmän miehii työttömänä ja tota nythän on enemmän naisii et näis työttömien yhdistyksissä toimijat on aina enemmän ollu, naiset toiminut et mää en tiedä onks ne miehet kuollu vai työllistynyt vai"* (N37)*/"Se on yleisesti yhdistystoiminnassa et naiset on paremmin edustettuina kuin miehet"* (N59)*/"Paitsi puolueissa"* (N37)*/ "Niin ja joo"* (N59)*/"Näissä vallassa olevissa ja missä saa hyvän kokouspalkkion"* (N37)*/"Tämmösissä missä ei ole odotettavissa niitä suuria kokouspalkkioita"* (N59) *(naurua).*

Normaalin elämänmenon merkkeinä naiset eivät ole myöskään luo-

puneet kuluttamisen iloista eivätkä miehet kiireestä nauttimisesta. Ilmapiiri oli mitä iloisin ja vapautunein, kun naiset puhuivat kirpputoriostoksistaan. (*"Joskus voi jopa pistää vaikka 15 markkaa sileeksi"* (N59)*/"Joo se on muuten mahtava tunne" (N53)/"Voi mä oon monet tanssit käyny semmosissa"* (N59)*/" Ihana saaha vaikka käytetty vaate"* (N53)*/"Se on mahtava tunne, ensimmäiset kerrat kyllä täytyy sanoo et kattelin ympärille et näkeekö joku tuttava mut nyt must on aivan ihana kauhoa siellä..."* (N59). Miesten kiireellisyysnautintoihin kuuluivat sosiaaliset tilaisuudet kertoa ystäville kiireistä. Myös sellaiset vaatimukset, kuten "saisit olla joskus kotonakin", kuuluisivat miesten kiireestä nauttimisen elementteihin.

Muistelijoiden mukaan muut kansalaiset eivät kuitenkaan välttämättä tunnusta työttömien ansioita ja työttömyyden asiantuntijuutta. Oikeus taloudellisiin resursseihin on yksi pitkäaikaistyöttömien, palkkatyökansalaisten ja mediaeliittien välisen konfliktin kulmakivi, jonka sisällöissä työttömiä pyritään osin subjektivoimaan heidän itsemääritte-lymahdollisuuksiaan kaventavilla tavoilla. Työttömyys voi esimerkiksi näyttäytyä palkkatyöläiselle riskinä ja akuuttina kriisinä ja työttömälle elämäntilanteena, jota monet muutkin tekijät kuin yksin työttömyys määrittävät.

Subjektiksi tulemista vai yhteiskunnan reunalla elämistä?

> *Tämä on joskus suorastaan niin kammottavaa ja se jopa alkaa vähitellen huvittaa tää työttömyys. (N59)*

Missä määrin työttömien puhetavoissa on jotakin muuta kuin alamaisuuden asemasta (Kivikuru 1996) kumpuavaa päätöksentekijöiden ja muiden eliittien kritiikkiä? Onko kyseisille puhetavoille leimallista kritiikin äänekkyys ja toiminnan vähyys, sanotun ja toiminnan välinen ristiriita (vrt. Apo 1995), vai pikemminkin se, ettei työttömillä juuri ole dominoivissa kriisin diskursseissa ja niissä rakentuvissa asemissa "mitään sanottavaa"?

Eliittien esitetään harvoin puhuttelevan työttömiä, vaikka he työttömistä puhuvatkin. Kehotukset työttömien kannustamiseen tarjoavat aktiivisen toimijan roolia pikemminkin palkkatyöläisille kuin työttömille.

Sikäli etusijalle asettuvat palkkatyöläisten tietämisen kapasiteetit. Heidän olisi tiedettävä, millaisia ihmisiä, miten ja mihin on kannustettava. Kannustuspuheeseen implisiittisesti sisältyvä työttömien passiiviseksi olettaminen tulee avoimesti ilmi syyllistämisdiskurssissa. Työttömät kuvailivat palkkatyökansalaisia, virkamiehiä, journalisteja, poliitikkoja tai tuttuja, työttömiä syyllistävinä ja syyttävinä ihmisinä, joiden syytösten ytimessä on raha. Eräs työttömistä miehistä ennusti näin: *"työttömät on syyllistetty ja niin se [eläkeläiset] on seuraava ryhmä mitä syyllistetään seuraavaks meidän yhteiskunnas sitte kun rahat loppuu"* (M37). Työttömyydestä syyllistämisen mentaliteetti yleistettiin "ympäristön paineiksi", jonka tarkoitus on usein pikemminkin nujertaa kuin kannustaa. (*"Minullekin on sanottu päin naamaa että hulluhan sitä ois jos töihin lähtis kun kerran saat rahaa kotiin töitä tekemättä"* (N53)*/"Mikset sä mene töihin et sä oot laiska et mikset sä tee töitä"* (N59)*/ "Mä olen lähtenyt kämpästä ulos ja menny ihmisten joukkoon enkä ole esimerkiks pätkääkään hävennyt sitä että mää olen työtön...et nää ympäristön mielipiteet ja paineet ei ole nististänyt mua"* (M37)*/ "Olen kokenut että työttömiä syyllistetään. Annetaan ymmärtää, että olemme laiskoja ja saamattomia ja että on oma syymme, kun olemme työttöminä"*(N59).

Asema, joka näyttää syyllistämispuheessa työttömille tarjoutuvan, on alistuneen ihmisen asema: *"sossu on yks semmonen missä missä toimeentulotuki niin siellä sä saat paremmin rahaa jos sä olet kiltti ja nöyrä, must ei oo siihen ja tota samaa niinku eri viranomaisten kanssa, työvoimatoimisto rakastaa just jotka on kilttejä mut semmoset jotka kyseenalaistaa tai hakee kursseja tai itse hakee töitä niin ne ei voi sietää (naurua)..."* (N37)*/"Henkilökohtaisesti olen joutunut oppimaan nöyrtymisen... hän* [N37] *on siinä ihan oikeassa kun on nöyrä työvoimatoimisto kohtelee erittäin hyvin ja löytyy niitä pätkätöitä, sen olen oivaltanut et täytyy olla nöyrä olen nöyrä mutta sosiaalitoimisto ei ole suostunut auttamaan millään tavalla vaan he ovat kehottaneet myymään kodin, siellä ei ole kyllä edes nöyränä olo auttanut...."* (N53)

Keskustelijoiden muistoissa työttömyyden käsittelytapoihin liitettiin lama-aikana kannustamistarpeiden ja syyllistämisen lisäksi myös työttömien kokemusten, esimerkiksi köyhyyden, vakavuuden vähättely.

Miehet kuvasivat työttömien kokemusten kieltämistä kertomalla lausuntoa antaneesta poliitikosta, joka esiintyi leipäjonouutislähetyksessä: *"Herra R, nimiä mainitsematta... mainitsee kirkkain silmin et Suomessa on tilanne niin hyvin ettei täällä tarvii nähdä nälkää kenenkään, et pikkusen näin punaista ihan vähän vaan silleen ja kuitenkin täälläkin on koko ajan semmonen tilanne et meilläkin täällä on koko ajan periaatteessa leivänjakelua aina kun sitä tulee, seurakunta käy... täällä on hirveästi ihmisii jotka tulee koko ajan hakee niitä* (M37)*/ ja ihan tarpeeseen* (M58)*/tuskin ne nyt sitä trokaa kenellekään eteenpäin* (M37).

Työttömien hädän pehmentelyn lisäksi lama-ajan median muisteltiin käyttäneen myös vastakkaista strategiaa eli työttömien homogenisointia. Siinä yksittäinen tapaus yleistetään toisinaan sensaatiohakuisesti koskemaan kaikkia. ("*Aina on ollut työn vieroksujia... siit on vaan luotu semmonen kuva et kaikki olis*" M45). Äärimmillään työttömiä ei pelkästään identifioida passiivisina, vaan ahneesti vallitsevista olosuhteista hyötyvinä ja niitä hyväksi käyttävinä ihmisinä. ("*Mediaan pääsee vain aivan ääritapaukset, jotka ylittävät tai alittavat kaikki normit. Meitä lukuisia tavallisia työttömiä ei välitä kukaan kuunnella tai haastatella... muistan yhden Timo Harakan Musta Laatikko -ohjelman missä hän kysyi haastateltavaltaan: "Miltä tuntuu hakea töitä, kun vieressä istuu ruskettunut juuri etelästä tullut työtön? Ai että teki kipeää! Oksettaa. Jos tällainen on käsitys työttömyydestä, ei se koskaan kyllä lopu"* M58).

Tulkinta työttömistä palkkatyöläisten rahoista hyötyvinä ilman oikeutta kyseisiin taloudellisiin resursseihin sijoittaa työttömiä yhteiskunnan laidalle muiden kustannuksella eläjinä.[6] Raja työttömyyden kriisinä ymmärtämisen tai jonkun toisen kustannuksella elämisen välillä on ohut. Työttömien kokemus työttömyydestä kriisinä viittaisi siihen, että työttömät yhä pyrkivät pääsemään osallisiksi työelämästä ja palkkatyökansalaisuudesta. Nautintojen liittäminen työttömyyteen muiden kustannuksella ilmaisisi puolestaan työkulttuurista ja sen normeista irrottautumista. Kuten aiemmin viitattu mies sanoi, jälkimmäinen tulkinta on loukkaus ja "oksettaa" (ks. M58 edellä) mutta toisaalta työttömyyttä ei välttämättä koeta enää akuutiksi kriisiksikään. Sikäli työttömien mediajulkisuustulkintojen perusteella näyttää siltä, että työttömille dominoivissa tulkinnoissa tarjoutuvat asemat kytkeytyvät pääasiassa joko työttömien luonnehtimiseen työttömyyden uhreina tai ahneina yhteiskunnan hyväksikäyttäjinä. Se, millaisina työttömät tulevat nähdyiksi on paljolti sidoksissa työttömien halukkuuteen asemoitua dominoivien diskurssien heille tarjoamiin asemiin. Kyseisissä vastakkainasetteluissa itsemäärittelyn tilaa on työttömien näkökulmasta melko rajallisesti.[7]

[6] Kristevan mukaan jokaisen yhteiskunnan on pyrittävä poissulkemaan sellaiset sosiaalista olemassaoloa häiritsevät tekijät, jotka korruptoivat ja hyödyntävät yhteisiä sääntöjä ja lakeja. Sääntöjen ja lakien korruptointi merkitsee sosiaalisessa muodossa sitä, ettei niistä päästetä irti, eikä asetuta yhteiskunnan ulkopuolelle. Toisaalta niitä ei myöskään asianmukaisella tavalla omaksuta (Kristeva 1982, 2–16, 56–64). Työttömyystulkintoihin sisältyy niin ikään pyrkimyksiä tunnistaa yhteisiä sääntöjä ja normeja korruptoivat yksilöt.

Mediajulkisuuden puhetavat herättivät työttömissä varsin voimakkaita tunteita, jotka heräsivät muistoissa henkiin vielä vuosienkin jälkeen varsinaisista tapahtumista. Median määrittelyvaltaa voidaan rajoittaa esimerkiksi sulkemalla televisio ("*Aina kun tuli joku Liisa Jaakonsaarta haastateltiin tai tuli joku uutisväläys niin minua rupes se niin suututtamaan et minä pistin television kiinni et mä en jaksa kuunnella.*" N59) mutta siitä huolimatta työttömien subjektivoimisen tavoista julkisuudessa ei ole mahdollista täysin irrottautua. Epäoikeudenmukaisuuden, masennuksen ja kiukun kokemukset ovat aika ajoin ylittäneet mahdollisuudet esittää mediakritiikkiä tai irrottautua työttömyystulkinnoista kokonaan: "*Aina jos on puhuttu työttömyydestä ja niit on ollut lukemattomia kaiken näkösiä keskusteluohjelmia sun muita ja niissä on ollut poliitikkoja, niistä ei tuu kun pahalla mielelle kun niitä työtön kuuntelee, kyllä ne on kertakaikkisesti... menee tuolla jossain atmosfääreissä ettei tavallinen duunari ole ikinä niin korkealle päässyt ajatuksissaankaan... ainoo minkä hyödyn siitä saa niin kyllä mä oon huono ihminen et jos mä tommonen olen kun noi.*" (N59)*/"Vihantunteita"* (N53)*/"se on just se joka mun on niinkun pitänyt itkeä"* (N59).

Eritoten naiset esittivät katkeransävyisiä vastasyytöksiä eliiteille:

[7] Työttömät myönsivät, että joitakin vastatulkintoja lamajulkisuudessa toki esitettiin. Yksittäisinä juttuina ne jäivät kuitenkin valtajulkisuuden varjoon.

"Kun heillä menee hyvin heidän ystävillä menee hyvin, he kieltäytyy näkemästä sitä" (N53), *"Kukaan ei aja meidän asiaa jotka eduskuntaan pääsee, ei yksikään ainut"* (N59)[8], *"Hyvin menee ja herrat nauraa, kun herrat nauraa niin kansalle annetaan kuva et hyvin menee"* (N53). *"Onneksi osa kuitenkin tajusi, että pääsyylliset istuivat edelleenkin isoilla jakkaroillaan ilkkumassa, pieni minä ei VOI OLLA MITENKÄÄN SYYLLINEN"* (N)[9] Tavallista kansaa, työttömiä tai työläisiä, ei yleisesti pidetty laman seurauksista vastuussa tai syypäänä lamaan. Laman varsinaisiksi vastuullisiksi toimijoiksi nimettiin sitä vastoin pankinjohtajat, päättäjät ja työnantajat.

Työttömien kohtaamista mediaeliittien ja muiden kansalaisten ankarista asenteista huolimatta työttömät eivät pääsääntöisesti halunneet tai olleet pyrkineet julkisuuteen näkökulmia oikomaan. Kuten eräs työtön julkisuuden kiertämistä kuvaili: *"Sitä pulistaan täällä toisillemme kauheesti mesotaan mutta kun pitää saada julkisuuteen joku, lyödään mikrofoni tohon suun eteen, niin sen jälkeen se on 2 metrii tuolla ja sanoo en mä mitään ei mulla ole mitään"* (M58). Millaisiksi siis rakentuvat työttömien toimijuuden mahdollisuudet vallitsevissa dominoivissa puhetavoissa ja niiden vastatulkinnoissa?

[8] Pettymystä poliitikkoihin on ilmaistu myös konkreettisesti äänestysaktiivisuutta vähentämällä: *"ja sitte ennen vaalia luvataan sitä ja tätä ja tuota vaalien jälkeen"* N53/*" mä olen tehnyt siihenkin omat ratkaisut, mä olen tehnyt sellasen tempun mitä en ikinä olisi kuvitellut tekeväni, jätin äänestämättä en äänestänyt ketään"* N59/*" viivan vedin ensimmäisen kerran elämässäni jota erittäin moraalittomana tekona olisin ennen pitänyt mutta nyt vedin viivan"* N53/*"niin minäkin minä en vetänyt viivaa vaan minä kirjoitin sinne just mitä minä ajattelen poliitikoista, niin paljon kuin paperiin mahtuu minä kirjoitin sinne, en ois edes kuvitellutkaan muutama vuos takaperin et mä voisin tehdä semmosta"* N59).

[9] Kapiteelit alkuperäisessä kirjoituksessa. Tekstin kirjoittaja jäi identifioimattomaksi. Hän ei osallistunut muisteluryhmään, vaan toimitti kirjoituksensa myöhemmin minulle anonyymisti.

Toimijuuden mahdollisuuksista

> *Pakko oppia et elänpä nyt tätä päivää et huominen tulee ja huomenna on ne uudet murheet, niit on ihan turha niinku ruveta miettii asioita, siinä ei pää kestä jos miettii kovin tarkasti. (N59)*

Työttömien näkökulmasta näyttää siltä, että kriisin puhetavoissa on ollut puutetta tyydyttävistä tulkinnoista työttömien, mediaeliittien ja palkkatyöläisten välillä. Neuvottelussa suhteesta "yhteiseen hyvään" naiset ja miehet uusintavat paljolti sukupuolisesti eriytynyttä kansalaisuutta. Naiset tuovat esille hoivaamisen ja äidillisyyden kykyjään paitsi keskinäisessä sosiaalisessa kanssakäymisessään myös hoivakansalaisina suhteessa muihin kansalaisiin, kuten vanhuksiin, vammaisiin, lapsiin ja vähäosaisiin. Naisten joustavuus on liittynyt paitsi erilaisten hoivavelvollisuuksien täyttämiseen myös palkkojen ja työtehtävien suhteen tehtyihin kompromisseihin.

Äitiyden idealisointi on traditionaalisesti tarjonnut naisille joitakin toimijuuden mahdollisuuksia, vaikka toisaalta idealisointi on samalla naturalisoinut naisten toimijuuden puutetta maailmassa (Benjamin 1986, 85). Hoivakansalaisuus näyttää toimijuuden kanavalta erityisesti sikäli, että naisten voi tulkita huolehtimisen perusteella omaksuvan osallisuutensa yhteisten asioiden hoidosta. Äidillisyyspuheessa toimijuuden puutteeseen maailmassa viittaa kuitenkin etäännyttämisen keinojen (vrt. Irigaray 1996) riittämättömyys äidillisyyden velvoitteiden ja naisidentiteetin väliltä. Ilman etäännyttämisen keinoja hoivaaminen määrittyy niin likeisesti naisidentiteetin perusteella, että se ei voi olla sen kaltainen itsestä erillinen toimijuuden alue, jonka arvosta ja arvostuksesta esimerkiksi naiset voisivat neuvotella samoin kuin miehet työstään. Yksityinen ja yhteiskunnallinen hoivaaminen käsitellään näin helposti naisellisuuden ilmaisuna.

Miesten ryhmässä huoli suomalaisten tulevaisuudesta nousi toki niin ikään esiin mutta miesten puheessa painotetaan huolia enemmän tietävän kansalaisasenteen värittämiä käsityksiä yhteisten asioiden hoidosta. Kunnia toimi miesten keskusteluissa yhtenä välineenä, jolla työt-

tömäksi jääneen miehen häpeästä voi toipua. Ammattimieheksi identifioituminen ja ammattimiehen ylpeys tarjoavat miehille myös mahdollisuuksia miestyön taloudellisen arvon puolustamiseen. Palkkatyökansalaisuuden ja maskuliinisen identiteetin sidosta kuvaakin se, etteivät miehet erilaisista sosiaalisista paineista huolimatta välttämättä ole kovin joustavia miestyön arvosta neuvoteltaessa.

Naisten voimattomuutta palkkaepätasa-arvon edessä kuvaa se, etteivät ainakaan ryhmien naiset esitä taloudellisia vaatimuksia, vaikka ovatkin palkkaepätasa-arvosta vihaisia. Työnsä vähäisemmästä arvostuksesta huolimatta palkkatyönsä menettäneet naiset jatkavat yhtä kaikki hoivaamisvelvoitteiden täyttämistä yksityisessä. Eräs muistelijamiehistä viittasi siihen, että yksityinen sfääri suojelee naisia työttömyyskriisiltä eli naisilla on aina jotakin tekemistä. Toisaalta naisten joustava siirtyminen julkisen ja yksityisen välillä on myös haavoittuvuuden lähde naisille ja sikäli työttömiksi jäävillä naisilla on miehiä enemmän menetettävää. Työnsäkin menettäneillä miehillä on hallussaan riittäviä symbolisia resursseja työstää häpeäkokemukset sellaiseksi miehisyydeksi, jolle ammattiylpeys on leimallista. Naisista sen sijaan työttömyys ei tee yksistään taloudellisesti köyhempiä, vaan he niin ikään jäävät ilman symbolisia keinoja oman työnsä arvon puolustamiseksi. Voisi olla mahdollista, että naisten kunnian merkityksellistäminen tarjoaisi naisille voimakkaampia välineitä oman työnsä arvon neuvottelemiseksi ja siten naisten suhde kansalaisuuteen voisi olla tyydyttävämpää.

Lamakokemusten todellisuudessa ei siis ainakaan tässä käsitellyn aineiston perusteella ole perinteisiä, sukupuolisesti eriytyneitä, miesten ja naisten töihin ja kansalaisuuteen liittyviä kysymyksiä radikaalisti uudelleen määritelty. Muisteluryhmien puheen perusteella palkkatyökansalaisuuden perintö vaikuttaa niin ikään vahvalta perinteeltä. Pitkäaikaistyöttömien muistoissa erilaisten kansalaisten väliset suhteet kärjistyivät lamassa tavalla, jossa palkkatyökansalaisuuden norminmukaisuus nousi vahvasti esiin. Työttömien näkemysten ja kokemusten mukaan muut kansalaiset ja mediaeliitit kohdistivat heihin melko kovia asenteita työttömyyden takia. Osin niitä pidetään työttömiä yhteiskunnan laidalle syrjäyttävinä. Syrjäyttäviin dominoiviin puhetapoihin kuuluvat niin kannustus- ja syyllistämispuhe, turhilla yleistyksillä leimaaminen kuin työttömien kokemusten vähättelykin.

Työttömien näkökulmasta mediajulkisuus näytti työttömien subjektivoimisen tavoissa kohtalaisen yksiääniseltä. Pitkäaikaistyöttömät naiset ja miehet eivät suhtaudu median tapoihin subjektivoida heitä "neutraalisti", vaan dominoivat tulkinnat työttömistä herättivät kosolti voimakkaita tunteita. Näihin tulkintoihin kuuluvat esimerkiksi tulkinnat työttömistä työttömyyskriisissä elävinä uhreina tai yhteiskunnan hyväksikäyttäjinä. Kyseisten pitkäaikaistyöttömien vastatulkintojen voima kumpuaa kollektiivisesti rakennetusta työttömyysidentiteetistä. Erityisesti työttömyyden asiantuntijuutta, joka edellyttää kokonaisvaltaisen ja henkilökohtaisen kokemuksen ja tiedon työttömyydestä, artikuloitiin voimallisesti.

Jotta postmoderni poliittinen olisi pysyvä erimielisyyksien tila (Pulkkinen 1998), myös valtamediajulkisuuden tulisi kaiketi avautua useampien sosiaalisten ryhmien moniäänisyydelle. Subjektiivisen ja poliittisen väline suhde (vrt. Rose 1993) olisi näin yhä useampien erilaisten identiteettien kannalta toimivaa ja erilaisten kansalaisten oikeuksia puolustavaa. On oltava "jotakin mihin tarttua" silloin, kun toiseuden painostukset ovat konkreettiset, kuten eräs naisista kertoi: *"mulla elää semmonen mahdoton kiukku, kun mua yritetään nöyryyttää mähän en suostu siihen mä vaikka mitä muuta, nöyrää minusta ei saa"* (N59).

Lähteet

Alexander, Jeffrey C. ja Jacobs, Ronald, N. (1998). Mass Communication, Ritual and Civil Society. Teoksessa Liebes, Tamar ja Curran, James (toim.): Media, Ritual and Identity. London/New York: Routledge.

Alexander, Sally (1995). Becoming a Woman. And Other Essays in 19th and 20th Century Feminist History. New York : New York University Press.

Ang, Ian ja Hermes, Joke (1991). Gender and/in media Consumption. In Curran, James ja Gurevitch, Michael (toim.): Mass Media and Society. London/New York/Melboune/Auckland: Edward Arnold.

Ahlqvist, Kirsti (1996). Työ, työttömyys ja valinnanvapaudet. Teoksessa Ahlqvist, Kirsti – Ahola, Anja (toim.): Elämän riskit ja valinnat: hyvinvointia lama-Suomessa? Helsinki: Edita.

Anttonen, Anneli (1994). Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot. Teoksessa

Anttonen, Anneli – Henriksson, Lea – Nätkin, Ritva (toim): Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino.
Anttonen, Anneli (1997). Feminismi ja sosiaalipolitiikka. Tampere: Tampere University Press.
Anttonen, Anneli ja Sipilä, Jorma (2000). Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.
Apo, Satu (1995). Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Helsinki: Hanki ja jää.
Aslama, Minna ja Valtonen, Sanna (1999). Mediakriiseistä kansalaisen kriiseihin eli kuinka lähestyä puhetta kriisistä ja medioista? Teoksessa Levo-Henriksson, Ritva ja Ampuja, Marko (toim.): Media ja me. Juhlakirja professori Pertti Tiihosen 60-vuotispäivän kunniaksi. Viestinnän julkaisuja, Viestinnän laitos, Helsingin yliopisto. Helsinki.
Aslama, Minna – Kivikuru, Ullamaija – Moring, Inka – Parikka, Tuija ja Valtonen, Sanna (2001): Mediated Economic Reality or Aching Spots of Civic Society? Finnish Mainstream Media Publicity of Welfare Disparities 1988-1997. Teoksessa Kiander, J. ym. (toim.): Down from the Heaven, up from the ashes. Helsinki: VATT.
Benhabib, Seyla ym. (1995). Feminist Contentions. A Philosophical Exchange. New York/London: Routledge.
Benjamin, Jessica (1986). A Desire of One's Own: Psychoanalytic Feminism and intersubjective Space. Teoksessa Lauretis, Theresa de (toim.): Feminist Studies, Critical Studies. Bloomington: Indiana University Press.
Berger, Arthur Asa (1993) An Anatomy of Humor. USA/UK: Trasaction Publishers.
Blom, Raimo (toim.) (1999). Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 90-luvusta. Helsinki: Hanki ja jää.
Braidotti, Rosi (1994). Of Bugs and Women: Irigaray and Deleuze on the Becoming-Woman. Teoksessa Burke, Carolyn – Schor, Naomi – Whitford, Margaret (toim.): Engaging with Irigaray. Feminist Philosophy and Modern European Thought. New York: Columbia University Press.
Brooks, Ann (1997). Postfeminisms. Feminism, Cultural Theory and Cultural Forms. New York/London: Routledge.
Dahlgren, Peter (1995). The Television and the Public Sphere. Citizenship, Democracy and the Media. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage.
Fraser, Nancy (1997). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. Teoksessa Calhoun, Craig ja McGowan, John (toim.): Hannah Arendt and the Meaning of Politics. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.
Grosz, Elisabeth (1994). Volatile Bodies. Towards a Corporeal Feminism. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
Grosz, Elisabeth (1995). Space, Time and Perversion. Essays on the Politics of Bodies. New York/London: Routledge.
Hall, Stuart-du Gay, Paul (toim.) (1996). Questions of Cultural Identity. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage.

Haug, Frigga (toim.) (1987). Female Sexualization. A Collective Work of Memory. London: Verso.
Haug, Frigga (1992). Beyond Female Masochism. Memory-Work and Politics. London/New York: Verso.
Irigaray, Luce (1993). Sexes and Genealogies. New York: Columbia University Press.
Irigaray, Luce (1996). I Love to You. Sketch for a Felicity Within History. New York/London: Routledge.
Julkunen, Raija (1993). Hyvinvointivaltio käännekohdassa. Tampere: Vastapaino.
Kivikuru, Ullamaija (toim.) (1996). Kansa euromyllyssä. Journalismi, kampanjat ja kansalaisten mediamaisemat Suomen EU-jäsenyysprosessissa. Helsinki: Yliopistopaino.
Kristeva, Julia (1982). Powers of Horror. An Essay on Abjection. New York: Columbia University Press.
Laaksonen, Helena (1999). Suomalaisen yhteiskunnan uusjako. Teoksessa Blom, Raimo (toim.): Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 90-luvusta. Helsinki: Hanki ja jää.
Melin, Harri (1999). Katosivatko luokat? Teoksessa Blom, Raimo (toim.): Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta: Hanki ja jää.
Nussbaum, Martha C. (1999). Sex & Social Justice. New York/Oxford: Oxford University Press.
Näre, Sari (2000). Sukupuolten tunnekulttuuri ja julkisuuden intimisoituminen. Teoksessa Näre, Sari (toim.): Tunteiden sosiologiaa I. Elämyksiä ja läheisyyttä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
Parvikko, Tuija (1993). Luce Irigaray ja miehisen diskurssin kieltämä sukupuoliero. Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-arvojulkaisuja, sarja D: Naistutkimusraportteja 2/93.
Pohjola, Anneli (1996). Murtuuko työn sidos? Teoksessa Ahlqvist, Kirsti ja Ahola, Anja (toim.): Elämän riskit ja valinnat: hyvinvointia lama-Suomessa ? Helsinki: Edita.
Pulkkinen, Tuija (1998). Postmoderni politiikan filosofia. Helsinki: Gaudeamus.
Rantalaiho, Liisa (1994). Naistutkimuksen metodologiasta. Teoksessa Setälä, Päivi ja Kurki, Hannele (toim.): Akanvirtaan. Johdatus naistutkimukseen. Helsinki: Yliopistopaino.
Ronkainen, Suvi (2000). Subjektius, häpeä ja syyllisyys parisuhdeväkivallan elementteinä. Teoksessa Näre, Sari (toim): Tunteiden sosiologiaa I. Elämyksiä ja läheisyyttä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
Rose, Jacqueline (1993). Why War? Psychoanalysis, Politics, and the Return to Melanie Klein. Oxford, UK/Cambridge, USA:Blackwell.
Yankelovich, Daniel (1991). Coming to Public Judgement. Making Democracy Work in a Complex World. New York: Syracuse University Press.
Van Gunsteren, Herman (1998). A Theory of Citizenship. Organizing Plurality in Contemporary Democracies. Colorado/Oxford, UK: Westview Press.

IV

Anu Kantola

Se keskustelu jäi käymättä

Poliittinen eliitti ja talouskriisin julkisuus

"Kun julkinen mielipide reagoi, se tapahtuu useinkin tunnepitoisesti, ja tavalla, joka ottaa huomioon vain kehityksen lyhyellä tähtäimellä. Tapahtuma eristetään eikä oteta huomioon, että sitä edeltää ja seuraa tapahtumia ja että yleisen mielenkiinnon kohteeksi joutuneen renkaan on oltava sopusoinnussa ketjun kanssa."

Sanat ovat presidentti Urho Kekkosen pohdiskelua vuonna 1981 ilmestyneessä Tamminiemi-kirjassa (Kekkonen 1981, 164–165). Kekkosen näkemys julkisuudesta on yksi esimerkki siitä, millaisena poliittinen päättäjä näkee julkisuuden merkityksen suhteessa muuhun poliittisen päätöksentekoon.

Kekkonen ei ole ainoa poliittinen päättäjä, jolla on näkemys julkisuudesta. Julkisuus kuuluu olennaisella tavalla moderniin politiikkaan. Tässä yhteydessä tarkoituksenani on katsoa, mitä tapahtuu, kun talouspolitiikka kohtaa julkisuuden? Kenen käsissä julkisuus on ja mitä väliä sillä on? Mikä on journalistien merkitys politiikan päättäjille ja missä päätökset tehdään?

Keskustelu julkisesta tilasta on erityisen tärkeää modernissa suurten joukkojen yhteiskunnassa, jossa julkisen sfääri on tärkeä demokratian ja poliittisen yhteisön toiminnan alue. Julkisuuden periaatteellinen merkitys korostuu 1900-luvulla, jolloin demokratiaan kytketään laajenevalla äänioikeudella yhä suuremmat väestönosat. Erityisesti yleisten vaalien ja yleisen äänioikeuden toteuttaminen 1900-luvulla lisää niin sanotun suuren julkisuuden merkitystä. 1900-luvun jälkipuoliskolla, jolloin laajat yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen nojaavat demokratiat ovat toimineet, on ryhdytty pohtimaan yhä enemmän myös julkisuuden toi-

mivuutta, joka liittyy usein keskusteluun demokratian toimivuudesta.

Julkisuus on tärkeä poliittisen päätöksenteon areena, kontaktipinta erilaisten kansalaisryhmien välillä, ja sen kautta voidaan myös harjoittaa julkista tahdonmuodostusta. Kuten esimerkiksi Benedict Anderson (1983, 14–49) ja Michael Mann (1993, 36) ovat huomauttaneet, modernien valtioiden poliittinen elämä rakentuu pitkälti kuvitelluille tai kuvitteellisille realiteeteille ja yhteisöille. Kansalaisen kontaktipinta yhteisiin asioihin jäsentyy kielen kautta ja useimmiten nimenomaan julkisesti käytetyn kielen kautta. Demokratiaa ei pystytä pitämään hengissä pelkästään muodollisilla säännöksillä vaan ne ovat vain kehikko, jonka täytyy täyttyä kiinnostuksesta, toiveista, tavoitteista ja taisteluista, jotka ilmaistaan ennen kaikkea julkisessa keskustelussa.

Näyttääkin siltä, että moderneissa yhteiskunnissa käydään jatkuvaa kamppailua julkisten tilojen laajuudesta ja sisällöistä. Suomen talouskriisiä voi tarkastella yhtenä tällaisen kamppailun hetkenä: poliittiset päättäjät muokkaavat käsityksiään siitä, mitkä asiat ovat julkisia, miten julkisuudessa kannattaa puhua ja mitä siellä ei ehdottomasti pidä tehdä.

Tässä yhteydessä tarkoituksenani on tarkastella sitä, kuinka poliittiset päättäjät näkevät julkisuuden roolin politiikassa ja demokratiassa. Tarkastelun kohteena on erityisesti 1990-luvun talouskriisi, jota voidaan pitää tärkeänä poliittisena taitekohtana. Talouskriisiä voi tarkastella poliittisena regiimin muutoksena, jossa tiivistyy uusliberalistiseksi kutsuttu markkinoiden vapauttamiseen ja yksityistämiseen pyrkinyt, lähinnä 1980-luvulla alkanut poliittinen suuntaus. 1980-luvun keskeinen poliittinen uudistus monien maiden rahapolitiikassa oli pääomien liikkeiden vapauttaminen, joka alkoi näkyä pörssien heilahteluna sekä pankkikriiseinä eri puolilla maailmaa. Talouskriiseistä tuli osa monen maan poliittista todellisuutta ja niiden nimissä tehtiin suuria yhteiskuntapoliittisia linjauksia (Dicken 1992, 364–372, Hirst ja Thompson 1996, 18–74, Hoogvelt 1997, 78–80, Kantola 1999, 51–64, Pauly 1997). Samalla myös poliittinen järjestelmä näytti muuttuvan: markkinavoimat näyttivät kasvattavan voimaansa valtioon liittyvän poliittisen vallan kustannuksella (Giddens 1999, McCrew 1997, Strange 1996, Thompson 1997).

Suomalainen 1990-luvun lama oli malliesimerkki nopeasti pääomamarkkinoiden avautumisesta ja Neuvostoliiton romahtamisesta seuranneesta kriisistä. Pääomavirtojen vapauttaminen ja vakaan markan linja olivat keskeisiä 1980-luvun talouspoliittisia linjoja, jotka selkeästi haastoivat pääomien kansalliselle säätelylle ja devalvaatioille nojanneen talouspolitiikan. Laajemmassa näkökulmassa Suomen kriisi ajoittui maailmanpolitiikan valtavirran taitteeseen, jossa siirryttiin kylmän sodan aikaisesta suunnitelmallisuuden ja kollektiivisen sopimisen ajasta vapaiden pääomamarkkinoiden maailmaan.

Tähän muutokseen sisältyi runsaasti erilaisia poliittisia päätöksiä ja valintoja, joilla oli syvällisiä vaikutuksia suomalaiseen yhteiskuntaan. Pääomaliikkeiden vapauttaminen ja talouden sääntelyn purkaminen eri puolilla maailmaa 1980-luvulla vaikutti myös suomalaiseen talouspolitiikkaan merkittävällä tavalla. Vapauttamista seurannut 1990-luvun talouskriisi oli monien mielestä ehkä Suomen toisen maailmansodan jälkeisen ajan vakavin poliittinen kriisi. Maan bruttokansantuote romahti jyrkemmin kuin missään muussa OECD-maassa toisen maailmansodan jälkeen.

Lamalla oli myös vaikutuksia poliittiseen elämään ja järjestelmään. Yksi merkittävä kysymys oli kysymys julkisen elämän kohtalosta laman aikana. Julkisuus on tärkeä alue kysyttäessä, miten poliittinen järjestelmä toimii. Moderneissa liberaaleissa demokratioissa julkisuus liittyy keskeisesti poliittiseen päätöksentekoon. Tässä yhteydessä tarkoituksena on pyrkiä valaisemaan poliittisen päätöksenteon suhdetta julkisuuteen: mikä oli julkisuuden ja julkisen keskustelun rooli talouskriisissä?

Julkisuuden merkityksen väitetään korostuneen politiikassa viime vuosikymmeninä. Osaksi julkisuus näyttää korostuvan siksi, että puolueiden asema on heikentynyt. Esimerkiksi Eerik Lagerspetz on väittänyt, että olemme siirtyneet vuosisadan alun 'herrasmiesten demokratiasta' ensin puoluedemokratiaan ja nyttemmin 'mediademokratiaan', jossa poliittisen toiminnan painopiste on siirtynyt poliittisilta keskusteluryhmiltä puolueille ja sittemmin joukkotiedotusvälineille (Lagerspetz 1999). Median kasvanut vaikutus politiikkaan liitetään usein television nousuun ja suosion kasvuun (Dahlgren 1995), jonka nähdään vaikuttaneen siihen, että politiikka on erityisesti henkilöitynyt ja 'medioitunut' (esim. Berglez ym. 1999).

Toisaalta medioiden vaikutusvaltaa politiikassa voidaan perustellusti myös kyseenalaistaa. Voidaan esimerkiksi väittää, että medioilla on politiikassa valtaa vain rajoitetusti ja ne voivat muokata poliittista viestintää

vain osaksi. Näin voi käydä esimerkiksi silloin, jos julkinen keskustelu noudattaa pitkälti ennalta arvattavia roolimalleja (esim. Blumler ja Gurevitch 1995, 34–44). Voisi kuvitella, että jos media tällaisessa tilanteessa ryhtyisi aktiivisesti ajamaan jotakin tiettyä poliittista linjaa, se saattaisi herättää vastareaktion. Niinpä monen puolueettomaksi julistautuneen tiedotusvälineen poliittinen liikkumavara saattaa olla hyvinkin pieni samalla kun poliittisesti sitoutunutta mediaa lukevat pääasiassa samoin ajattelevat tai lukijat on 'rokotettu' poliittista vaikutusta vastaan välineen sitoutuneisuuden vuoksi.

Usein näyttää myös siltä, että poliittisen koneiston, virkamiesten ja ei-julkisen poliittisen työn merkitystä helposti aliarvioidaan. Esimerkiksi puolueiden merkitys ehdokkaiden asettelussa ja siten myös vaalien lopputuloksessa voi kuitenkin olla varsin ratkaiseva ja tärkeämpi kuin usein korostettu henkilö tai hänen imagonsa. On mahdollista, että politiikan todelliset päätökset tehdään poissa julkisuudesta ja pinnalla näkyvä politiikka on vain kiehuntaa, joka ei vaikuta päätöksenteossa kuitenkaan niin suurella voimalla kuin otsikkojen koko ja kohujen suuruus antaisi ymmärtää. Samalla kun media 'pinnallistuu' voi käydä myös niin, että poliittinen valta painuu julkisuuden pinnan alle ja todelliset päätökset ja keskustelut käydään jossakin muualla, ei-julkisissa tiloissa (vrt. Kantola 1997).

Medioiden kasvanutta valtaa politiikassa voikin pitää yleistävänä hokemana, joka kaipaa peräänsä kysymysmerkin ja vastauksen antamiseksi tutkimusta, jossa pyritään selvittämään konkreettisten tapaustutkimusten avulla millainen on julkisen keskustelun ja median asema poliittisessa päätöksenteossa ja politiikan tekemisessä?

Julkisuus – mitä siitä?

Modernin valtiojärjestyksen tärkeänä osana on sananvapaus ja julkinen keskustelu, jonka valistuksen filosofit nostavat yhteiskunnan tärkeäksi voimaksi. Valistuksen ihanteet luovat kuvan valistuneesta ja aktiivisesta julkisesta mielipiteestä, joka pystyy tuomaan esiin valtiosta riippumattoman kansan tahdon ja on sillä tavoin oleellinen osa uutta demokraattista kansanvaltaista järjestelmää. Julkisuus toimii välittävänä

areenana kansan ja sen edustajien välillä ja on tärkeä elementti kun demokratia yritetään saada toimimaan (Schwartzmantel 1998, 34–36).

1900-luvulla äänioikeuttaan laajentavissa länsimaisissa liberaaleissa demokratioissa julkisuudelle on kaavailtu moninaisia poliittista järjestelmää tukevia rooleja. Jay Blumler ja Michael Gurevitch (1990, 270) ovat listanneet joukon julkisuuden ja tiedotusvälineiden tehtäviä demokratiassa. Tiivistettynä niitä ovat:

(i) Sosiopoliittisen ympäristön luotaus ja siitä raportointi,
(ii) merkityksellisen päiväjärjestyksen kokoaminen ja avainkysymysten identifiointi,
(iii) areenan tarjoaminen poliitikoille ja eri intressiryhmille,
(iv) monipuolinen dialogi sekä vallanpitäjien välillä että vallanpitäjien ja suuren yleisön välillä,
(v) viranomaisten vallankäytön tarkkailu ja arviointi,
(vi) kansalaisten aktivoiminen oppimaan, valitsemaan ja tulemaan mukaan pelkän poliittisen prosessin tarkkailun sijasta,
(vii) median riippumattomuutta uhkaavien ulkopuolisten voimien vastustaminen,
(viii) yleisön arvostelukyvyn ja päätöksenteon kunnioittaminen.

Lista on pitkä ja se sisältää myös ristiriitaisuuksia. Blumler ja Gurevitch (1990, 271) huomauttavat, että demokraattisten ideaalien täyttäminen voi asettua ristiriitaan median muiden periaatteiden, esimerkiksi toimituksellisen itsenäisyyden kanssa. Lista onkin ymmärrettävä eräänlaisena modernin demokratian julkisuutta koskevana toivelistana, joka kuitenkin kertoo siitä, että julkisuuden odotetaan täyttävän lukuisia eri tehtäviä poliittisessa järjestelmässä. Hieman tiivistettynä näitä julkisuuden tärkeitä tehtäviä poliittisessa päätöksenteossa ovat ainakin:

i) kansalaisten aktivoiminen ja poliittisen tahdon muodostaminen päätöksenteossa,
ii) poliittisten kiistojen esiin nostaminen ja käsittely,
iii) päätöksenteon valvominen, ja
iv) päätöksenteon oikeuttaminen kansalaisten silmissä.

Modernissa valtiossa julkiset tilat ja julkinen keskustelu ovat keskeinen osa toimivaa demokratiaa. Jotta kaikki voisivat ottaa osaa vaaleihin, ää-

nestää järkevästi ja tuoda omia näkökohtiaan myös päätöksentekoon, tarvitaan yleisiä foorumeita, joissa poliittisen järjestelmän yhteisistä asioista voidaan keskustella. Kuten Hannu Nieminen (1998, 275) asian muotoilee, demokratia ja sitä edeltävä keskustelu eri vaihtoehtojen välillä vaatii välttämättä viestintäjärjestelmän, joka toteuttaa keskustelua. Julkisuus toimii tällöin päätöksenteon tukena erityisesti kansalaisille, jotka julkisuuden kautta tulevat tietoisiksi meneillään olevista asioista, voivat keskustelun kautta muodostaa niistä mielipiteitä ja myös tehdä päätöksiä siitä, kuinka toimia (esim. Dahlgren 1991, Glasser 1999).

Julkisuus ja politiikka

Politiikan ja julkisuuden yhteyksiä on tarkasteltu erityisesti päiväjärjestys-tutkimuksessa, joka käsittelee asioiden politisoitumista ja poliittisten kysymysten rakentumista. Matti Wiberg kuvailee politiikan luonnetta politiikan päiväjärjestyksen käsitteen kautta. Politiikan päiväjärjestys on monella tavoin valinnainen. Matti Wiberg (1989, 51) näkee, että: "Poliittiset asiakokonaisuudet tulevat poliittisen koneiston käsittelyyn nousemalla julkiselle tai muodolliselle asialistalle. Julkinen poliittinen asialista koostuu asiakokonaisuuksista, jotka ovat suuren yleisön huomion kohteena ja jotka ainakin osaksi näkyvät ja kuuluvat viestimissä." Näin muodostuu politiikan päiväjärjestys, asiakokonaisuudet, jotka katsotaan poliittisiksi ja joista sen vuoksi pyritään tekemään päätöksiä.

Politiikan julkinen päiväjärjestys ei kuitenkaan muotoudu luonnonlakien mukaan, vaan sen rakentuminen on poliittisten toimijoiden poliittisen kamppailun kohde. Kuten Wiberg (1989, 51) toteaa: "Poliittiset ja muut toimijat voivat vaikuttaa paitsi siihen, mitkä asiat nousevat tai eivät nouse politiikan päiväjärjestykseen, niin myös suuressa määrin siihen, missä järjestyksessä ja millä seurauksilla asioita käsitellään."

Wiberg (1989) ei pidä julkisuuden merkitystä erityisen tärkeänä siinä, millaisiksi päätökset muodostuvat. Sen sijaan hän näkee, että viestimillä voi olla paljon valtaa siihen, mistä asioista puhutaan. Julkisuus vaikuttaa politiikkaan nimenomaan muokkaamalla politiikan päiväjärjestystä. Medioilla on eräänlaista työjärjestys- tai esittelijävaltaa, mutta ei suoraa päätöksentekovaltaa, koska päätökset tehdään muodollisissa instituutioissa.

Myös esimerkiksi John Kingdon näkee agendan muodostumisen keskeisenä (1995, 202–203). Agendan hän (1995, 202) määrittelee asialistaksi, johon viranomaiset kiinnittävät vakavaa huomiota. Agenda koostuu siis asioista, ei organisaatioista, ja se korostaa merkityksenantoa ja neuvotteluprosesseja ja siten myös keskustelua ja julkisuutta.

Tästä näkökulmasta onkin tärkeä tutkia, miten politiikan päiväjärjestys muotoutuu: miksi ja miten asiat nousevat politiikan päiväjärjestykseen, ja miksi toisista ei koskaan tule poliittisia kysymyksiä. Myös julkisuuden merkitys suhteessa politiikkaan voi vaihdella. Voi olla, että päätökset tehdään salaisissa kammareissa ja julkisuutta käytetään vain fasadina, jossa ne perustellaan. Esimerkiksi Kingdom (1995, 230) toteaa, että käytännössä näyttää siltä, että hallitus luo oman itsenäisen agendansa ja sen suhde julkisuuteen on lähinnä kannatuksen mobilisointia eikä niinkään reagoimista julkiseen keskusteluun ja siellä esitettyihin mielipiteisiin.

Toisaalta on kuitenkin niin, että osan poliittisesta keskustelusta tulisi välittyä julkisuuteen. Koska kansalaisilla on äänioikeus, heillä tulisi olla vähintäänkin mahdollisuus tietää, miten ja mitä päätöksiä tehdään, ja myös osallistua politiikkaa koskevaan keskusteluun. Tässä mielessä korostuu myös poliittisen elämän elävyys, kysymys siitä, että politiikka on pidettävä kansalaisia kiinnostavana alueena.

Jos demokratian halutaan toimivan, joukkoviestinnän tehtävä on nostaa esiin erilaisia erimielisyyden aiheita ja näyttää kysymykset siinä mielessä poliittisina kysymyksinä, että ne sisältävät vaihtoehtoisia ratkaisumalleja ja että on olemassa eri mieltä olevia ryhmiä ja toimijoita. Julkisuus ei ole tässä mielessä kokoava ja yhtenäistävä areena, vaan konflikti julkisessa keskustelussa voi olla tärkeä keskustelun laadun parantaja ja mielenkiinnon herättäjä (Olsen 1996, 199). Kauko Pietilä näkeekin, että näin muodostetaan kansalaisuutta ja kansalaisyhteiskuntaa, joka syntyy poliittisen julkisuuden kautta hahmottuvista yleisöistä. Pietilä (1998, 75) näkee, että julkisuuden tehtävä on politisoida yhteiskunnassa esiin tulevat asiat:

> *"Jos tarjoutuu poliittisen pelin mahdollisuus, lehtien pitäisi pikemminkin kiihdyttää, laajentaa ja paisuttaa sitä kaikin – ainakin kaikin hyväksyttävin – keinoin, yleisönsä nimessä."*

Julkisuuteen liittyy moderneissa demokratioissa myös selkeä suhde vallankäyttöön: julkisuutta voidaan käyttää yhtäältä vallan oikeuttamiseen, toisaalta sen valvomiseen. Demokratiassa julkisuuteen liittyy poliittisen päätöksenteon oikeuttaminen, vallanpitäjien ja päättäjien tarve hakea kannatusta ja oikeutusta päätöksilleen. Päättäjien on pyrittävä perustelemaan ja oikeuttamaan päätöksensä koko poliittisen yhteisön silmissä (Olsen ja Peters 1986, 34). Tähän liittyy erityisesti myös vallankäytön ulottuvuus: poliittiset eliitit voivat käyttää julkisuutta kanavana, jonka kautta he tuovat esiin omia ideologioitaan ja oikeuttavat omaa maailmankuvaansa. Voi käydä niin, että julkisuus ei ole enää ideaalimallin mukainen sosiaalisen kritiikin tila, vaan paremminkin ylhäältä tulevan integroinnin ja yhdenmukaistamisen työväline. Julkisuutta voidaan pyrkiä "käyttämään" tiettyjen tavoitteiden saavuttamiseen.

Toisaalta julkisuus toimii myös "alhaalta" tulevan kansanvallan välineenä: keinona valvoa vallankäyttäjiä ja päättäjiä. Sen vuoksi modernissa liberaaleissa demokratioissa korostetaan vallankäytön julkista luonnetta, vallan läpinäkyvyyttä ja arvioitavuutta. Nämä periaatteet ovat omiaan korostamaan julkisen sanan merkitystä päätöksenteon valvomisessa. Julkisuuden tulisi edistää riippumatonta voimaa, joka pyrkii valvomaan ja auttaa tuomaan esiin epäkohtia ja vallan väärinkäytöksiä.

Nämä kaikki julkisuuteen liittyvät ulottuvuuden, ovat kuitenkin ideaaleja, jotka voivat toteutua tai jäädä toteutumatta eri tilanteissa. Julkisuus näyttää saavan aina omat erityiset muotonsa erilaisissa historiallisissa ja paikallisissa tilanteissa. Voidaankin ajatella, että julkisuus on organisoitunut osaksi poliittista järjestelmää ja julkisuudessa on järjestelmällisiä piirteitä, tapoja tehdä ja toteuttaa, jotka liittyvät kulloinkin kyseessä oleviin asioihin. Julkisuus on voimakkaasti sidoksissa yhteiskuntaan ja sen rakenteisiin, kulloiseenkin aikaan ja paikkaan, historialliseen ja sosiaaliseen tilanteeseen ja siinä vaikuttaviin voimiin. Peter Dahlgren kehottaa (1991, 9) tutkimusta suuntautumaan siihen, millaisia institutionaalisia järjestelmiä median sisällä on sekä toisaalta sosiaalisen järjestykseen kokonaisuutena ja niiden merkitykseen kansalaisten osallistumisen kannalta.

Myös Jan Ekecrantz ja Tom Olsson (1994, 21–25) näkevät journalismin instituutiona. Se ei ole yhteiskunnallinen tai valtiollinen instituutio, jolla olisi selkeä lainsäädännöllinen asema tai valtiollinen rahoitus. Mutta siitä huolimatta se on, Ekecrantz ja Olsson esittävät, instituutio siinä mielessä, että se rakentuu säännöille, julkilausutuille tai julkilausumattomille, säännöllisesti toistuville käytöstavoille sekä kollektiivisille odotuksille.

Julkisuutta voidaankin tutkia ja arvioida sen mukaan, miten se näyttää sijoittuvan tiettyyn poliittiseen järjestelmään ja kuinka se näyttää toimivan. On turha odottaa, että julkisuuden ideaali koskaan toimisi sellaisenaan käytännössä, mutta sitä voidaan käyttää apuna, silloin kun pyritään arvioimaan julkisuuden tilaa tietyssä yhteiskunnassa ja tilanteessa: kuinka julkisuus toteuttaa demokratiaa ja politiikkaa, vallankäyttöä tai vallan valvontaa? Poliittista päätöksentekoa tutkittaessa peruskysymykset kuuluvat silloin: kuinka laaja on julkisten asioiden alue, kuinka merkittävänä sitä pidetään, kohdistuuko julkiseen tilaan paineita, jotka pyrkivät rajoittamaan sitä tai siellä käsiteltäviä asioita? Miten ja milloin julkisuudessa puhutaan ja kuinka aktiivisesti siellä esiinnytään?

Nämä ovat tärkeitä kysymyksiä myös Suomen talouskriisissä. Pyrin tässä yhteydessä katsomaan talouskriisiä politiikan ja julkisen yhteisön kannalta: mitä talouskriisi näyttää tekevän poliittisten päättäjien käsityksille julkisuudesta ja julkisesta elämästä?

Julkisuus talouskriisissä

Aineistonani ovat Suomen itsenäisyyden juhlarahaston Sitran vuonna 1995 teettämät tärkeimpien talouspoliittisten päättäjien haastattelut, joissa päättäjät kertovat kokemuksiaan talouskriisistä ja pohtivat sen syitä. Olen käynyt läpi 32 ylimpien poliittisten päättäjien haastattelua. Mukana on tärkeimpiä poliittisia päättäjiä valtioneuvostosta ja Suomen Pankista sekä joitakin eduskunnan ryhmäjohtajia ja puoluejohtajia. Lisäksi mukana on talous- ja rahapolitiikan korkeinta virkamieskuntaa sekä raha- että finanssipolitiikan puolelta. Pyrin seuraavassa kuvaamaan, miten päättäjät näkevät julkisuuden ja julkisen keskustelun talouskriisissä. Mitä rooleja julkisuudelle annetaan päätöksenteossa ja

missä valossa julkisuus nähdään poliittisen päätöksenteon sisältä?

Tarkoitukseni ei ole esittää tulkintaa siitä, miten julkisuus kokonaisuutena keskusteli talouskriisistä tai mitä kulissien takana tapahtui. Sen sijasta pyrin näyttämään, millaisia käsityksiä julkisuudesta talouskriisi synnyttää, ja arvioin näitä käsityksiä demokratian näkökulmasta. Haastatteluissa on monenlaisia julkisuutta koskevia käsityksiä, joiden paikkansapitävyyttä on vaikea osoittaa tai yksiselitteisesti todentaa. Tässä yhteydessä ei olekaan tarkoitus ottaa niitä menneisyyttä koskevina tosina väitteinä, vaan enemmänkin puhujan omasta todellisuudesta ja maailmasta haastatteluhetkellä 1990-luvun puolivälissä kertovina väitteinä.

Lausunnoista hahmottuvat laman opetukset sellaisina kuin ne ovat päättäjien mieleen jääneet: mitä päättäjät ajattelevat laman kokemusten perusteella julkisuudesta ja sen roolista. Tarkastelen nimenomaan kriisin ydinjoukon, aktiivisesti päätöksentekoon sekä rahapolitiikassa että finanssipolitiikassa osallistuneiden tärkeimpien päättäjien näkemyksiä julkisuudesta. Kannattaako julkista keskustelua käydä, millaista se on, mikä sen merkitys on ja millä tavalla sitä pitää käydä?

Rahapolitiikan sisäistä puhetta

Laman yhtenä keskeisenä tekijänä voidaan Suomen Pankin toimia, kun maan johtava rahaviranomainen päätti avata vähitellen valuuttojen liikkeet ja helpotti askel askeleelta ulkomaisten lainojen ottamista Suomessa. Vähitellen yhä laajemmat intressi- ja kansalaispiirit saattoivat ottaa ulkomaista lainaa yhä helpommin.

Yhtenä laman keskeisenä syynä monet haastateltavat näkevät sen, että pääomamarkkinoiden vapauttamisesta ei käyty tarpeeksi laajaa julkista keskustelua ja Suomen Pankin toimenpide jäi hallinnolliseksi toimenpiteeksi, jonka merkitys ei tullut selväksi laajemmalle yleisölle. Tieto ei levinnyt tarpeeksi tehokkaasti edes finanssipolitiikan ministeritasolle, puhumattakaan, että muutos olisi tiedostettu eduskunnassa tai suuren yleisön keskuudessa. Näin ainakin poliittiset päättäjät varsin yhdenmukaisesti muistelevat. Keskustelu, joka olisi pitänyt käydä ensisijaisesti Suomen Pankin ja hallituksen välillä, jäi jostakin syystä käymättä:

> *Tarkoitus oli, että olisi käyty yhdessä hallituksen kanssa keskustelua, jotta kaikille olisi selvinnyt mistä tässä loppujen lopuksi on kysymys. Semmoista keskustelua ei kuitenkaan koskaan saatu aikaiseksi. (...) Tosin poliittiset päätöksentekijät olivat aika lailla ulkona niistä keskusteluista eikä niillä ollut tietoa, mitä kaikkea oli tehty ja mistä loppujen lopuksi oli kysymys.*

Erityisen keskeisenä monet näkevät sen, että rahamarkkinoiden vapauttaminen ei koskaan herättänyt laajaa julkista keskustelua tai huomiota, vaan se toteutettiin pienin askelin.

> *Siinä tapahtui sikäli mielenkiintoinen juttu, että kun pankki julkaisi tiedotteen, jossa kerrottiin, että tänään on päätetty tämmöisen ja tämmöisen toimen vapauttamisesta, mutta sillä ei juuri ole vaikutusta. Tämä piti paikkansa. Aina joku markkinaosapuoli oli keksinyt jotain, jonka seurauksena sillä toimenpiteellä ei ollut mitään vaikutusta. Kokonaisuuden kannalta oli kuitenkin hankalaa se, että liberalisoituminen tapahtui niin, että tehtiin joukko yksittäisiä toimenpiteitä, joilla ei ollut yksinään mitään merkitystä. Mutta vähitellen oli koko järjestelmä kuitenkin muuttunut. Jossain vaiheessa elettiin ihan uusien pelisääntöjen mukaan ja siitä ei ollut kukaan koskaan mitään puhunut. Semmoista keskustelua ei käyty.*

Suomen Pankissa omaksuttiin devalvaatioiden vastainen, valuutan arvoa painottava linja, joka ristittiin vakaan tai vahvan markan politiikaksi. Tästä muutoksesta ei kuitenkaan käyty poliittista keskustelua, kuten eräs rahapolitiikan päättäjä luonnehtii:

> *Lisäksi täytyy sanoa, että avointa keskustelua ei käyty lainkaan. Avoimella keskustelulla tarkoitan nykyistä keskustelua, jossa meillä todella edellytetään, että ekonomistit tuovat erilaisia mielipiteitä ja rohkaistaan esittämään erilaisia kantoja. Me oltiin jollain tavalla sen ajan lapsia, että devalvaatio vältetään parhaiten sillä, kun siitä ei puhuta mitään ja sen olemassaolo kielletään.*

Kiander ja Vartia toteavatkin, että kun vakaan markan linja muuttui kestämättömäksi yliarvostetun markan vuoksi, myöskään tästä muuttuneesta tilanteesta ei käyty julkisuudessa laajempaa keskustelua, koska se olisi vaikeuttanut valitun linjan läpivientiä. (Kiander ja Vartia, 1998, 320.)

Erityisen keskeisenä lopputulemana näyttää olevan, että rahoitusmarkkinoiden vapauttamisesta ei käyty poliittista keskustelua. Kuten eräs keskeinen poliitikko muistaa:

> *Semmosta keskustelua, jossa olis ajateltu joitakin vaihtoehtoja ja olisko semmosia ollut olemassakaan, ei semmosta juurikaan käyty.*

Useiden mielestä tämä oli tarkoitushakuinen strategia. Julkisen keskustelun pelättiin 'pilaavan' mahdollisuuksia harjoittaa järkevää talouspolitiikkaa. Asiaan nähtiin vaikuttaneen myös sen, että rahapolitiikasta käytävään julkiseen keskusteluun ei yleensä oltu maan poliittisessa kulttuurissa totuttu.

Rahapolitiikka onkin alue, jonka suhteen julkinen ja kulissien takainen puhemaailma eroavat ennen lamaa ja lamassa ehkä eniten. Kuten eräs päättäjä kuvailee Suomen Pankin toimintaa:

> *Johtokunta toimii tai johtokunnan alaisuudessa toimivat henkilöt toimivat koko ajan jonkun ajattelutavan pohjalla, mutta ei sitä ole lausuttu julkisuuteen. Ei sitä kerrota pankkivaltuusmiehille.*

Rapapolitiikan päättäjät kokevat julkisen keskustelun selkeästi ongelmalliseksi ja keskustelu vaihtoehdoista, sikäli kun sitä käydään, jää viranomaisten ja päättäjien sisäiseksi puheeksi. Julkisuuteen meneminen asettaa aina selkeitä rajoituksia sille, miten asioista voidaan puhua. Erityisesti viranomaiset ja heitä lähellä olevat asiantuntijat eivät voi julkisuudessa keskustella aidosti ja sanoa, mitä todella ajattelevat, koska heidän on tuettava valittua valuuttapolitiikan linjaa (Kiander, Vartia 1998, 184, 262). Eräs rahapolitiikan päättäjä kuvailee 1980-luvun lopulla pitämäänsä julkista puhetta luottoekspansion riskeistä:

> *Yritettiin näistä riskeistä puhua sillä tavalla, kuin niistä nyt sitten julkisuudessa silloin puhuttiin. Niistä puhuttiin kyllä enemmän sisäisesti, mutta ei siinä semmosta katastrofitunnelmaa varmaan kellään ollut.*

Toinen ongelmakohta liittyy talouspolitiikan harjoittamisen luonteeseen. Esimerkiksi devalvaatiosta ei voida keskustella julkisesti, koska arveltiin sen johtavan välittömästi valuuttapakoon (Kiander, Vartia 1998, 171, 203, 207). Kuten Kiander ja Vartia (1998, 169) tiivistävät: vuosina 1988–1992 devalvaatiosta puhuttiinkin julkisesti paljon vähemmän kuin "neljän seinän sisällä". Heidän näkemyksensä mukaan keskustelu kanavoituikin suomalaisen perinteen mukaisesti epävirallisiin ei-julkisesti keskusteleviin ryhmiin (emt. 171).

Tämä tietenkin vaikeuttaa kansalaisten mahdollisuutta arvioida sitä, mitä politiikassa todella tapahtuu. Kun luotettavana pidetty asiantuntija puhuu julkisuudessa, voi olla vaikea ymmärtää, että hän ei sano, mitä ajattelee.

Kriisi ja julkisuuden vaarallisuus

Ulkomaista lainaa otettiin Suomeen 1980-luvulla runsain mitoin ja talouskriisi kärjistyi 1990-luvun alkupuolella, kun runsas lainanotto osoittautui kuplaksi. Pahimmilleen kriisi kärjistyi vuosien 1992 ja 1993 vaihteessa, jolloin valtiota näytti uhkaavan suoranainen kassakriisi, ulkomaisten lainahanojen sulkeutuminen. Tässä vaiheessa talouskriisi muuttui poikkeustilaksi, jossa markkinoiden valta ohitti selvästi politiikan toimintamahdollisuudet.

Ulkomaisten sijoittajien merkitys nousi päättäjien mielissä hyvin ratkaisevaksi. Vapaiden markkinoiden luonteeseen nähtiin kuuluvan, että maiden kansantalouksia arvioidaan lainanantajien markkinoilla. Tämän vuoksi julkisen keskustelun merkitys koettiin oleellisesti suurempana kuin säännellyissä oloissa (esim. Beers ja Cavanaugh 1997, 48–49, Cantor ja Packer 1996).

Erityisesti kriisitilanteessa on pelättävissä, että asiantuntemattomat lausunnot ja epäyhtenäinen esiintyminen laukaisevat valuuttapaon tai nostavat ulkomaisten lainojen korkoja. Tämä uusi vapaisiin markkinoihin liittyvä kriisitietoisuus tiivistyi Suomessa 1990-luvun alussa, jolloin uudessa järjestelmässä elävä Suomi ajautui ensimmäisen kerran vakavaan talouskriisiin. Päättäjien mielessä talouskriisi synnytti tilanteen, jossa liikkumavara pieneni lähes olemattomaksi. Julkisuus näyttäytyi tulenarkana ja vaarallisena alueena, jossa oli liikuttava hyvin harkitusti:

> *Jos vallitsee yleinen epävarmuus, niin pienikin tapahtuma panee helposti pallon pyörimään. Siinä ei tarvita kovinkaan paljon rahaa. Juna lähtee liikkeelle ja muut hyppäävät kyytiin, mutta ellei semmoista epävarmuutta ole, niin liikettä ei synny. Itse asiassa joskus aikaisem-*

minkin, jo syksyllä 90, joku puhui markan devalvoinnin tarpeesta, muttei kukaan kiinnittänyt siihen huomiota. Sillä ei ollut mitään merkitystä.

Yhtenä keskeisenä uuden tilanteen vaatimuksena nousi esiin vaatimus yksimielisyydestä. Tämä vaatimus koski ennen kaikkea valtion suhdetta vapaisiin pääomamarkkinoihin ja sijoittajiin. Heitä kiinnostavissa asioissa keskeisten päättäjien oli esiinnyttävä rikkumattomana rintamalinjana:

Että varsinkin kohti 80-luvun loppua, jolloin nää markkinavoimat alkoi figureerata enemmän, niin oli äärimmäisen vaarallista päästää semmosta informaatiota liikkeelle, että Suomen Pankki ja valtiovarainministeriö olis eri mieltä jostain asiasta. Se olis ollut kyllä kohtalokasta. Mutta sitten näitä tämmösiä poliittisen kentän kanssa isompia erimielisyyksiä, niin niitähän nyt lähinnä oli sitten tässä peruskorkokysymyksessä, ja nehän oli moneen kertaan julkisiakin.

Talouskriisi näytti osoittavan konkreettisesti, että lipeäminen yhteisestä rintamasta on turmiollista:

V: Kevään aikana pyrittiin eri tavoin vahvistamaan uskottavuutta yhteistyössä hallituksen kanssa. (...) Itse asiassa homma näytti aika hyvältä, kunnes Väyrynen ja Pokka rupesivat julkisuuteen esittämään, että eiköhän tässä nyt tarvittais jotain säännöstelyäkin. Niillä esiintymisillä oli aika turmiollinen vaikutus koko kehitykseen. Kun ulkomainen sijoittaja näkee sellaista keskustelua, niin hän pelkää sijoitusten jäävän maahan. Mikä on riski, että hallituksen sisällä syntyy eripuraisuutta, jolloin koko järjestelmä kaatuu?
K: Tämä oli silloin keväällä?
V: Kesällä. Sen jälkeen kun hallitus oli esittänyt budjettinsa, Suomen Pankki solmi SWAP sopimukset. Sen jälkeen markkinat rauhoittuivat joksikin aikaa. Sitten tämä keskustelu alkoi, ja taas oli täyttä menoa. Tilanne ei koskaan enää kääntynytkään, ja syksyllä sitä pahensi kansainvälinen tilanne.

Näin esimerkiksi rahapolitiikan päättäjä kuvaa julkista keskustelua siinä vaiheessa, kun valuutan vakaus on asetettu kyseenalaiseksi. Hän kommentoi Suomen Pankin pääjohtajan vakaata markkaa puolustavia lausumia julkisuudessa:

Spekulaatiotilanteessa pääjohtaja ei voi paljon muuta sanoa. Markkinat koko ajan katsovat, että kestääköhän tämän vaiko eikö. Eihän siinä tilanteessa voi mitään muuta sanoa kuin, että totta kai tämä kestää ja niin kuin uusi pääjohtajankin sanoi, että korolle taivas on kattona. (...) Totta kai julkisuuspeli tämmöisessä uskottavuuskriisissä on aika keskeistä ja se elää vähän omaa elämäänsä.

Viran puolesta toimivilla päättäjille kriisistä tuli skitsofreeninen tilanne, jossa julkisuudessa oli puolustettava tiettyä linjaa, vaikka asiantuntijana kokikin, ettei se ehkä kestä:

Suomen Pankin edustaja joutui viranomaisena sitä puolustamaan julkisuudessa tai vaikkei julkisuudessakaan, mutta kuitenkin joutuu perustelemaan, jolloin ei voi ottaa täydestä sitä, mitä ihminen sanoo. Se on yksi kiistaton ongelma, joka liittyy kiinteän kurssin järjestelmään.

Kriisin opetus politiikan päättäjälle olikin, että kamppailu talouden puolesta on kamppailua julkisuudessa, jossa on vain pyrittävä pitämään mahdollisimman kova ja uskottava linja:

Silläkin yritettiin viestittää ulospäin, että me pyrimme vakaampaan talouteen, mutta se oli liian heiveröinen toimenpide. Tämän maan talous meni alta pois kovempaa vauhtia.

Konkreettisesti kriisissä pyrittiin nopeasti tiukentamaan puhetta julkisuudessa. Hallituksessa perustettiin työryhmä, joka pohti, miten julkisuuteen tulisi suhtautua:

Lähinnä se johtopäätös siinä työryhmällä oli se, että pääministeri ja toinen nimeltä nimetty ministeri antavat talouspoliittisia kannanottoja. Se sai hallituksessa hyvin jyrkän tuomion, sitä ei koskaan hyväksytty semmosta kannanottoa. Se oli ainoa tapa yrittää hillitä niitä järjettömiä lausuntoja. Useimmat ministerit eivät valitettavasti ymmärrä, että heidän lausuntojaan seurataan. Ne viestitetään Reuterin ja muitten tietolähteitten kautta maailmalle ja niillä vaurioitetaan tämän maan taloudellista uskottavuutta.

Valtioneuvoston kansliassa perustettiin työryhmä, joka pohti taloustiedotuksen uusia pelisääntöjä (Valtioneuvoston kanslia 1993). Samalla

myös julkiselle keskustelulle alettiin etsiä uusia, entistä tiukempia säännöjä ja rajoja:

V: Pääministeri ja valtiovarainministeri ovat olleet koko tämän prosessin aikana tiiviisti sisällä ja hengessä mukana. Hallituksen sisällä on ehkä ollut vähän enemmän eripuraisuutta. Se mikä aiheuttaa entistä enemmän ongelmia, varsinkin kriisitilanteissa, on se, että muutkin ministerit kuin valtiovarainministeri ja pääministeri antavat lausuntoja talouspolitiikasta. Suomessa mm. oikeusministeri tuumasi, että pitäisiköhän ottaa säännöstely käyttöön. Jos olen kansainvälinen sijoittaja ja mulla on viisi miljardia dollaria Suomessa, niin kyllä rupean äkkiä ihmettelemään, että mitä siellä on oikein meneillään. Samaten kun ulkoasianministeri sanoo, että eiköhän nyt pieni devalvaatio tekisi taas hyvää. Nämä ovat aiheuttaneet hallituksen suunnalta hirveän paljon vahinkoa.
K: Tässäkin tullaan juuri tähän, että vapaiden liikkeiden vallitessa pelisäännöt ovat täysin toiset. Säätelyn aikanahan tämmösellä ei olisi mitään merkitystä.
V: Ei. Ei.

Vuonna 1994 hyväksyttiin Valtionhallinnon tiedotusohje, jossa taloudellinen kriisi rinnastettiin kansallinen olemassaoloa tai hyvinvointia uhkaaviin poikkeusoloihin. Tällaisissa poikkeusoloissa ohjeeksi tuli keskittää tiedotus valtioneuvoston tiedotusyksikköön, jossa tiedotuksesta vastaa ensisijaisesti pääministeri. (Valtioneuvoston kanslia 1994, 21.)

Julkinen puhe pyrittiinkin talouskriisissä saamaan hyvin voimaperäisesti kontrolliin. Työryhmä suositteli, että "talouspolitiikkaa käsittelevien tai sitä sivuavien lausuntojen antaminen keskitetään pääministerin ohella vain nimetyille ministereille" (Valtioneuvoston kanslia 1993, 17).

Toisaalta osa päättäjistä esitti myös mielipiteitä, joiden mukaan julkisuus ei olisi niin rajoitettua, että keskustelua voisikin käydä ja että markkinat eivät välttämättä ole niin hysteerisiä ja epärationaalisia kuin kriisissä on annettu ymmärtää:

Mä luulen, että silloin juostiin tyhjän perässä. Mitä helevetin vaikutusta sillä voi olla korkoihin mitä joku ministeri sanoo, varsinkaan jos se ei ole valtiovarainministeri tai pääministeri, mutta se meni ihan naurettavuuksiin.

Näkemykset, jotka korostivat tilanteen rauhoittumista ja markkinoiden pitkäjänteisyyttä, jäivät kuitenkin jäävän valtavirran sivujuonteeksi. Pääasiallisin kriisin opetus päättäjille ainakin vielä 1990-luvun puolivälissä oli käsitys kriisistä hengenvaarallisena tilanteena ja julkisuudesta kitana, joka saattaa imeä varomattoman puhujan ja sen mukana upottaa koko kansantalouden:

Oppimisenhan kautta tämä on tullut. Ei ole oikein uskottu, kuinka herkkää tämä on. Ehkä me olemme nyt päässeet huomattavan paljon pidemmälle tässä asiassa. Se on heijastunut myöskin viime aikoina valuuttakurssien ja korkojen kehitykseen. On opittu, että ei ihan mitä tahansa voi lausahtaa.

Julkisuudessa poliittisen keskustelun tärkeimpänä "kohdeyleisönä" ovatkin markkinat, jotka näin näyttävät korvaavan julkisen yhteisön, julkisesti keskustelevan poliittisen yhteisön, kansalaiset tai kansalaisyhteiskunnan. Markkinat korvaavat äänestäjät kohdeyleisönä, politiikka suunnataan markkinoille, ei äänestäjille. Esimerkiksi valtioneuvoston kanslian taloustiedotusryhmän mietinnön liite määrittelee talouspolitiikan tiedotuksen kohderyhmät: sijoittajat, sijoitusrahastojen hoitajat, investointipankit ja välittäjät, rating-toimistot kuten Moody's Investors Service ja Standard & Poor's sekä media, joka välittää tietoa pääomamarkkinoiden eri osapuolille (Puro 1993).

Yksinkertaisia totuuksia

Markkinoiden ohella yleisöksi näyttää nousevan ymmärtämätön ja yksinkertainen 'kansa', jota yritettiin vakuuttaa. Monia tärkeinä pidettyjä julkisia ulostuloja leimasi korostettu tiukkuus ja jäykkyys. Tällaisia olivat esimerkiksi Suomen Pankin Markku Puntilan Kauppalehdessä julkaisemat 'teesit' (Hulkko ja Pöysä 1998, 320) tai valtiovarainministeri Iiro Viinasen jatkuva jyrkkä esiintyminen.

Näyttää siltä, että talouspolitiikan auktoriteetit ottivat korostetun jyrkän asenteen julkisuuteen ja pyrkivät esiintymään siellä kurinpitäjinä. Seuraavassa haastattelijä kysyy eräältä Suomen Pankin päättäjältä pankin rahapolitiikkaan vaikuttaneista tekijöistä ja tiedustelee, halusiko

Pankki tulla nähdyksi eurokuntoisena ja seurata Saksan keskuspankkia.

Ei. Luulen, että se tuli pääjohtajan eräistä lausunnoista, kun hän perusteli minkä takia mennään ecuun ilman devalvaatiota. Hän sanoi, että pitää mennä pää pystyssä Eurooppaan. Se tietenkin vahvisti sen kehityksen, että politiikan taustalla on joku kunnia- tai arvovaltakysymys. Ei semmoisin termein keskusteltu talon sisällä.

Vastauksessa tulee esiin selkeästi sisäisen ja ulkoisen keskustelun ero. Ulkoisessa keskustelussa käytetään kunnia- tai arvovalta-argumentteja, jotka kuitenkin ovat vieraita pankin sisäiselle, asiantuntijoiden käymälle keskustelulle. Näitä argumentteja kuitenkin tarvitaan, koska kuulijakunta ei pysty ymmärtämään asiantuntevia ja tietoon pohjautuvia argumentteja. Niiden sijaan on käytettävä yksinkertaisempaa kieltä, jolla ei kuitenkaan ole välttämättä paljoakaan tekemistä varsinaisen syyn ja puhujan ajattelun kanssa. Niinpä julkisuudessa käytetään helposti huonoja argumentteja.

Se on sellainen argumentti, jota valtiovarainministeriön virkamiehet kernaasti käyttävät, koska se puree niin helkkarin hyvin (...) Jos sä menet sanomaan päätöksentekijälle, että sun pitäisi nyt hillitä valtion menoja, koska pitkällä tähtäimellä velka kumuloituu pahasti ja sitä paitsi korkotaso nousee ja syrjäyttää investointeja sekä heikentää luottamusta, jolloin tämä ei oikein kannata. Tällaiset perustelut ovat hyviä argumentteja, mutta ne ovat hiukkasen mutkikkaita eivätkä ne ikään kuin pure siihen kuulijaan. Jos sä sanot hänelle, että rahat loppuvat huomenna, jos et tee niin kuin tässä ehdotetaan, niin se ikään kuin pelon voimalla saattaa toimia tehokkaammin. Mä pidän itse sitä aika huonona argumenttina ja olen yrittänyt välttää sen argumentaation käyttöä.

Toisaalta näyttää siltä, että julkisuudessa käytettiin myös argumentointia, joka perustui tieteen auktoriteettiin. Julkisuuteen tuotettiin selkeitä laskelmia, joita ei kuitenkaan tieteellisestä näkökulmasta voi pitää yhtä yksioikoisina ja kiistämättöminä. Tämän toiminnan oikeutti kuitenkin se, että ollaan taistelemassa oikean asian puolesta:

Kyllähän se on selvä, että kun he tekivät esimerkiksi BOFF-mallilla laskelmia, joita tuotiin julkisuuteen ja argumentoivat asian puolesta,

niin kyllä he menivät äärimmäisen pitkälle asioiden liioittelussa. Aina tietysti kun käyttää jotain teoreettisia tai empiirisiä laskelmia väitteensä perusteluna, niin siinä liikutaan hyvin hankalalla maaperällä ja siinä tarvitaan paljon tervettä arvostelukykyä. Silloin mä luulen, että ne liikkuivat vähintäänkin rajamailla. Se tietysti liittyy siihen, että se oli ikään kuin sellainen taistelun vaihe.

Hyvä esimerkki tästä ajatustavasta käy ilmi esimerkiksi Visa Heinosen, Juri Mykkäsen ja Mika Pantzarin tutkimuksesta, jossa he ovat tutkineet valtiovarainministeriön budjettiesitelmiä Kansantaloudellisen yhdistyksen kokouksissa. Tutkijat toteavat, että näissä asiantuntijoiden kesken esitetyissä esitelmissä korostetaan toimintaympäristön ja tiedon epävarmuutta. He päättelevät, että syynä on kuulijakunta:

Kuuntelijat Kansantaloudellisen yhdistyksen kokouksissa ovat talouden asiantuntijoita, joille ei voi puhua samalla tavalla tiedon varmuutta ja kehityksen väistämättömyyttä korostaen kuin kansalaisille yleensä. (Heinonen, Mykkänen, Pantzar 1997, 41.)

Talouden kuri – äkkijyrkkää julkisuutta

Kun talouskriisissä konkreettiset asiat kuten valuuttavaranto ja valtion lainojen korot ovat uhattuina, on ymmärrettävää, että kriisitilanteessa keskeisten päätöksentekijöiden on pyrittävä pitämään lausuntonsa yhteisessä rintamassa. Talouskriisin julkisuutta ei voi kuitenkaan yleistää koskemaan kaikkea talouspoliittista ja laajempaa poliittista keskustelua. Suomen 1990-luvun laman yhteydessä saattaa kuitenkin olla, että laman kokemukset jäävät poliittisen kulttuurin muistiin ja vaikuttavat laman jälkeenkin julkisuudessa käytävän keskustelun luonteeseen ja laajuuteen.

Laman opetukset kertovat haastatteluissa siitä, kuinka varomattomat lausunnot aiheuttivat ongelmia ja saivat tilanteen riistäytymään käsistä. Näkemykset, joiden mukaan kriisi oli erittäin poikkeuksellinen ja siinä jopa ylireagoitiin markkinoiden uhkaavaan voimaan, näyttävät ainakin vielä vuonna 1995 olevan selkeästi vähemmistössä. Talouskriisi näyttää näin tuottavan supistuvan julkisuuden kierteen, jossa se kurinalaistaa ja kaventaa julkisen keskustelun piiriä ja sisältöjä.

Kriisin jälkeisessä vapautuneiden markkinoiden maailmassa julkisuuden rooli politiikan teossa muuttuu: julkisuuden pelätään säikäyttävän sijoittajia ja vaikuttavan heidän päätöksiinsä valtiota vahingoittavalla tavalla. Näin pääomien vapauttaminen on mukana kaventamassa julkista keskustelua ja pakottaa poliittista keskustelua kulissien taakse:

> *Nyt, siis tää markkinaolosuhteissa eläminen on paljon vaikeampaa kuin säännöstelyssä. Säännöstelyn aikana epäonnistuneen lausunnon voi peruuttaa ja antaa uuden, eikä siinä mitään, mutta näissä olosuhteissa niin sitä mahdollisuutta ei ole.*

Samalla julkisesta viestinnästä tulee strategista, jonka tunnusmerkkinä voidaan pitää sitä, että sen tavoite, voitto, on tiedossa ja jännite kohdistuu siihen, kuinka hyvin kukin pelaaja pystyy tiettyjen sääntöjen mukaisesti toimien onnistumaan annetun tavoitteen saavuttamisessa.

Politiikka eroaa periaatteellisesti pelin logiikasta siinä, että politiikassa tavoitteet ovat avoimia ja keskustelun pitäisi nimenomaisesti koskea niitä. Pelin ja politiikan eroa voikin verrata weberiläisittäin arvorationaalisuuden ja päämäärärationaalisuuden eroon. Edellisessä pyritään etsimään toiminnan perimmäistä tarkoitusta, jälkimmäisessä on kyse vain siitä, kuinka tietty ennalta annettu päämäärä onnistutaan toteuttamaan.

Talouskriisin julkisuudessa pelin logiikka näyttää selkeästi selättävän politiikan logiikan ja avoimen keskustelun sijalle nousee strateginen viestintä, jonka päämäärä, talouden uskottavuuden säilyttäminen, on ennalta annettu. Samalla julkiselta keskustelulta katoaa sisältö ja voima, ja siitä tulee vakuuttamista, strategista viestintää, jonka tavoite on etukäteen määritelty ja tiedossa, ei avointa keskustelua. Markkinoiden oletettu voima ja politiikkaa valvova silmä näyttäytyy näin yhtenä mekanismina, joka tuottaa politiikan voimattomuutta ja kyvyttömyyttä keskustella asioista julkisuuden ihanteiden mukaisesti.

Media on monelle poliitikolle pinta, jossa on esiinnyttävä yhdenmukaisesti ja näytettävä tiettyä julkista kuvaa. Kuten tässä Suomen Pankin suunnalta tulevasta mielipiteestä käy ilmi, politiikkaa koskevat erimielisyydet nähdään ”vatsanpuruina”, sisäisinä asioina, joista ei ole tarpeen puhua ulkomaailmalle:

> *Vaikka me esiinnymme yhtenäisesti ulospäin tai pyrimme esiintymään ainakin emmekä tuo näitä omia vatsanpurujamme täältä esille, niin me pyrimme myöskin käymään aika avoimen keskustelun ja melkein kaikkia politiikkapäätöksiä edeltää myös keskustelu, jossa punnitaan myöskin vastakkaiset mielipiteet ja niitä täällä meidän ekonomistikunnassa kyllä on, ei Suomen Pankki ajattele monoliittisesti muuta kuin ulospäin.*

Talouskriisin opetuksena esiin näyttää nousevan tiukka julkisuuslinja, jossa korostetaan kurinalaisuutta ja järkevyyttä. Tälle vastakkaiseksi voimaksi asettuvat tunteet ja pehmeys. Tässä eräs päätöksenteon ytimessä oleva päättäjä näkee pehmeyden yhteydessä sukupuoleen:

> *Olen huomannut, että radio on tärkeämpi kuin tv vissiin ilmeisesti edelleenkin, koska se vaikuttaa enemmän lehdistöön kuin tv, kun se jumputtaa kaiken päivää. … Lisäksi huomaan, että siellä on yleensä naiset toimittajina. Siellä on selvästi nämä pehmeet arvot esille. Se on aina se näkökulma josta asioita katsotaan, niin ei sitten pidä ihmetellä, jos sitten pehmeät arvot yhteiskunnassa leviää.*

Tälle naiselliselle pehmeydelle hyvänä vastavoimana esiintyy miehinen järki, jonka edustajaksi päättäjä kuvailee pääministeriä:

> *Esko Aho (…) aika nopeasti omaksui minusta ihan oikein. Ei ryhtynyt varioimaan tekstejään, ei osoittanut mitään tunteitansa, kerran toisensa jälkeen ”niin kuin sanoin” ja sanoin sen saman asian. Jos hallitus osoittaa herkkyyttä tai arkuutta, niin ensiks hyökätään yhdeltä puolelta, ja kun hallitus rupee vähän kallistumaan, niin sit hyökätään toiselta puolelta. Sitten hallituksella on vaikeuksia pysyä jollakin kannalla. Välillä Holkerin hallitus oli niin paljon riepoteltavana. Mut ilmeisesti julkisessa sanassa toimittajakunnassa oli laaja vakuuttuneisuus, että asiat voisivat olla vielä paljon paremmin, että turhaan tässä nikotellaan, että vielä löysempää politiikkaa olisi pitänyt harjoittaa.*

Hulluksi tullut hiidenkirnu

Yksi perustava julkisuutta koskeva puhetapa pitää julkisuutta yksinkertaisesti liian tyhmänä, jotta vaikeita asioita voitaisiin siellä käsitellä. Kuten eräs Suomen Pankissa toiminut päättäjä toteaa:

Meidän mielestämme työllisyyden turvaaminen tapahtuu parhaiten vakaan rahatalouden oloissa. Mutta tämä on jo toisen asteen yhtälö, ja tämän selittäminen tavallisessa keskustelussa tuottaa meille aina vaikeuksia.

Vähän samaan tapaan julkisuudesta näyttää ajattelevan toinen pankissa toiminut päättäjä:

Julkisuudessa on luettavissa aika ihmeellisiä käsityksiä Suomen Pankin mahdollisuudesta ja vallasta hoitaa korkoa. Siis tänäkin päivänä elää kuvitelma siitä, että me voisimme laskea lyhyet korot pysyvästi alas tai voisimme manipuloida markan kurssia haluamallemme tasolle tai tehdä jotakin pitkille koroille.

Julkisuus ärsyttää, koska se ei näytä ymmärtävän, mistä asioissa todella on kyse. Se näyttää olevan helposti manipuloitavissa. Julkisuus näyttäytyy hulluutta muistuttavana voimana, joka omalla logiikallaan ajaa päätöksentekoa absurdiin suuntaan. Se ei halua pitää järjestystä ja olla osallisena vastuullisessa päätöksenteossa, vaan on luonteeltaan ihmisiä kosiskelevaa:

Minusta oli kauhistuttavaa nähdä, kuinka hallitus, – Yhdysvaltain hallitus – oli julkisen sanan pyöriteltävinä aroissa kansainvälisissäkin kysymyksissä. Meil ei olla vielä näin pitkällä.

Myöskään toimittajat eivät saa erityisiä mainesanoja. Poikkeuksen tekevät tietyt harvat luottotoimittajat, jotka jakavat päättäjien arvomaailman ja asiantuntijuuden, ja pystyvät näin puhumaan heidän kanssaan samaa kieltä. Tällaisiin toimittajiin pidetään yhteyttä, heille soitetaan, kun halutaan sanoa jotakin julkisuuteen. Tämä ei kuitenkaan päde kaikkiin toimittajiin, joita keskimäärin ei pidetä kovinkaan suuressa arvossa:

Keskimääräinen toimittaja ei ole suinkaan keskimääräinen kansalainen, vaan se on hyvin omalaatuinen ryhmä. Tietysti mielellään esittävät evankeliumia, mielummin evankeliumia kuin vain lakia lukevat. Ovat mielellään aina niin sanotusti heikon puolella eli että kaikki pitäis panna leviäks mieluummin kuin että pidettäisiin ankaraa järjestystä. Se tulee olemaan kasvavassa määrässä vaikeata. Kansainvälisessä politiikassa kun näytetään itkeviä lapsia Somaliassa, sinne pitää mennä, ja kun telkkari näyttää kuolleita sotilaita, niin sieltä pitää lähteä pois, vaikka tilanne ei oo yhtään muuttunut. Sama juttu nyt sitten entisen Jugoslavian suhteen. Vois sanoa, että vuoropäivinä, sanotaan, että syvemmälle toisena päivänä ja pois sieltä. Ja päätöksentekijöiden pitäis sit ylläpitää jonkunlaista johdonmukaisuutta näissä asioissa.

Tässä puheenvuorossa näkyy eräänlainen vastakkainasettelu kurin ja järjestyksen ja toisaalta kaaoksen ja lapsen lailla heiluvien voimien välillä. Edellistä edustavat järkevät päättäjät, jälkimmäistä julkisuus, joka ei näytä pystyvän lainkaan järkevään ajatteluun, vaan säntäilee suin päin puolelta toiselle. Julkisuus näyttääkin toimivan ennemminkin tunteiden kuin järjen ohjaamana:

Hesari oli mainostanut sitä perhanasti vuodatettujen keskeneräisten luonnosten pohjalta. Hesari pelotteli vielä, että tämmösiä katteettomia kauhumaalailuja asiantuntijat esittävät. Muistan miten Liisa Jaakonsaarikin sanoi Demarissa, että talousmullahit yrittävät meitä kansaa pelotella. Siinä oli torjuntaa hyvin vahvasti. Sitten oli tiedotustilaisuus, jossa Holkeri kiemurteli. Minä olin hänen vierellään ja eihän mulle tullut niitä kysymyksiä kuin pari kappaletta. Kyllä oli semmonen ilmapiiri, että tämähän on nyt yksi sormiharjoitelma, jonka asiantuntijat ovat tehneet. Kuten Holkeri totesi, eiväthän asiat näin voi mennä.

Usein julkisuus nähdään myös epärationaalisena ja epäonnistuneena. Media peilautuu järjen vastakohdaksi, ylitunteelliseksi tai jopa "hysteeriseksi" sitten kun se herää:

Eli sehän on politiikassa aina, ettei siinä vaiheessa, kun tällaisia periaatteellisia juttuja tehdään, niin ei silloin vielä herätä. Sittenhän vasta herätään, kun asian ymmärretään koskeva minun lompakkoa tai sitten media käy hysteeristä keskustelua. Median valta on mielialanmuokkauksessa suuri. Jos luemme esimerkiksi Helsingin Sanomien linjaa näinä vuosina, niin se vastusti johdonmukaisesti kaikkia kiristämistoimia. Ne olivat kaikki liian aikaisia ja niitä ei pitäisi vielä ottaa käyttöön.

Julkisuudessa on myös hyvin vaikea vaikuttaa sillä tavalla kuin päättäjä itse toivoisi. Rationaalinen keskustelu ja mielipiteiden ohjaaminen järkevään suuntaan näyttää olevan hyvin vaikeaa. Moni päättäjä näyttää kokevan keskustelun turhauttavaksi ja vaikeaksi. Vaikka asioiden oikea laita

olisikin tiedossa, se ei riitä. Viesti ei tahdo mennä perille, vaikka kuinka yrittäisi. Kuten eräs Suomen Pankin päättäjä miettii devalvaatioon johtanutta kehitystä, sitä kuinka hintojen nousua ei onnistuttu pysäyttämään:

> *Kyllä todella se kilpailukykyongelma koko ajan tiedostettiin (...) mutta siinä viestittämisessä ei kyllä onnistuttu. Se keskustelu jäi käymättä ja se näkyy vieläkin.*

Vaalien alla turvauduttiin myös tietoiseen salailuun. Vallassa olleet hallituspuolueet eivät halunneet tuoda esiin sitä, kuinka huonossa jamassa talous näytti olevan.

> *K: Minkä verran hallituksen sisällä tästä probleemasta keskusteltiin ja pyrittiinkö saamaan pelisääntöjä miten hallitus informoi?*
> *V: Kyllä. Siis sillä tavalla, että niistä ei sanottavasti keskusteltu lainkaan, jotta ei nekään sitten olisi omiaan lisäämään mahdollisuutta keskusteluun. Se piti pitää kerta kaikkiaan salaisena vaaleihin asti, että tässä tulee pää vetävän käteen.*
> *K: No se on kuitenkin aika kestämätön tilanne.*
> *V: Kyllä, mutta se on politiikkaa. Se oli politiikkaa, koska tarkoituksenahan oli saada sinipunalle voitto ja estää tämä Kepun silakkavaalivoitto.*

Yksi keskeinen juonne haastatteluissa liittyykin pohdintaan siitä, kannattaako poliitikon olla rehellinen suhteessa äänestäjään. Periaatteellisesti moni tuo esiin sen, että äänestäjä on yleensä epärationaalinen taloudenpidon näkökulmasta. Perusasetelma onkin pohtia sitä, kuinka paljon poliitikon tulee mielistellä äänestäjää ääniensä takaamiseksi. Toisenlaista näkökulmaa esittää toinen poliitikko, joka kokee, että rehellisyys julkisuudessa kannatti:

> *Nytten ennen vaaleja 91 ja 95 niin kävimme hyvin paljon keskusteluja siitä, että miten rehellisiä kannattaa olla ja totesimme moneen kertaan, että ollaan täysin rehellisiä, että kerrotaan taloudesta ja annetaan sellainen kuva taloudesta, joka meidän mielestämme on totuudenmukainen.*

Tämä näkökulma on kuitenkin selvästi vähemmistössä päättäjien haastatteluissa. Paljon yleisempi on näkemys siitä, että äänestäjien miellyttämiseksi on tarvittaessa muunnettava totuutta ja välteltävä asioiden oikean laidan kertomista.

Julkisuus jäykistää

Haastatteluissa näkyy myös jonkin verran kokemuksia siitä, että julkisuuteen ei ole syytä mennä käsittelemään poliittisia kiistakysymyksiä. Talouskriisin esimerkit osoittavat, että liian nopea meneminen julkisuuteen voi vain haitata asian käsittelyä ja tuhoaa mahdollisuudet järkeviin ratkaisuihin. Itse talouspolitiikassa julkisuus on järein ase, jonne "mennään vain kerran":

> *Julkisuudessa esiinnytään vain kerran. Kun Kullberg ilmoitti julkisuudessa, että markan pitää sitoutua ecuun ja sen jälkeen ollaan ikään kuin tosiasioiden edessä. Sellasta sanomaa on pikkasen vaikeaa peruuttaa enää.*

Julkisuus myös jäykistää keskustelun tiettyihin asemiin, joista on vaikea perääntyä. Tämä julkisuuden peruuttamattomuutta koskeva käsitys liittynee myös jossakin määrin suomalaiseen poliittiseen kulttuuriin. Kun julkisuudessa ei haluta käsitellä tai keskustella ongelmista, vakiintuu käsitys, jonka mukaan eriävien mielipiteiden julkistaminen ei ole viisasta eikä järkevää. Niinpä näyttää siltä, että poliittiseen kulttuuriin, johon kuuluvat myös käsitykset siitä, miten ja millä tavoin julkisuudessa 'on tapana' esiintyä, liittyy piirre, joka korostaa ei-julkista päätöksentekoa julkisen keskustelun kustannuksella:

> *Keskeisten poliittisten päätöksentekoelimien piirissä vallitsee tietty tapakulttuuri, josta informoidaan aina niitä jotka tulevat. Mitään organisoitua ei tietenkään ole, mutta kyllä me omalta osaltamme ja hallitus omassa piirissään, kaikki hallitukset tekevät selkoa muun muassa siitä, että mikä on luottamuksellista ja mikä salaista ja mitä kannattaa ja voi sanoa. Useasti ihmiset oppivat sen sitten kantapään kautta. Valitettavan moni joutuu toteamaan, että lausunto julkisuudessa haittaa tehtävien hoitoa.*

Äkkijyrkän julkisuuden ongelmat

Julkisuudella ja julkisella keskustelulla näyttää olleen talouskriisissä monenlaisia ongelmia: yksi keskeisimmistä liittyy talouspolitiikan asemaan julkisuudessa sen tekijöiden näkökulmasta. Talouspolitiikassa näyttää olleen useita tekijöitä, jotka estävät julkiseen keskusteluun osallistumista. Miten tapahtunutta olisi sitten tulkittava?

Yleensä markkinoiden logiikka näyttäytyy politiikan ja julkisuuden logiikalle vastakkaisena. Avautuminen näyttää asettaneen merkittäviä rajoitteita julkiselle sanankäytölle, koska jatkuvasti oli vaarana, että päättäjien julkinen esiintyminen hermostuttaisi markkinat, kohottaisi ulkomaisten lainojen korkoja tai aiheuttaisi valuuttapakoa maasta.

Talouden logiikka näyttikin lamassa luovan julkisuutta, jonka luonne oli demonstratiivinen, ei keskusteleva. Talouspolitiikan päättäjät pyrkivät käyttämään julkisuutta omien tavoitteidensa ajamiseen. Ongelmallista tässä puheessa oli sen asiantuntisuudella ja virallisuudella sävyttynyt luonne. Kun asiantuntijoiden odotetaan yleensä esiintyvän puolueettomina 'puhtaan' tiedon varassa, myös heidän julkinen esiintymisensä on tästä syystä usein luonteeltaan erilaista. Se mikä esimerkiksi poliitikon suusta tulleena ymmärretään poliittiseksi kannanotoksi muuttuu helposti asiantuntijan sanomana neutraaliksi tiedoksi, jonka arvoperustaisuutta ja epävarmuuksia on vaikea hahmottaa.

On syytä pohtia, kuinka järkevää ehdottomaan kurinalaisuuteen pyrkivä julkisuusstrategia on. Tällaisella strategialla saattaa olla monentyyppisiä ongelmia. Jos julkiset esiintymiset kutistetaan fasadiksi, jonka uskottavuus on toissijainen, sitä tärkeämmäksi nousee kulissien takaisen tiedon merkitys: epäviralliset huhut saavat siivet alleen ja toisaalta ne, joilla on tietämystä ja pääsy relevantin tiedon lähteillä asettuvat huomattavasti muita vahvempaan asemaan.

Julkisuuden puristaminen yksimieliseksi voi myös olla omiaan lisäämään markkinoiden reaktioita pieneenkin eriäviin puheenvuoroihin. Jos sen sijaan markkinat ovat tottuneet siihen, että erilaisia näkemyksiä voidaan esittää ja niistä voidaan keskustella, myös reaktiot todennäköisesti jäävät rauhallisemmiksi. Vaikka akuutin devalvaatioon tai valtion rahoitukseen liittyvän kriisin yhteydessä on tärkeää, että viestinnällä ei lau-

kaista turhia valuuttapakoja, onkin huomattava, että näiden varsin harvinaisten kriisien lisäksi muussa poliittisessa viestinnässä kriisien kuri ei ole erityisen toimiva ratkaisu. Avoimempi keskustelukulttuuri tukisi demokratiaa ja antaisi poliittisille päättäjille sekä kansalaisille mahdollisuuden ymmärtää talouspolitiikan tilaa ja samalla se voisi olla omiaan rauhoittamaan markkinoiden reaktiivisuutta yksittäisiin lausuntoihin.

Jyrkästi kuria pitävä julkisuus on myös sikäli ongelmallista, että se on omiaan vakuuttamaan lähinnä niitä kansalaispiirejä tai yrittäjiä, joiden tiedot talouspolitiikasta ovat muutenkin heikot. Tämä näkyi siinä, että esimerkiksi pienyrittäjien oli varsin vaikeaa ennakoida valuuttalainoihin liittyviä riskejä, kun korkeat poliittiset päättäjät löivät vetoa sen puolesta, ettei valuutan arvo laske.

Jos taloudesta annetaan hyvin yksioikoinen kuva, siihen luottava voi tietämättään ottaa varsin suuria riskejä. Kuten Kiander ja Vartia huomauttavat, talous ei ole koskaan yksiselitteinen asia, vaan monimutkainen ja vaikeasti ennustettava erilaisten suhteiden verkosto (Kiander, Vartia 1998, 169). Tämän tietävät tietenkin taloutta ja talouspolitiikkaa syvällisemmin tuntevat, joilla on periaatteessa paremmat edellytykset ymmärtää taloudessa epävarmuudesta ja monimutkaisuudesta muodostuvia riskejä.

Haastattelujen perusteella rahapolitiikan julkisuudessa olisi ollut paljonkin parantamisen varaa. Kun pääomamarkkinoiden vapauttamisesta ei käyty poliittista keskustelua, poliittisten päättäjien oli hyvin vaikea ymmärtää, kansalaisista puhumattakaan, miten Suomen kansantalouden luonne oli muuttumassa. Kun lainahanojen aukaisun riskejä ei käsitelty julkisessa keskustelussa, tämä oli varmaankin omiaan kiihdyttämään kuplan kasvua. Demokratian ja kansalaisten tiedonsaannin näkökulmasta näyttää siltä, että rahapolitiikasta saatava tieto ja keskustelu ennen lamaa oli riittämätöntä.

Vapaiden markkinoiden hallitsemassa maailmassa olisi kiinnitettävä erityisesti huomiota siihen, missä valossa talouden asiantuntijat ja varmuus esitetään julkisuudessa. Journalismin olisi tuotava esiin lausuntoihin sisältyvä arvoperustaisuus ja mielipiteellisyys sekä toisaalta talouspolitiikan erilaiset vaihtoehdot ja riskit. Näin luotaisiin kansalaisille paremmat edellytykset ymmärtää järjestelmän riskejä ja myös suojata itsensä niiltä.

Tässä mielessä talouden ongelmia voi verrata moneen muuhun modernin yhteiskunnan ongelmaa. Niiden syy- ja seuraussuhteet ovat epäselviä, toimenpiteiden seuraukset ovat vaikeasti ennakoitavia ja ulottuvat monille eri alueille, varma palaute toiminnan seurauksista saadaan vasta toiminnan kannalta liian myöhään ja lopulta ongelman ympärillä on ristiriitaisia, eri eturyhmien edustamia tavoitteita (Kantola 1998). Kun tällaisia ongelmia käsitelleen julkisuudessa, on usein tärkeämpää ymmärtää ongelmiin sisältyvä epävarmuus ja moniulotteisuus, kuin uskoa sanasta sanaan sitä, mitä asiantuntija ja muu auktoriteetti aiheesta on mieltä. Julkisuudessa tulisikin korostua talouteen liittyvien käsitysten ja näkemysten mielipiteellisyys ja tulkinnallisuus. Kuten Kiander ja Vartia (1998, 321) toteavatkin: "Korkeatasoinen talouspoliittinen keskustelu – niin ammattikunnan sisällä kuin tiedotusvälineissäkin – tukee talouspolitiikan harjoittamista. Tällä alueella Suomella on edelleenkin paljon kehittämisen varaa."

Sodanjohtoa demokratiassa: julkisuus vallankäyttönä

Harold Lasswell (1949, 23–24) määrittelee kriisin tilanteeksi, joka uhkaa aiheuttaa tai aiheuttaa vakavia menetyksiä. Siten kriisiin kuuluvat aina odotukset jostakin. Hän huomauttaa, että kriisissä politiikan kielen käyttö standardoituu ja taloudellistuu niin, että kieli tiivistyy taisteluhuutoihin ja kieltä käytetään defensiivisesti samaan tapaan kuin kilpeä, rintavarustuksia tai linnakkeen muuria ennemminkin kuin ulos ammuttuna ammuksena. Lisäksi tyypillistä on, että viestintä osoitetaan omille, ennemminkin kuin viholliselle niinä aikoina, jolloin puolustajat odottavat kärsivällisesti vihollisen hyökkäystä: "Kaikki laulavat samaa laulua, mutta lauluja lauletaan enemmän kuin hyökkäyksessä."

Lasswell muistuttaa kuitenkin myös, että politiikan kielen tyyli on aina yhteydessä valta-asetelmiin. Poliittiset tilanteet voidaan luokitella niiden kriisiytymisen asteen mukaisesti. Intensiivisimmissä kriiseissä joudutaan käyttämään fyysistä väkivaltaa ja vähiten jännittyneitä ovat kriisit, jotka ovat seremoniallisia tapahtumia. Mitä vähemmän kriisissä on jännitettä, sitä enemmän on pelivaraa monisanaisuuteen, vaihteleviin ja erilaisiin ilmaisuihin ja puhetapoihin. Lasswellin tärkeä havainto on, että kriisillä on kurinpidollisia vaikutuksia kieleen ja sen käyttöön. Taistelussa kriisin kieli tiivistyy ja kiteytyy, kun taas rauhaa tehtäessä diplomatia viljelee korusanoja.

Talouskriisin julkisuus voidaankin nähdä myös vallankäytön muotona. Julkisuus hahmottuu kriisissä sota-alueena, jossa on pidettävä kaikki luukut kiinni ja ainoastaan ammuttava. Tämä ei tietenkään ole sinänsä poikkeuksellista kriisiviestintää. Vallankäytön kannalta kriisiin liittyvä puhe on pyrkimystä palauttaa 'kuri ja järjestys' ja hallita vaikeaa ja kaoottista tilannetta. Tällöin näyttäisi, että kaikki keinot ovat sallittuja. Kuten Hans Gerth ja C. Wright Mills (1954, 277) kirjoittavat:

> *Ne, jotka ovat määräävässä asemassa instituutioissa ja sosiaalisissa rakenteissa yrittävät oikeuttaa hallintansa yhdistämällä sen, jos mahdollista, moraalisiin symboleihin, pyhiin tunnuksiin, tai oikeudellisiin muotoihin, joihin laajasti uskotaan ja jotka on sisäistetty syvälle. Nämä keskeiset käsitteet voivat olla jumala tai jumalia, "enemmistön ääni", "kansan tahto" tai viittaus hallitsijan omaan erityiseen persoonaan.*

Vallankäytön ytimessä politiikka onkin ikään kuin sodan johtoa betonibunkkerissa. Kriisissä "markkinoista" tuli uusi politiikan reunaehto, jolle opeteltiin olemaan herkkiä. Valtiontalous oli saatava sen näköiseksi, että se näytti uskottavalta ulkomaisten sijoittajien silmissä. Talouskriisissä näyttää siltä, että päättäjät kokevat itsensä kurinpitäjiksi, järjen ääneksi suhteessa julkisuuteen, joka puolestaan nähdään kaaoksen, epärationaalisuuden ja tunteiden kenttänä. Tällöin luovutaan talouspoliittisesta keskustelusta ja sen epävarmuuksien ruotimisesta. Sen sijaan kriisissä julkinen pinta panssaroidaan mahdollisimman sileästi ja eheäksi ja julkisuudesta tulee strateginen ase, jonka avulla pyritään vaikuttamaan asioiden tilaan poikkeuksellisen voimakkaasti.

Tästä näkökulmasta päättäjien jyrkkää esiintymistä kotimaisessa julkisuudessa talouskriisin aikana voi tulkita niin, että julkisuudesta tuli ennen kaikkea vallankäytön areena, jossa eri tavoin ajattelevat pyrittiin pitämään kurissa ja alistamaan päätöksille kansantalouden tilaan liittyvän suoranaisen pelottelun keinoin. Samaan aikaan ulkomaiset sijoittajat yritettiin pitää tyytyväisinä toisella suunnalla vakuuttamalla heille,

että tehdyt poliittiset ratkaisut ovat riittäviä ja Suomi lähtee nousuun.

Kysymys talouspolitiikan avoimuudesta ja sulkeutuneisuudesta liittyy tällöin talouspolitiikan vallankäyttöön. Mitä avoimemmin päätöksistä ja linjauksista keskustellaan ja mitä useammat pääsevät osallistumaan päätöksentekoon, sitä hajautetumpaa valta on. Mitä suljetumpaa ja keskitetympää talouspoliittinen päätöksenteko on, sitä keskitetympää on myös vallankäyttö talouspoliittisen vallan kerääntyessä pienen ydinjoukon käsiin. Keskeinen kysymys on, onko talouspolitiikka sellainen politiikan ala, jossa on tarvetta keskittää valta pienen ja tehokkaan ydinjoukon käsiin? Onko niin, että avoimuus väistämättä heikentää talouspolitiikkaa, tekee siitä arvaamatonta ja linjatonta?

Yksi tapa tulkita talouskriisin julkisuutta, on nähdä talous ja talousopit julkista tilaa rajoittamaan pyrkivinä voimina. Andreas Schedler esittää, että poliittista julkista tilaa voidaan pyrkiä tyhjentämään ja kaventamaan pääasiassa kahdella tavalla: poliittisen aluetta pienennetään niin, että aiemmin poliittisina pidettyjä asioita ei enää pidetä poliittisina, politiikka joutuu "työttömäksi" ja julkinen tila tyhjenee. Toisaalta poliittista voidaan pyrkiä valloittamaan tai kaappaamaan joidenkin intressien haltuun ja silloin myös julkinen tila joutuu kaapatuksi näiden intressien haltuun. (Schedler 1997, 2.) Näin käy esimerkiksi silloin kun populismissa tai nationalismissa politiikka julistautuu yhtenäisen kansan ääneksi tai työtätekevän luokan edustajaksi tai yhteisen kansallisen edun edustajaksi. Molemmissa tilanteissa lopputulos on sama: politiikasta katoavat aidot vaihtoehdot ja julkinen keskustelu, joissa näitä vaihtoehtoja vertaillaan ja joissa niistä kamppaillaan.

Maan tapa ja oman aikansa lapset

Talouskriisin päättäjien julkisuutta koskevia käsityksiä voidaan tulkita myös osana nimenomaisesti suomalaista toisen maailmansodan jälkeistä poliittista kulttuuria, johon liittyy sekä ulkopolitiikan turvallisuuspoliittisia että talous- ja sosiaalipoliittisia ulottuvuuksia.

Oma erityispiirteensä Suomen julkisessa keskustelussa on ollut sen yksimielisyys ja julkisen ilmapiirin homogeenisuus. Suomalainen päättäjien eliitti on varsin yhdenmukainen ja ohut kerros paljon toistensa kanssa tekemisissä olevia ihmisiä. Tälle perustunee osin se lamassa muodostunut, Pentti Vartian sanoin, "kollektiivinen harha" (cit. in Kiander, Vartia 1998, 183), jossa niin ennustelaitokset kuin tiedotusvälineet ja kuluttajabarometritkään eivät pystyneet ennakoimaan tai näkemään talouden ylikuumenemista ajoissa. Tämä yksimielisyyden vaatimus ja keskustelun ja julkisten konfliktien välttäminen näyttääkin olevan ongelma, jota voi ymmärtää maan poliittisen kulttuurin kautta.

Tom Moring (1989) päätyy muutaman tapaustutkimuksen perusteella ehdottamaan, että Suomessa eliiteillä olisi ollut toisen maailmansodan jälkeen välittävä rooli, jossa ne ovat pyrkineet sovittamaan yhteen eri intressiryhmien edut. Eliittien yhteys äänestäjiin sen sijaan on ollut suhteellisen heikko, usein ajatukset ja ideat, joita eliitti on ryhtynyt ajamaan, ovat olleet sen omasta piiristä syntyneitä, eivät niinkään vaalien ja äänestäjien tuottamia (158–159).

Tämä konsensukseen perustuva tulkinta suomalaisista eliiteistä lieneekin hallitseva kun pohditaan toisen maailmansodan jälkeistä Suomea. Talvisota yhdistää kansakunnan, joka ohjataan Paasikiven–Kekkosen linjalle. Jan-Magnus Janssonin tulkinnan mukaan pyrkimys yhteisymmärrykseen löi itsensä läpi ensin ulkopolitiikassa. Sinetti ulkopolitiikan yhteiselle linjalle lyötiin hänen mukaansa vuoden 1977 keväällä, kun kuusi suurinta puoluetta ilmoittautuivat Kekkosen taakse vuoden 1978 presidentin vaaleihin. Ulkopolitiikasta konsensus levisi myös sisäpolitiikkaan, jossa sillä 1970-luvun puolivälistä alkaen tarkoitettiin "laajoja, puolueiden väliseen yksimielisyyteen perustuvia ratkaisuja" (Jansson 1993, 153).

Talouspolitiikassa kansallinen yhtenäisyys nousee niin ikään keskeiseksi juonteeksi 1970-luvulla. Vasemmiston radikalisoituessa 1960-luvulla osa siitä otetaan mukaan yhteisen kakun jakamiseen entistä voimakkaammin ja syntyy tulosopimusjärjestelmä, johon kytketään sekä ammattiyhdistysliike, maataloustuottajat että myös hyvinvointivaltion palvelujen kasvattaminen (esim. Pohjola 1996, 43–49).

Toisen maailmansodan jälkeiselle ulkopolitiikalle oli tyypillistä presidentin ja hänen ympärilleen muodostuneen pienen virkamiesryhmän vahva asema. Klaus Törnrudd toteaa: "Aikaisemmin tarvittiin melko lailla huolenpitoa virallisen puolueettomuuspolitiikan suhteen, jotta se

olisi ollut uskottava valppaiden ja usein epäluuloisten tai ainakin epäilevien tarkkailijoiden silmissä" (cit. in Luoto 1997, 56).

Ulkopolitiikan hoitoa leimasi kulissien takana tehty työ. Virallinen päätöksentekokoneisto syrjäytettiin usein presidentin ja hänen luottovirkamiestensä tehdessä päätöksiä. Kuten Tuomas Forsberg ja Tapani Vaahtoranta kuvailevat ulkopolitiikkaa:

> *Poliittisen linjan vakauden katsottiin edellyttävän kriittisestä keskustelusta pidättäytymistä, ja ulkopoliittiset toimintamallit opittiin poliittisen sosialisaation ja käytännön eikä tutkimuksen kautta. (Forsberg ja Vaahtoranta 1993, 18).*

Turvallisuus on ulkopolitiikkaa hallinneen poliittisen realismin keskeinen tavoite, joka perustuu ajatukseen valtioiden itsekkyydestä niiden "tosiasiallisena" luonteena (Tiilikainen 1995, 18–19). Tällöin julkisen keskustelun aluetta voidaan rajoittaa vedoten valtion turvallisuuteen. Neuvostoliiton aikaa voineekin luonnehtia sanomalla, että ulkopolitiikkaa tehtiin pienessä piirissä ja julkinen keskustelu oli rajoitettua. Presidentin myllykirjeet ja nimimerkin taakse kätketyt kolumnit pyrkivät ohjailemaan keskustelua. Yksi keskeinen vaikuttamisen muoto olivat poliittisen eliitin yhteydenotot päätoimittajiin. (Luoto 1997, 55–56.)

Oma kysymyksensä onkin, mikä on tiedotusvälineiden suhde poliittiseen eliittiin. Suomessa erityisen ongelmallista aikaa oli toisen maailmansodan jälkeinen aika, jota mm. Esko Salminen (1998) on tutkinut. Salmisen sisältötutkimuksen mukaan suomalainen lehdistö mukautui idänpolitiikkaan erityisesti Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen. 1970- ja 1980-luvun alkupuoliskolla lehtiä velvoittavat "YYA-ystävyyskommunikeat" hyväksyttiin jo lähes kaikissa lehdessä.

Salminen kuvailee kuinka lehdistöä paimennettiin oikealle linjalle sekä Tehtaankadulta että presidentin linnasta (emt. 267–270) aina Koiviston aikaan asti. Keskeisenä mekanismina hän näkee kuitenkin itsesensuurin, jonka kautta sisältöjä viime kädessä kontrolloitiin, lehdet alkoivat sovittaa kirjoitteluaan oikeiden tai "kuviteltujen" vaatimusten mukaan (emt. 265). Vaikka painostus idänpolitiikassa oli kohtuullisen selkeää, niin siitä huolimatta maassa ei koskaan ollut virallista sensuuria, joka olisi puuttunut lehtien sisältöihin. Sen sijaan rajoittamisen tärkein muoto oli Salmisen mukaan itsesensuuri. Toimittajat pohtivat itse, mikä oli hyväksyttävää ja sopivaa.

Hänen mukaansa julkinen sana alkoi integroitua valtiovaltaan ja sen idänpoliittisiin pyrkimyksiin varsinkin 1970-luvulla, jolloin "sitoutumattomatkin sanomalehdet ja toimittajat poikkesivat lehtensä journalistisesta ohjelmasta ja ottivat vastuuta valtion idänpolitiikan hoitamisesta" (emt. 264). Mielenkiintoista onkin journalistien samastuminen valtiokoneistoon. Maan eduksi koettu näkökulma, tässä yhteydessä siis valtiojohdon idänpolitiikan tukeminen, tulee myös journalistisen työn ohjenuoraksi. Salmisen mukaan Neuvostoyhteiskunnan kaunisteltu kuvaaminen koettiin tässä yhteydessä "poliittiseksi viisaudeksi". Journalistit samastuvat maan johtoon ja "ottavat vastuuta" valtion etujen huolehtimisesta.

Ulkopolitiikassa voidaankin puhua eräänlaisesta valtionhoitajajournalismista, jossa journalistit samastuvat valtiojohtoon tai valtion etuun. Yksi merkki tästä valtionhoitajajournalismista oli suhtautuminen myös Urho Kekkosen viimeisiin vuosiin, jolloin toimittaja Risto Uimosen mielestä "Kekkosen suojelusta kehittyi journalistisen valtiotaidon erikoislaji" (cit. in Luostarinen 1994, 76).

Suomalaista poliittista hallintakulttuuria näyttääkin ainakin toisen maailmansodan jälkeen leimanneen yksimielisyyden ja yhteisymmärryksen etsiminen. Poikkeuksia toki epäilemättä löytyy ja kansakunta kokonaisuudessa ei varmaankaan ole konsensuksessa mukana.

Nyt tarkastelun alla olevan ajanjakso koskee aikaa, jolloin Suomen tilanne näyttää selkeästi muuttuvan. Neuvostoliitto hajoaa, Suomi ryhtyy hakeutumaan länteen EU:n jäseneksi ja talouden avaaminen murtaa kansallisten pääomien ja talouspolitiikan merkitystä. Kuitenkin jo EU-jäsenyydestä äänestettäessä poliittinen eliitti on varsin yhdenmukaisesti jäsenyyden puolella ja suhtautuu julkisuuteen vaarana, joka saattaa haitata EU-prosessin hallittavuutta (Heikkilä 1996, 69–71). Vaihtoehtoiset näkökulmat ja keskustelu jäävät niin ikään varsin vaatimattomiksi kansanäänestyksestä käytävässä keskustelussa (Kivikuru 1996).

Yksi tekijä, joka oli omiaan vaikeuttamaan sopeutumista lamaan, lienee ollut Neuvostoliiton tilaa koskevan julkisen keskustelun ongelmallisuus. Toisen maailmansodan jälkeisen Suomen ulkopolitiikassa oli

jossakin mielessä vaikea käydä julkista keskustelua Neuvostoliiton oloista ja voidaan sanoa, että tämän keskustelun vaikeudet lienevät omalta osaltaan olleet aiheuttamassa sitä, että Neuvostoliiton hajoaminen näyttää tulleen niin täydellisenä yllätyksenä. Laman tärkein syy luottobuumin puhkeamisen lisäksi oli samoihin aikoihin sijoittunut Neuvostoliiton hajoaminen ja siihen liittynyt itäkaupan tyrehtyminen. Suomen kauppa Neuvostoliittoon laski nopeasti. Jotkut haastattelut antavat ymmärtää, että Neuvostoliiton taloudelliset ongelmat olivat jo suhteellisen pitkään nähtävissä ja myös kauppaa käyvien yritysten tiedossa, mutta julkista keskustelua niistä vältettiin muun muassa siitä syystä, ettei haluttu vaarantaa suomalaisille varsin edullista kauppaa.

On varmaan liioiteltua sanoa, että Neuvostoliiton kaupan romahduksesta olisi selvitty aivan toisella tavalla, jos asiasta vain olisi voitu aikaisemmin keskustella julkisemmin. Siitä huolimatta voi kuitenkin sanoa, että julkinen ja avoimempi keskustelu Neuvostoliiton tilasta olisi varmaan auttanut ainakin siihen, että kaupan romahdus ei olisi tullut niin suurena yllätyksenä. Omalla tavallaan koko Neuvostoliiton hajoamisen äkillisyys on oire julkisen tilan ongelmista, siitä, että pinnan alla olevat poliittiset, taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat eivät nousseet julkisen keskustelun kohteeksi ja näin julkisesti vielä vahva ja voimakas järjestelmä näytti romahtavan äkillisesti kasaan.

Julkisuuden ja politiikan tiet: yhdessä vai erikseen?

Tietyllä tavalla näyttää, että julkisuus ei ole ollut suomalaisessa poliittisessa päätöksenteossa toisen maailmansodan jälkeen erityisen voimakkaassa asemassa. Eliiteillä on ollut omat strategiset päämääränsä, joiden mukaan ne ovat toimineet. On tietenkin selvää, että kaikista asioista ei koskaan voikaan keskustella ja päättää julkisuudessa, vaan politiikkaa tehdään siellä mihin parlamentaarinen järjestelmä on edustajansa valinnut.

Monet korostavat, että 1990-luvulla julkisuudesta on tullut uusi, entistä paljon keskeisempi poliittisen eliitin toiminnan kanava. Tämä tietenkin heijastuu myös esimerkiksi 1990-luvun muistelmakirjoissa, joista useissa päättäjien huomio kiinnittyy julkisuuden suurena pidettyyn voimaan (esim. Aho 2000, Andersson 2000). Tiedotusvälineiden voi-

man kasvuun liittyy puolueiden merkityksen väheneminen: kun ne eivät enää koordinoi kansalaismielipidettä entiseen tapaan, astuu tilalle julkisuus. Tiedotusvälineiden nähdään vaikuttavan politiikkaan lähinnä korostamalla henkilökysymyksiä (Jansson 1993, 294–295). 1990-luvulla tästä ehkä mielenkiintoisin esimerkki on pääministerin aseman korostuminen. Kun aikaisemmin pääministerin henkilö ei ollut esimerkiksi vaaleissa keskeinen kysymys, niin vuosien 1991 ja 1995 vaaleissa hallituksen muodostaminen on annettu suoraan suurimman voittajapuolueen johtajalle ja tässä mielessä pääministerit ovat nousseet entistä voimakkaammin julkisiksi hahmoiksi (Murto, Väänänen, Ikonen 1996, 25, Murto 1994, 363–368).

Näyttää kuitenkin siltä, että julkisen sanan ja poliittisen päättäjän tiet ovat jossakin määrin erkanemassa tai ainakin yhteiselo rakoilee. Talouskriisi näyttää synnyttävän runsaasti epäluuloa ja epäuskoa suhteessa julkisuuteen. Poliittinen päättäjä näyttää omaksuvan varsin ankean ihmiskuvan, joka perustuu oman järjen ylivertaisuuteen ja toisaalta julkisen järjen keveyteen tai jopa olemattomuuteen.

Laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa on kysyttävä, onko poliittinen keskustelu siirtymässä pois julkisuudesta, jos päättäjien asenteet pysyvät samanlaisina kuin mitä lama näyttää heille opettaneen. Tuleeko julkisuudesta vain näyttäytymispaikka, jossa pyritään entistä enemmän satsaamaan henkilökohtaisiin ja karismaan liittyviin piirteisiin?

Toisaalta voi kysyä, onko poliittinen kulttuuri sittenkin vahvempi selittävä voima kuin kylmän sodan loppuminen? Onko niin, että kylmän sodan aikainen varsin pidättyväinen julkinen kulttuuri siirtyy markkinatalouden aikaan, jolloin idän uhan tilalle astuu markkinoiden kaikkivoipa silmä.

On selvää, että talouskriisissä markkinoiden ensimmäistä kertaa toden teolla konkretisoituvaan valtaan epäilemättä reagoitiin yliherkästi. Tässä mielessä talouskriisi saattoi olla harjoitus, josta opittiin molemmin puolin. Markkinat eivät ehkä enää lue ministerien lausuntoja samaan tapaan suurennuslasilla ja toisaalta päättäjät eivät enää näe keskustelua niin vaarallisena. On mahdollisuus, että keskusteluun käynnistyy myös hyvä kierre: mitä enemmän asioista keskustellaan ja mitä useampia näkökantoja esitellään julkisuudessa, sitä vähemmän ne hätkäh-

dyttävät ja heilauttelevat markkinoita.

Positiivista on myös se, että julkisuus näyttää herättävän päättäjissä kohtuullisen runsaasti ajatuksia ja pohdintaa, minkä puolestaan voi tietenkin nähdä osoituksena siitä, että julkisuudella on väliä ja se nähdään tärkeänä toiminnan kenttänä. Toivoa tietenkin sopii, että jälkimmäinen tulkinta voittaa sekä julkisuudessa että päättäjien keskuudessa. Julkisuus on mahdollista nähdä taistelukenttänä, jossa uhkaamassa ei ole despoottinen vallankäyttö, Iiro Äkkijyrkkä tai Mooses, vaan julkisen poliittisen elämän sirpaloituminen ja tyhjentyminen niin, että ihmiset eivät enää pysty asettamaan ja toteuttamaan yhteisiä päämääriä. Se vuoksi onkin pyrittävä puolustamaan politiikan julkista elämää ja ristiriitojen julkista näkymistä ja käsittelyä.

Lähteet

Aho, Esko (2000). Kolme kierrosta : presidentinvaalit ja niiden jälkinäytös Esko Ahon päiväkirjan kertomana. Helsinki: Otava.

Anderson, Benedict (1983). Imagined Communities. London: Verso.

Andersson, Claes (2000). Kaksitoista vuotta politiikassa – katkelmia, muistikuvia, unia. Helsinki: WSOY.

Beers, David, T. ja Cavanaugh, Marie (1997). Sovereign Credit Ratings: A Primer. Standard & Poor's CreditWeek, April 16, 1997.

Berglez, Peter ym. (1999). Politikens Medialisering. Demokratiutredningens forskarvolym III. Statens Offentliga Utredningar, SOU 1999: 126.

Blumler, Jay, G. ja Gurevitch, Michael (1995). The Crisis of Public Communication. London: Routledge.

Cantor, Richard ja Packer, Frank (1996). Determinants and Impact of Sovereign Credit Ratings. FRBNY Economic Policy Review / October 1996.

Dahlgren, Peter (1991). Introduction. Dahlgren, Peter, Sparks, Colin (ed.) Communication and Citizenship; journalism and the public sphere in the new media age. London: Routledge.

Dicken, Peter (1992). Global Shift. The Internationalization of Economic Activity. 2nd ed. London: Paul Chapman Publishing.

Ekecrantz, Jan, Olsson, Tom (1994). Det Redigerade Samhället. Stockholm: Carlssons.

Forsberg, Tuomas ja Vaahtoranta, Tapani (1993). Johdanto: Suomen ulkopolitiikka tutkimuksen kohteena. Teoksessa Forsberg, Tuomas, Vaahtoranta, Tapani (toim.) Johdatus Suomen ulkopolitiikkaan. Helsinki: Gaudeamus.

Gerth, Hans ja Mills, C. Wright (1954). Character and Social Structure. The Psychology of Social Institutions. London: Routledge.

Glasser, Theodore (1999). (toim.) The Idea of Public Journalism. New York: The Guilford Press.

Giddens, Anthony (1999). Runaway World. How Globalisation is Reshaping our Lives. London: Profile Books.

Gurevitch, Michael ja Blumler, Jay, G. (1990). Political communication systems and democratic values. Lichtenberg, Judith (toim.) Democracy and the Mass Media. Cambridge: Cambridge University Press.

Heinonen, Visa, Mykkänen, Juri ja Panzar, Mika (1997). Suljettu sektori avoimen sektorin kakulla – valtiovarainministeriön budjettiesitelmät 1974–1994. Janus 1/1997.

Hirst, Paul ja Thompson, Grahame (1996). Globalization in Question : the international economy and the possibilities of governance. Cambridge: Polity Press.

Heikkilä, Heikki (1996). "Teemmepä kumman päätöksen tahansa..." EU-keskustelun rakentuminen valtavirtamediassa 1992–1994. Kivikuru, Ullamaija (toim.) Kansa Euromyllyssä. Helsinki: Yliopistopaino.

Hoogvelt, Ankie (1997). Globalisation and the Postcolonial World. London: MacMillan Press.

Hulkko, Kustaa ja Pöysä, Jorma (1998). Vakaa markka. Juva: WSOY.

Jansson, Jan-Magnus (1993). Hajaannuksesta yhteistoimintaan. Suomalaisen parlamentarismin vaiheita. Tampere: Gaudeamus.

Kantola, Anu (1999). Maailmantalouden monet kasvot. Kantola, Anu ym. Maailman tila ja Suomi. Tampere: Gaudeamus.

Kantola, Anu (1998). Mitä kritiikistä jää toimittajan käteen? Tiedotustutkimus 2/1988.

Kantola, Anu (1997). Ulkopuolisuutta ytimessä. Tiede & Edistys 4/97.

Kekkonen, Urho (1981). Tamminiemi. Espoo: Weilin+Göös.

Kiander, Jaakko ja Vartia, Pertti (1998). Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu. Helsinki: Taloustieto Oy.

Kivikuru, Ullamaija (1996). Vastavirtaa ja sivupolkuja. Vaihtoehtodiskurssit jäivät kapeiksi ja erikoistuneiksi. Kivikuru, Ullamaija (toim.) Kansa Euromyllyssä. Helsinki: Yliopistopaino.

Kekkonen, Urho (1981). Tamminiemi. Espoo: Weilin+Göös.

Kingdon, John, W. (1995). Agendas, Alternatives, and Public Policies. 2nd ed. New York: Longman.

Lagerspetz, Eerik (1999). Demokratian hautajaiset? Tiedepolitiikka 1/99.

Lasswell, Harold (1949). Style in the Language of Politics. Lasswell, Harold et al: Language and Politics. New York: George W. Stewart.

Luostarinen, Heikki (1994). Mielen kersantit. Julkisuuden hallinta ja journalistiset vastastrategiat sotilaallisissa konflikteissa. Juva: Hanki ja Jää.

Luoto, Jari (1997). Ulkopolitiikka ja ihmisoikeudet. Tampere: Gaudeamus.

Mann, Michael (1993). The Sources of Social Power. Volume II. The rise of classes and nation-states, 1760–1914. Cambridge: Cambridge University Press.

McGrew, Anthony (1997). Democracy Beyond Borders? Globalization and the reconstruction of democratic theory and practise. McGrew, Anthony (ed.) The Transformation of Democracy. Cambridge: Polity Press.

Moring, Tom (1989). Political Elite Action: Strategy and Outcomes. Commentationes Scientiarum Socialium 41 1989. Helsinki: The Finnish Society of Sciences and Letters.

Murto, Eero (1994). Pääministeri. Helsinki: Painatuskeskus.
Murto, Eero, Väänänen, Pekka ja Ikonen, Raimo (1996). Sisäpiirit EU-Suomessa. Unioni ja uudet eliitit. Helsinki: Edita.
Nieminen, Hannu (1998). Viestintä ja demokratia. Kohti pluralistista julkisuutta? Kivukuru, Ullamaija, Kunelius, Risto (toim.) Viestinnän jäljillä. Juva: WSOY.
Olsen, Johan, P. (1996). Norway – Slow Learner – or Another Triumph of the Tortoise? Olsen, Johan, P., Peters, Guy P. (toim.) Lessons from Experience. Oslo: Scandinavian University Press.
Pauly, Louis W. (1997). Who elected the bankers?: surveillance and control in the world economy. Ithaca: Cornell University Press.
Pietilä, Kauko (1998). Massa ja yleisö journalismin historiassa. Kivukuru, Ullamaija, Kunelius, Risto (toim.) Viestinnän jäljillä. Juva: WSOY.
Pohjola, Matti (1996). Tehoton pääoma. Uusi näkökulma taloutemme ongelmiin. Porvoo: WSOY.
Puro, Ilkka (1993). Suomen ulkomainen varainhankinta ja taloustiedotuksen kohderyhmät. Valtioneuvoston kanslia (1993) Julkisen vallan taloustiedotuksen työryhmän muistio. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
Salminen, Esko (1998). Vaikeneva valtiomahti? Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968–1991. Helsinki: Edita.
Schedler, Andreas (1997). Introduction: Antipolitics – Closing and Colonizing the Public Sphere. Teoksessa Schedler, Andreas (toim.) The End of Politics? Explorations into Modern Antipolitics. London: MacMillan Press Ltd.
Schwartzmantel, John (1998). The Age of Ideology. London: MacMillan Press.
Strange, Susan (1996). The Retreat of the State. The Diffusion of Power in the World Economy. Cambridge: Cambridge University Press.
Thompson, Grahame (1997). Multinational corporations and democratic governance. McGrew, Anthony (ed.) The Transformation of Democracy. Cambridge: Polity Press.
Tiilikainen, Teija (1995). Euroopan yhdentymisen vaatimukset Suomen ulkopolitiikalle. Huru, Jouko, Jalonen, Olli-Pekka (1995) Eurooppalaistuvan Suomen turvallisuushaasteet. Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus, Tutkimuksia No. 72, 1995, 11–35.
Valtioneuvoston kanslia (1993). Julkisen vallan taloustiedotuksen työryhmän muistio. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
Valtioneuvoston kanslia (1994). Valtionhallinnon tiedotusohje. Periaatteet, yhteistyö, erityistilanteet. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston tiedotusyksikkö.
Wiberg, Matti (1989). Politiikan agendat. Erittelyjä politiikan päiväjärjestyksen muotoutumisesta. Tiedotustutkimus 2/1989.

Maija Koski

Kun poliitikot pudotettiin jalustalta

Kansalaisnäkökulma politiikkaan vuosituhannen vaihteen Suomessa

Suomalainen yhteiskunta koki reippaita muutoksia 1990-luvulla: Neuvostoliitto romahti, Suomi vajosi talouskriisiin, varallisuutta jaettiin uudelleen, kansalaiset äänestivät täpärästi Euroopan unioniin liittymisen puolesta, markkinat vapautuivat, yritysmaailma kansainvälistyi, talouden määräysvalta kasvoi. Kuinka kävi suomalaisen politiikan? Artikkeli selvittää asiaa demokratian ydinyksikön, äänestäjäkansalaisen näkökulmasta. Minkälainen kuva kansalaisella on politiikasta, ja kuinka siitä puhuvat 22 haastateltua?

Artikkelini perustuu pro gradu -tutkielmani *Poliittinen julkisuus kriisissä?*[1] laadulliseen 22 hengen haastatteluaineistoon[2]. Tutkin kansalaisten näkemyksiä poliittisen mediajulkisuuden muutoksista vuosituhannen vaihteen Suomessa. Syksyn 1999 ja kevään 2000 aikana kerätty aineisto koostuu viidestä teemahaastattelusta ja viidestä fokusryhmähaastattelusta.

Puhun artikkelissa enemmän politiikasta kuin mediasta, mutta – kuten haastateltavani itsekin totesivat – kansalaisten kuva politiikasta muodostuu pääasiassa median kautta. Lisäksi media esiintyy haastateltavien puheissa merkittävänä poliittisena toimijana ja yhteiskunnallise-

[1] Koski, Maija (2001): Poliittinen julkisuus kriisissä? Kansalaisnäkökulma mediajulkisuuden muutoksiin vuosituhannen vaihteen Suomessa. Helsingin yliopisto, Viestinnän laitos.

[2] Haastateltavista 10 on naisia ja 12 miehiä. Iät vaihtelevat 16 ja 74 vuoden välillä. Mukana on lukiolaisia, eläkeläisiä, työttömiä sekä työssä käyviä eri asteisilta koulutuspohjilta.

na vallankäyttäjänä. Kansalaisten politiikkakäsitys liittyy siten oleellisesti heidän käsitykseensä poliittisesta julkisuudesta.

Esittelemäni kansalaisnäkökulma jäsentyy pitkälti muutoksen kautta. Haastateltavani puhuivat tämän päivän politiikasta suhteessa menneeseen. Tällaisina menneen ajan toteemeina mainittiin 1990-luvun talouskriisi ja 1970-luvun poliittisesti aktiiviseksi, mutta myös sulkeutuneeksi koettu aika. Useimmiten muutosta ei kuitenkaan ajallisesti paikannettu. Hedelmällisempää kuin vuosilukujen selvittely onkin huomion kiinnittäminen konteksteihin, joissa muutoksista puhuttiin.

Persoonia ja puoluepolitiikkaa

Haastateltavieni politiikka-puheen viitekehyksiä olivat henkilöt, ajankohtaiset tapahtumat, puolueet, oma osallistuminen ja ajatus kansanvallasta ideaalina hallintojärjestelmänä.

Poliittisia toimijoita muistettiin eri yhteyksistä paljon, ja asioita ymmärrettiin ja kerrottiin heidän kauttaan, usein hyvin kärjistetysti. Esimerkkejä tällaisista puheenaiheista olivat lama-ajan *pahat* poliitikot Esko Aho ja Iiro Viinanen (jossa nähtiin myös sankaria) tai *julkkiksina eduskuntaan päässeet* Anni Sinnemäki ja Tanja Karpela.

Politiikasta puhumista kehystivät myös *ajankohtaiset poliittiset tapahtumat*. Keskustelua herättivät haastattelujen ajankohdasta riippuen edelliset eduskunta- ja presidentinvaalit, pääministeri Paavo Lipposen ja hänen vaimonsa Päivin vauva, Esko Ahon ilmoitus lähteä vuodeksi Harvardin yliopistoon luennoimaan sekä lähihistoriasta monet lama-aikaan liittyneet tapahtumat.

Haastateltavat viittasivat myös *puoluejärjestelmään* politiikan perustana. Paikoin tuotiin varovasti esille oma sitoutuminen vasempaan tai oikeaan laitaan. Useammin viitattiin yleisemmällä tasolla puolueerojen kaventumiseen viime aikoina.

Omassa poliittisessa osallistumisessa pidettiin tärkeänä lähinnä äänestämisestä, mutta sitäkään ei mainittu itsestään selvänä. Esimerkiksi eläkeläismies kertoi harkinneensa jättää äänestämisen presidentinvaaleissa väliin, kun oma puolue toimi hänen mielestään ennakkovaalissa typerästi ohittaessaan Ahtisaaren. Äänestämättä jättämistä pidettiin kuitenkin hyvin radikaalina ja vakavana kannanottona. Epäsuorana poliittisena osallistumisena puhuttiin paljon politiikan seuraamisesta tiedotusvälineistä ja keskusteluista perhepiirissä tai työkavereiden kesken. Muutamaa lukiolaista lukuun ottamatta kukaan ei tunnustanut, etteikö politiikka kiinnostaisi heitä edes vähän.

Haastateltavien *käsitys demokratiasta kannatettavana järjestelmänä* liittyy osin jo edellä mainittuihin. Haastateltavat liittivät politiikkaan useimmat perinteiset demokratian tunnusmerkit: äänestämisen ja kansalaisten osallistumisen, puolueet, etujärjestöt ja vapaan tiedonvälityksen sekä asioiden seuraamisen ikään kuin kansalaisvelvollisuutena. Useimmiten aiheesta puhuttiin kuitenkin negaation kautta. Demokratia ei valtaosan mielestä toiminut Suomessa tyydyttävästi. Syy löydettiin maan poliittisesta ilmapiiristä.

> *– Siinä on se ero et. yks oikeen todellinen ero... 80-luvun alussakin jo oli aatteita jotka olivat jossain määrin vastakkaisia.. mut nythän ne rupee miltei jos nää poliittiset haastajat niin ne on hyvin, ne on pieniä, vaaleissa niin ei tahdo puheenaiheet riittää kun kaikilla puolueilla on suunnilleen samat tavotteet. (M52, vouti)*

> *– Ne siellä, eri, kaikki, näkemykset on suunnilleen samassa hallituksessa. (N49, hallintosihteeri)*

> *– Niin että se on harmaan eri sävyjä vaan. (M52, vouti)*

> *– Ehkä juuri tämä että oikeestaan tämmönen poliittinen kontrasti on maailmasta kadonnut. Ei kohta oo muuta kun erinäköisiä markkinatalouden sovelluksia koska kaikki on, ihan muutama poikkeus jotka niinkun yrittää elää vielä niinku jotenkin kommunismin lipun alla, muut ovat haihtuneet pois. (M53, vientipäällikkö)*

> *– Nähdäänhän siinä paljon tämmöstä markkinatalouden hyvin ankaraa kritiikkiä.... mutta siinä takana ei oo mitään yhtenäistä ideologiaa. (M57, toimitusjohtaja)*

Haastateltavat kokivat, ettei politiikasta löydy enää tarpeeksi vaihtoehtoja, kun kaikki puolueet ajavat samoja asioita. Tai oma puolue oli ehkä löytynyt, mutta sen koettiin ajautuneen liian lähelle entistä vastustajaa. Vaikka haastateltavat saattoivat viitata pilkallisesti vastakkaisen laidan

puolueen toimintaan ja julkisuushakuisuuteen 1970-luvulla, ajan poliittisia kontrasteja toisaalta kaivattiin kaiholla. Puhetapa oli tarttunut myös alaikäisiin lukiolaisiin, joilla ei yhtä lukuun ottamatta ollut edes kokemusta äänestämisestä.

Herravihaa ja ymmärtäjiä

Persoonallisia eroja kansalaisten politiikkapuheeseen toi kunkin oma elämäntilanne ja -historia. Kitkerimmin politiikkaa ja erityisesti poliitikkoja kommentoivat eläkeläisnaiset ja työttömät. Eniten ja värikkäimpiä haukkuja irtosi ensin mainituilta, jotka olivat pettyneitä eläkeläisten asioiden huonoon hoitoon ja sitä myötä kansanedustajiin, virkamiehiin, toimittajiin, vetelehtiviin nuoriin ja jopa maalaisiin:

– Mun mielestä ku eduskuntaan menee ihminen sen pitäs vähintään olla ekonomi... koulutuspohjat et tietää tajuu rahast jotaki. (N67, myyjä)
– Eihä siellä monellakaa ole. (N72, sihteeri)
– Junttejahan siel on. (N67)
– Aattele Kelan johtajakii oli putkimies ja, mikä se toinen oli kuule, oli johtaja-asemassa kato, taloon kelpaa kun on remonttimies omasta takaa. (N72)
– Kyläpahasessa juossu navetan ja koti väliä sit joskus kauppaan menny, siinä on niinku tietotaito ihmisellä. Ku tulee tännekin niin ne pelkää että on jotain nurkan takana aina. (N67)

Huomattavasti suopeammin poliitikkoihin suhtautuivat kansalaiset, joiden yksityiselämää poliittiset päätökset eivät juuri verojen maksamista enempää heilauttaneet. Yksittäiset tapaukset nostivat kuitenkin hillitymmissäkin haastateltavissa tunteenpurkauksia. Tällaisia olivat esimerkiksi lama-aikaisen kahden asunnon loukon muistelu tai keskustelu julkkiksista, jotka pääsivät vuoden 1999 vaaleissa ilman *todellisia* avuja eduskuntaan. Poikkeuksena oli kaksi haastateltavaa, jotka olivat toimineet itse aktiivisesti ammattiyhdistys- ja paikallispolitiikassa. He tuntuivat ymmärtävän muita enemmän poliitikkoja ja ehkä samastuivatkin heihin. Toinen näistä suhtautui muita kriittisemmin myös mediaan politiikan käsittelijänä.

Kaikille haastateltaville yhteinen puhetapa oli ilkeilevä leikinlasku poliitikkojen kustannuksella:

– Ei mut se on tavallaan mun mielestä hyvä esimerkki just siitä että kun toi poliitikkoja kun niitä lyödään ja tavallaan sit semmonen että. me ei enää oikeen arvosteta tota politiikkaa ja ollaan vähän menetetty uskomme siihen niin tota, se jollain niinkun sit on hyvä esimerkki siitä kun siellä tosiaan ihan tää, meidän presidenttimme ja sen lakerikengät niin sieltähän se alko. niin että voidaan jo niin, ihan tuota niin, laskee leikkiä. (N42, asianajosihteeri)
– Et housuunsa laskee [naurua]. (M44, asianajaja)
– Tekiks se sen? (N42)

Keskustelussa viitattiin ensin julkisuudessa esiintyneeseen irvailuun, mutta siitä saatiin kehitettyä myös yhteinen vitsi. Naljailu ja hauskojen juttujen kertominen oli pientä ilkeilyä, jonkinlaista huumoriin puettua herravihaa, jota viljeltiin eri asiakysymyksiin liitettynä. Puhetapa oli selvästi haastateltavien jakamaa kulttuuria, joka luonnollisesti tuli parhaimmin esiin ryhmähaastatteluissa.

Politiikan kritikointi ei kuitenkaan rajoittunut neljän seinän sisään. Kaikki haastateltavat jakoivat sen käsityksen, että politiikan ja poliitikkojen asema on kokenut melkoisen muutoksen suomalaisessa yhteiskunnassa. Politiikan katsottiin arkipäiväistyneen ja sen toimijoiden menettäneen suuren osan koskemattomuuttaan. Toisaalta politiikan koettiin muuttuneen avoimemmaksi ja pakosta rehellisemmäksi. Syitä kehitykseen kansalaiset löysivät ainakin lama-ajan tapahtumista ja suomalaisen yhteiskunnan länsimaistumisesta.

Poliitikon yksityisyys ja imagopelleily

– Minusta se on niinku enemmän sitä ruoditaan niiden poliitikkojen yksityiselämää ja taustoja vähän niinku amerikkalaiseen tyyliin pikkusen on menty. ja sitten jostain syystä että, tiedotus tykkää jostakin poliitikoista ja sieltä tekkee hyviä juttuja ja jostakin kun ei tykätä niin kaikki sitten. kaivaa sitten ihan mitättömiäkin asioita. (N57, kotitalousopettaja)

– Et kyllähän täs nyt on tullu se että poliitikkojen inhimilliset heikkoudet on. otettu niin kovin. kovin paljo suurempaan syyniin. (M52, vouti)

Haastateltavat pitivät poliitikkojen henkilökohtaisiin asioihin puuttumista loukkaavana, jos media sitä reposteli. Negatiiviseksi koettiin nimenomaan ilkeilevä "tonkiminen". Haastateltavat puhuivat raadollisuudesta, syynäämisestä, ryvettämisestä ja piikeistä. He eläytyivät poliitikkojen asemaan ja kokivat, että media ei kunnioita kohteitaan eikä ota huomioon heidän tunteitaan. Haastateltavat pohtivat rajanvetoa poliittisten ja poliittisesti merkittävien toimien sekä yksityiselämän välillä. Esimerkkinä yksityiselämään kuuluvista, asiattomista "paljastuksista" mainittiin muun muassa reilun kuuden vuoden takaisessa presidentinvaalikeskustelussa esiin otetut Elisabeth Rehnin avioliitto-ongelmat. Joku oli kuitenkin huomannut mediassa myös keskustelua siitä, kuinka paljon poliitikoksi ryhtyvän ihmisen tarvitsee sietää omaan yksityiselämäänsä liittyviä selvityksiä. Kommentoija uskoi, että julkinen keskustelu voisi siistiä nykyistä käytäntöä.

Mainiota on, että myös ne haastateltavat, jotka itse ilkein sanankääntein kritikoivat politiikkaa ja poliitikkoja, pitivät vastaavaa puhetta mediassa pahana. Haastateltavat puhuivat itse mielellään politiikasta henkilöiden kautta ja muistelivat yhdessä poliittisia juoruja, mutta se tehtiinkin neljän seinän sisällä, poissa julkisuudesta.

Haastateltavat puhuivat myös poliitikkojen ulkoisen olemuksen ja imagon korostumisesta julkisuudessa. Tätäkään ei pidetty positiivisena asiana.

– Kyllä tos nyt esimerkiks mihin kiinnitettiin huomiota tos Halosenki esiintymisessä teevees kun, niin ei, kiinnitetty mitään muuta huomiota kun miten sen jalat oli oliks ne yhdessä vai oliks ne levällään että (naurahtaa). Kiinnitetään, no, se on kai sitä että, siihen kiinnitetään siihen olemiseen nykyään enemmän huomiota kun ennen. Mut se asettaa aikamoiset vaatimukset sille joka kohteena on että sen pitäs tietää kaikki sitten nää, käyttäytymissäännöt ja sanotaan nää pukeutumissäännöt mut kun nekin on niin, nykyään, ne pitäis olla vapaampaa mut ei ne saakkaan olla vapaampaa. (M74, auto- ja kuljetusala)

Mies tunsi sympatiaa sellaisia poliitikkoja kohtaan, jotka joutuivat vastaamaan julkisuuden koveneviin vaatimuksiin imagokysymyksissä. Moni haastateltava oli pettynyt siihen, että poliitikon ulkoinen olemus tuntui ajavan usein asiakysymysten ohi. Esimerkiksi vuoden 2000 presidentinvaalien tv-ohjelmissa ehdokkaat istuivat ehkä studiossa koko illan keskustelemassa asiaa, mutta seuraavana päivänä lehdet kirjoittivat siitä, miltä ehdokkaat olivat näyttäneet. Televisiokeskeistä poliittista julkisuutta arvosteltiin myös siitä, että se nosti politiikkaan puhetaitoisia esiintyjiä, joiden todellinen osaaminen peittyi taitavasti rakennetun imagon alle. Vastaavasti todellisten poliittisten osaajien pelättiin jäävän rannalle, jos heidän esiintymiskykynsä oli rajallinen.

– Mutta että tietenkin se että esiintyminen pystyy vetoamaan, jos ei oo esiintymiskykyä niin vaikka sä olisit kuinka hyvä tyyppi niin ei, ei se voi pärjätä... se voi kyllä ihan tarpeettomastikin karsia että todelliset huiput. (M57, toimitusjohtaja)

Jos arvosteltiin median politiikka- ja poliitikkopuhetta, kritikoitiin myös politiikkaa ja poliitikkoja, jotka ovat siirtyneet puhtaasti miellyttämisen tielle. Haastateltavien mielestä poliitikkojen puhe ei enää ole merkityksellistä, koska kaiken julkisen esiintymisen tarkoituksena on miellyttää mahdollisia äänestäjiä – ja mielellään mahdollisimman monia yhtä aikaa.

– Et ei semmosta, 70-luvun.. 60-luvun depattia nin enää enää synny et sillon oli tietysti niin oli, et poliitikot uskalsi, uskalsi heittää vähän terävämpää.. tekstiä, tekstiä ja. kun nykyään taas on se että kukaan ei uskalla oikeen puhua, asioista niinkun, ajattelee koska, äänestäjien, suosion kalastaminen on niin tärkeää. (M44, asianajaja)

Miksi suosion kalastaminen sitten ei ollut tärkeää 70-luvulla? Haastateltavien mukaan muutos liittyi ideologiattomuuteen ja puolueiden samankaltaistumiseen, joita he pitivät pahana. Enää merkityksellisiä eivät olleet aatteet tai ajetut asiat, vaan jonkinlainen yleinen miellyttävyys. Toisaalta samat ihmiset, jotka kritikoivat ulkoisia avuja korostavaa mediakulttuuria, uskoivat vahvasti suomalaisten kykyyn erottaa humpuuki aidosta asiasta:

– Kun otit Ahon esiin tosiaan niin, häntä vastustavathan oikeestaan käyttivät kaikkein voimakkaimpana lyömäaseena tätä että kaveri ei mitään muuta olekaan kun meediatuote, että hän on niinkun sliipannut itseään ja tässä hän niinkun on varmasti ainakin osa totuudesta. Hän on itse esimerkiks niinkun on mainoslauseita että hän on Kannuksen Kennedy elikkä Kennedyhän oli ensimmäinen televisiokauden presidentti USA:ssa että kyllä Aho on varmaan siihen satsannut. Esimieskursseillaan ja juuri että hän on aina niinkun tiptoptii studiolain, kiip smailing. (M53, vientipäällikkö)

– Joo, mut siinä suhteessa nyt telkkari onkin aika paljastava… koska se tota, kansalaiset näkee onko siinä siis niinku tommosta feikkiä … Siis, se oli liian sliipattu tyyppi. (N58, akateeminen sihteeri)

– Joo, ainakin näköjään suomalaiseen siinäkin varmaan on sitten tämmösiä kulttuurisia eroja… Amerikassa olis menny aivan kun häkä. (M53)

– Todennäkösesti, todennäkösesti mut meillä vielä suhtaudutaan epäluulosesti tommoseen mistä ei niinkun saa mistään kantilta kiinni. (N58)

Haastateltavien mukaan suomalaisiin uppoaa pikemminkin sisäänpäinkääntynyt ja jäyhä esiintyminen, koska se koetaan luotettavaksi.

– Meillähän joku huono meediahenkilö niinkun joku Lipponen on uskottava, jos se puhuu harvakseltaan, punnittua puhetta, niin kansa usko joka sanan mitä se sanoo niin se onkin totta, se sanoo niin harvaan että… suomalainen nimenomaan ajattelee näinpäin … Ei oo liian sliipattu ja on vähän kömpelö, ja on niinkun sitten tämmönen umpimielinen ja puhuu koko ajan vain asiaa eikä, eikä kaunistele. Kyllä mun mielestä nyt Lipposen uskottavuutta nyt on ainakin osaltaan että. (M53)

– Koivisto-ilmiö aikanaan. (M57, toimitusjohtaja)

– Niin, Koivisto nimenomaan, hyvin jäyhä ja maailman huonoin ulosanti. Silti oli uskottava monien mielestä. (M53)

Toisin sanoen haastateltavien mielestä etenkin televisio kannustaa poliitikkoja korostamaan ulkokuortaan substanssin sijaan. Siinä poliitikot kuitenkin saattavat tehdä pahan virheen, kuten kävi Esko Aholle presidentinvaalikampanjassa, he totesivat.

Monin paikoin keskusteluissa nousi esiin epäily muita kansalaisia ja

heidän kykyjään kohtaan; haastateltavat näyttivät uskovan, etteivät muut ihmiset osaa olla yhtä valppaita politiikassa tai median sisältöjen suhteen kuin he itse olivat. Imagopolitikointiin suhtauduttiin kuitenkin toisin. Haastateltavat näkivät sillä olevan pikemminkin käänteisiä kuin suoria vaikutuksia kansalaisiin. Katsottiin, että *suomalaiselle* ei ihan mikä tahansa menekään läpi. Koiviston tai Lipposen jäyhää sanojen pudottelua ei kukaan pitänyt tietoisena imagona, vaan median säännöistä piittaamattomana suoruutena ja aitoutena.

Vapaaksi holhouksesta

Jos keskusteluissa nousi esiin kritiikkiä, valtaosin haastateltavat hyväksyivät politiikan ja poliitikkojen aseman muutoksen. Ehkä tärkeimpänä pidettiin politiikan muuttumista avoimemmaksi. Eri sanankääntein haastateltavat todistivat, että nykyään on lupa ja vapaus puhua asioista ja kritikoida niitä. Media on näin vapautunut poliitikkojen holhouksesta, toisin sanoen sananvapaus toteutuu nyt aidommin. Peittely ja kiertely ovat väistyneet poliittisesta mediajulkisuudesta.

– Mut kyllä kai tossa jos aattelee kysyit niinkun 70-luvulta lähtien nin must tuntuu että.. niinku, meedia on selkeästi niinkun, päässy jalolleen. et, poliitikkojen, holhouksen alta. jossa ne on ollu, valitettavasti että on niinku. laulelleet aika pitkälle niinkun, omien puolueittensa, ääniä.. ja totuus on sitte väritetty sinne sisään. (M57, puuseppä)

– Ja mikä on tota noin se että kun, Neuvostoliitto hajos, nin mun mielestä tää lehdistö muutenkin nii se kirjottelu on toisenlaista nyt… Se on tota noin niin että. että se on niinku. jollain lailla niinku. selkeämpää.. ettei tarvitse, sanoa, niin kauheen pyöreesti kaikkia asioita vaan voi sillä tavallaan pureutua asian ytimeen ja... et sekin tuntuu jotenkin nin helpottavalta kun, tämmönen painostus sieltä puolelta sitten. (N55, ala-asteen opettaja)

– Niin se mielistely ja liturgiasarja jääny pois. (M57)

– Siitähän kirjotetaan mikä kiinnostaa. (N44, perhepäivähoitaja)

Haastateltavien mukaan median – tai toimittajien – kädet oli aiemmin sidottu poliittisista syistä. Osa viittasi edesmenneeseen Neuvostoliittoon ja *rähmällään oloon*, osa puhui epämääräisemmin vaikenemisesta

tai holhouksesta tai totesi vain, että *ennen ei kerrottu*. Nykypäivän mahdollisuus kirjoittaa *siitä mikä kiinnostaa* oli kansalaisten mielestä yleisesti ottaen hyvä ja helpottava asia.

Uuteen, avoimempaan poliittiseen kulttuuriin joutuvat myös yksittäiset poliitikot mukautumaan. Kansalaiset puhuivat paljon tutkivan journalismin noususta sekä kärkevyyden korostumisesta mediassa. Tiedotusvälineet ja toimittajat nähtiin aktiivisina ja aloitteellisina, kansalaisten puolesta toimivina yksikköinä. Osa haastateltavista muisteli 1990-luvun alkupuolta ja erilaisia lama-aikana syntyneitä tutkivaa journalismia edustavia televisio-ohjelmia. Monet ottivat esille tuoreempia tapauksia ja korostivat, että yhteiskunnallisiin epäkohtiin puuttuva journalismi on tarpeellista kaikkina aikoina.

Nyt ei puhuttu turhien asioiden kaivelusta, vaan yleisesti merkittävistä asioista ja epäkohdista, joihin "pienen ihmisen" olisi ollut vaikeaa itse tarttua, saati sitten saada ääntänsä kuuluviin. Monet kokivat silmiensä avautuneen erilaisille epäkohdille, kun olivat saaneet tietää niistä jostakin tv-ohjelmasta tai lehtijutusta. Median tärkeimmäksi rooliksi koettiinkin jonkinlaisen yhteiskunnallisen omantunnon ylläpitäminen.

– Mut on siellä. Must on pari esimerkkiä viime aikoina jos vielä puhutaan noista skandaaleista niin, että lehdistö on tosiaan toiminut neljäntenä valtion mahtina niin mitä suomalainen yhteiskunta tuota kaikki organisaatiot ja viranomaiset ja, niin tuota, niitten läpi olis mennyt tiettyjä keissejä jos ei tuota lehdistö olis niihin tarttunut. Se on minusta aika jännittävää että tää demokratia ei todellakaan pysty toimimaan ilman lehdistöä (…) Vaikka pidetään tätä suomalaista yhteiskuntaa aika, että täällä on vähän tämmöstä sisäpiirin juttua niin, kuitenkin, lehdistöä tarvitaan valvomaan. Se on, ihan siis jos sanotaan lyhyt esimerkki niin tämä Eeva Vuoren skandaali, se olis, akka olis päässyt kuin koira veräjästä jos ei lehdistö olis tarttunut siihen. Et siellä ei, pikkusen hiillostettiin nii se oli lehdistön ansiota. Pelkästään … Että, että se on musta aika niinkun hirveen mielenkiintosta että, yhteiskunnan toimivuuden kannalta, ihan konkreettisesti. Lehdistöllä on neljännen valtionmahdin rooli. (M57, toimitusjohtaja)
– Ja se tarkoittaa sitä että ei voi lehdistön ansiosta ei voi rellestää ja aivan mielettömästi. (N58, akateeminen sihteeri)

– Se on juur se yhteiskunnan omatunto se reagoi sieltä sitten jossain vaiheessa, jos ei itse ymmärrä niin joku toinen tulee väliin. se on meedian suurin merkitys tänä päivänä ehdottomasti. (M53, vientipäällikkö)

Haastateltavat viittasivat esimerkiksi Kansaneläkelaitoksen johdon rahankäytöstä tehtyyn ohjelmaan (MOT) sekä Suomen Pankin sisäisten kuvioiden julkiseen selvittelyyn. He katsoivat, että kyseiset tapaukset olivat puhdistaneet yhteiskunnan ilmapiiriä. Muutos avoimeen suuntaan oli jo se, että Suomen Pankin asioita ylipäätään päästiin julkisesti puimaan.

Politiikka lähentyy kansaa

Toivottuna muutoksena nähtiin myös politiikan ja erityisesti poliitikkojen arkipäiväistyminen mediajulkisuudessa. Poliitikot olivat monien mielestä nauttineet aiemmin liiallista koskemattomuutta. Nyt media oli palauttanut heidät tavallisen kansalaisen tasalle. Tavallisesta kansalaisesta poliitikot kuitenkin erotti haastateltavien puheissa sama asia, joka todetaan kansalaisen yksityisyyden suojaa koskevassa laissakin: yhteiskunnallista valtaa omaavan henkilön yksityiselämä voi olla myös yleisesti merkittävää, ja sillä on siten tavallisen kansalaisen yksityiselämää pienempi suoja.

– Ei tosiaan enää niin, pidetä et ne niinku jotenki kauheen erikoisia ja hienoja että niihin ei voi niinku kajota sen. että tuota, samanlaisia ihmisiä että niistäkin voi kirjottaa ja muuta. (N43, sosiaalityöntekijä)
– Nii ja se tota tuo sen ihmisen sillä tavalla lähelle että se ei todellakaan ole mikään jalustalla oleva ihminen vaan sitä voidaan kritisoida ja antaa palautetta, kaikille kansalaisille ja meillä kukaan, erikoisempia kuin joku toinen et kyllä tämmönen asetelma on muuttunut mä siis sanosin että, että tota Kekkosesta Tarja Haloseen niin siinähän on siis, sehän on. (N58, akateeminen sihteeri)
– Valovuosi iässä. (M53, vientipäällikkö)

Vaikka suuri osa haastateltavista arvosteli median tapaa tunkeutua poliitikkojen yksityiselämän alueelle, asiassa nähtiin positiivisiakin puolia. Kansan edustajia voi ja sai nyt kritikoida. Poliitikkojen katsottiin myös tulleen lähemmäksi tavallista kansalaista juuri oman yksityiselämänsä ja arkipäivän esittämisen kautta. Politiikka ja sen tekeminen tun-

tui ikään kuin kotoisammalta, kun sen toimijat tunnettiin myös "tavallisina ihmisinä."

Haastateltavat korostivat kyllä, että poliitikkoja kansalaisiin lähentävä uutisointi oli pinnallista. He puhuivat tässä yhteydessä poikkeuksellisen paljon *tavallisesta kansalaisesta,* joka ei sivistyneestä ja asiapitoisesta uutisoinnista pystynyt tunnistamaan poliitikkoja omakseen. Populaarit ja poliitikkojen yksityiselämää koskevat aiheet tunnettiin sen sijaan hyvin, ja niitä muisteltiin innostuneesti.

Presidenttien lisäksi haastateltavat puhuivat muun muassa Paavo Lipposen perheestä ja Johannes Virolaisen aikanaan kohua herättäneestä toisesta avioliitosta. Toisaalta muisteltiin eri poliitikkojen töppäilyjä Martti Ahtisaaren lakeerikengistä ja laastarista Ahti Karjalaisen juopotteluun. Haastateltavat katsoivat, että kun media uutisoi poliitikkojen kömmähdyksistä, se samalla muistutti näiden kuolevaisuudesta, paitsi poliitikkoja itseään, myös heitä äänestäviä kansalaisia. Tämä katsottiin demokratian kannalta pelkästään hyväksi asiaksi.

Viihteellistynyt politiikka

Median muuttuvat käytännöt ja esitystavat vaikuttavat myös politiikan käytäntöihin. Haastattelemani kansalaiset olivat kaikki huomanneet politiikan viihteellistyneen muiden mediasisältöjen mukana. Kehityksen seurauksista oltiin monta mieltä.

Viihteen ja politiikan yhdistäminen sai kritiikkiä erityisesti eläkeläisiltä. Oleellista oli se, että he yhdistivät viihteen ihmisten pilkkaamiseen ja kokivat erityisesti TV1:n poliittisen viihdeohjelman Iltalypsyn tämän vuoksi huonoksi ohjelmaksi. Toinen saman kanavan pitkälti poliittisiin aiheisiin liittyvä ajankohtaisviihdeohjelma Uutisvuoto jakoi mielipiteitä enemmän.

– Iltalypsyy mä en kato koskaan. (N72, sihteeri)
– Ei saa pilkata ihmisiä, mää en tykkää… Ei se mitään hauskaa toista pilkata ja ivata. (N67, myyjä)
– Mää en kanssa tykkää… mieluummin asiaa kuuntelis. (N79, myyjä)
– Se ei oo enää sivistynyttä. Nää jos koululapset ei saa pilkata toisiaan niin miks ne sitten telkkarissa tekee sen. (N67)
– On siinä Uutisvuodossakin sellasta kielenkäyttöä että ei se aina sovi kyllä. (N72)

Varsinaista uhkaa demokratialle siteeratut eläkeläiset eivät asiassa nähneet, pikemminkin he kokivat viihteen loukkaavan poliitikkoja. He korostivat, että vaikka viihde ja huumori sinänsä ovat hyviä asioita, mutta *rumaa* huumoria ei saisi julkisuuteen päästää.

Aivan toisenlainen näkökulma asiaan oli lukiolaispojalla, joka piti esimerkiksi Martti Ahtisaaren ja Elisabeth Rehnin taannoista esiintymistä Tuttu juttu -show'ssa valitettavana. Syynä ei ollut ilkeily tai ikävä yksityiselämän kaivelu, vaan se, että abiturientti uskoi *joidenkin eläkeläisten* äänestävän presidentinvaaleissa pelkästään sillä perusteella, minkä näkivät kyseisessä televisioviihteessä miellyttävänä. Tämä oli taas esimerkki siitä, miten haastateltavat olivat huolissaan *niistä muista,* mielestään vähän tyhmemmistä kansalaisista.

Haastateltavien enemmistö ei nähnyt viihdettä politiikasta erillisenä asiana. Viihde katsottiin merkittäväksi nimenomaan kansalaisille, vaikkakin kääntöpuolena sitten saattoi olla se, että kohde kärsi asiasta. Ajatus on pitkälti sama kuin haastateltavien puheissa poliitikkojen arkipäiväistymisestä ja lähentymisestä "tavallisen kansan" kanssa.

– Siinä mä ehdottomasti näen kaks puolta mä näen plussana sen että, en mä näe pelkästään ollenkaan kielteisenä päinvastoin et kiva kattoo et on vähän viihdettä ja muuta ja, tavallaan kansantajustaa näit uutisjuttuja. (M53, vientipäällikkö)
– No on se ihan hyvä että näkee vähän muitakin puolia niistä eikä pelkästään sitä virallista. (M16, lukiolainen)

Lukiolaisryhmä oli ainoa, joka herätteli jo mainittua keskustelua siitä, onko hyväksi että ihmiset tekevät poliittisia päätöksiä viihdeohjelmien, kuten esimerkiksi Tuttu Juttu -show'n perusteella, jota lukiolaiset muistelivat vuoden 1994 presidentinvaalien ajalta. Uutisvuotoa kaikki ohjelman maininneet haastateltavat kiittivät nimenomaan siitä, että se sekottaa sopivasti viihdettä ja ajankohtaisia yhteiskunnallisia asioita, jotka kuivemmassa muodossa saattaisivat mennä ohi korvien.

Median kasvanut valta

Haastateltujen kansalaisten mielestä politiikka on menettänyt valtaansa medialle. Kansalaiset katsoivat lähes yksimielisesti median vahvistaneen asemaansa poliitikkoihin nähden. Tästä vahvistumisesta voisi erottaa median kasvaneen vallan yhteiskunnallisten kysymysten käsittelijänä ja toisaalta suoran vallan – jopa mielivallan – suhteessa poliitikkoihin ja näiden toimiin. Edellä mainitun kehityksen nähtiin tapahtuneen pääasiassa entiseen holhoukseen ja median pikkuvelirooliin nähden ja se koettiin positiiviseksi.

> *– Kyllä musta tuntuu kyllähän fakta on se että täällähän aika mahtava sananvapaus. Että kyllä nää riippumattomat, ainakin jos sanotaan Hesari jälleen kerran niin kyllä ne aika voimakkaasti ottaa, ottaa kantaa et jos ne katsoo et asiat on tehty väärin, eikä niitten tarvii mennä kysymään lupaa, mistään tota Mäntyniemestä taikka muualta ne vaan kirjottaa ja, se on huomispäivänä kaikille jos tänään tapahtuu jotain mullistavaa niin ei siitä varmaan oo kauheen paljon soiteltu, että onko hallitus vastaan taikka muuten et, hyvin, hyvin herkästi tulee, aika selkeä kannanotto sit jos Hesarin pääkirjotuksia muun muassa, niin heti olkoon vaikka paperilakko tai mikä vaan niin hyvin voimakkaasti, siis jonkin verran kantaaottava ei mitenkään mustavalkoinen, aika kiihkottomia mutta, niin on se musta aika, just et ne tavallaan niinkun neljäs valtionmahti. Ei tarvii lupaa mistään. (M53, vientipäällikkö)*
> *– Kyllä taas niinkun siinä mielessä neljäs valtionmahti että, sen sijaan että tai sen lisäksi että pelkästään jakaa informaatiota niin, niin ottaa kantaa. Mutta siis jo se pelkästään se informaation jakamisen semmosesta asiasta jonka viranomaset mielellään haluais pitää matalalla profiililla niin, sillä saattaa olla valtava vaikutus joissakin tilanteissa mutta sitte se, sanotaan niinku Hesarikin niin, se on aika kova vallankäyttäjä justiin mitä niillä Hesarin pääkirjotuspalstoilla sanotaan niin, kyllä sillä varmasti on aikamoinen vaikutus. Mut se on vallankäyttöä. (M57, toimitusjohtaja)*

Haastateltavat katsoivat, että asiat, joista poliitikot tai muut vallankäyttäjät mieluiten vaikenisivat, tulivat nyt entistä useammin median välityksellä kansalaisten – ja yhtä lailla vastakkaisten poliittisten piirien – tietoisuuteen. Median ajateltiin myös harjoittavan entistä enemmän suoraa vallankäyttöä. Tämä onnistui kantaaottavien pääkirjoitusten ja kommenttien kautta. Median katsottiin yleensä olevan oikealla asialla.

Median vallan lisääntymisen kääntöpuoli puolestaan näyttäytyi haastateltaville raadollisena. Moni puhui siitä, kuinka media *nostaa toisia ja laskee toisia*. Keinot vaihtelivat ikävien asioiden penkomisesta ilkeilyyn. Vastaavasti median lempipoliitikot saivat viestimistä suitsuttajan ja imagonluontiareenan. Toisaalta joku huomautti, ettei median suosio kestä koko poliitikon uraa. Viestimet kääntävät usein aika yllättäen kelkkansa ja alkavat painaa entistä suosikkiaan alas. Haastateltavista tällainen oli sulaa mielivaltaa.

Haastateltavien mielestä poliitikot olivat mukautuneet median vallan kasvuun, mikä taas entisestään ruokki asian negatiivisia puolia. Jonkun mielestä vastapuolen poliitikot levittivät tehokkaasti juoruja ja kävivät tiedoillaan kauppaa median kanssa. Media sai hyvän jutun ja poliitikko mahdollisuuden mustamaalata vastapuolensa. Toisaalta poliitikot ovat oppineet lobbaamaan itseään:

> *– Aho ei oo varmaan ainoa oppinut että hän on ehkä jopa niinkun todettiin ylisliipattu ilman muuta. Tän päivän poliitikko osaa käyttää meediaa, huomattavasti taitavammin kuin aiemmin. (M53, vientipäällikkö)*
> *– Että siinähän on suuria eroja että, jotkut pystyy tulemaan toimittajien kanssa juttuun ja tuota, jatkuvasti manipuloi heitä, ja tuota, se on niinkun semmonen oikeestaan tän päivän ehdoton kyky, jos aikoo pysyä pinnalla tähän aikaan ja jotkut kun joutuu toimittajan kanssa hakaukseen niin siinä käy yleensä huonosti. (M57, toimitusjohtaja)*

Länsimaistuminen, kaupallistuminen, lama?

Mistä sitten politiikan ja median valtasuhteiden ja sitä kautta poliittisen julkisuuden murros haastateltavieni mielestä johtui? He löysivät kolme selitystä: länsimaistumisen, markkinoiden vallan kasvun ja 1990-luvun talouskriisin.

Länsimaistuminen tuli haastateltavien puheissa esiin kahdella aika vahvasti ristikkäisellä tavalla. Negatiivinen puoli toi mukanaan henki-

lökohtaisuudet, ilkeilyn ja poliitikkojen imagon korostumisen. Tässä yhteydessä puhuttiin lähes poikkeuksetta *amerikkalaistumisesta* ja siitä, että meillä on otettu oppia sikäläisestä tavasta tuoda asioita esille. Amerikkalaistumisesta puhuttiin toteavasti, ikään kuin väistämättömänä kehityksenä, vaikka puhujat osoittivat, etteivät itse juurikaan arvosta kyseistä kehitystä. Moni muisti myös huomauttaa, että suomalainen poliittinen mediajulkisuus on vielä *lapsen kengissä* amerikkalaiseen (tai englantilaiseen) *paljon härskimpään* mediajulkisuuteen verrattuna. Ajatus sisälsi sen, että vielä roisimpaan suuntaan ollaan matkalla. Fokusryhmä Helsingistä kuvasi Suomen televisiokanavien hankintapolitiikkaa siten, että meillä otetaan mallia Yhdysvalloista: mikä myy siellä, myy kyllä täälläkin, kunhan vaan tarjotaan. Toisaalta amerikkalaisia pidettiin avoimesti tyhmempinä. Esimerkiksi Esko Ahon tekemällä tehdyksi koettu imago olisi haastateltavien mukaan voinut hyvinkin purra loistavasti Yhdysvalloissa, mutta suomalaiset osasivat epäillä sen aitoutta eivätkä valinneet Ahoa presidentiksi.

Täysin eri tavalla puhuttiin länsimaistumisesta positiivisten muutosten yhteydessä. Silloin tuotiin esiin avoimuus, vapautuminen ja moniarvoistuminen. Moni liitti tämän muutoksen Neuvostoliiton hajoamiseen ja sen myötä suomalaisen vaikenemispolitiikan loppumiseen.

> *– Yks kulminaatiopiste oli tosiaankin Neuvostoliiton romahdus, koska siitähän alko tää tämmönen yhteiskunnan vapautuminen ja avoimuuden tämmönen että siihen mennessä niin tuota, jos aatellaan pitkää kaarta niinku sodan jälkeen niin hallitus ja presidentti saneli hyvin tarkkaan mitä sopi kirjottaa ja mitä ei. (M57, toimitusjohtaja)*
> *– Ja mitä sai puhua ylipäätään. (N58, akateeminen sihteeri)*
> *– Siitä tultii pikkusen ehkä, mut se loppunut se oli syvään juurtunut mentaliteetti ja se ei loppunut ennen kuin Neuvostoliitto kaatui. Ja sittenkin jo vähän aikaa äimisteltiin siinä uudessa vapaudessa ja tuota, nyt ollaan ihan samanlaisia kun länsimaat on ollu jo kauan. (M57)*

Positiivisessa sävyssä puhuttiin myös politiikan kansanomaistumisesta ja poliitikkojen arkipäiväistymisestä. Tässä yhteydessä viitattiin myös amerikkalaiseen viihdeteollisuuteen ja sen poliittisiin satiireihin, joista on otettu mallia Suomessakin.

Länsimaistumisen ohella haastateltavat toivat esiin kaupallistumisen ja markkinoiden määräysvallan kasvun niin mediassa kuin myös poliittisessa julkisuudessa. Sitä tarjotaan, mikä kaupaksi menee. Jos kansalaisia kiinnostaa viihde ja poliitikkojen yksityiselämä enemmän kuin poliittiset asiakysymykset, on sekä median että poliitikkojen mukauduttava siihen – median rahan, poliitikkojen äänestäjien vuoksi.

> *– Ei se varmaan median syy ole, tota niin, totta kai se kirjotetaan mikä myy et ehkä se on, ehkä se on niinkun semmosta, sitä kautta. et, eihän ihmiset. ihmiset niin hirveen. isoista asioista keskustele et, ihmiset hyvin mielellään keskustelee, jostain, Lipposen vauvasta ja, muusta ja se, substanssi jää sitten vähemmälle. vähemmälle että. ehkä, ehkä osa lehdistä on niinkun, heiveröitynyt pikkusen, vuosien... vuosien mittaan että, ei ei ihmiset lue enää kovin raskasta, tekstiä. (M44, asianajaja)*
> *– Niin juoruuminenhan on kaikilla kansoilla ja kaikkina aikoina ollu tärkeimpiä huveja mitä ihmisillä on. (M52, vouti)*

Toisaalta haastateltavat eivät uskoneet, että ihmiset – juoruja ja ilkeyksiä ruokkivat median kuluttajat – olisivat itse asiassa muuttuneet entisistä ajoista. *Ainahan juoruaminen on kiinnostanut* -tyyppiset lausunnot olivat yleisiä. Siksi muutoksen syy palautuikin länsimaistumiseen ja vapautumiseen. Ne mahdollistivat sen, että media voi nyt tarjota ihmisille sellaista, mikä ei ennen ollut kysynnästä huolimatta soveliasta. Tähän liittyi kasvava viestinten keskinen kilpailu, joka on markkinoiden vapautuessa kasvanut.

Kolmantena syynä muutoksiin kansalaiset näkivät 1990-luvun laman. Juuri sen katsottiin vaikuttaneen kärkevän ja tutkivan journalismin nousuun Suomessa. Laman liikkeelle potkimia muutoksia poliittisessa mediajulkisuudessa pidettiin kyllä pääosin positiivisina. Haastateltavat muistelivat television tutkivan journalismin ohjelmia ja kansan asialla olleita toimittajia, joiden työ yhä jatkuu. Poliitikkoihin kohdentunut ilkeily koettiin oikeutettuna ja epäasiallinen tai ilkeilevä julkisuuskin jollakin tavalla ansaittuna, *kansan kostona* tai kiukun purkamisena.

> *- Ei tosiaan enää niin, pidetä et ne niinku jotenki kauheen erikoisia ja hienoja että niihin ei voi niinku kajota sen. että tuota, samanlaisia ih-*

misiä että niistäkin voi kirjottaa ... voi olla että. sekin kirvotti että ihmiset oli sitten niin kiukkusia [naurahtaa] ja muuta että kun, todella huonosti että sekin on vaikuttanut. (N43, sosiaalityöntekijä)
– Nii jos lamaa ajattelis et jos se ois laman seurausta niin mä voisin kuvitella että se olis niinku, tavallaan kansan kosto [nauraa] niille sit että ne ketkä kenen ei oo tarvinnu lamaa kärsiä nii pannaa niillekkin jotain niinkun kärsimistä en tiedä. (N55, ala-asteen opettaja)

Lama-aikaa ja Neuvostoliiton hajoamista lukuun ottamatta ihmiset kovin harvoin viittasivat tarkkaan taitekohtaan, jolloin jokin muutos heidän mielestään olisi alkanut. Yhdeksi tällaiseksi – edellä kuvattujen suurten linjojen ohessa – koettiin Martti Ahtisaaren valinta presidentiksi vuonna 1994. Moni näki Ahtisaaren kauden käännekohtana nimenomaan henkilöön kohdistuvan poliittisen julkisuuden vapautumisessa. Keskusteluissa nimetyt yksityiskohtaiset syyt sen sijaan olivat hyvinkin ristiriitaisia. Joku mainitsi Ahtisaaren itse halunneen tuoda politiikkaan kansanomaisuutta ja läheisyyttä. Toinen oli sitä mieltä, että Ahtisaari ulkoisella olemuksellaan ja kömmähdyksillään väistämättä kirvoitti ilkamoivaa julkisuutta, jollaista Koiviston aikana ei olisi voitu kuvitellakaan. Kolmas liitti Ahtisaaren vain ajallisesti länsimaiseen mediajulkisuuden kehitykseen istuvaksi.

Kritiikkiä ja ristiriitaisuuksia

Kansalaisnäkökulma politiikkaan näyttäytyi haastattelujeni pohjalta hyvinkin ristiriitaisena. Puhetta politiikasta värittävät oma elämäntilanne ja -historia. Toisaalta yhdistävät piirteet – huumoriin puettu ilkeily, aihepiirin tärkeäksi kokeminen ja jaetut havainnot – ylittävät ikä- ja puoluerajoja.

Ristiriitaisuudet näkyvät monin tavoin. Toisaalta haastateltavat naureskelevat kyynisesti politiikalle ja etenkin poliitikoille, toisaalta he korostavat omaa kiinnostustaan ja poliittisen osallistumisen tärkeyttä. Kansalaiset arvostelevat poliitikkojen yksityisyyden kaventumista, mutta vain silloin, kun kyseessä on kielteinen asioiden kaivelu. Haastateltavilla oli myös vaikeuksia vetää rajaa, mikä todella oli yksityiselämää ja mikä yleisesti merkittävää. Positiivisiksi koettuja yksityiselämän tapahtumia,

kuten vauvoja, perhe-elämää, kotia vaatekaappeineen ja vastaavia pidettiin kansalaisten kannalta jopa tärkeinä asioina.

Toisin kuin monissa muissa tutkimuksissa politiikka ja poliittinen julkisuus tuntuvat haastateltavieni kansalaisnäkökulmasta katsottuna perimmältään muuttuneen enemmän positiiviseen kuin kielteiseen suuntaan. Politiikka on laskeutunut äänestäjäkansalaisten tasolle ja päätöksenteko on muuttunut avoimemmaksi. Kansan edustajia voi arvostella, ja nämä joutuvat vastaamaan tekemisistään kansalaisille entistä useammin. Kielteisiä puolia muutoksessa ovat julkisuuden ylilyönnit kuten poliitikkojen ryvettäminen ja syynääminen ja tämän osaltaan ruokkima imagojen korostuminen politiikassa. Haastateltavieni näkökulmasta tämä kuitenkin näyttäytyi pienempänä pahana verrattuna demokratiaa toteuttavaan positiiviseen kehitykseen. Median vallan kasvua suhteessa politiikkaan haastateltavat pitivät selviönä. Kärjistäen voisikin ehkä sanoa, että mediakritiikistään huolimatta nämä kansalaiset luottivat politiikan ammattilaisia enemmän mediaan ja toimittajiin kansan asiamiehinä. Siksi valtasuhteiden vaihdosta katsottiin perimmältään suopeasti.

Kirjoittajat

KTM Minna Aslama tutkii valtavirtajulkisuuden muutoksia viime vuosikymmenen aikana. Hänen erityiskiinnostuksensa ja väitöskirjatyönsä kohteena ovat suomalaisen televisiokentän rakenteelliset ja sisällölliset murrokset – ja intohimonaan populaarikulttuuri ja televisio.

VTL Anu Kantola on tutkija Helsingin yliopiston viestinnän laitoksella. Hänen tutkimusalueisiinsa ovat kuuluneet globalisaatio, journalismi ja media-analyysi. Hänen väitöskirjansa on nimeltään Markkinakuri ja managerivalta.

Professori Ullamaija Kivikuru työskentelee Helsingin yliopiston Svenska social- och kommunalhögskolanissa. Hänen tutkimusalueitaan ovat journalismi, identiteettikysymykset ja kansainvälinen viestintä ja intohimonaan kehitysviestintä.

VTM Maija Koski on valmistunut Helsingin yliopiston viestinnän laitokselta ja työskennellyt toimittajana ja media-aineiden opettajana. Hänen asemapaikkanaan on tällä hetkellä Ilta-Sanomien keskuspöytä.

VTM Laura Raittila on hankkinut oppinsa Helsingin yliopiston viestinnän laitokselta ja näitä oppeja hän soveltaa käytäntöön toimittajana Yleisradion TV-urheilutoimituksessa.

VTL Tuija Parikka on tutkija Helsingin yliopiston viestinnän laitoksella. Hän on valmistellut väitöskirjaansa New York Universityn vierailevana tutkijana aiheenaan sukupuolisuuden politisoituminen 1990-luvun laman mediajulkisuudessa ja naisten muistoissa.

VTM Katja Pehrman on valmistunut Helsingin yliopiston viestinnän laitokselta ja työskennellyt muun muassa kuvatoimittajana, freelance-toimittajana ja tiedottajana.

VTL Inka Salovaara-Moring työskentelee tutkijana Helsingin yliopiston viestinnän laitoksella. Hän on erikoistunut ihmismaantieteen ja poliittisen taloustieteen kysymyksenasetteluihin. Hänen väitöskirjansa aihe ovat alueellisuuden, talouden ja median väliset suhteet.

VTL Sanna Valtonen toimii tutkijana Helsingin yliopiston viestinnän laitoksella. Valmisteilla on väitöskirja työttömyyden lamanaikaisesta mediajulkisuudesta; muutoin tutkimusintressit liittyvät politiikan julkisuuteen sekä diskurssin ja hallinnan käsitteisiin.

Kemin kaupunginkirjasto
KP
36.
240N0734428
Laman julkisivut : media, k

1990-luvun lama oli paitsi talouden, myös ehkä Suomen toisen maailmansodan jälkeisen ajan vakavin poliittinen kriisi. Siksi keskeiseksi ei nouse vain poliittinen päätöksenteko, vaan myös se, miten talouskriisi jäsentyy poliittiseksi kysymykseksi julkisuudessa ja kansalaisten mielissä. Miten talouskriisistä keskustellaan julkisuudessa?

Laman julkisivut -kirjassa käsitellään laman keskeisimpiä julkisivuja: mediasisältöjä, kansalaisten kokemuksia ja eliitin näkemyksiä syvän kriisin aikana ja sen jälkeen. Kirja perustuu Suomen Akatemian tutkimusohjelmaan "1990-luvun talouskriisi" kuuluvaan projektiin "Näin media sen näki, näin kansa sen koki", jossa lamajulkisuutta on tarkasteltu eri aineistoilla sekä määrällisesti että laadullisesti.

Kirjoittajat hahmottelevat ensin kokonaiskuvan julkisuuden rakenteista ja niiden muutoksista talouskriisissä. Toiseksi tarkastellaan kriisissä esiin nousseita poliittisia kysymyksiä ja sitä, kuinka ne näyttäytyivät julkisuudessa. Lopuksi analysoidaan kansalaisten ja toisaalta poliittisen eliitin näkemyksiä julkisuudesta ja sen toiminnasta: kuinka julkisuus täytti siihen osallistuvien odotukset?

Laman julkisivut tarjoaa ajankohtaisia näkökulmia keskusteluun julkisuudessa ja julkisuudesta, varsinkin uuden talouskriisin mahdollisuuden puhuttaessa.

Helsingin yliopiston
Tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia,
Palmenia-kustannus
Www.palmenia.helsinki.fi

ISSN 1457-3407
ISBN 951-45-9803-2
Tammer-Paino Oy 2002

KEMIN KAUPUNGINKIRJASTO
240 N 0734428